NOORUS

JOHANNES LAPP

NOORUS

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

Trükitud G. Roht'i trükikojas
Tartus, 1927. a.

Salme.

— Kusti, kas sii varblane on? — küsib Salme, mu noorem õde, verist lindu oma peol hoides, kelle me kassi lõugade vahelt ära olime päästnud.

— Rumal, sii ju linavästrik.

— Missugune linavästrik?

— Ikki linavästrik, kelle pesa kamre pääl õlekubude vahel on. Kas sa's ei tää?

— Tään küll. Aga nüüd surevad linnupojad sääl nälga, kis neil änam süüa viib! — arvab Salme, mäletades vist, kuis me sageli kambri pääl käisime, sääl õlekubude vahele pugesime ja vaatasime, kuis vanad linnud oma poegadele kärbseid ja putukaid tõid, kuis pojad siis oma „lõuad" pärani ajasid ja häämeele pärast piuksusid — vana vaid juures seisis ja oma pikka saba kõigutas, nagu millegi üle järele mõeldes.

— Ei, nälga nad ei sure, me võime ju neile isi kärbseid püüdma hakata, — tähendan.

— Ja kus me haige linnu nüüd paneme?

— Viime marjaaida, sirelipõõsasse. Tääd, kus kummkäbliku pesa olli.

Sellega on otsustatud, ja linnule tehakse sirelipõõsasse puupulgist väikene aed, mis talle vanglaks osutub, sest puudub tal ju lennuks ja säält vabanemiseks jõud. Salme võtab lillepeenralt väikese põõsa reseedaid üles, annab neid „haigele" nuusutada, et katsu, kuis lõhnab, ja istutab nad siis ta juurde aeda, et ta oma kaotatud vabaduse üle mitte väga ei kurdaks.

Asjaloost, et meil on haige lind, saab ka Ella, meie vanem õde, teada.

— Teeme linnu terves — mina oskan lugeda. Vanaema ütles, et kui sa seitsekümmend ja seitse korda: „Isa, Poeg, Püha Ristike, Isa, Poeg, Püha Ristike!“ ärä loed, iga korra järele näpuga haigele vett pääle paned, lugemise juures kordagi ei eksi ja sul ühtegi kurja miile ei tule, sis Isameie ka viil taguspidi järgi loed, sis saab haige terves! — räägib Ella, täidab väikese pudeli veega, paneb ettevaatlikult korgi pääle, mähib pudeli puhta, valge linase riidenartsu sisse ja sammub nii meie ees marjaaeda.

Mina aga — mäletades veel hästi, kuis mulluaastal pime vanaema oma käe küll vette kastis, selle haigele lambatallele pää pääle pani ja sääl juures luges, kuid lambatall siiski kooles — tahaksin seda Ellale meeletada, ei usalda aga seda nüüd teha, et mitte usku, haiget lindu terveks teha, eneselt kui ka teistelt ära võtta.

— Kus sis teie haige on? — küsib Ella.

— Siin sirelipõõsas, — jookseb Salme näitama.

— Nüüd minge iimale. Kui loetas, sis ei tohi segada. Sis piab kõik vagusi olema, kui surnuhaud, kõvasti ei tohi hingata kah — muidu ei tule Jumala vaim mu pääle, ega Jumala ingel taevast maha lindu terves tegema, — tähendab Ella, põlvili haige linnu juurde heites.

Aukartuses, paarikümne sammu kaugusel, vaatame, kuis Ella oma patsiendile pudelist vett ühtjärge pähe tilgutab ja oma huuli liigutab, kuna lind tiibadega lõhub, et ta käest vabaneda.

Mina aga, oma usus nüüd isegi kaugemale minnes, vaatan üles, et kas mitte taevad lahti ei lähe ja säält Jumala vaim meie kohale ei ilmu, nagu seda nägin pildil Jeesuse ristimisest Jordani jões.

— Ei tää, mis Ella loeb? — küsib Salme.

— Isa, Poeg, Püha Ristike, ja viil Isameie taguspidi otsa. Ole nüüd vagusi, kuulsid — nii kui surnuhaud!

— Ega Ella siia ei kuule, et räägime. Ei tää, kas ta lugeda oskab, mokad liiguvad küll?

— Ju ta sis oskab — ega tuul ta mokki liiguta.

Ella lõpetab lugemise, paneb linnu maha, vaatab korraks meie poole ja püstib, kuna mina pettumust tunnen, mitte ühtki tuvi või raudkulligi meie kohal lehvitamas nägemata, keda siis küll tõesti Jumala vaimuks oleksin pidanud.

— Ella, kas on valmis? — hüüab Salme.

— Valmis.

— Võib tulla?

— Võib.

Läbematult jookseb Salme linnu juurde, haarab selle pihku ja räägib:

— Oh sa tibu tillukene, magus musutrullikene, kannata aga ärä, kui loetas — lugema piab, sis aetas kurat seest vällä. Kui terves saad, viime su jälle kamre pääle, saab sis nähä, kas tunnevad sind pojad viil ärä?

— Andke talle nüüd süüa kah, muidu võib ta viil ärä surra! — õpetab Ella.

— Aga sa ju lugesid? — tähendan.

— Lugesin küll, aga süüa piate andma. Egas ta lugemisest üksi süünus saa!

— Ei saa küll, aga mis me talle anname?

— Ükstapuha, mis annate. Andke tangu!

— Aga kas ta süüb?

— Piab süüma, varblased ju tangu süüvad.

— Sii ju linavästrik, ega sii varblane põle!

— Linavästrik? Linavästrik ju siisamma varblane!

— Kudas ta siisamma on — varblane on hall, aga sii on ju kirju?

— Kirju varblasi on kah olemas. Sui on kirjud, aga talve lähvad hallis.

— Ei tää, papa rääkis, et jänesed?

— Varblased kah.

Me oleme sunnitud Ella seletusega leppima, jookseme aita ja toome säält linnule tangu, mille see aga puutumata jätab.

— Rumal ju viil, ei oska võtta, — pahandub Salme, lindu päädpidi tanguterade juurde toppides. — Ei aita kedagi. Kusti, tule võta nokk lahti!

Lind rabeleb, kuid seepääle vaatamata topime talle teri noka vahele.

— Kui ei süü, ei süü, ega kedagi teha põle. Püüame kärbsid! — arvan.

Ka kärbsed saavad püütud, ent ka need jätab lind, meie suurimaks üllatuseks, puutumata.

„Mitte midagi pole parata, kui kärvab, siis kärvab!" vaatame haiget lindu, kes külje pääl „surmale võlgu" maas lamab, korjame siis kärbsed ta eest kokku ja läheme kambri pääle, et neid ta poegadele anda. Siin sünnib meil veel suurem õnnetus, sest vaevalt oleme käe linnupesa poole välja sirutanud, kui pojad pesast välja kargavad ja räästa alla kukuvad. Midagi kohutavat pidi vist selles olema, sest Salme nutab, kui ta jõuetuid linnupoegi, kes abitult pikas rohus jooksevad, kinni püüab ja neid pessa tagasi viib, kus nad aga enam ei püsi, nii et endine lugu jällegi kordub.

Juba kolmandat päeva käisime haiget vaatamas, ent tangud seisid temast ikkagi puutumata.

— Lind ehk tahab juua, — arvame, lindu vaadates, kes avatud nokaga maas lamab, kui lämbuks ta kuumuse kätte.

Kaevust toome külma vett, ja kui Salme haiget lindu nokkapidi taldrikusse topib, näeme suurimaks imestuseks, kuis ta ahnelt jooma hakkab. Vesi väheneb silmanähtavalt, ja vähe aja pärast on taldrek tühi.

— Tilluke teene isi, sinder, kui üks põrm, aga vaata, kui pallu ta sisse kaatsib? Ja oles me talle kohe juua and, sis oles ta ammu juba terve olnd! — räägib Salme, kui linnu eest tühja taldreku võtame ja sellega teist korda kaevule vett tooma jookseme.

Meie üllatus on aga suur, kui tagasi tulles leiame, et haige oma koivad sirgu on visanud. Ei tule meie kummagi suust siin sõna ja jääme küsides üksteise otsa vahtima.

— Ella, tule vaata, lind on surnd! — pääsevad mu keelepaelad valla, kui Ellat aeda näen tulevat.

— Mis sa ütsid?

— Lind on surnd. Terve taldreku täie külma vett kaatsis omale sisse ja nüüd on ta surnd!

— Ja mis te talle külma vett andsite? Kui palavaga külma vett juuas, sis hakkab tiisik. Mina oles

täna viil lugend, ega ühest lugemisest igakord aita! — räägib Ella, lindu peo pääl asjatundlikult silmitsedes, kus ta leiab, et lind end lõhki olevat joonud, seega siis mitte tiisikusse surnud.

— Näita! — küsib Salme, vaatab lindu ja tähendab, et see täiesti terve olevat.

— Rumal, sa pallalt arvad, et terve on. Kas ta sis katti piab olema. Või mõtled, et lõhki, sis piab ka lõhki olema? Näe, meil mineva aasta lammas ristikheina pääl sõi enda kah lõhki, aga nahk päält olli terve, sihist kõht olli lõhki. Te, kui pallu süüte, lähte kah lõhki!

— Aga, kui rihma pääle tõmmame, nii kui papa, sis ei lähä?

— Rihm ei pia kedagi — rihm viskab päält ärä! — sõnab Ella.

Oli nüüd selle „lõhki“ olemisega, kuis ta oli, kuid et lind surnud, seda mõistsime meie vist kõik — ega siis Salme muidu oma näo kõrvale pööranud, nagu oleks tal häbi olnud, et tal surnud linnukese pärast pisarad silmi tulid.

— Nüüd on ta Looja karjas, nüüd matame ta maha, kudas kord ja kohus. Teeme matused! — räägib Ella.

— Kudas, matused?

— Matused jah. Teeme kirstu, paneme linnu kirstu, laseme kirstu hauda, õpetaja ütleb jutlust, meie laulame — justament niisama kui tõistre Manni matusel. Mäletate?

— Mäletame küll, aga kust me õpetaja saame?

— Aga Villu? Villu tiib kirstu ja hakkab õpetajas.

Villut, oma venda, otsides leiame ta puukuurist, kus ta omatehtud vibupüssiga, mille noolele suur sukanõel otsa kinnitatud, läbi seinalaudade varblasi luurab, kes haohunnikul lendlevad.

— Villu, kas tääd, lind, mis kass kinni võttis, kärvas ärä! — ütlen.

— Mis sest sis on. Mul ka visas vedru vällä, ja vaata, kas põle rasvane teder või. Sii on tedre kukk, isane, kis emasid kannustab, emad on paelu tillemad.

Näe, kuramust, või siputab viil jalga — ma mõtsin, et ammu juba toss vällas! — näitab meile Villu siin tapetud varblast.

— Kudas sa ta kätte said?

— Püssiga lassin!

— Noo, kas nüüd püssiga. Kassi käest ehk võtsid ärä?

— Jumala iist püssiga. Nii kui ma lassin, partsauhti, ja olligi nõõla otsas. Näe, nõõl praegustki viil verine! — tõendab Villu ja näitab, kuis ta oli lasnud.

— Hää küll. Aga tääd, nüüd matame linnu maha, mis meil ärä surri. Sina hakkad õpetajas ja tiid kirstu!

— Noh, kirstu piate sis küll isi tegema, ega's õpetaja mõni kirstutegija põle! — arvab Villu, kuid võtab meie ettepaneku siiski vastu, korjab puuriida äärest laaste ja lööb neist väikese kirstu kokku.

Ella võtab koolnud linnu, mähib puhtasse linasesse riidesse, mahutab ta ettevaatlikult kirstu ja viib siis kirstu tarre, kus ta kolm päeva, nagu matus seda nõudvat, peab seisma.

Kolm päeva möödunud, ühel kenal kevadesel pühapäeval, saabub oodatud matus. Kirst tuuakse tarest välja. Ristile, mis ka Villu valmistatud, pannakse pääsusilmist ja kassikäpist punutud pärg ehteks, ja matuserong — kümmekond külakarjust — liigub minema . . .

Kõige ees käib õpetaja Villu, tähtraamatut lahtiselt enese ees hoides, mis jutluseraamatu aset peab täitma. Villu järel sammun mina ristiga, seda kõrgel hoides. Minu järel Salme ja Ella kirstuga, ja kõige viimaks — paarides, teised matuselised. Ning — Kas on linnukesel muret, kust ta saab, mis ta sööb, kas ta nälga sureb! — kõlab heledal, kriuksuval häälel, üllatuseks kiriku minejaile, kes maanteel peatuvad ja uudishimukalt meid vaatlevad, mis vaid meie meeleolu veel enam tõstab.

Haua juures peab Villu, müts pääs, jutlust, kuna meie paljaste päädega kuulame. Villu räägib palju — räägib, kuis ma Salmega linnu kassi lõuge vahelt päästsin, kuis linnupojad kambri päält pesast laiali

ajasime ja kuis nad hukkusid, kuis me haiget lindu toitsime, kuis ta end viimaks lõhki jõi ja siis kooles.

— Elu on kui õiekene, liha on kui lillekene... Kõik piab siin mullas mädanema, sest Jumala suur kohtupäe on kätte jõudnud, suure pasuna ja trummi põrinaga. Värisege surmalapsed — Jumala Poeg tuleb taevast pilvede pääl maha, hauad lähvad lahti, surnud tõusevad suure mürinaga üles!.. Oodake, mul läks raasike sassi — enne piame ikki ärä surema, sest põrm piab jälle põrmus saama. Inimene on kah põrm ja muud kedagi, kui üks ruumaja ussikene! — jääb Villu vihaselt meie otsa vahtima, otsekui soovides meidki enese ees roomajate ussikestena näha.

— Küll sii Villu aga oskab, just nagu mõni õpetaja! — kuulen kedagi rääkivat.

— Põrmust oled sa võetud, põrmus piad sa saama ja sis hauda surema, igavesest ajast igavesti, aamen. Ajage haud kinni! — teeb Villu käega žesti, kui ta kõnevool siin äkki katkeb, meie vaid avasui selle jätkamist ootama jääme.

Haua kinniajamise juures tähendab Ella, et me nutma pidavat, sest muidu polevat matus kellegi matus, ja teeb selleks oma silmad näpuga märjaks, mida ka meie talle järele aimame.

— Oodake, mis te, kuradid, kohe juusma pistate, ma ütlen teil viil mäe-jutlust, nagu meil koolis üks koolipoiss seda tiib. Kõige päält, et mul siin mäge ei ole, sis ronin ma siia kivi otsa, aga teie mõelge, et ma mäe otsas olen! — räägib Villu pükse kergitades ja suure kivi otsa ronides. — Armsad vennad ja õed Issandas, kuulge Jumala sõna ja võtke tallele panna, mis seisab üles pantud... ei mäleta hästi, vist seitsmendas Moosese raamatus, seitsmendas päätükis, seitsmekümne seitsmendas salmis. Õndsad on niid, kis vaimust vaesed, sest nende päralt on taevariik. Õndsad on niid, kis kuurmatud ja vaevatud, sest neid piab kuurmakandjas eeslis hüütama. Õndsad on niid, kel nälg ja janu on õiguse järele, sest nad piavad täis saama hagana leivast ja mädand heeringatest, taevas aga manna pudrust. Õndsad on niid... ei ole änam meeles,

paelu olli viil õndsid. Õndsad olete te kõik, kis te siin olete ja surnud linnu iist palvet piate. Nutke, Siioni lapsed, nutke... Mis sa irvitad sääl, suu kõrvuni lõhki kui vasikal, sii on Jumala sõna, ja käed püksi taskust vällä, müts maha — ega sa kõrtsis põle! — teeb Villu ähvardava märkuse meie poole. — Õnnistud olgu te sisse tulemine ja vällä minemine nüüd ja igavesest ajast igavesti, aamen, halleluuja, kapsad suuja... Uuta, pidage viil raasike. Tuleva pühaba, kui ilus ilm pias olema, on köstre püha, ja mina pian siinsammas palvetundi. Palun surnud linnu hinge iist ja võtan Issanda armulauale. Kis tahab tulla, sii tulgu kõigesuurema lahkusega, ja kis ei taha, ärgu tulgu, ega ma vägisi kedagi sundi kah ei saa. Aga, kis tuleb, piab üleskirjutamise iist kopka masma. Ega ma seda raha endale ei tahagi — sii lähäb vaestelaste ja õpetaja lese hääs. Ja sis viil kuulutan ma esimest korda maha — pruut, nimi läks meelest ärä, ja ta peigmees, ei tule kah miile... Noh, põle sest kedagi, ütleme, et mede Kusti võtab Sauna Manni ärä. Näe, sääl nad seisavad juba kõrvuti. Õndsad olete ka teie, kuurmatud ja vaevatud, kuurmakandja emaiisli pojad. Jumal õnnistagu ka teid ja saagu teid nii paelu kui liiva mere ääres. Mis Jumal on ühte pannud, seda ärgu lahutagu inimesed mitte! Minge sis Issanda rahuga, ja olge terved ja seiske tuured kah, et tullite, ja sis viil üks kord — aamen. Soo, nüüd on kõik valmis, nüüd ei oska ma änam rohkem kedagi öelda! — lõpetab ta, kergitab pükse, mis selle kange jutlustamisega rebadele on langenud, ja nuuskab õige tugevasti nina, mõista andes, et nüüd võib igaüks teha, mis tahab.

Kõik tunnevad matusetalitusest ja mäejutlusest endid rahuldatud olevat ja ülistavad Villut, kuna mina vaid oma südames pahandun, et olgugi, et Villu vahva jutluse peab, kuid kas oli tal tarvis mind sinna teiste naeruks sisse kiskuda.

Kodu poole minnes, kus kõik on korda läinud matuse üle rõõmsad, nalja heidavad ja mind juba Sauna Manni meheks hüüavad — mille kohta arvamisel olen,

et see on naljaks juba liig ja et sarnane pilkamine enam küll mitte kuhugi ei kõlba — näen Salme silmis veelgi pisaraid.

— Salme, ega sa's ometi nuta? — küsin.

— Me oles linnule kohe pidand juua andma, sis põles ta meil ärä surnd! — arvab Salme, kuna tal nüüd pisarad vabalt voolavad.

Järgmisel päeval pikutan Salmega marjaaias murul, mesipuude ees mesilinde vahtides. Meid huvitab nende lakkamatu askeldamine ja kiire edasi-tagasi lendlemine, kus nad sageli pisikese augu ette mesipuudes nii paksult kokku kuhjuvad, et vaevalt veel sinna sisse või säält välja pääsevad.

Kui niiviisi soojade päikesekiirte paistel mõnuledes lebame, ilmub korraga meie juurde Mats, isakass, kes oli linnu surmas süüdi, ja, nagu poleks tal midagi paha südame pääl, käib, lühike sabajupp püsti, risti meie eest läbi, et kallistagu me teda. Oma saba oli ta õrnemat sugu külastamas käies mingil õnnetul kombel koerte, inimeste, või jumal teab kelle kätte jätnud.

— Ah soo, nüüd oled sa hää, aga lindu oskad murda! Murra varblast, kedagi ei tii, aga mis sa linnust murrad? — hurjutab Salme ja võtab kassi kinni. — Kas sa viil murrad, sindrenahk, kas sa viil murrad! — tõstab ta kassi turjapidi ühe käega üles ja hakkab talle peoga hoope jagama.

— Anna hästi sunnikule, nii et õige nahast läbi lähäb! — ässitan takka.

Siis sünnib aga midagi, sest näen, kuis Salme kassi enesest kaugele viskab, kahe käega oma pää ümber lõhub ja siis jooksma hakkab, nagu oleks tal sada kurjavaimu kannul.

— Salme, mis sul on? — kargan maast üles, kui ta karjatust kuulen.

— Mesilane nõõlas, — nutab Salme, kätega silmi kattes.

— Kus kohta ta sind nõõlas?

— Siia silma pääle.

— Ma ei näe aga kedagi, sa ehk muidu arvad?

— Mis mul arvata on, kui ta kangesti valutab — nii kui tuld kõik täis! — nuuksub Salme ja läheb emale kaebama.

Järgmisel hommikul, voodist vaevalt üles tõusnud, tuleb Salme, et vaadaku ma, mis pall tal sääl silma pääl olevat, et ta silma lahti ei saavat.

— Helde taevas, misuke silm sul on, nii kui vaapsiku pesa, ei julge puudutadagi! ... Salme, sa jääd ju pimedas? — küsin ehmunult.

— Mis sa hirmutad, mul jääb ju teene silm viil?

— Jääb küll, aga kui sa siiski pimedas jääd?

— Aga ma ju ühe silmaga ikki näen?

— Aga kui sul mesilane ka teese silma ärä nõõlab?

— Aga ta ei nõõla.

— Aga kui ta nõõlab?

— Kusti, mis sa must ikki peris päägutad?

— Ega ma'i nääguta, aga sa pitsita teene silm kah kinni, sis oled pime nagu vanaema. Mina aga võtan sul käest kinni ja viin sind kättpidi, kuhu isi tahad!

— Aga pime on vist küll vaene olla? — arvab Salme, ka tervet silma sulgedes, käsi enese ees hoides ja nii õue pääl kõndides.

— Aga vanaema on kottpime! — osatan.

— Ja vanaema ei näe kedagi!

— Ja vanaema, kui teda kättpidi ei juhita, astub sulpsti kraavi. Villu rääkis kudas koolipoisid ükskord vigurit teind — sant läind kiriku, ja nemad naarnud, et sant karga nüüd, kraav iis! Sant karandki ja karand vastu kiriku müüri, koolipoisid aga lõkerdand isi viil. Mina mõtlen, ega sii küll ilus põle. Mamma rääkis, et kis santi naarab ja järgi lompab — jääb lombakus, kis pimedat naarab — jääb pimedas. Salme, ärä sinagi sellepärast vanaema naara, sis on õige hull, kui sa isi kah viimas pimedas jääd.

— Mina põle naarnudki, aga mispärast mesilane mind nõõlas?

— Mesilane nõõlas, et sa kassi peksid.

— Aga kis käskis teda linnu ärä murda?

— Sii olli kogemata — ta mõtles, et sii varblane on.

— Ei tohi jälle mõelda. Kui mina pias mõtlema, sis antas mulle peksa!

— Ei anta ühti igakord. Peksa antas, kui kurja tiid.

— Kas ma kurja tegin?

— Tegid jah, kui sa kassi peksid.

— Jälle peksid ja peksid... Mis ma's nüüd pian tegema sinu arust?

— Minu arust on kõige õigem, kui sa Matsi käest andes palud.

— Oh sa, tibu tillukene, magus musutrullikene, Mats, isakassikene, Mats, suhkrutoosikene, Mats, konnakarbikene, anna andes! — võtab Salme „konnakarbikese“ sülle ja musutab teda pähe, kuna see pääd raputab ja Salmele näkku aevastab, kes ta maha viskab ja oma nägu pühib. — Vaata, et sa teenekord änam lindu ei murra, või mina pian sinu sunniku pärast nöölata saama. Arvad, et mul sind tarvis õige peksa on või? Kui sa viil pias sedasi tegema, aan sulle koera kallale, ja vaata sis, kas jääb sul saba otsa viil ühte karva juppigi järgi — tõmmab selle sul tüükani tagant ärä!

Aabits ja piibel.

Ma olin seitsme ja Salme viie aastane, kui isa linnast uue aabitsa tõi, mille esimesel kaanel ilutses suur, punane, majesteetlik kukk ehk majalindude kuningas, nagu teda raamatus eneses hüüti.

Nagu iga uue asja puhul, olime ka aabitsa üle üpris väga õnnelikud — rippusime tantsides isa käte otsas ja tegime talle pai.

Meie rõõmu nähes oli isa väga rahul, naeratas ja tähendas asjalikult, et: õppige tähed tundma, siis panen teid kooli.

Tähtede õppimises pidid meid Ella ja Villu aitama, kes vallakoolis käisid ja seega meist juba tükk maad haridusalal kõrgemal seisid.

Villu meie aitamisest palju ei hoolinud, vaid tähendas avameelselt, et ega õppimisega keegi veel targaks polevat saanud, ja et mis neist tähe-tühjest siis õppida ja seepärast pääd murda maksvat. Õpib inimene ilma õppimata käima (Villu seda kaelamurdvat õppimist ei mäletanud ja võis seepärast sarnases arvamises olla), siis õpib ta niisama ka tähed ära, et, näed, kuis teised õpivad, ikka a ja b, a ja b, ning jäävadki nii viimaks nagu iseenesest pähe. Kellele nad aga pähe ei jää — koolmeister öelnud ka — see võivat end surnuks õppida, kuid asja temast ikkagi ei saavat.

— Sul nad võivad jääda küll, sul on hää pää, aga Ella ütleb, et temale põle jäänd! — tähendasime.

— Kedagi põle siin jääda, enne piab kirjutama õpma, — sülitas Villu pihku, võttis köögist, pliidi alt,

söe ja läks sellega ukse juurde, seda tahvliks tarvitades: — Vaata, siin kirjutan nüüd A, niimuudi, sii on suur a. Ja kui sa seda loed, siis on kah a. Ükstapuhas, kas suur või väike, siin änam vahet põle! Nüüd kirjutan kaks aad, niiviisi: AA. Sii on õige pikk aaaa — tükk aega hoia suuauk perani. Sis B! — raske, kuramus, kirjuta kah, kõveras teene kui kõhuvalus, sel põlegi häält, kui sa „bi“ tahad öelda, sis pane i otsa, muidu on „bõb-bõb“, aga sõnas tuleb ilusti jälle vällä, kui ütleme, et — eei, tõi, baaba, čort!

— Mis sii baaba on?

— Staaraja baaba on vana nõid, sii on venekeeli, ma muidu ütsin, et teile näidata, kui rasked sõnad on, aga čort on vanakurat isi!

— Küll sel Villul aga on pää, ja küll ta palju oskab — ütleb „bõb-bõb“, millel midagi tähendust pole, loeb sellest siis „baaba“ ja viimaks isegi veel „vana nõia“ välja ning Jumal teab mis kõik veel! — ütlesime ja vahtisime hämmastunult talle otsa.

— Näe, siin on jälle N, — kirjutas Villu söega uksele: — Aga ega sii „en“ põle, sa pallalt mõtled, et on. Sii on „õn“ — niimuudi, kiil kurgulaes kinni, katske, kas saate ja sis läbi nina aa inet „õnnn“, nii kui sündind vasik kunagi... Siin jälle „õm“ ja kõik niiviisi!.. Ja, kui sa tähed juba tunned, sis on sõna õige kerge kirjuta — sõna ütleb isi tähed ette, seletas meil kuulmeister. Kirjutame kaks aad, näe, siin on juba kaks suurt aad — teeme teene väikses, paneme sinna „õm“, sis e ja sis „õn“ niimuudi üksteise järgi otsa, sis saab „Aamen“, mis Isameie lõpus on ja suure tähega kirjutatas. Näete nüüd! — näitas ta uksele, sülitas sõrmile ja pühkis need pükstesse. — Paneme aga n asemele r, sis saab „aamer“. Üksainuke täht, aga nallakas, kohe teene sõna. Aga sii r on kõige raskem täht kah, et murra just kiil katti, seda ma tahtsingi rääki. Kui sa r oskad öelda, sis oskad kõik öelda. Katske, kas saate nüüd öelda: „Karrašoo, stodi tam deela?“

— Mis sii on?

— Sii on jälle parusski. Parusski panimaješj, suukin sõn? — põrutas Villu meie pääle jalga. — Venekiilt piab koolis kah mõistma, sii on aga viil pallu raskem — öelge nüüd!

— Parusski ... ei tule miile.

— Panimaješj? Parusski, panemetski, kas käpakil või püsti, — naeris Villu, — ega ma seda es taha. Öelge: „Karrašoo, stodi tam deela!“

— Karrašoo, stodi tam deela... Aga, Villu, mis sii sis tähendab?

— Ah, mis ta tähendab või?... Sii tähendab, et svoološ, ah tõi suukin sõn, ničevoo ne snaaješj, ja nüüd lähme nurka, aidaa! Kuulmeister ütleb ikki nii, kui ta turjapidi kinni võtab ja nurka viib. Aga, olgu pähle, ma tahtsin teile viil r tähte seletä, sääl, kus neid pallu koos on. Kõige raskem on „prrtuu“ öelda — sääl on tervelt viis ärru ja viis piid! Öelge nüüd: „prrtuu“?

— Prrtuu! — ütlesin Salmega, millega Villu rahule jäi ja tähendas, et kui juba „prrtuu“ oskame öelda, siis meil koolis enam midagi tarvis karta pole.

Me aga kartsime ometi, kuis tundma õppida neid tähti, mida terve esimene leht aabitsal täis oli, küll suuri, küll väikseid, — ja milleks Villu seletus liig keeruline ja arusaamatu näis olevat — võtsime siis aabitsa ja läksime Ella manu.

Siin sai meile hoopis teine vastuvõtt osaks. — Ella vaatles meie ilusat, uut raamatut igast küljest, avas selle siis ja ohkas.

— Ella, kust me pääle hakkame? — küsisin.

— Kedagi põle siin pääle hakata, — vahtis Ella raamatusse ja ohkas teist korda.

— Ella, kas koolis on küll raske? — tähendasin, mäletades, kuis ta, esimest talve koolis käies, laupäeviti kodu nuttis ja emale kaebas, et küll olevat koolis raske, kui tähed veel kodu ära ei ole õpitud.

— Nii kole raske, et parem ärä küsigi, — lausus Ella.

— Kas peksa antas või?

— Ei, peksa küll ei anta, aga nurka pantas.

— Nurka?
— Nurka jah. Erned põlve alla ja nurka.
— Aga mis jaos erned?
— Ikki, et valus oles.
— Aga ma süün erned ärä?
— Ei tohi süüa.
— Ja kudas sis kuulmeister ütleb, kui ta nurka paneb?
— Ei ütle kedagi.
— Kas ta ei ütle, kudas sii nüüd olli venekeeli — karrašoo, stodi tam deela? nagu Villu rääkis.
— Ah, Villu või? Villu suurustab muidu, et ta venekiilt oskab.
— Ma mõtsin kah, et suurustab, aga kas sis venekiilt tarvis põle?
— On küll. Piab täädma, kui kuulmeister küsib: čto takoje karoova, čto takoje parasjoonok? Ja sis ei tohi vastata eestikeeli kah ja piab ütlema: parasjoonok jestj maalenjkaja svinjaa?
— Mis sii parasjoonok sis on?
— Parasjoonok on notsu, väike siga. Karoova on vana lehm, aga ei tohi öelda niimuudi, piab ütlema: karoova jestj adnoo damašneje životnoje, katooroje dajot malakaa... Arifmeetikas on hää, sääl on eestikeele numred. Kuulmeister ütleb küll venekeeli, aga me rehkendame puhas eestikeeli — kust temagi seda tääb, nummer on nummer ikki, kas eesti või vene. Aga geograafia on kõik venekeeli. Minu käest küsiti kord — suured, nisukesed kaardid, kõik seinad täis — et pakažii, gde Baltiiskoje moore? Ma mõtsin, et piibliluu tund on, pääs läks segamini ja näidasin Palestiina kaardi pääl Surnumerd, kus Loti naene olli soolasammas jäänd. Kuulmeister es lausu kedagi ja küssis, et pakažii, kus on nüüd Derpt? Mõtsin jälle, et hull nime, põle sihukest enne kuulnd ja näidasin Jeruusalemma pääle. — Jeruusalemma tahad minna, sinna on kauge, nurka on natike lähemal! — ähvardas mind kuulmeister. — Tartu, — kuulsin ühe kõrvaga, kudas kiigi ette ütles, läksin teese kaardi juure ja näidasingi Tartu ärä. — A teperj pakažii, gde Jurjev? —

piinab mind kuulmeister edesi. Siin tükkis mul nutt pääle, ja ütsin, et ma tänases Jurjevit põle õpnud. — Jurjevit põlegi tarvis õppi — kodumaa linnad piavad pääs olema! — vihastas kuulmeister ja pandis mul geograafiast „2". Pärast jälle tuleb vällä, et Jurjev on kah Tartu — sada nime — ja mispärast mul sis „2" panti, ma näidasin tal ju Tartu ärä! — jutustas meile Ella, olles valmis siin veel kord nutma hakkama ülekohtu pärast, mis siin kurjas maailmas tehakse.

— Ella, ärä sellepärast ike kedagi. Nüüd sa tääd, kus Jurjev on, ja kui teene kord küsitas, saad viis! — püüdsime Ellat rahustada.

— Mis teil viga naarda, aga tulge isi kuuli, küll te siis näete! — pühkis Ella juba pisaraid.

— Ei naara kedagi, kui sa tahad, me aitame sul kah ikke! — tegime nii ikused näod. — Ega Villu põle nurgas olnd?

— On küll.

— Ei oska kah venekiilt?

— Oskab küll, aga Villu tiib koerust.

— Kas nutab, kui nurka pantas?

— Ei Villu nuta, Villu irvitab viil.

— Mis tal's irvita on?

— Noh, kui ta oma vigurisi tiib — ta ju riukasi täis kui mustlase hobune. Tääd, kui teda ükskord nurka panti, mis ta tegi? Sidus nööri toolijala külge, mis kantsles on, ja, kui kuulmeister parajasti tooliga kiikus, tal oli nisuke narr muud juures, tõmmas Villu nööriga tal tooli alt ärä!

— Või ärä tõmmas, ja mis sis?

— Ei kedagi. Kuulmeister kukkus kõige täiega vastu suurt klassitahvelt, nii et maailm laratas, ja tahtis ühes sellega juba ümmer minna. Terve klass naeris, Villu aga isi olli hirmul kah — hoidis tahvle taha, et ta kohe kuulmeistre silma ei puudu, enne kui sel suur viha üle lähäb!

— Ja mis Villule tehti?

— Mis sa hullule ikki teha oskad — hull jääb ikki hullus. Villu rääkis, et ta põle täädnudki, et tooli ja tahvle jalad nööriga kokku ollid seotud, ja põle

nüüri näindki. Temal jäänud kogemata nüür jala taha kinni ja muud kedagi... Kuulmeister olli sis küll tulivihane, läks näost punases kui vähk ja ütles, et kui üks viil pias julgema oma hammid pallas aada, sis lüüb maha kohe jala päält, kui kassi poja, ja viskab jalamaid koolist vällä kah!

— Ja Villule es tii kedagi?

— Villut vidas tuttipidi: eh, tõi kavnoo sabačje, paršiivõi čort!

— Mis sii on parš... kudas sa ütsid?

— Paršiivõi čort on karvane kurat!

— Kas teil sis koolis kuulmeister kah vannub?

— Kuulmeister oskab venekiilt, ja venekeeli võib... Venekiil on nisuke, et ei saa arugi, et ei tohi või et ropasti on, ja kui venekiil kõik eestikiilde ümmer panna — kuulmeister rääkis — sis on kohe nii ropp, et ei julge suhugi võtta, et kudas sa pärast selle suuga viil süüd!

— Villu on sis kange poiss?

— Villu on kange kuraasiga poiss, — lõpetas Ella, ohkas veel kord, otsekui selleks, et tal seda kuraasi vähe on, ja hakkas meile siis näitama, et vaadake, see on A, see on B ja nõnda edasi.

Seda silmas pidades, et koolis nii väga raske olla — nurka pannakse, tuttipidi veetakse ja venekeeli, mis lubatud on, päälekauba veel ropusti nahk täis sõimatakse — hakkasin Salmega hoolega tähti õppima.

Salme sai õppimisest nii vaimustatud, et ta puupulgist koolilapsed välja lõikas, keda ta siis vahest nurka pani, vahest söömata jättis, vahest jälle peksis.

— Ah soo, sa hakkad vastu, sa ei õpi, sa tiid koerust, karrašoo, stodi tam deela, arvad, et ma sust jagu ei saa või! — jagas ta ühes vitsahoopidega karistatavale noomitusi.

— Kust sa tääd, et sii koer on? — osatasin.

— Tään, ja ta, sunnikunahk, hakkab viil vastu! — peksis Salme veel vihasemalt edasi.

Kui mul juba tähed selged olid, ja ka silpe kokku oskasin veerida, kutsus mind isa ühel päeval kesk-

kambri, kus ta kapist suure raamatu välja tõi, mille ta ettevaatlikult laua pääl avas.

— Papa, mis raamat sii on? — küsin, kikivarbail laualt suurt raamatut ulatades.

— Ah, mis raamat või? Seda ma tahtsingi sulle öelda. Sii on piibel, raamatute raamat, sii on püha raamat, seda hoia ilusti... Kust ta'nd, närak, siia saand, ta es leia nüüd mujal omal kah surma, muudkui ronivad aga, — lausub isa, raamatu lehtede vahelt laiaks litsutud prussakat maha puhudes. — Põle teist aega änam lugedagi saand. Kaovad ju ajad nii ruttu ärä, ja mammal kah vaesed silmad!

— Aga küll on suur! Ei tää, kas ma tõstagi jõuan? — hoian juba järgmisel hetkel piiblit süles. — Papa, ega siin pilta sihis põle?

— Pilta põle, aga sii kõik on Jumala sõna. Kui siit loed, sis õpid, et Jumal on Kõigevägevam, Teda piame kartma, ja ilma Tema tahtmiseta ei maksa meie tahtmine mitte kedagi. Seda pea ikki meeles, kui sa kasvad!

— Aga kas ma seda lugeda tohin?

— Tohid, selles ma ta vällä tõingi.

— Ja kas ma jõuan selle läbi lugeda?

— Jõuad küll, kui sa hoolas poiss oled, jõuad küll. Loed meile iga õhta ette, — muheleb isa, häädmeelt tundes, et mul raamatu vastu nii suur huvi on.

Pikad talveõhtud — kui isa tarest linu kokku panemast kambri tuleb, ema vokil ketrab, pime vanaema vaid oma voodil, ahju taga nurgas suigub — mööduvad nüüd kõik sellega, et kapist piibli toon, laua taga väikese tule juures istet võtan ja piiblit sõna-sõnalt, tähti mööda veerides, neile ette loen.

— Papa, kas hakkan kohe otsast pihta? — küsin esimesel õhtul, kui juba pool õhtupoolikut lehti olin kokku arvanud, et palju neid sääl piiblis õige peaks olema, sellega vaid valmis polnud saanud.

— Otsast jah. Vaata, sääl hakatuses kohe on maailma luumine. Kudas Jumal kõik kuue päevaga valmis lõi ja kudas ta sis seitsmendal päeval oma vaevast puhkas! — tähendab isa, voodile istudes,

tolmunud riietega, kus takutordid veel küljes ripuvad, piipu toppides ja mõeldes, et võib see ilmaloomine ehk veel väsitavam olla kui linamasindamine, mille järel temalgi üsna mõnus on väsind konte sirutada — mis siis ragisevad ja rogisevad, kui käiks pikne neid mööda — ja neil siis puhkust anda, et nad tagasi tõmbuksid.

— Papa, aga kas sis enne maailma luumist maailma põlndki? — küsin.

— Põlnd, alguses olli kõik maailm tühi.

— Ja Jumalat kah põlnd?

— Jumal olli, Jumal lõi maailma.

— Aga kust sis Jumal sai?

— Jumal lõi enese isi, — popsutab isa voodil piipu.

„Ei tää, kuis Jumal iseend küll luua sai?“ mõtlen, kuid ei usalda enam isalt küsida.

— Alguses lõi Jumal taeva ja maa. Aga maa oli tühi ja paljas, ja pimedus oli sügavuse pääl. Siis ütles Jumal esimesel päeval: Saagu valgus! Ja valgus sai . . . — loen, millest ise küll vähe aru saan, kuid uskudes, et see isale ja emale uudis on, niisama kui mulle see suur raamat, mille läbi pean lugema, olen iseenesega rahul, et lugeda oskan ja jumalasõna kuulutajaks tohin olla.

Niiviisi olen juba mitu õhtut lugenud, huvi ainult tähtede üle tundes, et vaata: siin on see raske r — karrašoo, stodi tam deela — siin B, millel häält polegi, kuid millest Villu „bõb-bõb“ ja viimaks isegi „vana nõia“ välja loeb, siin jälle n — keel kurgulaes kinni ja siis läbi nina aja inet, kui vasik — kuid neist kõigist olen nüüd üle ja võin neist arusaadavaid sõnu lugeda. Siin tulevad mõned kohad ette, mille sisuga juba kodulaste-raamatust tuttavaks olen saanud, ja hakkavad mindki huvitama.

Nii loen Aabrahami lugu — loen, kuis Aabraham Jumalat kartis ja Temale ustavaks jäi, kui kõik teised Temast ära taganesid. Jumal armastab ja õnnistab Aabrahami. Et aga ta usku katsuda, kiusab ja käseb teda oma ainsama poja Iisaki võtta ja selle tuliriidal

ära põletada. Võrratu raske ülesanne, kuid Aabraham ei kohku sellest tagasi. Ta läheb oma pojaga ühe mäe juurde, paneb sääl ohvripuud poja selga, võtab tule ja noa kätte, ja sammuvad nii üles mäkke... Asi paistab mulle liig tõsine, õudne ja hirmus olevat, nii et tahtmata Iisaki pärast värisen, kuna vaid Iisak oma rumalas ilmsüütuses siin veel rahulikult küsib: „Isa, vaata, siin on tuli ja puud, aga kus on tall põletamisohvriks?“ — „Küllap Jumal vaatab enesele talle põletamisohvriks, mu poeg!“ kostab isa, seob oma poja kinni, paneb ta altarile puude otsa, pistab siis käe tasku ja võtab säält välja noa... „Jumal olgu sulle armuline, vaene Iisak! Ent raske vist on seda Aabrahamil teha, niisama raske kui see mu isalgi oleks, kui Jumal praegu ta juurde tuleks, tasa ta õlale koputaks — on ta ju mõtteisse jäänud — ja ütleks, et kuule, ka sul on poeg, loeb praegu sääl laua juures piiblit, mine temaga välja ja põleta ta puuriidal ära.“ Mõtlen, viimasel hetkel siin veel imetegu oodates, mis ka sünnib. „Aabraham, Aabraham! ära pista oma kätt poisi külge ja ära tee temale midagi!“ hüüab Issanda ingel ja Aabrahami pääle heidetakse armu.

Kergendatult hingates vaatan raamatult üles, et näha, millist mõju sündmus isa pääle avaldas, kuid ei leia ta näoilmes ja olekus mingit muudatust, kuna minu hääl edasi lugedes liigutuse pärast väriseb.

Niisama loen ühel teisel õhtul Jakobi lugu isale ette.

Jakobil on kaksteistkümmend, seega terve tosin poegi, kellest Joosep ta pailaps on, keda ta armastab ja kellele ta kirju kuue teeb. Võib olla, oli see põhjuseks, võib olla ka see, et Joosep keelepeksja oli ja oma vendade pääle isa ees kaebamas käis — kuid vennad vihkavad Joosepit ja püüavad teda kukka saata. Nad usuvadki seda, kui nad Joosepi kahekümne hõbetüki eest Potivarile — minu arvamise järele näruotsijale, kes pottidega ümber sõidab — ära müüvad.

Näruotsijad aga omasid tollest ajast mu juures halva kuulsuse. Ettevaatus pole millalgi üleliigne, ja nii siis peitsin end alati kuhugi ära, kui mõnd näru-

otsijat oma koormaga õue pääl peatuma ja piitsa üht otsapidi käes keerutades toa poole nägin sammuvat...

Et oma isa petta, kastavad vennad Joosepi kirju kuue äratapetud siku verre ja saadavad selle oma isale näha, et tunnistagu, kas see on ta poja kuub? „Jah, see on mu poja kuub, kuri elajas on ta ära söönud!“ hüüab Jakob ja puhkeb suure häälega nutma. Kuid Joosep saab Egüptusemaal Vaarao esimeseks nõuandjaks ja valitsejaks. Kaananimaal tuleb nälg, ja Jakob saadab oma kümme poega, noorimat koju jättes, Egüptusemaale vilja ostma. Joosep tunneb oma vennad ära, ei anna end aga neile mitte tunda, vaid käsutab nad vanglasse. Kolme päeva möödudes vabastatakse nad, pääle ühe, kes pantvangiks peab jääma, et teised Joosepi juurde oma venna tooksid. Jakob tõrgub oma noorimat poega, Penjamini, Egüptusemaale kaasa saatmast. Kuid nälg on valjuks sundijaks, ja vennad isa õnnistusega lähevad teele. Kuid Joosepil on sest kõigest veel vähe — teistkordsel vendade ilmumisel simuleerib ta vargusetoimepanu, lastes oma hõbekarika Penjamini viljakotti panna. Vargaid — nagu see kord ja kohus — aetakse suure sõjaväe ja kisaga taga, karikas leitakse Penjamini kotist, vennad käristavad oma riided lõhki, ja minnakse siis tagasi linna. Ja ainult siin, kui vennad Penjamini eest seisavad, valmis olles ta ärateenitud karistust eneste pääle võtma, ei jõua Joosep end kauem enam pidada, vaid hakkab nende ümber kaela ja nutab: Mina olen teie vend Joosep, kelle te kord kahekümne hõbeseekli eest Potivarile ära müüsite; te tegite mulle rasket ülekohut, ja mulle oli meelevald antud teile kätte maksta, kuid ma ei tasunud kurja kurjaga, vaid andestan...

Üllatus on suur, vennad kahetsevad oma kuritegu. Minulgi läheb meel härdaks, nii et pilguks üle silme pühin ja raamatult üles vaatan.

„Ent isa ja ema — nad võivad öö läbi kuulata, ega nad mulle ütlema ei tule, et aeg juba oleks magama minna!“ mõtlen, rütmilist, uinutavat vokivurinat kuulama jäädes.

Haigutust käega varjates vaatan vastasseinal suurt varju, mida ema sääl oma vokiga sünnitab — suurt pääd ja suuri, jämedaid sõrmi, kus nad seinal kiireid liigutusi teevad, kui ema neid ketruse juures suus märjaks kastab. Pää kasvab veel suuremaks ja võtab juba pool seina oma alla, kui emal lõng katkeb, ta seda jatkab ja selleks voki üle kummardub. Isa vaid istub voodiäärel ja popsutab piipu, ent kui tal tubak piibus otsa lõpeb, ehk kustub, täidab ta selle uuesti, ja paksud suitsupilved, mis väheks ajaks ära kadusid, liuglevad jällegi tasa ja ettevaatlikult, nagu väsinud mõtted, laua poole, et lambi kohale jõudes säält püstloodis lakke joosta...

„Salme näeb vist hääd und — uinu rahus, ka mul saab uni hää maitsma, kui kord vabaks saan!" vaatan Salmet, kes oma voodis, kuhu nõrk lambivalgus ta näole paistab, rahulikult magab.

Jah, soe ja mõnus on toas, soe ja mugav on ka ritsikail lõõriaugus, kus nad lakkamata öö läbi laulavad, teades vist, et siis vanaemal ahju taga hää on uinuda, teades, et ka mina neid, vahest kui und ei tule, häälmeelel kuulan — kuulan ja mõtlen, et mis siis, kui teid, vaesekesi, välja lumihangele viia, ei teil siis enam laulu oleks, vaid jookseksite veel tsipakese, et siis lumel ärakülmanult koivad sirgu visata.

Nüüd vaid kipub uni pääle, et vägisi mu silmi sulgeda, ent teades, et isa ja ema kuulavad, kummardun veel sügavamale raamatu üle ja loen edasi...

Ja, nagu kontrastiks kõigele sellele, mida tähele olin pannud, kuulen siin, kuis väljas, akna taga, tuul vihaselt kaevukooguga mängib, mis nagu valus ta käes kiunub ja oigab, ja kuis ta kuiva lund, seda katuselt maha keerutades, vastu aknaruutu paiskab, nagu pilluks sinna keegi peoga herneid. Korstnas vaid vilistatakse, kiunutakse ja oiatakse nii valusasti ja appikarjuvalt, otsekui võetaks sääl kellelgi ta viimast elunatukest...

„Kurjad vaimud on korstnas!" mõtlen ja tunnen hirmu.

Edasi lähevad tähed silme ees kirjuks — seletan neid vahest nagu kustki kaugelt, siinsamas näen neid otse oma nina all tantsimas.

„Ei tea, kas isa peaks teadma, et suigun?" vaatan isa poole, kui siin kell seinal, otsekui meeletuletuseks, üles tõmbub. Kuid isa ei lase end millestki eksitada, vaid istub oma mõtteis liikumata, tõsine ja külm kui Iisraeli Jehoova.

Viie minuti pärast lööb kell, ei tea ainult, kui palju?" mõtlen, ja vähe aja pärast hakkab ta tõesti lööma, ähvardavalt vanu roostetanud võtmeid ja poolt hobuserauda oma kettide otsas mu pää kohal kiigutades.

Ent ulatudes üles seinale kella mitte nägema, päälegi on tuba seks liiga pime, hakkan sõrmil kellalöökisi lugema. Sõrmed aga olid vist segi läinud, sest et juba neliteistkümmend loen, kuna kell ikka veel hoogu võtab, et edasi taguda ja ähvardavalt võtmeid mu pää kohal kiigutada...

„Kell on neliteist, viisteist ... oi, niipalju küll ei ole. Hää oleks küll nüüd magama minna!"

— Kusti! — kuulen, kuna isa raske käsi mu õlale laskub. — Kusti, tule magama, kell on juba kaksteist!

Uniseid silmi avades, neid hõõrudes ja enese ees suurt raamatut nähes mõistan, et piiblit lugedes selle pääl magama olin jäänud.

— Kusti, sa vii nüüd piibel jälle kappi ja tule ära magama, — tähendab isa, püksirihma voodisambale visates, otsekui kinnituseks, et sellega nüüd kõik päevatöö ja mured lõpetatud olgu.

— Papa, kas tääd, küll sii piibel aga on üks kole raske raamat. Peaaegu maha oles teesega kukkund, — räägin, piibliga komistanud, seda kappi viies.

— Jah, raske on ta küll, — ohkab isa, tekiäärt üles tõstes, et kõigi raskuste eest sinna varju pugeda.

— Loeme nüüd Issameiet kah, — lausub isa, kui juba mõlemad voodis soojade kasukate all oleme:

— Meie Isa, kis sa oled taevas... ütle järgi.

— Meie Isa, kis sa oled taevas.

— Pühitsetud saagu sinu nimi. Sinu riik tulgu. Sinu tahtmine sündigu kui taevas, nõnda ka maa pääl. Meie igapäevast leiba anna meile täna päe...

— Meie igapäevast leiba anna meile täna päe... Papa, kas sis jumal meile leiba annab? — küsisin, mäletades, et ema alati ise leibu küpsetas.

— Jumal jah. Jumal laseb meil villa ja rüga põllu pääl kasva ja säält saame leiba. Näe, kui põuane aasta on, nagu täo — taevas on kõva kui raud, ja vihma ei tule — närtsib põllu pääl kõik ärä, ja mitte kedagi põle änam saada. Kõik on Jumala käes... Ja anna meile andes meie võlad, kui me andes anname oma võlglastele...

— Kui me andes anname oma võlglastele... Papa, kas sa oled jumalat näend? — pärisin edasi, kujutledes enesele Jumalat jõuluvanana, pika halli habemega.

— Põle. Jumal on taevas. Jumalat enne ei näe kui ärä sureme ja taeva lähme.

— Kas sis kõik taeva lähvad: sina, mamma, Villu, mina — kõik?

— Ei lähä kõik. Kurjad inimesed lähvad põrgu.

— Kus sii põrgu on?

— Põrgu on sügavas maa all.

— Aga kas ei jõua nii suurt auku kajuda, et põrgu ükskord vastu tuleb?

— Ei jõua... Ja põrgus on elus tuli, ja sääl põletatas elusast pääst inimesi.

— Aga ma mõtsin — kui jõuas nii sügava augu kajuda, et põrguni vällä, sis lähäs maapäälsed inimesed põrgu inimestele appi ja peksas sääl vanakuradi vaese omas.

— Ei kuradile tii inimesed kedagi.

— Aga sa ju isi vast ütsid, et miis mehe ja kaks miist kuradi vastu?

— Sii muidu räägitas. Mõni miis on kange kui kurat, ja sis öeldas ta kohta sedasi.

— Aga kummas üle on, jumal või kurat?

— Kanged mehed on nad mõlemad, aga jumal on ikki üle.

„Ent peab küll põrgus hirmus olema, kui sääl muud pole kui aina ulumine ja hammaste kiristamine, nagu ema rääkis!“ Tunnen hirmu.

— Ja kus me nüüd jäime? — küsib isa. — Ja anna meile andes meie võlad, kui me andes anname oma võlglastele. Ja ärä saada meid mitte kiusatuse sisse.

— Papa, mis sii kiusatus on?

— Kiusatus on rist ja viletsus, kelle iist meid Jumal hoidku. Sest sinu päralt on riik...

— Kiusatus on rist ja viletsus, kelle iist meid Jumal hoidku! — kordan, unustades, et mul seda tarvis järel öelda polnud.

— ... ja vägi, ja au igavesti. Aamen. ... Maga nüüd ilusti, ja ärä sa unes jälle karju. Mineva üüsi karjusid ja es lase mind kah magada!

— Ei karju. Aamen... Sii on sis, kui ma unes tonti näen.

„Küll on hää, et ometi kord aamen. Ja mis see „aamen“ peaks tähendama — võta n ärä ja pane r otsa, siis on „aamer“. Küll on hää, et lastele kõik andes antas, kuna isa peab paluma, et Jumal teda risti ja viletsuse eest hoias!“ mõtlen, sügavamale teki alla pugedes.

„Nõk-nõk-nõk!“ krabistab keegi kambri pääl, räästa all, kui näriks ta sääl õlekõrt peeneks, kui isa juba rahulikus unehõlmas norskab.

„Kambri pääl on tondid. Kui hää on siin — siia nad ometi ei tule ja mind kätte ei saa!“ võtan teki ja kasukad üle pää, panen pää isa kaissu ja vaibun nii sügavasse unne.

Tondid.

— Villu, kas tääd, köögis on tondid! — jookseb Salme ühel laupäeva õhtul köögist tuppa, kus Ella ja Villu, koolist kodu olles, arvamisülesandeid teevad, mina vaid Jakobsoni lugemisraamatust pilte vahin, mis Villu poolt rikkalikult kaasjoonistustega ilustreeritud, nii et säält ainult isase tõu esindajaid lõvsid, tiigreid, elevante, ninasarvikuid, kaelkirjakuid, hippopotamusi ehk jõehobuseid ja muid sarnaseid hirmsaid elukaid leian, millist maalikunsti ma imetlen, et kuis ta selle kõigega ikka hakkama saab.

— Mis sa'nd lorad, köögis nüüd mõni tont! — tõreleb Villu, keelega üle tahvli tõmmates ja peoga säält arveid maha kustutades. — Ei tule, kuramus, vällä, rehkenda nii, et just pää lähäb lõhki... U adnavoo pameštšika... Ella, mis on pameštšik?

— Pameštšik on mõisa parun, — arvab Ella.

— U adnavoo mõisa paruna bõõlo 180 galov ragaatavo skataa... galov ragaatavo skataa. Mis kuradi skataa, skatavodstvo? Galavaa, čto takoje, gluupaja galavaa? Baška ne vaarit, suukina sõõna, svoolač! — räägib Villu kurjasti ja põrutab jalga.

— Ragaatavo skataa on härja pääd, — osatab Ella.

— 180 härja pääd? Ei tää, mis ta nii paeluga tegema pidi hakkama, rupskit või? Is eetihh on proodal drugoomu pameštšiku 30 štuk... Mis asja, jälle härjapääd? Aga isi on ta hää iislipää!

— Kissi? — küsin.

— Sii ikki, kis selle tüki tegi ja sihantsed pääd rehkenda andis, kellest kiigi aru ei saa. Härjapääd, iislipääd... Ja Simson lõi iisli lõualuuga 1000 vilistlast maha — vat, kus olli üks kuradi kange miis!.. Is eetihh on proodal drugoomu pameštšiku 30 štuk, posle čevoo u pervavo astaalosj ještšoo vdvooje boljše, čem u vtaroova. Spraašivajetsä — skoljko bõõlo u vtaroova pameštšika galov ragaatavo skataa, jälle niid kuradi härjapääd, do pakupki?.. Küsimise märk. Nüüd rehkendame... 180 miinus 30 ravnäetsä 150, 150 papalam, ehk papa lammas, kudas meil koolis öeldakse, buudet, buudet... skoljko buudet, gluupaja baškaa?.. Buudet 75. Vaatame, kas on taga atvetis kah niipaelu... 45, kus ta'nd, kuramus, 45 saab, aga ma rehkendan juba kolmat korda, ja ikki tuleb 75.

— Sa võta 30 viil maha, — sõnab Ella, — ma rehkendasin selle tüki juba valmis.

— 30 maha küll, ma isi mõtsin kah, aga kui kuulmeister küsib: pačemuu, ja mis ma talle sis ütlen?

— Aga, kui muidu vällä ei tule, mis tal sis küsida on. Ei tule aga tagant atvet vällä, sis tähendab ikki, et sa valesti rehkendasid!

— Seda härjapää-tükki sugugi õigesti ei saagi rehkenda, kui sa õige peris tääda tahad saada... Ja, kui ei saa, ei rehkenda kah! — viskab Villu tahvli ja krihvli laua pääle. — Mis sa'nd lorad, köögis nüüd mõni tont! — pöördub ta Salme poole. — Kust ta sinna sai? Te tulge kuuli, kui te viil tonti põle näend. Sääl on alles tondid — nägin neid isi oma ihusilmaga.

— Köögis olli kah. Kui sa'i usu, tule vaata — kolistas nurgas! — kinnitab Salme.

— Mis ma tast vaatan, ehk ollid rotid. Meil koolis aga oli. Ma es usu kah, kui koolipoisid rääksid, et koolimaja pööningul peris elus kurat on. Kutsin neid vaatama. Isi, argpüksid, ei julge, aga ässitamas on mehed. Annavad mul suure seatapmise pussi kätte, et Lepik, sa oled ikki kange poiss kah, säh, võta nuga ja mine! Muidugi olen kange poiss, aga mis ma noaga tiin, ega ma siga tapma ei lähä — ja es võtagi tühja. Läksin pööningule — süda aga, tääd, olli ikki

natike saapasääres kah. „Kurat on korstna taga, vaata ette!“ kisasid poisid alt. Aga kus sa vaatad — pime kui kott. „Kurat, säh, irr, irr!“ leidsin viimaks pööningult pika hargi ja hakasin sellega korstna taha sorkma...

— Kas nägid kuradit? — küsib Salme.

— Nägin jah. Vahtis korstna tagant vällä — hammad olid irevil, kui surnud koeral — ja itsitas!

— Ja sarved ollid pääs kah?

— Sarved? Ollid jah sarved — suured, pikad, punased sarved!

— Ja sina es karda?

— Es karda. Sorgasin hargiga, ja tääd, liikus ja hakas minu poole tulema...

— Uuhh! — taandub Salme Villust eemale, kui oleks Villu ise see vanasarvik. — Ja sina?

— Mina? Ei kedagi, karasin kõige täiega pööningu päält alla.

— Haiget es saagi?

— Es saa. Aga siiski — põrutasin põlve siit kederkondist natike ärä. Praegustki viil valus, kui kõvasti katsud, ja ei või hästi toeta, katsu! — paljastab Villu oma põlve, lastes Salmet seda katsuda. — Ai, pia nüüd, kõdi, mis sa kõditad, katsu ilusti!

— Sa kannata ärä, kui pigista saab, sis saab terves, punane teene kah... Aga kus kurat jäi?

— Ega kuradit sääl põlndki!

— Olli ikki. Isi just pirla rääksid ja ütsid viil, et suured sarved ollid pääs! — kahetseb Salme, et nii põnev jutt järsku nii lihtsalt tahab lõppeda.

— Põlnd kedagi, ma tegin teile nalja! — naerab vaid Villu kahjurõõmsalt. — Teene päe läksin viil kahe teese julgema poisiga pööningule, ja ... kas te oskate nüüd arvata, mis me leidsime?

— Vanakuradi pesa! hüüab Salme.

— Vanakuradi pesa! — naerab Villu veel südamlikumalt. — Kas sa mõtled selle mõne lõokese pesa olema või, kus noored kuradid, kel viil udusuled sellas on, piuksuvad?

— Ega mina es tää, — vabandub Salme.

— Ma saan aru küll, et sa es tää, — rahuldub Villu oma üleolekut tundes. — Me leidsime korstna tagant suitsuliha. Olli sinna nööri otsa aetud ja kõlkus sääl. Lõigasime sis igaüks hääd kamakad kätte, pugisime vatsad täis, pandsime tasku kah ja tullime alla, nagu põles kedagi olnd.

— Kelle liha sääl's olli?

— Kuulmeistre liha.

— Ja kuulmeister es tii kedagi?

— Kus ta's teha täädis. Küssis teene päe, et ei tää, kas vargad on üüsi pööningu pääl käend või ja ta liha ärä söönd? Peris hirm hakas juba. Jumalast õnn, piuksatas sis ometi üks koolipoiss, et sõid ehk kassid ärä — rüüknud teesed pööningul üüsi nii mis hirmus, et magada põle kah saand. Koolipoisid pahvatasid kõik naarma, ja kiigi es tule änam mede pääle kaivama! — jutustab Villu, rahuldatud sellest, et tal hää juht oli ülesannet — mille tõlgitsemine kui ka „atvet" talle päävalu tegid — unustada ja meid hirmutada võis tontidega, keda mina ja Salme nii väga kartsime.

Meie talu hobustekoplis, kraavikaldal, oli suur, poolteise sülla pikkune ja poole sülla laiune kivi, mida meil „kuradikiviks" hüüti.

Oma nime oli ta järgmiselt saanud, nagu isa teadis rääkida:

Kord, kui nad veel poisikesed, olnud isa oma kadunud venna Toomaga õitsel. Raske olnud siis karjapoisi elu — päev otsa vantsi karja järel ja ööl valva hobuseid. Et pääletikkuvast unest võitu saada, teinud nad tule maha ja leppinud nii kokku, et valvavad korda mööda, kus üks neist siis tule juures tukkuda võib. Tooma kord olnud valvel olla — tema, isa, keeranud end tule juures vanal kasukaradil kokku, pannud käe padjaks pää alla ja jäänud nii rahulikult magama.

Mõne aja möödudes ärganud unest ja hakanud Toomast otsima — hobused alles, Toomas aga kadunud kui tina tuhka.

Alles vastu hommikut, kui juba üksi hobustega koju pidanud minema, tulnud Toomas kohkunud näol

ja jutustanud, et sündinud temaga hirmus asi. Ta valvanud, valvanud tule ääres, kuid uni olnud võimsam, jäänud tukkuma ja näinud läbi une, et üks väike koeraräkats talle vägisi kallale kippunud. Ta ajanud mitu korda ärä, kuid — ei midagi — tikkunud vaid pääle kui uni! Viimaks jätnud koer ometi ta rahule; tema jäänud magama, kuid üles ärgates leidnud end ülalnimetatud suurel kivil.

Kuis võis Toomas sinna kivi otsa saada, ja kes oli see väike koeraräkats, kes talle vägisi kallale kippus? Ja kes see siis muud ikka võis olla kui vanasarvik — otsustanud nemad — sest võib ju ta inimese, koera ja kelle tahtes näol liikuda ning viis ka Tooma sinna kivile. Ja olevatki nad siis selle kivi, pääle tähendatud juhtu kuradikiviks ehk -voodiks nimetanud, milleks ka vist oma jagu põhjust oli, sest et kivil tõesti magadisasemele nii väga sarnane nõgu oli, kus mees lahedasti magada võis.

Oli selle kadunud venna Toomaga lugu kuidas oli, meie vaid tundsime, isa jutustust meeletades, selle kivi ees hirmu, ja kui mul tarvis oli temast mööduda, ka tee karjamaale läks säält lähedalt läbi, siis tegin sääl alati kauge ringi.

Kord vaid, oma ettevaatust unustanud, tähendatud kivi läheduses viibides kuulen korraga kivi alt kummalist häält.

„Kurat!“ jahmatan ja jooksen hingeldades koju.

— Villu, tule vaata — hobustekoples, kuradikivi all, on kurat! — hüüan juba eemalt Villule.

— Ärä nüüd tühja lora, ehk olli konn? — arvab Villu.

— Mis sii konn sis kivi all röögib, just nagu ma konna häält ei tunnes. Kui sa'i usu, tule, vaata isi!

Villu ees ja mina paarkümmend sammu ta järel, läheme tagasi kuradikivi juurde, kus ma oma suurimaks imestuseks näen, kuis Villu südilt kivi otsa ronib, sääl jalgadega trambib ja hüüab:

— Suukin sõn, čort paršiivõi, tule vällä, kui sa miist piad!

— Sa kannata natike, pane kõrv kivi ligi ja kuula, kas häält viil tiib! — soovitan, arvates, et kivi alt jälle kummaline hääl kostab ja Villu siis jooksma paneb.

— Oled ikki üks vana naene kah! Mis sa värised näru juures — jooseb, just nagu oles teda kiigi ärä tahtnud süüa. Ütsin juba, et olli läguška, vesilind! — hüppab Villu kivilt maha.

Et ma kuradeid ehk tonte nii väga kartsin, nendega mind hirmutati, ja neid sageli unes nägin — siis läks minus viimaks see hirm kuni hallutsinatsioonini.

Nii näen kord unes põrsaid, kes lõõriaugust välja tulevad, üksteise järel kui kured reas, millel lõppu ei näi olevatki, nii et neist viimaks terve tuba täis saab. Mina vaid tean, et need põrsad keegi muud pole kui kuradid, ja hakkan karjuma.

— Mis sul on? — haarab isa mu õlast kinni, millest virgun, hirmust veel värisedes. — Mis sa karjud?

— Ei kedagi, hirmust und nägin!

— Sa kardad, sis näed hirmust und. Sa ärä karda!

— Aga, kui nad mul kallale tulevad ja mind ärä söövad?

— Mis asjad?

— Ikki põrsad.

— Mis sa sonid. Kus need põrsad sul on?

— Unes nägin, terve tuba tulli täis!

— Küll võib aga sihukse lapsega kimbus olla! — ohkab isa, teisele küljele pöördudes, kuna vähe aja takka ta juba rahulikult norskab.

Mina aga ei saa silmi enam kinni.

Tuba on pime, nii pime, et vaevalt veel akent selles pimedikus seletan, kuid ometi — on see siis tõesti ilmsi — näen siin kesk tuba kedagi liikuvat... Hinge sulgedes, suurisilmi, vahin tekiääre alt välja ja siin näen juba üsna selgesti kaelkirjakut — just samasugust kui Jakobsoni lugemisraamatus: pikkade jalgade ja pika kurekaelaga. Näen, kuis ta tõsiselt oma pikka kaela kõigutab, üksisilmi mu pääle vahib ja siis... siis voodile liginema hakkab...

— Papa! — hüüan.

Vaikus.

— Papa! — kordan, kahe käega ta õlast kinni haarates ja teda raputades.

— Mis sul jälle on, sa ei lasegi mind änam magada? — pahandub isa.

— Lases küll, aga, vaata sina isi oma silmaga, mis sii on... Ta tuleb, näe, just praegu, ja süüb mu ärä?

— Mine, rumal, kis sind ärä süüb. Ärä ole nall'akas!

— Aga, sa vaata ometi, kas sa'i näe — ta seisab just praegu siin sängi veeres! — näitan käega, ent kaelkirjak, kes ju üsna voodi ligi oli, kaob sel hetkel ära.

Ent veel palju pahem lugu oli niisuguseil korril, kui hommikust ööd virgusin, leides, et voodis üksi olin. Tean nüüd, et isa juba tares linu säädimas on, ema loomi talitama on läinud, millest nüüd selleks küllalt, et, äravõitmatu hirmu tundes, teki ja kasukad enese päält viskan ja tarre jooksen.

— Juba sa jälle tuled? — tähendab isa.

— Papa, ma kardan!

— Aga ma ütsin ju, et ei maksa karta.

— Ütsid küll, aga mis ma sinna ikki teha saan! — vabandun, end nagu süüdi tundes ja suure reheahju koldekivil istet võttes.

Tare on veel äsja köetud, milline soojus, segatud linatolmuga, end siin nüüd mugavalt tunda annab. Isa on kuue ja vesti maha ajanud. Läbi ta lahtise särgikaeluse näen ta tugevat, karvast rinda, mis tolmu täis ja sellest must on. Suikuma jäädes ja pääd vastu ahjunurka toetades vaatan — kuis isa ropsitud linapeo võtab, seda väikse, selle jaoks eraldi tehtud ropsimõõgaga kord veel üle peksab; kuis ta linapeo vastu nõrka lambivalgust vaatleb, mis seina külge löödud nurgalaudilt hundisilmana paistab, ja kuis ta siis linapeo laua pääle laiali laotab, õlevihu pange vette kastab ja linad veega üle pritsib...

— Papa, mispärast sa linad ligedas tiid? — julgen küsida.

— Linad seisavad sis ilusad, — lausub isa, silmi linade päält tõstes ja minu poole vaadates, et kas mul seda tarvis teada on.

Mina vaid mõistan väga hästi, mis isa mõtleb, kui meeletan, kuis Villu rääkis, et isa seepärast linad ligedaks tegevat, et nad siis rohkem kaaluksid, ja ta seega kaupmehe käest rohkem raha saaks.

„Isa petab kaupmeest. Need vaid, kes petavad, lähevad põrgu!“ mõtlen, tunnen isa eest hirmu, küsiksin häämeelega ta käest seletust, ent kardan ja vaikin.

— Kusti, sa mine õige peris ärä magama, mis sa ikki siin konutad.

— Ei julge...

— Mis asja sa kardad?

— Seda ikki, et kuradid...

— Mis kuradid?

— Noh, et kuradid maa pääl ollid olnd ja inimesi hirmutand.

— Nojah, sii olli vanasti. Vanasti, kui meie viil poisiksed ollime, sis elasid kuradid küll viil maa pääl. Nüüd neid änam põle.

— Kus nad's nüüd jäid?

— Nüüd on nad põrgus. Jumal saatis nad põrgu, kus nad kurje inimesi piinavad.

— Kudas nad piinavad?

— Mis sa nüüd kõigest tääd, või minagi sinna olen saand.

— Ei ole küll, aga kas sii õigus on, et sääl inimesi elusalt katlas keedetas. Vanakurat muudkui võtva aga ühekaupa inimesi hargi otsa ja pistma katla, keeva vette sulps ja sulps, niikui limpe tõstetas patta?

— Limbid on hääd kah, kui viil linnajahust ja munaga tehtud! — lausub isa, suud matsutades, kui maitseks ta juba neid klimpe, sääljuures linapunti laual nii kõvasti pulkade vahel kokku keerutades, et võrkmepune selle ümber katkeb.

— Aga sis piab sääl küll maailmatu suur katal olema, kui sinna niipallu inimesi sisse lähäb. Ja vanakurat, sii muudkui aga segab kulbiga?

— Katti läks, kurat, kah.

— Papa, sa vist es kuule, mis ma küssin?
— Ah, et kulbiga segab ... mis asja?
— Ei, et vanakurat ikki inimesi põrgus, katlas, kulbiga segab?
— Ikki segab, muidu kõrbeb põhja ... Kusti, sa aita mul nüüd võrget keeruta! — räägib isa, võtab linapeo, tõmbab säält tüki linu otsapidi välja ja annab selle mu kätte, mida mina, taandudes, kahe peo vahel siis keerutama pean.
— Papa, ehk aitab juba? — küsin, kui juba üle tare teise nurka saan, mis pime on, ja kus kardan, et keegi sääl ootamata mind kannast võib tõmmata.
— Tagane aga hästi nurka, ei aita viil kedagi. Panen teese kolme korra, lähäb muidu, närem, jälle katti! — arvab isa, kui ei tahaks ta mu kartusest midagi teada, kuna aga minul hirmuga, et sunnitud olen pimedasse nurka minema, võrkmeots käest pudeneb.
— On sul ka need käed kui pudrust otsas! — tähendab isa, kui ma võrkmele järgi jooksen, et seda kinni püüda.
— Papa, sa jutusta mul viil sest punasest poisikesest, kis teil leivakoti, kui te heinamaal ollite, ärä tahtis varasta! — teen uuesti juttu, kui isa valmiskeerutatud võrget linapuntra ümber hakkab siduma.
— Kas ma olen jutustand?
— Oled jah.
— Mis sa tast sis änam kuuled?
— Tahas ikki kuulda, et kudas sii olli — punane poiss, juusis ümmer vankre, ja kus ta sis viimati jäi?
— Seda meiegi ütsime, et kus ta sis jäi? Oles ta poiss olnd, sis oles me ta ikki kätte saand?
— Olli kurat?
— Ju ta sis ikki olli.
— Papa, sa hakka peris otsast pääle?
— Ah, otsast? — lausub isa valmissoetud linapeo lauale pannes ja minu juurde ahjusuu ette tulles, et siin oma kalkat tossama panna. — Linatolmus ei tohi suitsetada, võtab vast tule otsa. Te vaadake kah hoolega järgi, et te tulega kunagi ei mängi!
— Ei mängi, — rahustan isa.

— Nojah, kuula aga sõna, sis oled häälaps... Mis ma sulle nüüd pidin jutustama?

— Ikki sest punasest poisist!

— Ah, sellest. Sellest on nüüd pallu aega, üks paarkümmend aastat tagasi. Sii olli viil sis, kui ma nuurmiis ollin, koha ostsin ja esimest või teist aastat kohta pidasin... Sind sis viil põlnd! — tähendab isa, otsekui isegi imetledes, et kus ma siis küll võisin olla, ning piibupigist läbikeenud kibedat suitsu suust välja puhkudes, mis soojas tares pilvena hõljub, heidab silmad viivuks mu pääle, et kas ma ta jutustusest ka midagi taipan.

— Ellat kah põlnd? — küsin, isale mõista andes, et küllalt temast aru sain.

— Põlnd... Hakasin sis kohta pidama, nagu juba ütsin, et üksipäini, ega sest võind kedagi vaadata, et raske olli. Aga teesed vennad es julge. Ja mis ta nüüdki on, sii kohapidamine või — muidu, et viil vaevalt ärä elatud saab ja peris nälgä ei jää. Näe, tüülised on kallid, linad aga kedagi enam ei maksa, ennem sai neistki viil raha! — jutustab isa, hetkeks pilku jälle mu poole heites.

— Tüülised jälle kedagi ei tii, muudkui süüa aga tahavad! — osatan varem kuuldud lauset korrates.

— Süüa tahavad jah, ja paremini viil kui sa isi saadki — ega nad selle pääle mõtle, kust sii kõik vällä võetas. Ei jõuagi viimaks änam kohta pitä, kui tiinred kõik juba saksas lähväd. Mõtlin sellepärast ja rääksin mammaga, et kui sa ikki hoolas oled, sis tahame sind koolita. Ehk saad kah mõne kergema leiva pääle, — puhub isa suitsu suust välja, sellele järele vahtima jäädes, kui näeks ta seda kergemat leiba kuski sääl suitsupilves.

„Papa, kas meil rasked leivad on?“ tahaksin küsida — mäletades, kuis meil ema alati suured leivad küpsetas, mida vaevalt sülle jõudsin võtta ja leivaahju juurest sahvri viia — arvan vaid, et nende leibadega kõik ikka mitte päris korras pole, ja vaikin.

— Näe, onkel on sul. Õppis ja sai adukaadis. Ja mis ta olli — vaese rahva laps. Kehvuses sündind

ja kehva leivakoorukest ja soolasilku küllalt närind. Aga püüdis edasi omal jõul ja sai kätte. Ja mis tal nüüd viga on, või on tal kellegist puudus? Kirjutas teene viil hilla, et olli Riias juba kolmandama maja ostnud! — koputab isa piipu, mille sisu tuhaks oli põlenud, tugevasti vastu koldekivi, nagu peaks seegi teadma, et „adukaadist onklil" ega tema majul Riias midagi viga pole, ohkab vaid siis, kui oleks tal enesel millegi üle süda raskeks läinud, tõuseb ahjukoldelt üles ja läheb linapeode manu.

Mind kipub uni valdama, kuna pää raskeks läheb ja sageli oma tasakaalu kaotab, et siis järsult ettepoole kukkuda. Võitlen esmalt selle vastu, kuid pääletungiv uni on võimsam — sulgeb mu silmad ja paneb tukkuma...

— Kusti, ma ütsin sulle juba, sa mine õige peris magama! — kuulen mõne aja takka ja, silmi avades, leian end isa käte vahel, kes mu üle kummardub, nagu küsides, et kuhu ta mind maha peaks panema. — Kas haiget kah said?

— Haiget... mispärast? — imetlen.

— Sa ju kuksid. Ollid magama jäänd ja kuksid otsekile vastu ahjunurka. Ega sii hää põle, jääd viil niiviisi haiges kah. Tare on pala, näe, mulgi hakkab juba pähä. Kui sa tahad, võtan su sülle ja viin tuppa?

— Ei, tuppa ärä sa mind küll vii!

— Mispärast?

— Kui sa mu sinna viid, ma tulen kohe jälle tagasi.

— Küll sa oled üks imelik laps, — arvab isa. — On teesed lapsed viil, mis nad on, sinuga aga olen ma peris teos!

— Pole kedagi. Tääd, papa, tule kah — lähme mõlemad magama!

— Taga paremas, aga kis sis linad ärä suib?

— Ah, linad või?.. Küll sa suid jälle! Teene päe tuun Piibli tarre, panen, näe, siia koldekivide pääle ja loen. Sinul aga on sis hää niiviisi kuulata ja linu sugida! — räägin vaadeldes, kuis isa piipu tossu-

tades õige sageli läbi hammaste „kollast“ sülgab, ehk „lirtsu“ laseb, nagu Villu seda nimetab.

Villu oskas seda üsna hästi isale järele teha, ja, kui talle kogemata isa piip kätte sattus (neid oli isal igaks juhuks mitu), siis suitsetas ta kui päris vana mees kunagi. — „Vaata nüüd, kuis ma ninast ja silmist suitsu välja lasen!“ suurustas ta siis tavaliselt, ja heidutas mind äkki seega, et lirtsu tegi, mis kui viiekopiku tükk temast kaugele lendas. Ka mina katsusin seda järele teha — määrisin vaid alati oma lõua ära ja asjast ei tulnud midagi välja.

— Papa, mispärast sa suitsetad? — küsin, uskudes, et isa seepärast kollast piibupigi läbi hammaste põrandale sülgab, et see nii ilus on.

— Ah, sa küsid, mispärast ma suitsetan või? Kõik tühi, rumal, külgeõpitud muud. Ja oleski tast kedagi kasu olnd — köhima paneb, ja rinnad rogisevad nii kui mõnel vanal puuslakis hobusel! — laseb isa lirtsu ja katsub isegi köhida. — Sellepärast ärä harjuta endal seda narri muudi juure!

— Ei harjuta. Papa, sa jutusta mul viil kedagi

— Mis ma sul sis jälle jutustan?

— Sa räägi mul viil kedagi hundest ja karudest. Neid olli vanasti ikki vist küll pallu?

— Olli küll. Ega neist puudu põlnd.

— Ja julged ollid ja es karda nad kedagi?

— Es karda.

— Ja tullid ja murdsid hobused ja loomad maha?

— Murdsid kah.

— Kas hunt suurem on kui hobune?

— On ikki väiksem, nii suure koera suurus, — lausub isa, linapeo juures juba ropsimõõka tõstes.

— Aga murrab hobuse maha?

— Maha jah. Kargab hobusele kõrisse kinni ja kisub kõri ühe ropsuga maha, — sõnab isa, linapeo vastu valget vaadates, et kas see juba puhas on.

— Aga on küll hirmus?

— Hirmus jah, — paneb ta linapeo lauale, et on juba puhas küll.

— Kas sa oled hunti elusast pärast näend?

— Olen jah.
— Kartsid kah?
— Es karda.
— Aga murrab inimese kah maha, kui kätte saab? — küsin, mõeldes, et küll on veel isal seda julgust.
— Murravad küll, kui neid pallu on ja nällas.
— Ja kisuvad inimesel samuti kõri maha?
— Ikki maha... Aga ilusad linad saavad täna! — osatab isa, punna osa juba valmis pannud, et neid nüüd veel peoga õrnalt, otsekui kallistades silitada.

Ja isa jutustab mulle imelugusid veel sellest ajast, kui tema karjapoisike olnud, kuis nemad siis, suvel õitsel olles, huntidega lahinguid löönud. Muidugi mitte püssidega — püssi nähtud tol ajal ainult metsavahil ja mõisahärral — küll vaid aiateivastega. Siis olnud veel suured, põlised kuusemetsad, kus hundid ja karud kui lahtilastud vasikad joosnud. Tema isal olnud suur raudjas täkk, kes hundi juba eemalt haisust ära tundnud, kelle pääle ta siis kaugelt tormi joosnud, ta turjast hammastega kinni haaranud ja teda oma esimeste jalgade all nii puruks sõtkunud...

„Jah, olid vanasti suured kuusemetsad, karud ja hundid — kuid kahju, nüüd pole neid enam, ja pole ka kangeid täkke, kes hunte oma jalgade all puruks sõtkuksid!“ mõtlen teist korda koldekivil suikuma jäädes, et ka oma unenägudes hunte näha ja nende ees nüüd juba tõsist hirmu tunda.

Eeskojal, mis meil köögist välja viis, polnud lage — oli ainult üks laud, kust üle tuli minna, kui kambri pääl käidi.

Ühel ilusal päeval, eeskojast paha aimamata läbi minnes, näen tähendatud laual üleni valges riides „tonti“. Ilmutis tondi näol tuli ette nii ootamata, et esimesest jahmatusest keeletuks ja kangeks jäin, kuna ainult veel põlved masendavas hirmus värisesid... Sääl põrutas tont jalaga vastu lauda, mina vaid, nagu millestki tõuke saanud, tormasin ülepää-kaela tuppa.

— Salme, kas tääd, kamre pääl on kurat! — hüüan, kui oleks tuli kuski lahti.

— Kurat? — jääb Salme kohkunud silmil mu otsa vahtima.

— Kurat jah, üleni valges riides. Põrutas viil jalga vastu lauda, kui ma juusma pandsin!

— Ja kui ta su kätte oles saand?

— Ärä oles söönd!

Mõne aja möödudes näeb mind teenijatüdruk Liisu köögis, kui säält läbi olen minemas.

— Kusti, kas sa vanasarvikut kah nägid? — naerab ta oma hambaid paljaks kiskudes ja tähendades, et küll mina joosnud, kui ta kambri päält tulnud, tühja valget kotti enese ees hoides.

„Ja kuis ta siin veel naerda võib?“ vihastun.

— Isi oled sa hää vanasarvik. Ja kel sa näitad oma pallid hammid — omal teesed nagu surnud koeral, ja just nagu ma neid enne näend põles! — näägutan, teades, et see Liisut pööraselt vihastab, ja sellega talle kõige paremini kätte võib maksta.

— Vaata, kus mul poisijunnlane — või ta tääb ka, mis pallad hammad on. Ja kis su surnud koer on, kas sa tääd ka kellega sa oled? Kui ma võtan sind praegu tuttipidi kinni, ja sis oled sa kui takukoonal mu käes! — kurjustab Liisu, kuna vihatulukest isegi ta silmis näen lõkendavat.

Ma ei kahtle sugugi Liisu sõnade tõsiduse juures ja mõtlen põgeneda, kuid juba on Liisu mu lagipääs kinni, et mind valusasti tutistada. Tahaksin hammastega Liisu käsivarrest kinni haarata, kuid Liisu on minust kärmem, ja ühe käega uksest, teisega mind turjast kinni võttes, teeb mulle tuule alla, nii et üle ukse eeskotta lendan, kus veel tükk aega oma kukalt sügan, et: oota sa — küll lasen juuksed ära ajada, ja vaatame siis, kus kohalt sa mind veel kinni võtta saad, kui tutistama tuled. Aga et sul hambad irevil on, kui surnud koeral, seda ei karda ma millalgi sulle otsekohe suhu ütlemast.

Liisu.

Liisu oli meie talus teenijatüdruk — kolmekümne aastane, valge pääga, paksu, mehise kehaehituse ja tugeva jõuga. Et ta vanem polnud kui just kolmekümne aastane ja ka mitte noorem, seda võisime uskuda, sest Liisu kinnitas seda ise oma südametunnistuse juures, lubades leeritunnistust näidata, kui muidu ei ustavat. Ütlesid sa talle „vanatüdruk", kui vahest tuju tuli, ja mõtlesid sellega teda vihastada, siis ei pannud ta seda sugugi pahaks, ent naeris ja tähendas, et: olen jah, ega ma seda vastu ei aja nagu mõned, ja kellelegi ma vägisi end pakkuma ka ei ole läinud, et tanu alla ja sest nimest lahti saada — sest vanatüdruk taevatui, vanapoiss on põrgunui, ütlevat laul. Et sel taevatuil vaid härja jõud oli, selles olime veendunud, sest maadlemisel külapoistega, kui need pühapäeviti lõõtsmooriku saatel vahest ka Liisut „kaema" tulid, pani ta nad alati maha, millel kaasas käis tugev prantsatus ja maavärisemine, sest sarnane „raskekaalu" maadlus sündis harilikult õues, vabas looduses, kuna toas karta oli, et võistlejaist mõni oma kõrva või pool pääd kuski ahjunurka vastu kaotada oleks võinud. Maadlusele järgnes vägipulga vedamine.

— Pane kivi püksi, sul püksid muidu kerged, tuult täis! — irvitas Liisu oma vastase üle, kui see, heitlusele valmistudes pihku sülitas ja pükse kergitas.

— Tal kaalupommid alati püksis! — naersid juuresolijad, poissi vaadeldes, kel võitlusinnust hambad risti olid, kuid siiski kaotajaks osutus.

— Vat, kus pommid viil põle — pähkled muidu! — näitas Liisu oma hambaid ja tõmbas poisi karnaksti üles.

— Küll on aga kuradi härjal jõud! — lausus võidetud poiss, higi otsaesiselt pühkides.

— Olen jah, aga kui mul paremat vastast põle, sis sihukest nälginud ma ka ei taha, kui sina oled — sa põle ivagi saand, oled roka ja leemega ülebal peetud! — salvas Liisu vastu.

Isale meeldis, et tal sarnane tugev, ivaga toidetud tüdruk on, kes vägikaigast veab ja poisid kõmm ja kõmm maha paneb, mida ta neile ka igal hääl juhul meelde tuletas.

Suve pääle võeti meil sulaseid ehk suilisi teenima, kibedal heinaajal olid veel kuulised ja päevilised, kuid need kõik tulid ja läksid, ja suuremat mälestust nad endist järele ei jätnud. Liisut vaid mäletasime sestsaadik, kui me üldse juba midagi mäletama hakkasime, ta oli, nõnda öelda, oma inimene ja — oli ta meile siis hää või halb sõber — olime temaga harjunud, ja kas polnud sest küllalt!

Ent kolm omadust oli Liisul, mis meil ta juures mitte ei meeldinud.

Esiteks — ta sõi palju. Ja miks ei peaks inimene mitte sööma, kui tal oma kõht ja see tühi on, ning tervis süüa nõuab ja lubab? Miks me selle üle vihastusime, Jumal seda teab! Ja nii juhtus sageli, et, kui Liisu sahvri kehakinnitust läks võtma, me seda aega silmas pidasime ja ukse taha pugesime. Tuli nüüd Liisu sahvrist suure leivakannikaga, millele veel viis ehk kuus silku risti pääle olid laotud, miski paha aimamata välja, käis meie käsi sellele ruttu alt üles, nii et mereelukad mööda tuba laiali lendasid... Liisu jättis nad sarnaseil korril sinna paika, kuna ise meid taga ajama tõttas. Me teadsime, mis nüüd oodata oli — sai Liisu meid kätte, võis ta nii valusasti karvustada, et meil vesi silmist välja tuli, kuna mõnikord, köögist läbi joostes, veel luual vars tagant ära tõmmati — ja siis polnud muud kuulda kui uste paukumisi, millest maja aina vastu lajas.

Teiseks — Liisul oli see rumal mood, et ta ninast nii hinge sisse kiskus, kui oleks ta haistanud, kas õhk puhas on. Võib olla, ei mõelnudki ta selle juures midagi paha, kuid minul Villuga oli ta läheduses, iseäranis veel siis, kui meil võõraid inimesi juhtus olema, alati piinlik olla, sest et see meile nii näis, kui oleks ta öelda tahtnud, et: poisid, mis te jälle olete teinud? Ma kannatasin selle veel kuidagi ära, teades, et ma milleski süüdi pole, kuid Villu tundis tõsist pahameelt ja, et ta seda teisiti ei julgenud avaldada, vaatas siis korra kurjasti Liisu otsa ja eemaldus ta juurest.

Kolmandaks — Liisu ei naernud millalgi, vaid irvitas, nagu me seda nimetasime.

Võib olla, et see, mis me Liisu juures paheks arvasime, teiste meelest seda mitte polnud, sest — nagu mäletan — olid meie vanemad Liisuga väga rahul ja kiitsid, et ta hoolas ja töökas inimene olevat, et ta töö juures poisigi üle löövat ja et seepärast ka kahju ei olevat sarnasele palka maksta. Ainult ühte asja ei sallinud ka isa ta juures, see oli, et ta poistega palju armastavat hullata. Ja nii siis kuulsime sageli isa rääkivat, kui ta midagi kahtlast oli märganud, et juba see ja see käis jälle meie Linalaka juures, niikaua ta jupsib nendega, kuni laseb enesele viimaks ära teha, ja seda nii, et Liisu, kas teisest toast või kustki mujalt pidi kuulma.

Ent Liisu hoolis sest vähe, või tahtis ta isast veel targem olla, sest ta ei kaotanud oma hääst tujust mitte põrmugi, vaid vilistas ainult mõnda rõõmsat tantsulugu, nagu „Kaera Jaani“ või Vengerkat omaette, või pani käed puusa, laulis: „Üks jahimiis läks mee . . . etsa, sii kaaase metsa puul . . .“ ja eemaldus, nagu poleks ta isa juttu kuulnudki, ja ei lähekski see talle korda, kui lõbusal jahimehel, kes ülevas meeleolus juba metsa poole sammub.

Linalakaks kutsus isa Liisut siis, kui ta temaga rahul polnud, ja seepärast, et ta ütles Liisul samasuguse „laka“ olevat, kui meie vanal valgel pojamäral, keda ka vahest nii kutsuti.

Kuid igal inimesel on puudused ja vead, seda mõistsime ja olime teinekord Liisuga jälle väga hääd sõbrad. Et Liisuga ühes toas magasime, siis oli ta kohuseks meie voodit üles teha ja selle eest hoolitseda, et värske põhk aluskotis ei puuduks, millest siis ka tuli, et voodi sageli nii kõrge oli kui Hoorepi mägi, et sinna otsa päris ronida andis, mäe harjal aga hää oli kukerpalli lasta.

Jumalast nuhtluseks lapsile, kui rohutirtsud Egüptuse rahvale, on mitmesugused pisielukad, ja olid seda ka meile. Seda teadis Liisu ja oli hoolas neid hävitama. Tegi ta meie aset, siis kastis ta oma näpud suus märjaks ja vahtis nii teraselt voodilinale, kui oleks ta sest tõesti suurt kahju pidanud tundma, kui keegi neist loomist, kes siis õige virgad kargama olid, kui nende peale jahti peeti, ta käest nüüd veel ära pidi minema. Kargas aga mõni neist ta enese peale, siis taandus ta voodi juurest eemale ja raputas vihaselt oma riideid.

— Ja kudas te siin kusirautsika pesas viil magada saate! Kas nad teid ärä ei süü kah? — tähendas ta, kui juures vahtisime.

— Mis siin änam magada saia või. Mõni teene luum süüb viil vagusi paigal, niid muudkui aga joosevad! — arvasime.

— Suured aavad väiksid taga! — Naeris Liisu. - Ja mina seda aru ei saa, sii piab küll üks koht olema, kust nad kõik vällä tulevad — tapa teisa iga päe, aga otsa nad ei saa?

Et nad otsa ei saanud, seda teadsime meiegi, ei osanud vaid Liisule ühtki seletust anda.

Oma töö lõpetanud, olid Liisu pöidlad, kui seatapjal, verised, mida ta siis südilt oma keelel märjaks tegi ja vastu oma alust puhtaks pühkis, otsekui sõjamees, kes, lahingut lüües, enese kohta alandavaks peab verd karta.

Kord juhtus järgmine lugu.

Ühel esmapäeval (mäletan seda, sest pühapäeva pääle langes kuritegu), kui seakarjast koju tulen, tuleb

mulle vastu Villu, kes veistekarjas käis ja juba kodu oli, aitab sead kinni ajada, millist lahkust ma varem tema poolt millalgi ei olnud näinud, ja ütleb:

— Juba sain, ega ta sinustki müüda lähä!

— Mis asi?

— Küsi jah, muidu tuleb väga järsku.

— No ütle sis?

— Aga ikki keretäis.

— Mis iist?

— Küll sa näed, sa kannata natike.

Ja tõesti, mul ei pruukinudki palju „kannatada“, sest vaevalt sai Villu seda rääkinud, kui isa toast tuli, nägu pilves kui oktoobrikuu öö, mind õlgapidi kinni võttis, „lähme“ ütles ja mind nii marjaaeda viis.

— Poiss, ütle nüüd, vaata mulle otsa, kui õige miis tahad olla, aga katsu, et sa, kabajantsik, ei valeta, sis hoia oma nahk — kis tegi puu katti? — näitab ta siin suure õunapuu pääle, mille suur oks tüve küljest lahti murtud, mis säält nüüd abitult oma ladvaga alla maa pääle laskub.

— Aga, papa, kis selle sis katti tegi? — küsin üllatatult ja tõsist kahju tundes ilusast õunapuust.

— Ah soo, või kis selle sis katti tegi? Vaata, kus Juudas, kis suuandmisega oma Issanda ärä annab! Ja Kusti — tema on häälaps, ta ei täägi seda, kis katti tegi. Aga eile, kui me kiriku läksime, olli ta ju viil terve — või tahad ka seda vastu aada? — vihastub isa, kuna ju järgmisel hetkel rihm ta pükstelt mu sääri kõdistab, nii et soovi tunnen maha istuda, isa aga mind, teise käega turjast pidades lennus hoiab.

Teen juba suu lahti, et karjuda, kui isa peksmise lõpetab ja mind noomib:

— Või sis nihuksed metsloomad olete kõik, põle üks parem kui teene. No ütle, kis selle õunapuu sis katti tegi? Küsin Villu käest — es tii, Ella käest — es tii, Kusti käest — es tii. Või sis kõik nii kui kokku

rääknud ja kangekaelust nii täis, et raiu kas või kirvega, aga tükki küllest kätte ei saa!

— Tegi, kis tegi, aga mina küll, papa, jumala iist, katti es tii! — nuuksun.

— No, kissi n'd, kuramus, seda sis tegi — või tahad ehk öelda, et isi katti läks. Süüte va õunapaisid, ja oles nad valmiski olnd, sis puhutsis, sii ja teene häda ja surete viil koolerassegi ärä — katske, kas on sis hää? Ja tegid katti, sis räägi. Tulnd minu juure: „Pai papa, anna andes, ma tegin õunapuu kogemata katti!" Kedagi põles teend, sõrmeotsagi põles selle tühja asja pärast liigutand... Oles teenekord viil saiagi toond... — lõpetab isa oma epistli, isegi vist aru saades, et ta oma kõneosavust tarvitades kaugele oli läinud.

— Ma saan sest aru küll, aga kui ma õunapuud katti põle teend, kudas ma sis ütlen, et tegin jah! — pühin peoga üle oma pisarais silme.

— Hää küll, mis me nüüd niipallu seletame, aga ütle mulle, kis seda sis tegi? Kui Villu tegi, ütle ärä, ega ma sest Villule ei lausu.

— Ja kui ma'i tää, kus ma sis Villu pääle öelda võin, sis ma ju valetan, ja Villu saab teese keretäie viil! — tähendan ja hakkan siin juba päriselt nutma.

— Noh, selle tühja asja pärast maksab sul jälle rüüki, ega sa änam tita põle, just nagu ei tää, mis ärä oles tehtud! — arvab isa rihma pükstele kerides ja läheb marjaaiast välja.

„Ja kes selle õunapuu siis katki tegi, ega ometi Villu?" mõtiskelen ja lähen Villut otsima.

— Villu, tääd, mul tehti kitle pääle! — lausun, Villu leidnud.

— Seda ma ju ütsin sul — ka mina sain oma nahatäie kätte!

— Ja Ella?

— Ella nutab praegu toas ja ei tule vällägi. Ta mõtleb ka vist, et mina selle katti tegin ja ta minu pärast peksa sai!

— Aga Villu, ütle peris puhtast südamest ärä, nii tõesti kui sa siin seisad, ega ma papale ei ütle — kas mitte sina kogemata katti es tii? Vast ehk läks, mis imelikku sääl sis on, ja mis sa sest ikki salgad!

— Kas sina kah hullus hakkad minema või, said rihma ja nüüd tuled pärima. Arvad vist, et ma selle näru õunapuu oksa pärast kardan! — jääb Villu kurja pilguga mind mõõtma, millest mõistan, et ta süüdi pole.

— Ega ma sinu pääle 'i ütlegi, aga nallakas on ta küll, kis selle sis õige katti tegi?

— Või mina tään, ega minagi sääl juures põlnd.

— Aga kui sa arvama hakkad, sa ehk tääd?

— Kui ma arvama hakkan, sis tegi Liisu katti.

— Liisu? . . . Ei tää, kas nüüd Liisu, ega Liisu ometi õunapaisid süü?

— Süümine ei tähenda siin igakord kedagi. Liisu nägi, kui mind köögis pekseti . . .

— Või köögis, ja lõi ikki naha peris sügelema?

— Mitte kedagi. Papa tulli järsku kamrest vällä, lükkas mind kõhuli seasööma tuuri pääle ja keerutas rihma. Mul suu praegu viil mädand kartulid ja haganid täis! — hakkab Villu sülitama.

— Ja Liisu? . . . Sa tahtsid rääki, mis Liisu tegi.

— Liisu pesi köögis tadrekid, läks näost punases ja lõhkus viil ühe tadreku ärä. Nägin ka, kudas ta pärast hõlma all tükid vällä viis ja aida alla viskas. Ja mis ta tast lõhkus — kas tal tarvis lõhku olli või?

— No jaa, sii olli tadrek, aga õunapuu?

— Küll oled sa viil rumal, ja hakka sis sinuga seletama, kui sa kedagi aru ei saa. Kui sina õunapuu katti oles teend ja vaadand, kui mind läbi tuuseldasse, kas sul sis õige hää oles olnd või? Ja sest sii tadreku lõhkmine kah tulli — Liisu mõtles, et näe, nüüd nad saavad minu pärast peksa, süda hakas piinama ja aaski tadreku katti!

— Kis tääb, ehk aas kah sellepärast, aga mina mõtlen ikki, et kas nüüd Liisu?

— Sa, kui sa ei tää, võid vastu küll vaielda, aga mina tään jälle, et Liisu. Ja kui Liisu es tii, sis tegi seda poiss, kis temaga siin eile ümmer aeles.

— Misuke poiss?

— Olli üks vandersell.

— Aga kis?

— Noh, ikki sii Aru Piit, sii punase vuntsega, vuntsid pikad teesel kui kassil. Ollid kaheksi kodu ja juusid muidugi jälle, nii et kõik põhuhunnikud kukerpalli. Aga nüüd maksame Liisule kätte!

— Ei tää, ma mõtlen, et põle tarvis.

— Kedagi põle siin mõelda, sis ta tääb, et ta teenekord sedasi änam ei tii!

— Kas kaivame papale ärä või?

— Mis sii papa tal tiib — ütleb Linalakk ja muud kedagi. Ja mis Liisul sest on, aab hammid viil irevile. Aga kui Aru Piit nüüd üüsi ta juure aita tuleb, sis lähme salaja ja paneme aidaukse tagant kinni. Vat sis saab alles üks nali! — naerab Villu.

— Kas sis Liisu ei taha, et Piit tuleb?

— Tahab küll, arvad, et papa muidu ütleb, et Liisu poisi neelus on ja lõhverdab aga nendega ümmer. Las tõmmata sis aidas, me aga teeme neile ühe vingerpussi ja paneme ukse kinni, ja Piit ei saa enne vällä kui papa hommuku tuleb Liisut üles aama. Vat, sis on alles tore!

Ka mina taipan, et siis saab tore, ja mõtlen, et peab ikka üks nupukas poiss olema, kes nii kavalad plaanid teeb.

Ülaltähendatud pisiloome pärast magas Liisu suvel heinaajal aidas, kuhu ta ka oma voodi oli viinud, mina Villuga aidalakas, värskeis ristikheinus. Aidaukse kohal olid redel ja luuk, mis aida pääle viisid, ja kust õige hää oli aidaust ning ka kogu õue valve all pidada.

Ei olnud meil ka säält nägematuks jäänud, kuis öösiti sageli läbi kapsaaedade, üle aedade ronides mees tasa aida poole hiilis ja koerale leiba pildus, kui see kisa tõstis. Esimest korda seda nähes tahtsin appi karjuda, et see varas on, kuid Villu oli targem, vaigistas mind ja ütles, et ta seda meest tundvat, ja see Liisu juurde minevat.

— Aga mis ta üüsi Liisu juures tiib? — küsisin, Liisu pärast hirmul olles.

— Musutamas käib — mis niid poisid tüdriku juures muud ikki teevad. Neist saab miis ja naene, enne aga piab ikki käima, muidu ei pane õpetaja paari kah! — arvas Villu.

— Aga papa ei taha seda?

— Papa ei taha, et üüsi ümmer kaaberdasse, et aavad viil majad põlema kah. Ütles, et käivad muidu sokutamas küll, aga torba pähä ajajat neist ikki ei saa, ja jätavad tema viil tüdrikustki ilma, kui nad Liisu ärä narrivad!

— Kudas nad ärä narrivad?

— Paksus teevad.

— Aga kudas nad paksus teevad?

— Tola, sinuga muud ei saagi kui aga seleta. Kommisse pantas paksustegemise rohtu ja antas seda tüdrikule ja sis oleva tüdrik kohe ärä!

— Või kohe ärä, aga me lähme kah sis paksus?

— Kas sa's kardad minna, sa piadki minema — oled muidu nii kui üks kõõlus, põle mehe nägugi, pallas luukere! — arvas Villu.

Et isa sarnast „kaaberdamist“ ei sallinud, teadsime ja oskasime seda oma kasuks tarvitada. Tarvitses ainult Liisule öelda, et me ööl poissi aita olime näinud minevat ja seda isale ära lubasime kaevata, kui Liisu meie vastu hääks sai ja midagi otsida lubas. Otsiski siis, leidis ja andis meile ponksi, mida enestele hää lasime maitsta, paksuksminemist kartmata.

Järgmisel ööl — see oli pärast seda, kui õunapuu eest karistada saime — valvan Villuga kordamööda aidaluugil meest, kellest Liisu „tulevane“ pidi saama, ent mitte selleks, et teisel päeval ponksi saada, vaid et Liisule kätte maksta.

Esimese valvekorra, kartes, et magama jään, võtab Villu oma pääle, kuna mina, värskeil ristikheinul pikutades, enesele hujutelda püüan, kuis Liisul praegu aidas niisama und ei ole, vaid oma asemel vähkreb ja ootab...

„Ja keda ta, rumal, ootab! Ootab — kas ei haugataks ehk koer, kas ei kuulduks ehk õuelt mehe sammud, kas ei avataks ehk tasa aidaust, et see oma hingedel vilet ei ajaks, ja ei vahiks säält kohkunud mehenägu sisse ... Jah, koer võib küll haugatada, mehesammud võivad kosta, aidauks võidakse tasa avada ja mehenägu jõllis silmil säält sisse vahtida, kuid — veel on kuski silmad, mis sedasama ootavad ja neist pole vaesel Liisul aimugi. Näeks ta ainult neid silmi praegu siin aidalakas — ta ei sooviks neile küll vist mitte kõige paremat!"

— Kusti, kas magad?

— Ei maga. Ei tule uni pääle — mõtlen ikki, et kunas sii miis...

— Aga ei tule ju, kuramus!

— Ehk kardab?

— Mis tal siin karta on, ega's me teda ärä süü... — haigutab Villu, käsi ringutades, nagu tahaks ta tõesti kedagi ära süüa.

— Uuta, ma tulen kah vahtma.

— Tule, mul nagu silmad tükivad vägisi kinni. Oh sa kuramus, kudas jalg ärä surnd, ei saa änam liiguta, kas nüüd põle hull! — läheb Villu longates oma aseme poole. — Vaata aga, et sa magama ei jää, ja liiguta vaist oma jalgu kah, muidu surevad ärä!

— Ei jää magama ühtigi.

— Ja sis, kui ta tuleb, aa mind üles, ärä aga kisa tii!

— Ei tii, — lausun, kõhuli aidaluugile heites ja säält alla vahtima jäädes.

Vähe aja möödudes näen, kuis aidauks pikkamisi avaneb, säält Liisu välja tuleb, ukse ees oma ümber vaatab ja siis tasa vilistab, mille järele koer kõlgusest ta juurde jookseb.

„Ehk on märguanne?" mõtlen, uskudes, et nüüd iga silmapilk võõras mees äkki aidaukse ette ilmub, ja tunnen isegi vähe hirmu.

— Ilus kutsu jah, ilus kutsu jah, at-at-at-at, kas sügeleb küll! — aitab Liisu koera sügada, kes ta ees

istudes tagumise käpaga oma kõhualust sügab, kiunub, kui peaks ta tõesti surmahädas nende pisikeste vereimejate käes olema, kes ei käpa ette ega hamba alla ei hakka, ja tõmbab siis Liisule, tänuks lahke abi eest, keelega otse üle ta huulte.

— Ptüi, kuradi prohmus, nisuke! — sülitab Liisu. — Lakub vaist omal, sis käes kui mõni punane porgand, et annaks praegu just jalaga sinna pihta, ja nüüd tuleb selle keelega mu suu juure. Kui sa ennast ei korista, häbemata! — lükkab ta karjapeni üle ukse aita, mille kinni paneb ja ise sinna ette istub.

„Valva pääle, — vaatan Liisut. — Sa valva koera, mina sind. Ja mis sa temast, närust, ootad — ootad, et ta sulle kommi toob. See nüüd küll seda vaeva ära ei tasu, ja, et sa paksuks sooviksid minna, sel ka mõtet pole, sest paks, kui üks taaritõrs, oled sa juba nii kui nii.“

Kaua juba vahtinud, juhtumisi väsinud silmi svades, mis end sulgenud olid, näen, kuis rutuliste sammudega keegi võõras mees Liisu juure astub, tal kaela ümbert kinni võtab ja teda suudleb.

— Aga koer, — küsib võõras, kaabut pääst võttes ja käisega üle higise otsaesise pühkides, — seda es näegi täna? Võtsin leiba ligi, säh süü nüüd isi ärä! — pakub ta Liisule leiba.

— Kas ma su nällane olen, — osatab Liisu, võtab aga vastu ja paneb selle aidatrepile. — Ja mis sa sest koerast sis näed. Tahtsid vist, et ta sul jälle uued püksid oles teend?

— Põle mul koer kunagi uusi teend — hallid püksid, niid tõmmasin aia otsas lõhki.

— Küll oles hää olnd, kui sa omal puha tagant lõhki oles tõmmand, põles sis küla müüda ümmer kaaberdand. Nüüd jõlgub pääle, nii kui üks kuradi valu aab inimest iga üüsi taga! — jääb Liisu, oma hambaid ja punaseid igemeid paljastades, võõra otsa vahtima.

— Mis asja ma olen jõlkund, ja ei tää, kel meist rohkem valu on olnd!

— Mis valu? Ütle nüüd ruttu ärä, ehk ma lükkan su praegu siit trepi päält maha, ja ärä sa sis kunagi oma jalga änam siia tuu! — kurjustab Liisu, korraga nii vihaseks saades, punetavail põsil, et kui võtaks praegu Liisu selle kaunis kõhna külamehe oma tugevate käte vahele ja raputaks korra, siis ei jääks temasse vist küll enam midagi sisse.

— Rahvas räägib, ega mina tää! — püüab külamees vabanduda.

— Mis asja ta räägib? — astub Liisu ähvardavalt talle sammu lähemale.

— Et sa meesterahvaste pääle natike maias oleva! — osatab võõras ja taandub ähvardava hädaohu eest eemale.

— Kudas maias?... Räägi aga ärä, ärä joose kuskile.

— Noh, et sa neid püüda armastava.

— Püüda armastava! Kudas neid sis püütas?

— Ega mina tää.

— Aga kust sa's rääki tääd, ja kissi enne püüdma hakkas, kas mina või sina?

— Sa ju isi kutsid.

— Ikki taga paremas, ja sina tuled ja hakkad mind kohe näägutama? Ega's ma sind ju vägise es tuu, ja kas mul sind õige tarvis on või. Arvad, kus mul asjamiis põle, just nagu tema sii kõige parem oles olnd!

— Sina põle kedagi vägise toond. Täna olen mina siin, aga ei tää, kellega sa juba homme magad? Just nagu sii mul täädä põles. Mitmed on mulle öelnd, ja ka peremiis ütleb, et võta Liisu ärä, mis tüdrikul viga, tüdrik — kui mere karu! Aga jumala iist, nii tõesti kui ma siin seisan, kas tääd — jõlgun siin jah, aga et sind, kis sa iga ühe käperdada oled, ärä võtan, seda ärä sa küll looda. Kui seda mõtlema hakkad, sis võin kohe ärä minna — adjöö, Liisu. Minul juba seda muudi põle, et kedagi petma hakata, ja sis võid sõimata poissa nii pallu kui süda lustib, et nad petised on!

— Ja kas mina sis pian täädma, kis teist sii õige võtja on? Te ju kõik lubate! — teeb Liisu nutuse näo.

— Sis ärä usu igat ühte.

— Aga ma'i tää ju sind kah usku?

— Seda ma kardangi, et sa viimati uskma hakkad. Ma ju praegu just rääksin — on sul teesed paremad, las käiata, mina juba vahele ei tüki, tõmma nendega nii, et sul just küll saab!

— Piit, mis sul täna peris viga on, just kui uss närib südame kallal... Magand kodus lahedas, mis sa mind õige piinad, just nagu mul endal kerge oles olnd! — hakkab Liisu nutma, kusjuures tal nina vesiseks läheb, mille ta oma aluseääre sisse, seda üles tõstes, tühendab.

— Sul ilusad püksid! — läheb Peet Liisu pükse katsuma.

— Pia käed rahu, häbemata, kas mu püksid sul iis on!

— Kui nad mul iis põles, ega ma katsus, ja mis sa mul neist õige näitad?.. Mina närin su südame kallal, ja teesed ei näri? Kudas soovid — inime mõtleb, Jumal juhib. Arvan küll, et mul täna siin viimane kord on olla... Jätame sis paremat nägemist, adjöö, Liisu! — pakub võõras Liisule kätt.

— Piit, sina... ma mõtsin ikki, et sa muidu nalla tiid... Jumal küll, mis nad must kõik tahavad! —

Liisu teeb järsu liigutuse, langeb võõrale kaela ja jääb sinna rippuma, kui tormist murtud tugev puu teise nõrgema najale.

„Suured inimesed, ent justkui väiksed lapsed teevad oma vigureid. Kahju ainult, et Villu seda ei näe — mis ta küll ütleks!“ vaatlen kahe suure inimlapse nalja.

Vaatleb seda kuugi kerge hõbeloorist pilve tagant, kusjuures temagi irvitab. Vaatleb seda sume ja valge suviöö ning mõtleb, sest hää on mõelda, kui keegi ei sega ja kuri südametunnistus ei piina; vaatlevad seda Koit ja Hämarik, sirutavad üksteisele käed

ja suudlevad nemadki; ja rääk, see ainus rahurikkuja vaiksel suviööl, ka temagi vaatleb... ei, vabandust, ta on lühikasvuline ja ei ulatu seda nalja nägema, ta karjub ainult taktis oma kareda, purjus mehe häälega, otsekui julgustuseks inimlapsile — just nii, just nii, pradalžai, pradalžai, karrašoo, karrašoo!

— Ja mina mõtsin, et sa täna ei tulegi, musike! — sõnab Liisu, mehe kaelast lahti lastes ja sellele nii üpris õnnelikult otsa vahtima jäädes, otsekui öelda tahtes, et, vaata, sa kuri ja õel mees, kui ma sind korraks ainult suudlen, siis unustad kõik paha ja kurja ning oled jälle mu magus musike, niisama magus kui see hää ja armas sume suviöö, naeratav kuu taevas, neitsilikus roosipunas hõõguvad Koit ja Hämarik põhjataevas, kus talvel külmad virmalised mängisid, ja see rumal rääk rukkis, kes ära ei väsi meie armuööle kägiseval, häälest ära viiulil serenaadi mängimast.

— Mis mul nüüd, tulla või, — haigutab Peet, oma kallima poolt kingitud „muside“ üle küllalt vist mitte õnnelik olles, kui ta siin — ja seda õige proosalikult, kui ei võluks teda põrmugi see sume suviöö — oma suu kuuevarukaga puhtaks pühib, nagu oleksid ta pruudi huuled kasimatud olnud, mida sallima peab ainult mingi paratamatuse sunnil.

— Aga ometi tullid? — naerab Liisu, näpuga oma „musit“ ähvardades, et vaata, ma mõistan sind: sa oled kelm, kuid ma oskan ka suuremeelne olla ja annan sulle andeks — ise vist küll neist suudlusist, mida Peet mikski ei pannud, joobunud olles, ning jälle näen ta vastikuid hambaid ja mõtlen, et: ei tea, kuis need hambad sellele külamehele ka küll peaksid meeldima.

— Mis sääl's lõkerda on, — lausub mu meelehääks siin ka võõras. — Näed ju, et ma tullin, ja siin ma olen. Kas lähme nüüd aita? — võtab ta aidauksest kinni, et seda avada.

— Kas sa hull oled, ärä mine sisse — ta tõmmab sind lõhki!

— Kissi?

— Ikki koer.

— Või koer, kas sa ta minu pärast sis kinni panid?

— Ikki sinu, petise, pärast, kis sa tüdrikid ainult narri oskad!

— Sa oled sis mõnikord peris kena laps, et hakka sind otse just armastama!

— Nüüd hakkad vist jampsma! — irvitab Liisu, kusjuures ta lai nägu ootamatust õnnest otse kui sulama lööb.

— Ei jampsi ja ikki mõtlen — kust sii tuleb, et sa mul meelest ärä ei lää?

— Mis sa pasundad!

— Mul põle pasunt, anna oma pasun siia, sis ehk puhun küll. Üüd ja päevad, unes ja ilmsi seisab su armas nägu ja lahke naaratus mu silme iis... Su ilusad sinised silmad, üksainus kord nägin ma neid, su kullakarva lokkivad juuksed... — jorutab võõras.

— Mine potilaadale oma kullakarva juustega, kas sa muidu mitte olla ei saa, kui sa mind tögama ei tule. Ja, vaata, kui ma sind aita ei lasegi. Paelu parem on, kas tääd, kui sa vast ka muidu juttu aad. Ja ammu's sa isi rääksid, et...

— Ei paku huvi muidu sinuga siin loriseda ega aega raisata. Just nagu ei tää, mis sii naiste loba ärä ei ole — sis lään küll parema meelega juba kodu.

— Kas nüüd sellepärast jälle kohe kodu — sinuga ei tohi sõnagi rääki, sis kohe süda täis!

— Kodu jah. Nüüd tii, kudas lahkus lubab — kui aita ei lase, lähän kodu. Adjöö! — teeb võõras jälle minekut.

— Maali juure? — naerab Liisu, võõrale kätt mitte andes. — Sii kõõrdsilm, keda teesed änam ei taha, on sis sinule hää küll?

— Olgu pähle kõõrdsilm või minugi pärast kriimsilm, aga ta on inime kah. Ja mis sa sis endastki ärä ei pia — kas isi parem oled või, et sa teist plameerid?

— Ma põle endast kedagi pidand. Aga, kui sa peris tahad, räägin Maalile ärä, et sa minu juures käid, ja Maali sind sis änam ei taha!

— Kas sa's arvad, et ta mulgi õige asi tahta on või?

— Aga mis sa sis ta juures käid? Mina küll teist, meestest, ükskord aru kätte ei saa. Oled sa hää, sis on häda — kuula ei tää mihantsid sõnu kõik ärä. Oled sa kuri, sis ütlete jälle, et uhke, sii ja teene... Jumal seda küll tääb! — ohkab Liisu.

— Aga nüüd olen ma ju sinu juures, ja mis sa sis virised? Viriseda, sii on vanatüdriku muud, mina aga seda muudi ei kannata ja seepärast naist kah ei julge võtta! „Oh, neiu, neiu, ärä nuta saa, sest lõbusam on elada, kui naist...“

— Mis sa jälle oma neiuga, — katab Liisu peoga külamehe „suuvärgi“ kinni. — Sa ei taha asjast rääki ja hakkad sis inet aama. Kui sa õige miis oled, sis ütle, mis sa ennemgi sääl Maali juures käisid — isi tääd küll, et sa teda ei võta, ja mis sa teda sis petad?... Kuule, kulla Piit, mine õige parem peris kodu — mina ei taha kah änam te naarus olla!

— Sest lõbusam on elada, kui naist ei võta ma!... Nüüd, kui sa käsed, ei lähä kah. Paelu, mis Maali juures. Kas mina üksi Maali juures käin, või oled sinagi ingel, et teesed sinu juure põle saand? Küsi, mispärast siga kartulas käib — aad sa ta säält ärä, lähäb jälle kapsaaida! — naerab mees, õnnelik vist oma vastuse üle, kuna ma näen, et tal ilusad, pikad vurrud ja palju ilusamad hambad on kui Liisul.

— Kas sa siga oled, ja mina olen sis kapsaaid? — näitab Liisu mehele rusikat, võtab siis ta pikast vurrust kinni ja raputab seda, mille pääle mees „ai“ teeb ja tükk aega oma vurrusid kohendab.

— Aga koer? — küsib võõras ja pistab kompveki Liisule suhu.

— Või ikki koer, ah sa võrukaal. Suur miis, küll sa aga seda koera kardad! — naerab Liisu, aidaust poekile tehes ja vilet ajades.

Koer jookseb haukudes välja, rabades võõrast kiskuda, kes Liisu selja taga: „kutsu, kutsu!“ hüüab, kuna Liisu: „kas sa, lontrus, vait ei ole!“ käratab, ja järgmisel hetkel on ta juba oma „musiga“ aita kadunud...

— Villu! Tule nüüd, juba läksid! -- raputan Villut, kes värskeis heinus norskab, kõveras koos.

— Mis sääl on?

— Juba läksid aita, tõuse üles!

— Las nad lähvad pähle, — haigutab Villu.

— Aga me lubasime ju puu aidauksele ette panna?

— Ah puu?... Lubasime jah, — ringutab Villu käsi ja tõuseb asemelt üles.

Tasa, kui läheksime mingisugusele ettekavatsetud kuritööle, ronime redelit mööda alla ja hakkame õue pääl parajat puud otsima. Ma leian heinalisist aia najale pandud rehad ja hangud ja tähendan, et kas mitte need ei sünniks? Ent Villu arvab, et suur mees ja lükkab need katki; leiab siis kustki suure jämeda koormapuu, võtab selle selga ja sammub nii aida poole. Edasi näen, kuis Villu koormapuud aidauksele ette säeb, kuna mina aidatrepi alt kaunis suure kivi leian ja seda sülle katkestan võtta.

— Mis sa sellega tiid? — küsib Villu.

— Ukse ette panen.

— Sii nüüd kedagi piab aitama!

— Eks ta natike ikki aita kah, — arvan kivi uksele ette veeretades.

— Aga missugused silmad papa nüüd tiib, kui ta hommiku Liisut üles tuleb aama, sääl puu ja kivi ukse iist leiab ja aidast viil poisi! — tähendan aidalakas magama heites.

— Aga kis käskis õunapuu katti murda ja sis viil teeste süüs aada! — arvab Villu, tõmbab end kerra ja mina ta küüru, et rahulisti magama uinuda, otsekui oleksime tõesti mõne suure ja kasuliku töö korda saatnud, mis seda õigustab.

Kuis vaid Liisu aidas külamehega oma voodit jagas, ja kumb end sääl kerra ehk küüru tõmbas, seda ma ei tea. Ent hommiku, kui meid isa äratab, ja me alla ruttame oma vange vaatama, pole meie üllatus mitte vähem kui Rooma sõdureil, kes Jumalapoja haua juures valvasid, kui nad haua tühja ja kivi äraveeretatud leidsid, sest otse niisama ei leia ka meie enam puud ega kivi aidaukse ees, kuna vangid vaid jalga on lasnud.

— Ja kust nad, kuramused, vällä said? — vahtis Villu aita ja sügas kukalt.

Kättemaks ei läinud korda, ja seda pidas Villu meeles. Lõunaajal, kui Liisu teistega heinalt, vikat seljas koju tuleb, käib Villu ta järel ja pärib, et kuis poiss ööl aidast välja olevat saanud, ja kes kivi ukse eest ära veeretanud? Ent Liisu, kes niisuguseil korril harilikult kuri oli, ei lausunud seekord midagi.

— Linalakk, kas sa'i kuule? Linalakk ae! — hüüab Villu.

Liisu vaid läheb ruttu tuppa, ja temale järgides näen, kuis ta akna all vargsi silmi pühib.

„Ja mis läheb see teistele korda, et Liisu õnnelik on, kui ta võõra mehe kaelas ripub ja selle vurrusid näpistab, kes talle ponksi toob. Ega Villu isegi ponksi ei põlga, ja kas ta neid vähe on Liisu käest saanud. Ja tahavavad nad mammaks-papaks saada, kas maksab siis seepärast Liisut Linalakaks kutsuda, kui ta niisugune linalakk juba loodud on!“ mõtlen Liisule kaasa tundes ja uskudes, et talle ülekohut oleme teinud, sest võib olla polegi ta õunapuu katkitegemises süüdi, mille tühja pärast tal nüüd nutta maksaks.

— Liisu, ega mina ... ega ma es taha! — lähen Liisu juurde.

— Aga kis kivi ukse ette pandis?

— Ah, kivi veeretas või? Sii olli kogemata!

— Või kogemata! Kas sa'i tää, mis kogemata tehtas. Ah, kudas mu käed praegu sügelevad sind karvust natike nii kinni võtta ja nõndamuudi kogemata kah tutista! — paneb Liisu oma käed mu juustesse.

— Tutista pähle, sul ehk lähäb sis südametäis üle, ma katsun ärä kannata. Meie saime papa käest kah peksa ... Aga, Liisu?

— Jah.

— Ütle peris õigust ärä, nii kui meie siin praegust seisame, ega ma kellelegi lausu — kas sa tegid õunapuu katti?

— Ah, õunapuu? Ei mina õunapuud katti küll es tii. Aga kui oles täädnud, et te sellepärast peksa

saite, oles läend küll parem ja öelnd, et vaadake, tegin katti jah, ja nüüd tehke minuga, mis tahate!

— Aga, nallakas asi küll, kis sis pidi tegema? — küsin, ise vaid mõeldes, et kui nüüd Liisu ütleb, et Villu tegi, siis ta valetab, ja ma temaga enam tegemist ei tee.

— Sa küssid, et kis pidi tegema või? Sii võõras miis, keda te aita kinni tahtsite panna!

— Aru Piit? Mis tast, närust, sis aita lasedki, mina küll ei lases. Mõtled, et annab kommi või — ja mis niid kommidki ärä ei ole, teevad muidu paksus, just nagu sa peenike oles. Villu ütleb, et minagi hakkan juba paksus minema!

— Sina paksus!.. Sa oled mul mõnikord peris nall'akas poiss, seda peab ütlema! — hakkab Liisu suure häälega naerma, mida mina, selle põhjust mitte teades, imetlen. — Piit jah tegi õunapuu oksa katti, aga ärge pahandage kedagi, küll ma talle juba ütlen, et ta oma jalga änam siia ei pista. Sihuke võrukaal, isi maailma logard, aga endast piab lugu kah — katsub kudas aga võrguta saab, naisteküll nisuke! — sõnab ta ja, tõenduseks, et mitte mina sarnane „võrukaal“ ega naisteküll pole, vaid midagi palju paremat, kinnitab ta mu lagipähe ühe südamliku musu.

— Või sis ikki Piit. Hää küll, et sa ärä ütsid. Ega sul karta ei massa — ega ma kellelegi ei hinga! — rahustan Liisut, uskudes, et ta nüüd seepärast, et avameelselt kõik üles tunnistas, suurt südamepiina saab tundma.

Ja sõna ma pidasin, tänini, kus nüüd selle saladuse oma mälestusis välja lobisen. Kuid loodan, et Liisu, kui teda Taevaisa veel enese juurde pole kutsunud oma elust ja tegevusest aru andma, kuis ta poisse salaja enese juurde aita lasi, ja mu sõnamurd ta kõrvu ulatub, mulle andestab, mõistes, et kord oma lapsemeelega teda selleks ehk ivakesegi kaasa aitasin, et teda selle „võrgutaja“ ja „naisteküti“ Peedi küüsist päästa.

Paar aastat oli tähendatud sündmusest möödunud, kui Liisu meilt siiski lahkus. See sündis järgmiselt.

Ühel kenal suisel pühapäeval, see oli heinaajal, pääle jaani, sõitis meile väikse valge hobusega keegi võõras, umbes 40 aastane, väikse, kõhna näo ja punase, või õigem kollase habemega mees sisse, kes vaid — mida lugejale kahjuks pean teatama — mitte meile juba tuttav Peet ei olnud, keda Liisu küll vist parema meelega oleks vastu võtnud, kui seda meie uut „romaanikangelast“.

Sõitis, nagu harilikult sõidetakse. Sidus hobuse aia külge kinni, viskas sellele peoga heinu ette, kaitses koeri, kes ta vastu õige kurjad olid, pidades teda vist näruotsijaks, keda nad kõige enam ei sallinud, ei arvanud hääks meid, lapsi — just nagu me inimesed poleks olnudki — teretadagi, vaid, küsides, et kas peremees kodu on, sammus toa poole, kus ta veel ukse ees kaelarätti kohendas, millel sõlm sisse oli köidetud, pükse kergitas, mis sõiduga „rebadelt“ maha olid vajunud, „krooksus“ ja pläraku maha sülitas, mis ukse ees kivil lõhki kukkus. Meile oli see mees uudiseks, olime huvitatud, mis tal asja pidi olema, ja jälgisime teda seepärast parajas kauguses.

Ent Liisu — kes köögis parajasti lõunat tegi, ja kel päälmist kehaosa ainult jäme, omakoetud linane särk kattis, mis ta kõrged, võlvitud rinnad ja tugevad punased käsivarred poolest saadik paljaks jättis — oli selle mehe tulekuga kaunis ehmunud, nii et isegi ta nägu jumekamaks läks, kuna võõras tegi, et ta seda tähelegi ei näinud panevat, vaid talle käe andis ja seda õige tugevasti raputas.

— Mis valu sind nüüd pühabasel päeval siia aas, kui sa kodu es näe magada! — osatas Liisu, pilku oma käsivarrile ja rinnule heites ja nagu häbi tundes, et nad nii lihavaks ja tugevaks olid kasvanud.

— Ah, mis valu mind aas või? ah, sa kelm, tuled mind tögama! — püüdis võõras naeratada. — Kosja tullin. Sina mind muidugi ei oodand ja pidasid seda nallas, kui sul enne rääksin. Oodasid nooremid ja mõtsid vist, et ega sest vanamehest ikki asja ei saa. Aga põle igakord sest kedagi — kuur küll vana, aga hing nuur, ja nüüd vanamiis siin kui kägu!

— Olen nisuksid kägusid ennegi näend, kis ütlevad, Liisu tubli tüdrik jah, mina viin ta altari ette. Just nagu sii Liisu seda altari ette viimist nii kangeste uutas ja muidu änam kudagi ärä elada ei saas! — kurjustab Liisu.

— Mis sa's sellepärast jälle kohe nii kurjaga, ega ma sind vägisi sundi saa, aga kaupa võib ju ikki teha — kaup on ju kaup! Kas peremiis kodu on? — küsis võõras.

— Kodus jah, tule siia tahatuppa... Niipallu tegemist, et põle ennast aega riidessegi saand panna — joose ümmer nii kui kalkun! — vabandub Liisu, teist korda pilku siin oma käsivarrele heites ja võõrast tahatuppa juhtides.

— Ega sellega nii ruttu põle, et just nagu oles tulekahju lahti olnd! — pidas mees Liisut seelikusabast ukse pääl kinni ja võttis taskust viinapudeli välja. — Joome enne kosjad ärä, proost, ega sinugi suu seinapragu põle! — pakkus ta pudelit Liisule, mille Liisu vastu võttis, rüüpas ja puristas, et küll olevat, kuramus, kange.

Tahatuppa astudes teretas võõras, võttis siin jälle taskust viinapudeli välja, andis isale rüübata, rüüpas ka isi ja pani siis pudeli lauale. Isa võttis nurgast tooli, viskas säält riided voodile, viis tooli külamehe juurde ja palus teda istuda. Istusid siis, „põletasid“ piipu ja vestsid juttu, et tänavu ilusad heinailmad ja kui vihma ei tulevat, siis karta olevat, et tõuviljast ilma jäävat ja rukis enneaegu valmivat...

— Aga mina mõtsin ikki, et Liisu teil tubli tüdrik, et viin ta õige teilt peris ärä! — rääkis viimaks võõras, muigas, võttis laualt viinapudeli ja, nagu jutu jätkuks, pakkus seda teist korda isale.

— Ega tüdrikul viga põle; tüdrik kui karu, mis nad, tühjad, nüüd kennigi ärä põle! — arvas isa pudelit vastu võttes. — Liisu ometi tääda inime. Siin juba kahessa aastat tiinnud, põle halba ta juures viil kiigi näend. Täidab kõik ärä, mis kätte antas, ja põle vastuhakkamist olnd, nagu mõned teesed, et hauguvad vastu. Aastid temal juba kah — oskab omaette elada.

Läbilaskja ega pillaja ta kah ei ole. On ikki omal natike riidetagavara ja ka mõni rubla tagavaras pantud. Ja mis sii teene nuurgi on, kis tääb kudas neil noortel igakord lähäbki! — rüüpas isa ja vaatas, et kas veel rüübata.

— Võta nüüd, eks ta kulu vaist üsna ärä kah rohus. Tüüinimesel muidu kondid kanged ja surevad ärä, tiib nad jälle pehmes! — tähendas võõras, käega pudeli poole näidates. — Mis mul nüüd noorest või, juba omal hallid karvad habemes. Üks naene ärä peetud, ja tütar varsti mehele panna. Minul ikki sihukest inimest vaja, kis tüüd tiib ja perenaene oskab olla.

— Ja seda ta on kah, tüüd ta ei põlga, murrab kui hobune! Näe, meil täo poisiga vidasid teesed kaheksi sõnniku vällä. Omal jäi jalg haiges — juusja või mis ta on... Aga perenaene saab tast küll. Tunneb talitust ja piab ka luume iist huult. Tugev inime, mis tal's on, ega igaüks tühi poisski ta vastu ei saa — vaat, kui lähäb maadlema, paneb nad maha põmm ja põmm! Aga süüa piad tal andma, tääd, ega kere muidu kah ülebal seisa, ja tühi kott ei seisa kah püsti! — rääkis isa, kel juba kondid „pehmed" olid. — Olen tal alati öelnd, et, kui sa mul tubli tüdrik oled, küll ma su mehele panen!

— No jah, mehele küll, eks ta ole hää asi sii meheleminna, kui ta aga mind, vana miist, viil tahab. Tegin köögis temaga kah juttu, aga just nagu kurjas sai teene. Eks tal ole omal neid nooremidki sokutajaid vist küll? — naeratas võõras, kellele isa jutt meeldis, pani pudeli suu manu, tegi kord „kull-kull" ja pistis tühja pudeli tasku. — Aga, et nüüd süüa... Süüa piab inime ikki saama, kui süüa ei saa, mis sis eladagi maksab. Ega hobune kah ilma kaaratorbata lähä, näitad aga kaaratorpa, sis naarab... Noh, ehk piab mu moonakakoht ka mõlemad ülebal — hobuse ja naise!

Ent meie Villuga vahtisime üksteisele otsa, mitte sellepärast, et meile viina ei antud, vaid et mingisugusele otsusele tulime, mille üle tarvis läbi rääkida oleks olnud, ja läksime toast välja.

— Mis sii külamiis rääkis, et viib Liisu ärä? — küsisin.

— Tiib pulmad! — ütles Villu.

— Mis niid pulmad on?

— Noh, võtab Liisu ärä.

— Ei tää, kas võtab?

— Võtab jah. Ma kuulsin kord, kui mamma küssis, et kunas miis ta ärä viib!

— Aga nüüd on kõige parem aeg, lähme, küsime Liisu käest järgi.

Kööki minnes oleme vähe ehmunud, kui Liisu ümbermuudetuna eneste ees leiame. Tal on väiksed, kõrgete kontsadega valged, nüüd vaid kaunis määrdinud kingad jalas, valge alune ja valge bluus seljas, millega ta jaanipäeval surnuaial käis, nii et ta nüüd kui leerilaps näib. Ja millal ta kõige sellega valmis sai?

— Mis te ikki ümmer kiiate, just kui tuli järel, kui te paigal ei näe seista! — pahandus klimpe patta tõstes Liisu, kel vist eneselgi oma uues ülikonnas vähe piinlik oli.

— Liisu, kas tääd, sii külamiis, kelle sa papa juure viisid, lubas su ärä viia! — osatas Villu.

— Mis sa lobised. Sina, poisike, ka nüüd kedagi äraviimisest tääd! — lausus Liisu, kuna me siiski mõistsime, et tal sest häämeel oli.

— Aga, Liisu, kus sis niid mehed jäävad, kis aidas käisid... Ja üks, õige pika vuntsega, sii pidi ju sinu kah ärä võtma? — küsisin mina, uskudes, et sellega Liisule niisama häädmeelt teen.

Ent Liisu pilk muutus kurjaks, kuna puna ta palgeid veel enam värvis.

— Kui sa nende meestega viil üks kord... — Liisu oleks oma ähvardusele veel midagi juurde lisanud, kui mitte supipada üle poleks ajanud, mida vastu kaitstes Liisu sinna pääle puhub, kulbiga suppi kõrgele tõstab, siis külmavee järele haarab ja seda patta viskab.

Möödus veel paar kuud, kui Liisu meilt siiski jäädavalt lahkus.

Mäletan, ta oli seekord väga ärritatud, kui ta oma asju ühte suurde riidekirstu pakkis, mis nii palju aastaid meie taluaidas oli seisnud ja mille juures ta ise igal suvel magas ja valvas. Unustas kord üht, kord teist ja pildus siis jälle kirstust kokku pandud riided, kirjud kindad ja sukad välja, millest meie huvitatud olime ja oma näppude vahele võtsime. „Kas te mitte muidu olla ei saa, kui te igat asja ei käperda. Mis asi teil sügeleb, just nagu enne põles näend!" pidi Liisu siis tähendama, kui ta neid meie käest ära tõmbas ja sarnase hoolimatusega kirstu pildus, nagu poleks neil praegu enam mingit väärtust olnud.

Kõike seda vaatas ka külamees, kellest meil viimati jutt oli, päält, rahulik ilme näol, nagu selle üle rõõmustades, et Liisul nii palju tegemist on, mis ta pää segi ajab, tema, võõras mees, vaid kõige selle põhjuseks on.

Kui kõik riburäbu, Liisu ütlemise järele, juba kirstus pidi olema, võttis võõras ühe ja isa kirstu teise otsa alt kinni — mis vist õige raske oli, sest et ma appi läksin, isa vaid tähendas, et hoidku ma parem eest ära, jään veel ukse vahele — ja nii viidi kirst välja vankrile, mis selleks väikse Valgega ju aidaukse ette oli aetud.

— Liisu, lähme nüüd veel tuppa kah, — lausus isa, kui ta kirstu köiega vankrile kinni oli sidunud.

Liisu köhatas, pühkis triibulise põllenurgaga, mis tal täna esimest korda ees oli, peigmehe kingitus, nina ja läks isale rutusti järele.

Keskkambris otsis isa kapiotsalt võtme, avas kapi, võttis säält kimbu paberraha, mis nööriga kokku, rulli, oli seotud, ja istus sellega laua juurde toolile, et arvata, kui palju Liisul palka saada on.

— Jüripäevast kahe aasta palk saamata. Jüripäevast jaanipäevani on kaks kuud. Ja mis kuu nüüd on? — vaatas isa üles.

— Juuli kuu, — tähendasin.

— Juuli kuu küll, aga tuu tähtraamat siia, vast lähäb pääst segamini.

Ma otsisin kalendri ja viisin selle isale, kes edasi arvutas:

— Täna on pühaba, aga mitmes sii on... Mitu nädalt on jaanist juba müüdä?

— Nellaba sai kaks nädalt, — tähendas Liisu.

— Kaks nädalt, sii on sis puul kuud, — ütles isa ja pani kalendri käest ära. — Kaks aastat, kaks kuud ja sis viil puul kuud... Kusti, kas rehkendä oskad, pall'u sii on? Isi tahad õpetajas saada, arva nüüd. Võta paber ja kirjuta üles!

— Kaks ja puul aastat! — vastasin.

— Oi, pall'u, pall'u, poisu. Niiviisi jääb peremiis pankrotti! Sii tiib kokku: kaks aastat, kaks ja puul kuud. Aga nüüd tuleb juba raskem rehkendä, jobvuse joru: pall'u sis raha lähäb, kui 35 rubla aastas? — vaatas mulle isa paljutähendavalt otsa. — Kaks aastat tiib 70 rubla. Kirjuta üles. Soo... Aga nüüd kaks kuud?.. — siin pigistas isa silmad koomale ja tõmbas otsaesise kortsu, otsekui soovides sellega oma mõtteid sääl koos hoida, et nad ära ei auraks. — Kui aastas 10 kuud rehkendä, tuleb kuu 3 rubla 50 kopkat, 2 kuud — 7 rubla. Nall'akas, pergela pihta, kudas ta nii vällä tulli: enne 70 nüüd jälle 7! Kui ta nüüd aga õige pias olema? Aga sa ütle mulle nüüd: aastas on 12 kuud, kas sis kuu rohkem või vähäm tuleb, kui ütleme kah, et 12 kuud on; ennist võtsin 10.

— Rohkem, — vastasin, mõeldes, et kas isa tõesti seda ise ei tea, kumb rohkem on, kas 12 või 10.

— Ei, kus ta's rohkem tuleb. Sa aad mul viil kõik segamini! Kui 12 kuud, sis tuleb ikki vähäm, 10 kuud ma muidu pandsin, et kergem rehkendä oles. Nii siis saab Liisu natike rohkem kui õiguse pärast tules, aga olgu pähle... Üks kuu — 3 rubla 50 kopkat puul kuud... siin tuleb jälle rohkem kui puulteist rubla, nii umbes 20 kopkat, parajasti ühe soru ehk kahe õlle raha, aga Liisule küll vähäm. Enne sai aga rohkem, sii tiib raasike jälle tagasi! Paneme sis puulteist rubla viil sinna juure, sis saab kokku: 70 rubla, 7 rubla... kas kirjutasid üles?.. ja puulteist rubla; sii on, sii on... 78 ja puul rubla. Peris hää summake

sai, aga, ei tää, kas ta nüüd nii õige kah pias olema või! Kusti, sa näita mulle nüüd, paelu sina said?... Kuramus, pää võttis peris märjas! — pühkis isa käega otsaesist, kus tõesti pisarad läikisid.

— Mina! Ma es saa mitte kedagi... Kõik läks sassi!

— Oi, sina poiss, aga kooliraha tahad, et sinu iist maksetas — minul pääst sassi ei lähä? Kis mind õpetas, kõik isi õpsin. Mine, kutsu Villu siia!

— Villu, sa rehkenda nüüd vällä, kui paelu Liisu palka pias saama? — rääkis isa, kui Villuga tagasi tulin.

— Ah, palka või?

— Palka jah. Kirjuta nüüd: rahapalka aastas 35 rubla, kui paelu sis kahes aastas ja kahes ja pooles kuus piab tulema?

— Kahes aastas tuleb kaks korda rohkem ja sis kuud viil pääle arvata! — kastis Villu pliiatsi suus märjaks ja istus isa vastu laua äärde.

— Seda ma tään isigi, aga sa rehkenda, kui paelu just nimelt?

Villu vaatas korraks küsivalt minu otsa ja hakkas siis otsustavalt mitmesuguseid numbreid paberile tegema.

— Paelu papa sai? — tõukas ta vähe aja pärast mulle külge, kui isa juba teistega juttu ajas.

— 78 ja puul rubla, — sosistasin.

— Liisu saab palka, kõik rahapalk kokku: 78 rubla ja 50 kopkat! — ütles Villu vähe aja pärast, kui ta rutusti hulk paberit täis oli kritseldanud, ja vaatas kurjasti isale üle laua otsa, et tulgu see ainult temaga vaidlema, alla ta nii kergesti ei anna.

— Kas sa, poiss, ei valeta! Kas sa just nii paelu said? — sügas isa oma lõuga.

— Aga justament tulli nii vällä. Poolikid kopkid ma änam es rehkenda. Näe, siin on 78½ ja drobj, sii on pooled rublad ja pooled kopkad — me koolis rehkendame kõik droobidega! — lükkas Villu täiskritseldatud paberi isa ette, et vaadaku tema ka ja teadku, kui tark poeg tal on, kes „droobidega" rehkendab.

— Mina nüüd vana inime kedagi viil pian seletama, või teie ruupest täädma. Ma mõtsin ikki, et natike vähäm oles pidand tulema!... Aga, Liisu, sa ju isi kah tääd kui paelu sa palka piad saama. Kui paelu sinu aru järgi piab tulema?

— Mis mina nüüd oskan rehkendä või — mina koolis põle käend, ega põle seda rehkendust õpnud. Eks peremiis isi tää, või ta minu oma ikki tahab! — arvas Liisu.

— Aga, kui peremiis sind tüssab?

— Kas sis peremehed tääda põle, kis tüssata tahavad. Ei ma nihuste juures juba ei teenigi!

— No jaa, õigus on ta nüüd küll. Vaata nüüd, Liisu, kui paelu sa raha saad. Võid juba paar lehma osta. Tiid mu korraga vaeses! — naeratas isa, võttis laualt rahapuntra ja hakkas seda avama.

— Eks ta ole kah, või ma teda sis muidu olen raisandki! — rääkis Liisu.

Oli Liisu palk, 78 1/2 rubla, kaks korda üle loetud, kutsus isa Liisu laua juurde, käskis teda kord veel läbi lugeda, et on ikka vist õigus, sidus ülejäänud raha jälle kimpu ja viis kappi.

Ent Liisu ei lugenud raha, ütles, et ju ta ikka õigus on, avas rinna päält bluusinööbi ja lasi raha põue ära kaduda, kui oleks see sääl kõige kindlamini varjatud olnud.

— Riidekauba muretseme vast teeses korras, ega sul ju nii kauge maa põle, et meid vahest jälle vaatama ei saa! — rääkis isa, kapiust kinni keerates.

— Eks saa tuldud kah! — ohkas Liisu, kui oleks tal süda järsku raskeks läinud.

— No, Liisu, ärä sis pahanda, ega meie vahel kedagi halba põle olnd — kui aga vast mõni sõna, seda tuleb ikki ette. Kahessa aastat oleme ärä eland, kahju sind peris ärä laske. Ja, kui nüüd ärä lähäd, ega me sinulegi halba taha suuvi. Näes ikki hää meelega, et igaüks hästi ärä saas elada. Nii sinul kah, inime tahab ju paremat! — kõneles isa, Liisule otsa vahtima jäädes, otsekui küsides, kas Liisu tõesti ka „paremat“ soovib, ja kas ta seda leiab.

— Ega minul kuskilgi parem põle olnd. Ja põles ärä läendki, kui mitte seda rumalat asja ette põles tulnd. Aga, mis sa tiid, kõik tükid piab siin maailmas läbi tegema, ega muidu kuulsas saa! — püüdis Liisu naeratada, ise vaid triibulise põllenurgaga silmi pühkides, nagu oleks see „rumal asi" tal täna tõesti ootamata tulnud.

— Nojah, seda minagi ütlen, kui kaua sa ikki talu pääl tiini jõuad, eks ta lähäb raskes kah. Sääl jälle seapõrsas ja lehm, tääte ikki, et oma pesa ja omad loomad. Küll ärä elada saate, kui aga isi püüate! — rääkis isa, läks teist korda kapi juurde ja tuli säält vähe aja takka ilusasti kokkupandud paberrahaga tagasi, mida ta Liisule pakkus.

— Mis iist sii on?

— Oleme sinuga rahul olnd, olgu sii meie puult sulle sis pulmakingituses! — muigas isa.

— Võta nüüd, Liisu, võta! — sundis ka ema, kes seekord tuppa juhtus tulema.

— Mis te nüüd, — lausus Liisu, kuid võttis raha vastu ja pistis selle, nii kui ta oli peos, bluusi vahelt oma rindade juurde.

Väljas olime Liisut kõik saatmas.

Iseäranis liigutatud oli ema, kes Liisul ümbert kaela kinni võttis ja teda suudles. Meil polnud suudlemine üldse mitte mooduks, mispärast see ka Liisule ootamata tuli, kuid, ema kaisust vabanenud, pidas ta oma kohuseks ka meid suudelda. Nii läks ta siis Ella juurde, kes linnas koolis käies suudlemise ära oli õppinud ja seda, pääd vähe viltu hoides, õige ilusasti tegi, ja siis Villu juurde, kes vaid pääd sugugi mitte viltu ei hoidnud, vaid selle hoopis ära pööras, nii et Liisu teda kõrva pääle pidi suudlema.

Kõike seda vaatlesin mina, teadsin, et kord varsti minu kätte tuleb, ja otsustasin pääd mitte ära pöörata, mille tasuks ka Liisu mulle otse suu pääle õige südamliku, plaksuva musu andis. Mina vaid tundsin, et mul suu märjaks sai, ja pühkisin selle peoga üle.

Vaatas meie lahkumist ja jumalagajättu ka võõras mees päält, oli liigutatud, musude üle vist küll kade

olles, ja nagu oleks end süüdi tundnud, et ta Liisu meilt ära viib, jättis kõiki südamlikult „häätervis“, et hääd ja lahked inimesed ja küll näeme jälle, ning andis isegi meile, lastele, selleks kätt.

Istusid siis mõlemad vankrile ja seda nii sõbralikult, teine teisele poole kirstuveerele, kui oleksid nad ju sageli nii sõitnud. Võõras tõmbas ohjad kord sirgu, nendega Valget külje pääle lüües, ütles: „nõõ, roni nüüd kah, puhata oled küll saanud, mis sa ikki sured!“ ja vanker veeres minema, vastu uuele, lootusrikkale elule.

— Nüüd läks. Hõissa, pulmad! Hurraa, elagu! — keerutas Villu mütsi.

— Mis sa röögid! Kas sa oma suud ei pea, metsaline! — hüüdis Liisu, tagasi vaadates, meile hambaid näidates ja käemususid saates.

Võõras enam tagasi ei vaadanud, vaid võttis vankrist hää nübeliku, millega ta Valget niikaua külge mööda peksis, kuni see nelja, vankri põrisedes, silmapiirist kadus.

— Aga mina mõtsin ikki, et sest Liisu miis saab, keda me kord aita kinni pandsime — tähendasin.

— Ah, Piidist või?

— Piidist jah.

— Piidist oles kah saand, aga Liisu es julge Piidile minna, kartis, et tiib kohe ühe ropsu päält ärä!

— Mis asja?

— Tola, ikki lapse, mis tal muud teha on.

— Aga nüüd tiib tal sii vanamiis ärä?

— Sest tühjast ei saa kedägi. Liisu isi ütles, et närbub enne ärä!

— Aga kus Piit nüüd jääb, kust tema naist saab?

— Küll ta saab, kas tüdrikutest puudus on. Piit ilus poiss, tüdrikud tahtva kangesti.

— Või tahtva küll?

— Tahtva jah. Oleva tal neid jalaga segada, iga sõrme jaos kümme tükki.

— Aga Liisul põle niipaelu mehi?

— Liisul olli kah. Tüdrikul võib mitu miist olla, ega sii kedagi tii — oleva viil ausam, et hää kaup, ja kurss muudkui tõuseb. Aga, otsekohe, kui papi juures ärä on käidud, sis änam ei tohi!

— Või ei tohi?

— Ei tohi jah, kui papp sõnad pääle on lugend, sis on patt!

— Kudas neid sõnu loetas?

— Kudas ma sul nii järsku nüüd ärä saan seleta... Uuta, näe, võta säält aia äärest vana ahju ruup ja mine sellega sinna kaevu juure, ma lähän siia kivi otsa. Nüüd mõtle, et sa oled peigmiis, sii ruup — su pruut ja mina — õpetaja! — ronis Villu harjunud kombel kivi otsa, kehitas sääl pükse ja tegi väga tähtsa näo ette. — Soo, hakka nüüd säält tulema, kiriku väravate iist siia altari ette... Ärä ruupi maad müüda vea, hoia ilusti käekõrval püsti!... Soo, ja nüüd küsin ma sinult, peigmiis, kas tahad seda oma pruuti murdmata truudusega armasta ja teda mitte kunagi maha jätta?... Soo, nüüd kosta!

— Mis asja?

— Ikki seda, kas tahad teda oma naises võtta ja teda mitte kunagi maha jätta, olgu sis, et ajalik surm teid lahutab ja mõni teist järsku ärä kärvab?

— Tahas küll.

— Mitte „tahas küll“, vaid kosta selle pääle sis selgesti ja kindlasti „jah“.

— Jah.

— Ja nüüd küsin ma sinult, pruut, kas tahad oma peigmiist murdmata truudusega armasta...

— Aga kis nüüd kostab?

— Pruut.

— Ruup?

— Kui ta pruudis hakas, sis ruup.

— Aga sii ruup ei kosta ju. Lüü ta vastu kivi purus, ta kah häält ei tii.

— Sis kosta sina ta iist.

— Tahas jah armasta.

— Soo, nüüd andke üksteisele suud.

— Kellele, roobile või?

— Ikki roobile.

„Suud anda noore neiule, kui roosi õiele, suud anda vana piigale, kui ahjuroobile!“ meeletuvad mul roopi suudeldes Liisult kuuldud laulusõnad.

— Ja nüüd mina, kui kutsutud ja valitud jumalasõna sulane, laulatan teid igavesti ühte mehes ja naises, kuni ajalik surm teid lahutab ja mõni teist järsku ärä kärvab... Minge sis Issanda rahuga, ta vaim juhatagu teid teie elutii pääl. Mis Jumal on ühte pannud, seda ärgu lahutagu inimesed mitte, kuulete? Halleluuja, kapsad suuja, aamen!

— Aamen! — ütlen ka mina, oma „pruuti“, kui tarbetut pääle nii pidulikku laulatusaktust tagasi aia äärde visates, kus ta rahulikult „ajalikult surra“ ja kärvata võib.

— Soo, kas nüüd said aru, mis tähendab — sõnu pääle lugema?

— Sain jah.

— Ja mis ma nüüd viil tahtsin öelda, ei tule nii järsku miile, aga olli just keele pääl kõik sii aeg, kui teid laulatasin... — sügab Villu, otsekui meeletuletamiseks, oma puusakonti ja säält mitte midagi leides katsub korraks ka kaenla alla. — Liisu isi aab vastu küll, et tema põlegi Piiti tahtnd, aga mamma jälle rääkis, et olli tahtnd õige kangesti — muudku aga kätte saas, et ilus poiss ja olgu pähle ulakas, aga siiski ette kui sii vanamiis, kis ta nüüd ärä viis ja kel juba suured lapsed.

— Aga kust ta lapsed sai, kui tal naest põle?

— Tal Liisu juba teene naene, üks naene tal juba surnd.

— Või juba surnd, ja tal endal põle hädä mitte kedagi.

— Mis tast endastki asja — üks hädavirin ta ongi. Kui mina Liisu oles olnd — mina küll tal põles läend. Isi surmale juba võlgu, ja misukse setuksega ta kosja tuleb, põle kurinidki kaalas ja põle omal häbi kah!

— Kas sis kurinad kaalas piavad olema?

— Ikki kurinad, aga sel näll'akoil vist põlegi — mõisa moonak!

— Ah, hobusel? Mina es saa kohe aru, mõtsin, et mehel!

Liisu käis veel pärast seda „abieluranda purjetamist“ paar korda meil. Me küsisime siis harjunud viisil ponksi, kuid Liisu naeris ja ütles, et põle, ja et need ajad, kus poisid ponksi tõid, juba ammu möödunud olevat... Andis küll paar kõva kringlit, mis meie hammaste all purunesid. Usaldasime siis küsida, et kas Liisul on ka hää mees, ja kuulsime, et olevat hää mees küll — kordagi veel Liisu ta käest peksa polevat saanud, olgugi, et vahest „trama“ tegevat, kui purjus pääga koju tulevat, sest olevat ta ka „natike joodik“. Muidu vaid pidavat nad mõisamoonaka kohta, ja elul ei olevat väga vigagi, kui mitte seda võõrastütart poleks, kes nii õel ja „turtsakas“, et tahtvat silmad Liisul küüntega välja kiskuda.

— Meil olli sis parem? — tähendasin.

Tükk aega vaatas Liisu mulle, nagu midagi meeletades, sõnalausumata otsa, võttis mind siis sülle, sääl juures otse huulile mind suudeldes, ja puhkes ise nutma...

Mulle tuli see nii ootamata, et muud midagi ei osanud teha kui Liisu juukseid silitada, mõeldes, et Liisu just kõige enam nende valgete juuste pärast õnnetu on — võõrastütar teda ei salli, mees „trama“ teeb ja teda enese juurest siia tagasi ei luba tulla, mina vaid teda aidata ei oska ja sellega ka ise õnnetu olen.

— Kusti, ärä ike kedagi. Ma tään küll, et sul minust, vanast Linalakast, kahju on! — suudles Liisu mu põselt pisara. — Sinust kasvab tubli miis. Oi, kui tubli, ilus poiss, nii kui kirsi mari, et süüks sind tüdrikud just ärä, kui maasika! Vaata aga, et sa neid ei peta — nad ju armastavad ilusid poissa, kis neile seda keelda tohib — ja ärä sa ulakas kah mine, sis jätad neid nutma!

— Ega sind kiigi petnud põle?

— Oi, kui ma sulle sest kõigest rääkma hakkas, aga sa oled kõige selle kohta viil netu, et sest aru saada! — ohkas Liisu, kui tõsist kahju tundes, et ma sarnaseis asjus veel nii „netu“ olen.

— Ma mõtsin kah, et sii poiss, keda me aita kinni pandsime, sind natike pettis, et ta sind ärä es võta. Villu aga ütleb, et sest põle kedagi — tüdrikul võib mitu miist olla!

— Ah, Piit või? Oi, küll oles te sis tappa tahtnd!

— Piit jah, kis sul ikki kommi andis ja sind paksus tahtis teha!

— Kõik muidu naeste lori. Põle mind Piit paksus teend, ja ei saa ma ka nüüd oma vanast asja. Ja kas mind Piit üksi püüdis, teda tühja, kis endast nii suures arvamises olli, ma es tahagi! Paelu ilusamid poissa olli mul, kui ma viil nuur ollin ja leeris käisin. Jumal, kui hakkad kõike viil mõtlema... aga kus nad kõik jäid?... Aga mis selle juures nüüd änam kurta — on olnd, on läend!... Jää terves õnn, nüüd jumalaga, mu lapsepõlve seltsimiis! — ajas Liisu siin, nagu ta seda ennemini sageli tegi, laulujoru, kui tahtes sellega pilte, mis nii armsad olid, oma mälestusis kord veel esile manada. — Aga ikki mõtlen, et küll tahas nähä, kui sa suures saad. Oled sis kedagi nisukest nuurhärrat, lipsud ja raed kaalas, mandstokk käes, rillid nina pääl, ja käid sis — suvepalitu käe pääl ja valge kaabu pääs — kui mõni mõisa nuursant. Või jälle oled mõni nisuke ohvitser — punased püksid jalas, mõõk jooseb kolinal müüda maad järel, kuld pagunid õla pääl, ja sis ikki kannustega „kõrr-kõrr-trahh“ lähäd uulitsat müüda. Ja tüdrikud muudkui vahivad järgi ja limpsavad aga kiilt, kui hullud — et, vaata, ohvitsiir karroošij... kui aga sel külge saas teha! Sina aga ei tii sest vällägi, ehk, kui juhtub mõni õige õrnake ja ilusake olema, noh, sis tiid väikse kummarduse, kergitad mütsi, ehk lüüd jälle kannused kokku „kõrr-trahh“ ja paned käe järsku mütsi juure „hop“, sis mõni sõna saksa- ehk venekiilt ja lähäbki tutvus lahti, õrn ja mahe kui muinasjutt...

Oi, vaata aga sis, et sa neile liiga ei tii — nad ju tahavad ilusid poissa. Nüüd sa aga piad sellega lepma, kui sind vanatüdrik... Näe, jälle nüüd vanatüdrik — meelest juba läend, et oma vanaga altari iis ollin — vana naene ikki, suudleb! — kinnitas Liisu siin, oma endise temperamentlikkusega, ühe palava musu, mis otse plaksus, mu huulile. — Ja kui mõtlen viil neid aegu tagasi, kui siin tiinmas ollin... oohh — sis tuleb uuesti tuju, et tahas kord viil nuur olla ja tükka teha! Olli vaist ka raske, aga tulli jälle kallis laubaõhtuke ja läksid — kiigi sind es pia! Ja sääl — härmoonik hüürgab, tantsu sai maha lüüdus, nii et tolmupilv aga olli ülebal, ja laulda... Üks jahimiis läks mee... etsa, sii kaaase metsa puul! — katsus ta laulda ja pani mind sülest maha, kui jääks ta tantsule ehk metsa minekule hiljaks. — Üks jahimiis läks meetsa, meetsa, sii kaaase metsa puul... Mis ma nüüd, vaene, viil nii paelu kaagutan, põle änam hääl tki... Aga, kuule, Kusti, hakka kah jahimehes — kui mina miis ja püksid jalas oles olnd, ei mina sis kodus magas, tõmmas aga püssi selga, ja, aidaa, metsa poole... Aga nüüd pian minema kah hakkama — siapõrsas tahab süüa, ja vana ütleb jälle, et mis sa ikki küla müüda ümmer lõhverdad... Ehk näeme vast jälle, adjöö sis, mu musike! — sain siin Liisu käest veel ühe „tulise“ musu oma lagipähe, ja ta lahkus.

Adjöö, Liisu, ela hästi veel palju, palju aastaid — kui veel Liiva Hannus su väsind konte pole koristanud — ja andesta minule, et ma su mälestusile pühendasin käesoleva päätüki ja su saladused, mis küll suured polnud, sest sa oled „väike“ inimene, ilma ette välja lobisesin. Sa ammutasid jõudu oma vanule päevile, meeletades nooruspõlve (kui ka mina seda võiksin!), millele sa andusid kord oma otsekohese, võltsimatu avameelsusega, võttes temalt, mis ta sulle pakkus, ja, olgugi, et elu sulle pettumusi tõi ja raskusi valmistas, lõid sa temast, see on elust, läbi. Su lemmiklapsel vaid, keda sa kangelasena soovisid näha, suurt tulevikku talle ennustades, on olnud vaid palju raskem elust „läbi lüüa“, sest pole ta suutnud tema pääle

pandud suuri lootusi mitte täita, ja on jäänud õhku kuldpagunid ning tärisevad kannused, need iluduse ja mehisuse embleemid, millega tal võimalus oleks avanenud õrnemsoo poolehoidu ja armastust võita, kes siis ta eluteele ohtrasti lilli ja roose oleksid puistanud ja selle „roosiliseks“ teinud, et ta vaimustusega oleks võinud laulda: „Neiuke läks roosiaeda, neiuke läks roosiaeda, võttis lilled, köitis kimpu, andis oma peiule!“ Ah, kurat võtku, kui hääd, kui värsked olid roosid, et ma neist ükskord rahu ei saa!

Ent polnud neid häid ja värskeid roose, ja polnud seepärast ka vajadust paatosega nii hüüda, kuna elutee oli rohtunud ja täis kasvanud karuohakaid, nõgeseid, kadakaid ja kõiksugu rämpsu, mis lõhna ei anna ja oma iluga kedagi ei veetle, otsekui vanapiiga, kel punane juus pääd ja punased habemetüükad, kui karuohaka põõsad, näolapikest ilustavad...

Kuritegu ja karistus.

Kas ei ole meid kõiki lapsepõlves sageli karistatud, ja kas ei tundu need mitte valusate mälestustena? Ei, kogunisti mitte. Usun vaid, et suurim hulk küll veel häämeelega sooviksid lapsiks saada, et veel kord lapsepõlve üleannetused, „kuriteod“ ja nendega kaasaskäivad „vitsad“ läbi elada. Polnud nad ju valusad — kiskus küll suu seekord viltu, ja tulid ka silmi pisarad, kuid unustati see niisama ruttu kui rõõmsal, kevadesel päeval tume pilveke, mis hetkeks päikese kinni kattis: ta vaid möödus ruttu, ja jumalavallatu päike — see sädeleb, see vallatub veel lustilisemalt. Polnud nad ju valusad, vaid läksid üsna asja ette, kui neid ainult parajal kohal tarvitati.

Jah, see oleks üldiselt nii olnud, kui lapse vallatu iseloom üle keeb ja kui talle piiri ei panda, sageli ulakuseks muutub.

Miski ei meeletu mul nii valusasti kui need harilikud, lihtsad ja süütud lapsevitsad. Mitte vaid, et neid liig sageli või valusasti oleks tarvitatud, kuid küll valusaiks said vildaka kasvatusviisi tõttu.

Olles pärandanud oma emalt äärmise tundelikkuse, ei huvitanud mind üldse harilikud lapse üleannetused, palju enam aga armastasin üksildust ja mõtiskelu. Kõik see oleks ehk veel kuidagi hää olnud, poleks vanemad, sellest häädmeelt tundes, mind veel seda enam kallistanud ja hoidnud, millega nad neid mu omadusi veel enam kasvatada aitasid. Hellituse üle isesuguses, omapärases arusaamises olles, püüdsid nad iga mu vähematki nõrka tahet, mis enesest veel kui-

dagi elumärki andis, juba alguses ära lämmatada, nähes selles jonnakust ja vastuhakkamist, mis pidi olema kõige kurja juur, ja millega kaasas pidi käima siis karistus.

Seega ei karistatud siis põhimõttelikult mitte kuriteo enese pärast, palju enam sellepärast, et me oskaksime piibli mõiste järele hästi alandlikud ja vagad olla ja mitte vastu rääkida, vaid tulla ja andeks paluda ka siis, kui oma lapsemõistusega arvamises olime, et see, mis meile kuriteoks loeti, seda mitte polnud.

Karistatud olles, mille vastu iseäranis tundelik olin, ei osanud ma ka iseenese eest rääkida ega seista, mis mulle tarvilist rahuldust oleks andnud. Pärandasin siis kõigest sellest ainult haiglase meeleolu — eraldusin veel enam ja otsisin troosti pisaraist, õppides ühes sellega kandma ka salajast viha oma südames. Kuid isegi oma vihastumises olin nõrk, ehk, kui ma seda veel mitte polnud, siis pidin selleks saama, sest jõudsin ma mõni aeg vastu pidada, et lepitust mitte otsida, siis tuldi mulle seda pakkuma — tuldi uute kallistuste, uute meelitustega.

— Kusti, ega sa nüüd änam ei jonni? — silitati ja paitati.

— Ei jonni, — laususin, kuid, ei tea miks, tulid siis silmi, mis juba kuivad olid, uuesti pisarad.

— Ja jääd hääs lapses ja lubad alati seda?

— Jään jah, — tähendasin, kuid puhkesin siin veel enam nutma.

Ja nii siis õpetati mind, et palu ja ole alandlik, lepi piskuga ja ole sellega rahul, mis sul juhtub olema, sest küll Jumal teab, mis sulle tarvis läheb, muretseb seda ja aitab sind, kuna inimese tahe ei maksa mitte midagi. Oled sa vaid iseend täis ja ütled, et nüüd ma olen suur ja vägev mees, ja nüüd ei karda ma enam kedagi, siis lähed uhkeks, hakkad viinast kuraasi võtma, saad joomariks, lähed ühes sellega muid koerusi tegema ja hukud. Ja siis ... ära ole ka ulak ehk vallatu, sest kui meheks sirgud, küll vallatab vallatu elu sinuga siis muidugi!

Uhke ega vallatu juba oma loomu poolest ma ei olnud ja võin ainult sügavat leina tunda, et oma vanemailt seda suurt ja kõrget omadust „uhke olla“ mitte polnud pärandanud, ja kaua, kaua aega selle poole püüdagi ei teadnud ega osanud.

Mis puutus sellesse, et ma midagi tahta ei tohtinud — ma ikkagi midagi tahtsin! Kui mind kõigist maiseist tahteist ära võõrutati, võib olla ka seepärast, et nad mulle kättesaamatuks jäid, siis hakkasin unistama pilvetaguseist kõrgusist ja õnnest, mis pidi tulema mulle kord — nagu seda mõnes muinasjutus kuningapoegadest, või nagu seda isale piiblist, mis tahab olla ka muinasjutt, ette lugesin — kellegi Kõrgema poolt, olles seda ainult minule kui äravalitule määratud. Liig vara õppisin küll iseenesesse süvenema, iseenesega olema ja iseend analüseerima, kuid kõigest sellest oli nii vähe kasu, kui mind keegi ei mõistnud ja kaasa ei aidanud, et tasakaalus ühes sellega ka mu tahe oleks arenenud. Nüüd vaid, kus viimane neist hoopis ära lämmatatud, jäin vaimliselt pankrotti. Kui valusasti seda kord oma elus tunda pidin saama, mõistsin ainult palju, palju aastaid hiljem — olles langenud vastu oma parimaid soove, vastu oma kõrgeimaid ja suurimaid püüdeid sügavaimasse porri... Ent valus, nii lõpmata valus on sarnane saatusepilge! Aastate möödudes on süda kivistunud, aastate möödudes olen valu ja kannatuste vastu ükskõikseks saanud, kuid pole ma jõudnud unustada ühte valu — see on valu oma kaotatud õnne ja täidesaatmata jäänud unistuste järele, mis jälgib mind trotslikult.

— Kus on mu Jumal, keda lapsepõlves pisarsilmil palusin ja siis lohutust leidsin? Kus on mu lapsepõlve usk ellu ja iseenesesse? Usk, mis mäed paigalt tõstvat, usk, mis nii mõnigi kord on suutnud suurimad kannatused kõige ilusamaks ja ülevamaks teha — miks on see nüüd mind, mu elu raskeimail silmapilgel maha jätnud? Tahaksin nüüdki veel paluda, nagu seda sageli lapsena tegin, ja tõesti — tõstes käed palves Jumala poole, valdab mind vahest küll veel nagu fanaatiline usk oma paratamatusse saatusesse.

Ja siis ... just nagu oleks kergem, just nagu poleks enam tarvis süüdlast otsida, kui mõtled, et kes siiski teab, ehk on see nii parem, ehk on see Kõigekõrgema poolt, kes need kannatused mulle meeleldi osaks on lasknud saada, et nad mulle kord kasuks tuleksid.

Ent kaob see tervendav usk, siis on kui kaoks viimne elustav päikesekiir pilve taha ja loojeneks minule igavesti ... Võimas ja äravõitmatu on pimedas inimsüdames kättemaks, ja nii ilus ning hää, kui oli anduda leppele, ei saanud ma sest ometi terveks, sest ei jatkunud enam jõudu süüdi otsida iseeneses, vaid kõigis oma kannatusis ja lapsepõlves nutetud pisarais leian jällegi süüdi olevat oma kasvatajad ja kasvatuse — ja must pilv, see katab kogu taeva kinni, ning on nii lõpmata pime ...

Teie aga, armsad vanemad, ärge süüdistage, ärge needke oma tänamatut poega, kes teile kord lapsena armas oli, kelle pääle oma suurimad lootused panite ja kellest te õrna, hoolitseva käega kõik mured eemaldasite — kel vaid nüüd teie vastu, kui te ise, vanadusest ja elutormest nõrgad ja väetid, hauakaldal oma surma ootate, kaastunne ja osavõtt puudub, olgugi, et seda nüüd kõige rohkem vajate ja igatsete. Ja ometi ei saa teie „kallis“ laps oma parima tahte juures teile seda mitte enam kinkida — ta on ise veel vaesem ja haletsemisväärsem kui teie! Te pole teadmisega oma südametunnistuse vastu patustanud ega valmista teile see ka piina, kui oma last tänamatuks loete, sest ta on ka seda tõesti, kuna laps vaid seda, mis elus pühamat ja suurimat — see on armastust ja lugupidamist oma vanemate vastu — omas südames vägivaldselt on pidanud surmama.

Ja ometi oleks kõik võinud teisiti olla, kui te selles teadmises oma last oleksite kasvatanud, et ta teie armastusest veel mitte söönuks ei saa, vaid ka tahet ja iseloomu vajab, mida talle pärandada ja temas harida oleks tulnud. Ja sellega oma lapsele, kõige ta vastu üles näidatud õrnuse vastu, naha sageli tuliseks kütnud, oleks see teda palju enam kui kõik teie armastus ja hool, ja poleks ta ka praegu teile nende

vitsade pärast, kui nad ka tõesti „tulised" oleksid olnud, mitte etteheiteid teinud, vaid teie vastu parimaid tänutundeid oma südames kandnud kuni surmani...

Ent nüüd on see kõik hilja, ja noorus... ta ei tule enam iial tagasi!

Ja nii siis taipasin alles palju, palju aastaid hiljemini oma lapsepõlves nutetud pisaraid, oma kasvatusevilja, ent ühtlasi ka seda, kui raske oleks mul nüüd veel seda hääks teha. Ma võiksin ju ka nüüd südame kuivaks nutta ja võiksin sääljuures veel õnnelik olla, kui ainult teaksin, et iga nutetud pisaraga ka ivake mustust südamest, mida sinna hulgana on korjunud, jälle välja tuleks — ma saaksin teda veel kord puhtana näha! Kuid seda ei ole. Mustus ja plekid jäävad ikkagi südamesse, ja nii siis on pisarais veel suurem valu — neis pole enam troosti, lepet, pikkamisi on ka need surnud, nad on nüüd mürgitatud, kust leian ainult veel viha ja külma, õudist kättemaksu.

Ja surid siis nii mu puhtaimad tunded juba mu parimais meheaastais. Surid valusasti, surid liig valusasti minule — kandsin neid ju kaua kui kallimat vara oma südame all, ent polnud ühtki inimest, polnud ühtki sõpra, kellega neid jagada, kellele neid kinkida oleksin võinud, ja nad surid sinna... Surid vägivaldset märtrisurma, sest ei sure inimese ükski parem tunne, kui seda mitte vägivaldselt ei surmata. Nad ei leidnud õiget väljendust, kui nad seda otsisid, kuna mina, kaotades viimaks usu nende väärtusse, neid rüvetama hakkasin, saades sellega ise nende mõrtsukaks! Nüüd vaid on kõik see, mille pääle ma kaua aastaid nii usaldades tugesin, mu käest otsekui ära riisutud, kuna lootust seda tagasi saada enam ei ole. Ainuke, mis mul veel üle jääb, ja mis teha võin, on see, et ma, kui vaimlik sant, neid veel taga tohin leinata...

Ei ole vaid võimalik nii mälestusist lahti saada, ei ole ka seda jõudu ega rohtu, mis neid suretaks. Katsun siis oma südant veel kuidagi külmakski teha, kui oma mälestuste juurde kuldsest lapsepõlvest siin jälle tagasi pean tulema.

Meid karistati.

— Mõistagi kasevitsadega, — „urvaplaastriks“ kutsutud?

Ei, sarnast urvaplaastrit ei saanud me mitte, välja arvatud, et ema vahest luuast, mis kööginurgas püsti seisis, paar raagu välja tõmbas, millega ta siis, ja sedagi nagu moodu pärast, meile paar korda mööda pükse tegi — et vaadake, ka mina oskan kuri olla, kui seks vajadust on.

Meie aga mõistsime juba sarnast kurjust ja ei pannud seda mikski.

Ent teistsugune urvaplaaster oli isal, ja see oli — rihm ta pükstelt. Rihm iseenesest oli nagu kõik harilikud püksirihmad ja seega väga proosaline, kuid meeletub mul siiski tänini.

Ühes otsas oli sel rihmal pannal punasest vasest, milliseid mustlaste hobuseil kleide küljes näha võis, ent kust isa selle oli võtnud, ei tea ma. Keskpaigas oli sel rihmal suur muhk ehk sõlm sees, teises otsas aga hulk väikseid tärkmeid, mis sinna naaskliga olid torgatud, ja millest rihma just nii võis tellida, kuis kõht, mis isal küll mitte suur polnud, seda nõudis. Ma tean, isa oleks küll enesele suuremat kõhtu soovinud, sest tüsedat kõhtu peeti siis veel mehe auks, kuid et tal alati kiire oli, siis ei jäänud tal aega üle seda suureks kasvatada. Et ka väike kõht — just nagu selleks, et ta kindlamini koos seisaks — rihma vajas, seda teadis isa kindlasti ja lausus töö juures, käisega higi otsaesiselt pühkides, et nüüd pole muud kui pinguta aga rihma! Ja pingutaski, see on — tõmbas rihma ühe tärkmevahe jälle koomale. Tuli vaid rihma meie kallal tarvitada, siis ei rääkinud isa millalgi, et nüüd pingutan rihma. Ja polnud seda tarviski, sest rääkis sarnaseil korril rihm iseenese eest juba küllalt selget keelt. Kui palju sel rihmal päevi oli, ei tea, kuid et ta millalgi uus oli, ehk jälle vanaks oleks saanud, ei mäleta me ka mitte. Pükse, neid oli isal mitu — kandis suvel palaval heinaajal valge-siniste triipudega, kergeid, takuseid pükse; talvel, kui külm õige vali oli ja väljas aiateibais paukus, lambanahkseid —

pükse, mis seestpoolt karvased, kuid väljastpoolt õige libedad olid, mis sellest tuli, et isa, kas harjunud viisil või jälle arvamisel olles, et püksid sellega vastupidavust saavutavad, söögilauast tõustes oma rasvased käed nende külge ära pühkis; pühapäeviti kirikus käies pühapäeva pükse — kuid rihm, see käis nende kõikidega ühes ja pidas nad kõik läbi.

Õhtuti, kui isa magama heitis, oma riided toolile pildus ja tubakukoti tikutoosiga padja alla pani, ei pannud ta rihma mitte padja alla, ega visanud ka toolile, vaid riputas vooditulba otsa, justkui oleks tal nii julgem olnud magama uinuda. Ma silmitsesin sarnaseil korril aukartusega seda rihma, ent ei julgenud teda puutuda. Hommikuti rändas ta jälle viimasena isa pükstele, kust teda päeva jooksul ainult erakorralisil juhuseil maha võeti ja üle õla visati.

Et see rihm just väga valus oleks olnud, seda ei võinud mitte öelda, sest et isa kohtumõistmise korril mõlemad otsad, seega siis valusa pandlaga otsa oma pihku võttis ja selle keskpaika tarvitas. Valus oli ainult siis, kui ka omal mõni sarnane muhk, nagu see rihmal oli, õrna koha pääl juhtus olema, mida isa käsul ise paljastama pidid. Valus oli — mille poole käsi siis tahtmata sirutus — kui need muhud sääl suudlesid.

Kui ma veel üsna väike poisike olin, mõtlesin, et isal süda täis on, kui ta mind peksab, ja siis tundus ka rihm valusana. Ent pärastpoole — aru saades, et isa rihma seepärast tarvitab, et me teda kardaksime, ja et ta ilma selleta läbi ei saavat, nagu ta emale tähendas — ei tundnud ma rihmast enam nii palju füüsilist kui moraalset valu, sest teadmisest, et mind rumalaks peeti, nagu poleks ma vanemaid mõistnud ega karistuse ebaõigest otstarbest aru saanud.

Kuis mind kord karitstati, küll mitte mõne iseäralise kuriteo eest, vaid väikse arusaamatuse puhul, sellest tahan siin jutustada.

Ühel talvehommikul, viibides veel õndsais unenägudes, tuleb ema ja ajab mind sööma.

— Mis süük on? — küsin voodis sirutades.

— Rasvaga kartulad, — saan vastuseks: — tule nüüd, jahtuvad muidu ärä!

— Las nad jahtu pähle, mina rasvaga kartulid ei süü! — pöördun teisele küljele, et segatud und jätkata.

— Kusti, tõusen'd üles, papa on kuri! — tuleb vähe aja pärast ema mind teist korda ajama.

„Ema teeb vigurit — kui ta mind muidu üles ei saa, siis hirmutab papaga!“ mõtlen, tõmban teki üle pää ja jään nii ootama, mis edasi sünnib.

— Kusti, tule süüma, aga ruttu! — kuulen mõne aja pärast laua tagant isa käskivat ja kurja häält, mis mulle midagi hääd ei kuuluta.

„Mina rasvaga kartulid ei süü — nad hakkavad mulle südame pääle. Tulgu, mis tuleb, kuid vägisi sööma ma neid ka ei hakka!“ püüan rahustuda ja jään voodisse.

— Las ta'nd olla pähle, kui ta'i taha. Mis teda nüüd vägisi sundi või, — tähendab ema.

— Mis, las ta n'd olla pähle?! Tutt Toomas, näe, sõi poole toobi viina iist konna ärä, ja mis tal hädä olli, kas ärä surri või — ja temal ei lähä rasvaga kartulad sisse! Vaat, kus mul vürst. Kas sa sis usud kah või, et ta kartulid ei süü — süüb küll, aga näe, jonni aab. Hellita nüüd lapsed ärä, sis ei tohi neile pärast änam sõnagi lausta — saavad sinust viil ülegi! — kurjustab isa, otsustaval sammul mu voodi juurde tulles. — Poiss... Silmapilk tõuse maast üles ja pane ennast riide!

Ma tahaksin seletama hakata, et sest ometi midagi kasu poleks, kui üles tõuseksingi, sest rasvaga kartuleid ma ei söö, ja pole ma ka kellegi Tutt Toomas, et kärnkonni sööma hakata — kuid siin viskab isa ühe käeliigutusega tekid ja kasukad mu päält ära, nii et kaunis armetus olekus, aluspesu väel, kringlina kõveras koos, kesk voodit lebama jään ja oma käsi ning jalgu häbenen, teadmata, kuhu neid panna.

— Uuta, ma katsun ikki tõusta kah!

— Aga ruttu! — võtab isa mul kõrvast kinni ja aitab mind nii voodist välja.

Voodi ees riietunud ja kõrva katsudes, mis ikka veel valus on, otsustasin söögilaua juurde mitte minna, vaid lähen nurka, kus lõõrijalal istet võtan.

— Poiss, metsaline, sa vist ei mõistagi, mis sulle öeldas? — tabab mind laua juurest, kuhu isa hommikueinet on läinud jatkama, isa kuri pilk, mille järele ise suure lihakamaku suhu upitab, et seda siis vihaselt närida, otsekui see nüüd süüdi oleks, et „metsaline“ tema sõna ei kuula, kuna ema ja Salme kordamisi, nagu hoiatades, minu poole vaatavad.

Ent sellega on ka isa kannatusel lõpp. Järgmisel hetkel viskab ta noa lauale, tõukab pingi vihaselt jalaga enesest eemale ja sammub ähvardavalt mu poole.

„Sa tead ju, et ma ära ei jookse ja vastu ka ei hakka — võid teha minuga, mis ise tahad!“ vahin isa vihasesse näkku.

— Või sis inimeseloomast jagu ei saiagi. No, ütle nüüd, kust metsast sa kinni oled püütud, et su külge änam ükski õpetus ei hakka, või mis sa oma jonmisega õige tahad näita? — kurjustab isa, kuna ta raske käsi mu õlale langeb, mille all kokku vajun ja lõõrijalalt libisen, ning tunnen, kuis sama käsi mind siis kraedpidi oma järele keskkambri poole hakkab vedama.

„Vaadake nüüd, mis minuga tehakse — kas ma pole mitte kui üks härg, keda tapapingile viiakse?“ püüan lauasolijate poole pilku heita.

Ja mis minuga siis ikka tehakse? Liisul on suu lahti jäänud, nii kuis ta lihatükki pidi hammustama, et paras, miks sa sööma ei tulnud: on ju hääd kartulid küll, et muudkui vitsuta; Salme silmis on hirm, kui peaks mul tõesti pää maha võetama; kuna ema nägu vaid ütlema näib, et eks ma öelnud: poiss, tõuse üles, papa on kuri, ent kas poiss seda kuulab!

Ja isa on tõesti kuri, kui ta mind üle ukse keskkambri tõukab ja ise järele astub, kuna uks meie järel vihaselt kinni lendab.

— Ma sulle juba näitan — sa piad ükskord täädma, et sa'i tohi vihasta? — võtab isa mul siin

ühe käega rinnust kinni ja raputab, tunnistades mind, et mis ma selle pääle ütlen.

— Mina ei vihasta. Rasvaga kartulid ma aga ei süü, ja vägisi ma neid süüma kah ei hakka!

— Kus sa pääsed, kui sa'i hakka. Kas sii vihastamine põle? Või sis anna aga alati teile õigust! Võta püksid maha! — raputab mind isa teist korda, nagu tahtes sellega minust vihastamist välja raputada, et ma siis tuleksin ja talt andeks paluksin.

— Aga, papa...

— Võta püksid maha!

— Ei võta! — vastan otsustavalt, korraga isa vastu põlgtust tundes.

— Kudas sa, kabajantsik, julged öelda: ei võta! — tõreleb isa, ühes käes juba püksirihma keerutades, teisega mind oma kaenlasse tõmmates, et mu pükstel tagant „lakka" maha lasta.

Mul pole kuigi hää isa kaenlas olla, vabastan oma pää, näen otse oma nina ees, isa selja taga, rihma kõikuvat ja haaran sellest kahe käega kinni...

— Ah soo, sa hakkad viil rihma kiskma. Või sis juba nisuke oled sa! — saab isa veel enam ärritatud, jätab mu püksid rahule ja haarab tugeva käega mu õlast kinni, mind põlvili maha, otseti vastu voodit surudes.

Edasi sajavad mulle rihmahoobid selga, ent käed on kuski selja taha kinni jäänud, mida asjata vabastada püüan, et oma nägu ja hambaid kaitsta, mis vastu teravat voodiäärt on litsutud, ja millest isal aimugi ei näi olevat...

— Papa... mina... uuta! — teen järsu liigutuse, vabastades näo ja hambad hädaohtlikust seisukorrast.

— Jah, nüüd: uuta, kui vesi püksis on, aga kas sis kah uudata täädsid, kui miis ollid vastu hakkama? Või sis teiega muud ei saagi, kui jukerda aga pähle. Soo, nüüd võid minna, aga vaata, et sa teene kord änam vastu ei hakka, sis kupatan sul naha viil tulisemas! — lõpetab isa peksmise ja, kui õige kohtu-

mõistja kunagi, läheb rahulikult toast välja, rihma pükstele kerides.

„Ja miks ta mind peksis, mis ma talle kurja tegin. Alati püüdsin ma häälaps olla, alati lugesin temale Piiblit — ent nüüd on sest küllalt, nüüd ma seda enam ei tee. — Kusti, tule, loe meile nüüd jälle Piibelt! — saab isa õhtul ütlema. Ei lähe, ei liigutagi end. — Kusti, ole häälaps, tõmba mul saapad jalast maha! — Ei lähe, ei tõmba, teen nagu poleks kuulnudki!" mõtlen, voodi ees nuuksudes, kusjuures mu silmad isa seapõiest tubakakotil peatuvad, mis voodi kohal nurgalaudil on.

„Villu sai kord isa käest peksa, võttis siis ta piibu, murdis selle puruks ja viskas tükid ahju... Ent mis siis, kui niisama teen ja selle tubakakoti pliidi all ära põletan. Tulgu siis veel mind isa peksma ja mind sundima rasvaga kartuleid sööma!" ronin voodisse, värisevat kätt tubakakoti järele ulatades, millega juba järgmisel hetkel, seda hõlma alla peites, kööki jooksen.

Pliidialune on tooreid kasehagu täis tuubitud, ja tuli on kustumas. Aega vaid pole kaotada, seda mõistan — lähen ruttu tarre, toon säält sülega kuivi laaste, topin neid pliidi alla ja puhun, et nad tuld võtaksid.

— Kusti, ole jah häälaps, tii tuld, et vesi kiima lähäb — va liged haad, ei põle ju. Lõunas keedan viiga kartulid, panen sis sinu jaos paar muna kah patta! — räägib ema kööki tulles, kuna ta sellest, et ma äsja peksa sain, targu vaikib, mõista andes, et ta andestada ja vastu tulla oskab, kui mul ainult tahet ja soovi on hääks lapseks jääda, uskudes vist, et mina vitsahirmu saades oma kuritegu sellega tulin hääks tegema, et ema avitada.

„Ja, vaene ema, ta ei teagi, misjaoks ma tuld tahtsin teha. Kas usub ta siis tõesti, et ma nüüd „pehmeks" olen tehtud, lepitust igatsen ja ootan, et mulle valurahaks mune keedetakse. Ja kuis võib ta nii suure ja tähtsa asja juures, kui seda tubakakoti põletamine on, veel nii kerges ja pääliskaudses arva-

mises asja kohta olla, et veel tuld juurde käseb teha — ei tea, kui majanurga alla tuld oleksin teinud, kas siis ka veel käskima oleks tulnud?“ mõtlen, kuna kuritegu — mida kättemaksuhimus juba valmis olin korda saatma, ja mis mul enne nii lihtne paistis olevat — nüüd oma täies ulatuses mu silme ette tõuseb, nii ähvardav ja ääretu suur olles, et värisen, enesele ette kujutades, kui hirmus see siis oleks olnud, kui ma sellega toime oleksin saanud.

„Hää, et veel takistati!“ arvan, käega tasku järele haarates, et kas tubakakott sääl veel alles on, otsekui oleks võinud see juba ainsast kurjast mõttest hävida. Alles ta on, ja nüüd jooksen ruttu tuppa.

Siin ootab mind vaid uus üllatus — isa on püstijalu voodisse läinud, mis temal, suurel mehel, küll sünnis pole, ja segab nurgalaudil asju, säält midagi otsides.

— Kusti, kas sina mu tubakakotti põle näend? — küsib ta, pilku üle õla mu poole heites.

— Põle, — osatan, värisevail põlvil oodates, et isa teist korda mu juurde tuleb, tubakakoti mul taskust välja kisub ja seda viivuks mu nina ees silmitsemiseks hoiab ja siis sellega mulle vastu vahtimist annab.

— Ja minu mõistus seda änam kinni ei võta, sii piab aga koht olema, kus ta, kuramus, sis jäi?... Pandsin ta ju alati siia laudile. Ja eila viil võtsin tubakat, ja jäi natike sisse. Ega ometi rotid tubakat põle süüma hakand, et ehk niid siis ärä viisid? — räägib isa ja pillub voodisse: tolmunud vana lauluraamatu, kahest otsast jäemeda linnanööriga kokkuseotud vanad ema prillid, mõned vanad „Sirvilauad“ ja Tõnissoni tähtraamatud, sigariotsad, mis isa vahest lahkete linaostjate käest sai — muidugi mitte otsi, vaid siis olid nad terved — ja mu, ei tea mis kombel ja mis ajal juba siia sattunud, pääta partspilli, mida ammu juba kadunuks pidasin.

Ja isa on vihane, sest ma näen, kuis ta kõik need mahapillutud asjad jälle oma kamalusse haarab ja nii hoolimatult laudile tagasi viskab, et säält aina tolm tõuseb.

— Egan'd, Kusti, ometi sina? — sõnab isa, voodilt maha hüpates ja kiirel sammul toast lahkudes.

„Nüüd läks vitsu otsima — ei aita nüüd enam rihmast. Issand, ole sina ise mulle, nüüd armuline," ronin palvetades püsti voodisse, kus saatusliku tubakakoti oma kohale panen ja siis kiiresti toast lahkun, et vähemalt aegagi jääks uue lahingu vastu valmistuda.

„Kui isa mind nüüd teist korda peksma tuleb, mis ma talle siis ütlen? Ütlen, et otsigu paremini läbi, et vaadaku, tubakakott ehk on praegugi veel laudil alles. — Küll ma sulle teen „alles", nii et ta sul nahast õige kord läbi läheb! — ütleks isa ja annaks mulle veel valusamini...

— Kusti, säh... Kiitsin sul paar muna. Mine sahvre, et papa ei näe, ja süü sääl ärä! — peatab mind ema köögis, kui mõtiskeledes välja olen minemas.

— Mis ma nende munadega tegema hakkan, võid nad isi kinni keerata, kui sa kangesti tahad! — vastan, ema heldusest nüüd pahandudes, et ta ikkagi veel tubakakoti põletamise tähtsusest aru ei suuda saada ja siis seda suurt sündmust, seda suurt ülekohut, mis mulle tehti, lihtsate munadega maskeerida tahab, nagu poleks midagi juhtunud, kuna palju parem oleks olnud, kui ta oleks tulnud ja öelnud, et säh, süü, kurat.

— Vaat, kui lobised, saad jälle!

— Ükstapuha. Aga mis sa mul nüüd tuled ütlema, et süü sahvres! Mispärast sa ennem es tule, kui mind vägisi rasvaga kartulid ajasite süüma ja viil peksa kah andsite?

— Eks kulub vaist ärä kah.

— Kui ta ärä kulub, mis sa mul nüüd muna pakud — sis tuleb ikki vällä, et ma keretäie iist muna saan?

— Mina nüüd sinuga jõuan vaielda. Kui sa aga jälle jonnima hakkad, saad papa käest teese keretäie viil! — topib ema kaks kanamuna mulle pihku, seda tagant järgi veel kinni hoides, et ma neid vahest meeleldi jälle maha ei pillaks.

„Soo, see on siis selle eest, et ma rasvaga kartuleid sööma ei taha hakata, mille pärast peksa saan ja ikkagi pailapseks pean jääma. Kui ema seda tahab, võin ju munad ära süüa, mis see mulle ikka teeb, kuid ärgu arvaku ta, et ma sellega oma nahatäie unustan, olgugi, et küllalt „pehme“ olin ja tubakakotti ära ei põletanud! Ent Villu — kuis Villu sellega hakkama sai, et ta isa piibu, kui ta peksa sai, üles otsis, puruks murdis ja tükid ahju viskas?“ mõtiskelen sahvris munadele võid pääle määrides ja mäletades, kuis mõni aeg tagasi Villu söögilaua juurest üles tõusis ja söömata toast lahkus, öeldes, et mulle suurem lihatükk olevat antud kui temale, ja ta seepärast ei söövatki. Ma pakkusin oma lihatükki tema omaga vahetada, ent Villu sai veel enam ärritatud ja lubas mulle sellega vastu vahtimist anda, mille üle imestusin, sest et ma oma ettepaneku juures midagi paha ei mõelnud. Ma ei mäleta, kas mu lihatükk suurem oli, kuna seda küll mäletan, et tõesti suured lihakamakad, iseäranis laupäevaõhtuti, isa, Tõnu ja Liisu said, mille üle mul küll mingit õigust pahanduda polnud, kuid seda pidin tõsiselt kahetsema, et veel väike olen ja seega ka väikse tükiga pean leppima. Mulle võis ehk ka seekord kogemata suurem lihatükk saada kui Villule — ega emagi neid kaalu pääle pannud, ja nad poleks kaalu üles võtnudki, sest polnud meil vähemat kaalu kui suur kümnendkaal aidas, millega linu ja viljakotte kaaluti, ja ega meie lihatükid ometi mõned viljakotid polnud. Kas maksis siis Villul selle tühja asja pärast vihastuda — ja nii siis kulus talle keretäis, minu arvamise järele, üsna ära.

Villu ise selle üle palju ei kurtnud.

— Vaata, et sa oma suud oskad pidada, sul on ta muidu kaunis lobe, ja, kui papa piipu tuleb küsima, sis ütle, et põle mina su piibu vaht ja ei tää, kus sa ta oled pistnud! — käskis ta, kui kogemata pääle juhtusin ja nägin, kuis puruks murtud piip ahju lendas.

Sellega oli Villu oma rahu tagasi saanud. Kui isa piipu otsis ning tube mööda ümber kolas, oli Villu sahvris, ütles, et vaadaku ma nüüd, kuis isa

ümber käivat, kui mõiraja lõukoer ja otsivat, keda ta saaks ära neelda, ning sõi rahulikult söömaajast üle jäänud liha — pererahva lihatükkide küljest — proportsionaalselt nende suurusele lõigates, ent oma jagu puutumata jättes ja sellele noaga risti külge tehes, et ärgu ka teised mingu ja seda puutugu.

Ma vaatasin seda päält ja ei võinud Villu tegevust mitte hääks kiita. Hää küll, Villu tahab kaval olla ja laseb omale liha hää maitsta — ent kui mina või Ella sedasama teeksime, mis jääks siis üldse veel lihast järele? Viiakse hommikul liha lauale ja vaadatakse sääl kõõrdi minu poole, kui leitakse lihatükid oma suuruses kokku kuivanud olevat, siis tean ma, et tingimata punastan, juba sest ainsast teadmisest, et minus kurjategijat nähakse, ja siis ei pane neid enam ükski võim uskuma, et ma seda mitte pole. Ja kas pean ma siis Villu pääle näitama ja ütlema, et, vaadake, näe, tema sääl, kes nüüd rahulikult süüa mugib, tema tegi!... Ega Villu sest kõigest ometi nüüd aru ei saa, ja öelda — öelda ma seda talle ka ei julge.

— Aga, Villu, kui papa arvab, et mina ta piibu ärä visasin, ja mind peksma tuleb, mis ma sis tiin? — usaldasin viimaks küsida, teisest küljest asjale ligineda püüdes ja nähes, kuis järjekord juba varsti minu lihatüki juurde tuli.

— Ütled, põle piipu näend, ja asi on gatoovo. Kissi ta piibu vaht sis õige on, ja pidagu isi meeles, kus ta pandis. Ma mõtsin isi kah, et kas teda nüüd maksis sellepärast ahju visata, tükid oles vaiguga võend kokku panna, ja papa pärast oles arvand, et sulas liimist lahti kange kõrvetamisega — aga kust sa teda nüüd ahjust änam vällä võtad! — jutustas Villu. — Aga tühja nüüd kah — üks kalka tal nüüd iis või taga, ja ega ta mõni mõis põle! — lausus ta, vajutas noa mu lihatükki, et ega seegi mõni mõis põle, ja lõikas sellest risti üle laia kiilu maha.

— Ütlen küll, aga, Villu, sa lõigasid ju nüüd, just praegu, minu jao küllest!

— Sinu jao küllest... Aga mis sa sis ennem es ütle? Vaatab, kui tola, päält ja ei räägi ja sis pärast

hädaldab kah viil, baaba, čort! — pahandus Villu, lihatükki, millele ta juba hambad sisse oli surunud, suust välja võttes ja seda mulle pakkudes.

— Mis ma nüüd sest änam süün, kui sa ärä oled ta ilastand! — tähendasin, kuna silmad vett täis tulid.

— Kas sul omal parem ila on? Sul nägu praegugi tatiga koos, kui sündind vasikal. Mis sa kisud tast vissi, just nagu ei tää, mis ärä oles tehtud. Lõuga, pasun! — lahkub Villu sahvrist.

„Ja miks nad mulle ülekohut teevad, kas ainult seepärast, et hää tahan olla? Kas tõesti nad ei tea ega usu kui palju ma kannatan? Ent kas see mitte siiski parem ei oleks, kui saaksin nii olla ja toimida kui Villu... Mina vaid ei saa sedagi — viisin tubakakoti tagasi ja ei põletanud seda mitte ära. Ent kui läheksin õige isa juurde ja ütleksin, kuis Villu tema kalka katki murdis ja tükid ahju viskas. Näeme siis, kes on pasun, kas mina või Villu?

Las ennustada nad päälegi, et ma muidu üks tosu olevat, kellest kunagi meest ei saavat — kuid kas siis seepärast maksab mind peksa või jälle mu lihatükki ära süüa, sest mis mina sinna parata saan, kui ma Jumalast juba sarnane tosu olen loodud. Kas siis selle eest, et peksa saada, igal õhtul poole ööni ülal olen olnud ja neile Piiblit lugenud? — Piibel on püha raamat, — ütleb isa ise, ja on see siis pühadus, kui nad mind selle lugemise eest karistavad? Tänasest päevast saadik olgu sellest küllalt — õhtul, kui mind lugeda kästakse, teen end haigeks, öeldes, et pää hirmsasti valutab. — Mis sul, lapsuke, nüüd jälle viga peaks olema, — tuleks isa ja räägiks oma külma kätt mu otsaesisele pannes: — jah, pää ajab kuumust välja küll, kui ahi, ja kas sa, vaeseke, viimaks seepärast haigeks ei jäänudki, et sulle rihma andsin! — Ma rahustaksin siis isa, et rihma olen juba unustanud ja ka päävalu kannataksin ära, ainult pole mul enam lusti elada, ja seepärast igatsen siit ilmast lahkuda ja surra. — Küll on hull, kui sa ära sured, ja mina pean siis sinu surmas süüdi jääma ja Jumalale vastust andma! — ohkaks isa, mu pääd padjul toetades. —

Ei, Kustike, seda ära sa küll tee, siis viid sa oma isa hallid juuksed murega hauda! — Ma lubaksin isale, et ei sure, kuid võtaksin ühtlasi temalt tõotuse, et ta mind enam ilmaasjata ei peksa. — Kuidas ilmaasjata, aga tubakakott? — küsiks isa. — Tubakakoti viisin oma kohale tagasi, olgugi, et seda ära tahtsin põletada — vastaksin.

Aga mis siis, kui ma tõesti suren, sest see kõik on ju võimalik?... Küll nad siis mõistavad, et mu vastu ülekohtused olid, mõistavad, et ma neile häälaps olin, ja pidagu nad siis kalliks Villut, kes neile kurja teeb — mind vaid pole neil teps enam! Jakob nuttis kui poisike, kui talle Joosepi kirjut kuube näidati, nutku siis ka isa minu pärast nii ja kiskugu oma halle juukseid — kui tal neid palju sääl pääs veel ongi. Kuid kas nüüd seepärast ikka maksabki surra — ma ainult hirmutaksin neid, saab ehk esmalt ka sellest. Ja kui nii hirmsa päävalu käes voodis sipleksin, tooks ema külmavee rätiku, seoks sellega mu pää kinni ja keedaks kuuma teevett, et higistaksin ja nii terveks saaksin... — Meie isa, kes sa oled taevas... Kusti, loe nüüd järgi! — ülteks isa, kui ta õhtul mu kõrvale voodisse on heitnud. Issameiet lugenud, paneksin oma pää isa kaissu, et nii magama uinuda. Ja nii hää, nii rahulik oleks siis jälle kuulata, tekk üle pää tõmmatud, kuis korstnas tuul vihaselt ulub, kui oleks sääl vanasarvik seitsme raudahela otsas kinni ja püüaks asjata vabaneda; kuis õues kaevukook kädiseb ja pang selle otsas vastu rakkeid peksab, otsekui tehtaks temalegi haiget ning katsuks teistele kättemaksta, ja kuis torm katkist aknaruutu klõbistab ja selle vahelt külma, peenikest lund tuppa paiskab...

Tüli.

— Villu, sa aita raasike maad mu supilänikut kanda, me kannas su leivakotti kah! — lausun, kui me neljakesi — Villu, Ella, Salme ja mina — heinalisile lõunat järgi oleme viimas.

— Tahtsid, võid nüüd isi oma länikut kanda! — saan hoolimatu vastuse.

— Pall'u, mis ma tahtsin, aga kui supp maha loksub?

— Mis sa tast sis loksutad?

— Sul on nüüd hää öelda küll, aga katsu isi, kui ta raskes lähäb — ta ikki loksub!

— Põle mul su länikut tarvis ja põle mul teda katsu kah tarvis.

— Sa sis ei võta?

— Ütsin juba.

— Kui sa ei võta, panen läniku kesk tiid maha ja vaata sis?

— Kas ma sind kiilnud olen või? — sõnab Villu leivakotti hooletult ühelt õlalt teisele visates ja edasi sammudes.

— Mina põle su käest küsind, kas sa kiilad või ei kiila, aga vaata, et sa papa käest jälle peksa ei saa! — panen länniku tee äärde kraavikaldale ja lähen teistele tühjalt järele.

— Villu, vaata, Kusti jätab läniku maha! — vaatab Ella tagasi, piimalännikut oma käe otsas vahetades, kuna Salme, silgukarp kaenlas, ta kõrval kõnnib.

— Kusti, kas võtad läniku üles? — peatub Villu.

— Ei võta. Kui sa mul leivakotti ei anna, mina länikut kah ei võta! — vastan, seda enam nüüd veel pahameelt tundes, et naabritalu rahvas, kes siinsamas tee kõrval, kesaväljal sõnnikut veavad ja laotavad, meid uudishimukalt vahtima jäävad, just nagu ei tea, mis nüüd lahti oleks.

— Poiss, võta länik üles! — tuleb Villu, leivakoti tee pääle maha pannud, otsustaval sammul mu poole.

„Kõige vastu peab valmis olema — tulgu või sõda!“ mõtlen sõjamehe kombel sirgelt seisma jäädes.

— Kabajantsik, võta länik üles!

— Ei võta.

— Keda sa ähvardad: ei võta. Tattnina! — astub Villu kätt oma seljatagа löögivalmis hoides kahe-kolme rutulise sammuga mu juurde.

— Lüü! — vastan, tundes, kuis mul veri ärritusest näkku purskab. — Lüü vast juba ärä, mis sa viil kokutad. Vahib silmad jõllis pääs kui piisoni härjal; kas ärä tahad süüa või? — kordan, kui juba Villuga külg külje vastu seisan ja ta vihast välkuvaisse silmi vahin, imetledes, et kust ma nüüd selle julguse võtsin talle nii südilt vastu hakata.

— Kas sa, kuradi koi, ka tääd, mis sii piisoni härg on!

— Vahib praegu mulle otsa ja kõõritab, et pane laud silme ette, muidu jookseb kallale!

— Ärä löma, vat kui sul tati lõhki lüün. Kuradi jõmmkärakas nisuke, või hakkab viil vastu! — langeb Villu poolestsaadik ülestõstetud käsi, et mõlema käega mu rinnust kinni haarata.

— Isi hakkad sa vastu. Ja kelle tati sa lõhki lüüd, vaat, kui sul omal hammad kurku lüüas, molu! — tõukan siin Villu nii tugevasti enesest eemale, et ta ju peaaegu kraavi oleks lennanud.

— Mis sa, varesapoeg, oled ka mu käes, kui taku koonal! — jatkab Villu oma pääletungi, kuid, üllatatud vist mu julgusest ja, võib olla, ka uskudes, et ma füüsilise jõu poolest temast tugevam olen, jääb suuril heitunud silmil mulle otsa vahtima. — Uuta, ega's sa viil pääsnud põle, ärä karda kedagi. Sa vist isi

mõtled — nüüd on mul suur jõud, et sa mind natike lükata said. Sii ei tähenda viil kedagi, et ma raasike komistasin — mul jalg viil sestsaadik haige, kui ükskord ärä nikatasin. Küll sust kah ükskord jagu saias ja sind pehmes tehas, nii et sa just mäletad! — sõnab Villu juba palju pehmemalt, võtab siis leivakoti maast üles, viskab selle õlale ja sammub minema.

„Paras, kes käskis kallale tulla. Või ta arvab, et ma teda õige kardan vist!" vaatan Villule järele, kellele ka Ella ja Salme mu supilännikut kaasa võttes jälgivad.

— Tubli poiss jah. Põle asja, kui nad sul tuupi teevad, aga jonni ärä jäta. Ja sina suur miis, vaata, teine paelu väiksem, ja lased ennast narri. Joose järgi — kui sa hädasse jääd, küll ma sul appi tulen! — ässitab naabritalu sulane, püsti tühjal sõnnikuveovankril minust mööda sõites.

„Küll ma juba tean, kuis sa appi tuleksid — sul oleks ainult hää irvitada. Et ma tubli poiss olen, tean ma isegi, kuid mis on sinul sellega pistmist!" räägin endamisi, jooksen Ellale ja Salmele järele ja kisun nende käest oma länniku ära.

— Aga, Kusti, mis sul on? — jääb Salme hämmastunult mulle otsa vahtima.

— Kedagi põle, mis te kõik must tahate saada — ärä tahate süüa või? — lausun, uskudes, et kõik mu vastu täna ülekohtused on, ja tundes, kuis mul silmad korraga niiskeks lähevad.

„Ja kuis ma Villuga sõber võisin olla — Villuga, kel vist häämeel oleks olnud, kui ta mind lüüa oleks saanud. Mina vaid lüüa end ei lase! Ta mõtleb, et ma teda kardan — ei karda. Las kasvan suureks, küll ma talle siis näitan. Ega ta seda ei taha, et isa mind koolitada lubab, ja et minust „adukaat" saab — ent saab küll ja seda otse ta kiuste! Ja siis just niisama, kui Joosep omi vendi, lasen ta vanglasse heita — rauus käsi ning jalu ja kolme päeva takka korra süüa! Joosep andestas oma vendadele, mina aga Villule ei andesta. Kui ta mind siis paluma tuleb, et pai vennas, ole ikka meheks, lepime ära! — ütlen, et kas sul

meelest ära on läinud, kui veel väiksed olime, lõunat heinalisile järele viisime ja sa mind lüüa tahtsid? — Ah, seda nüüd tühja, katsu, kus asi pole veel rääkida! — vabanduks Villu. Ei ole ühti tühja, sest, vaata, mul on meeles, ja nüüd ole nii lahke ja võta hääks, õiendame arved — katsu, kas on veel siis hää rusikaga selga joosta. — Karrašoo, stodi tam deela, ah tõi, suukin sõn! — lisaksin oma epistlile veel mõne soolase vene ehk saksakeelse sõna juurde — sest et mul, adukaadil, siis kõik maailma keeled suus on — ja raputaksin teda vähe nii rinnust ehk, mis veel parem, võtaksin ta nina nii kahe näpu vahele, kus võib seda siis ka nagu kogemata näpistada, ja pööraksin seda pikkamisi, pää ikka järele, imelik, et see maha ei jää, kahele poole, et vaata mulle nüüd otsa, mis sa häbened... Ta suurustab, et tal ilus omatehtud vibupüss on — midagi pole suurustada, kui kätte saan, murran puruks, just niisama kui ta isal piibu puruks murdis, ja viskan kuhugi ära, et otsigu siis. Ja Ella ning Salme — mis neil asja oli, et Villu mind lüüa tahtis! Neil oleks ka vist häämeel olnud, kui ma peksa oleksin saanud, ega nad muidu nii poleks vahtinud?...“

Mõtted mustad ja pimedad, kui pilved tormisel sügisööl, keerlevad pääs, nii et ma tähelegi ei pane, et supp jälle maha loksub ja lännik mulle raskust hakkab tegema. Pilku korraks Salme poole heites näen teda kraavikaldal käivat, kus ta vitsaoksaga, mis tal käes, tulilillil latvu ära lüües millegi üle näib mõtlevat.

— Kusti, ma aitan? — pöördub ta mu poole, mu mõtteid otsekui lugenud.

— Põle tarvis. Sa mine aita parem Villut, mis sa minust tahad saada — ma ei oska ju muud kui kakelda! — lükkan ettepaneku tagasi, ise vaid valmis jällegi nutma hakkama.

— Kas Villu pääle ikki viil vihane oled?

— Jäta mind ükskord juba oma Villuga... ja võtku kurat kõik niid kivid! — hüppan valu pärast hambaid kokku pigistades ühel jalal edasi, kui siin väikese varba vastu kivi lõin.

— Kusti, mispärast sa täna nisuke imelik oled! Näita, kas jalal jälle haiget tegid või? — kargab Salme üle kraavi.

— Kedagi es tii. Mina olen imelik, ja te imelikud põle? Villu ju tääb küll, et mul länik raske kanda on, mispärast ta mind sis ei aita, aga lüüma tulemas on miis valmis küll! — nuuksun tee pääle maha istudes ja varvast pihku võttes. — Küll aga, sunnik, valutab, ei tää, kas nüüd luu katti murdsin või? Näe, kui liigub kõik otses!

— Uuta, ma puhkan pääle! — tuleb Salme puhkama. — Või Villu tahtis sind lüüa. Ega nisuke metsaline hooli kah, muudkui virutab, kui aga saab... Ega sa temaga nüüd sõber änam põle?

— Ma põle ta sõber olndki.

— Mina kah põle. Ei taha sest saadik änam, kui ta mu pupil silmad pääst vällä sorgas.

— Mispärast ta vällä sorgas?

— Ega mina tää. Ütles, et niid oleva üükulli silmad, ta viiva linna ja saava sääl kümme kopkat. Küüned ostetava kah ärä — kulli küüned oleva kallimad ja varesa omad odavamad!

— Villu laseb vibupüssiga varblasi maha, kas ta nende küünte iist kah raha saab?

— Ta põle kopkatki saand.

— Pupi silme iist kah es saa?

— Kedagi põle saand. Pettis muidu ja lubas mul selle raha iist kommi osta...

— Ja mulle on ta ammu juba kakskümmend kopkat võlgu ja ärä ei maksa. Tiib just nagu ei tääski, ja mina temalt küsknud põle kah!

— Ja kas nihuke kedagi ütlemisest tääb. Kusti, kui sul raske on, ma aitan! — võtab Salme ühe käega lännikusangast kinni.

Teist korda siin Salme poole vaadates, kus meie pilgud kokku puutuvad, mõistan, et ta vastu ülekohtune olen olnud, ja kahetsen, et temast halvasti mõtlesin.

Lõunat viimast tagasi tulnud, hoidun iga juhuse eest, et Villuga end mitte kokku anda. Sünnib see siiski, siis lepime ainult sellega, et üksteist kurjel silmil saata.

— Kusti, kas tääd, Piirioja on kuju! — teeb Villu minuga kord kokku puutudes juttu. — Tõistre Jass olli säält kolmenaalase, — ta mõõdab kätega, — lutsu vällä võtnud. Homme lähme sinna kalu püüdma. Tule kah!

— Mine, kui sa tahad. Mis asjamiis mina sul olen, et sa mind nüüd kutsma tuled. Tuleb ehk tuju pääle, ja joosed mul jälle kallale! — ütlen, kuid kahetsen juba isegi, et vastusega ruttasin, sest parem oleks olnud ikka ära leppida.

— Ja ei kutsu kah, arvad vist, et mul sind, poisikesenolki, õige tarvis on või, kus mul riistapuu põle. Räägi temaga kui ristiinimesega, ja ta vihastamas kah viil. Oles peris ärä kulund, kui sa oles saand õige korra vastu vahtmist!

— Ja mis sina sis oled — suu risti lõuge vahel, ja sis karjub pähle. Kaivan papale ärä, ja vaata, et sa sis isi vastu larfi ei saa!

— Kaiva, kuradi koi, ja ärä sa teenekord änam oma jalga karja juure tuu. Peris südame tiib täis nisuke kohe, kui mõtled — kedagi muud ei oska teha, sis kaivama. Kuradi salanühk! — sülgab Villu lohutuseks lirtsaku maha ja eemaldub mu juurest.

Järgmisel päeval, see oli ühel kuumläpastaval pühapäeval, tuleb teistri Jass tõesti meile, et kalale minna, milleks tal isegi väster, pika varre otsas, kaasas on. Mina vaid — mäletades kolmenaalalist lutsu, et tore oleks küll sarnast elukat kustki kalda alt, pöidlaid talle lõkmeisse surudes, välja kiskuda — hoidun meelega saadaval, et ka kutset saada. Ent Villu on nüüd Jassiga sõber ja ei tee minust väljagi, kui ta köögist riiulilt kahvli nagu kogemata tasku laseb libiseda ja püksisääred juba kodu põlvini üles keerab, otsekui peaks ta juba kohe vette ronima.

„Ent suurusta pääle — oota, küll muutuvad siis ajad, kui saan kord adukaadiks!“ vahin kalureile veel tükk aega järele, lähen siis tuppa ja otsin Jakobsoni lugemiseraamatu üles, millest otsuseks olin teinud kõik laulud pähe õppida, et koolis kord näidata — vaadake kui palju ma oskan.

— Kusti, tule natike siia kah! — hüüab mind isa, kes marjaaias, suurte pihlapuude all põletavate päikesekiirte eest varjul, leiba luusse laseb, kui mina, raamat käes, marjaaeda lähen.

„Isal on vist midagi tähtsat öelda!“ mõtlen ta juurde minnes.

— Vaat, sii on sinust mõistlik, et sa teistega ümmer ei aa ja ulakust tegema ei õpi. Ei tää, kus nad nüüd jälle pidid minema“? — tähendab isa Villut ja Jassi mõeldes.

— Kas nad mul ütlevad, kus nad lähvad. Villu on uhkust täis, sii ei räägi sõnagi, või lähän mina nende käest küskma. Kalu vist läksid püüdma! — lausun, selle üle vähe rõõmu tundes, et mind mõistlikuks kiideti.

— Ütle mul kah, mis sa sääl loed?

— Laulu õpin pähä. Ella rääkis, et nad koolis kõik laulud pähä tuubivad!

— Mis laul sii on?

— On ikki, muidu üks laul.

— Aga, noh?

— Ella rääkis, et ilus laul! — avan isa ees raamatu, talle säält Koidula luuletust: „Meil aia·äärne tänavas, kui armas oli see!“ näidates.

— Kas ma, vana inime, nüüd seletan. Loe mul ette!

Mina vaid, et näidata kui palju ma juba oskan, raamatut sulgedes ja sõrme sääl vahel hoides, deklameerin laulu isale pääst ette.

Ruttu võtab isa piibu, mis tal lugemise ajal ära oli kustunud, topib selle uuesti täis ja, selle põlema pannud, jääb mind silmitsema.

— Aga ilus laul? — arvab ta.

— Ilus laul jah, hirmus ilus, ega viga tühjal põle, ja, vaata, viil sii koht: kus kasteheintes põlvini... Küll sis pidi ikki paelu kasteheinu olema, nii et peris väherda sai sihis!

— Sai küll. Kusti, sul on hää pää, näe, jääb kohe miile. Kui mina viil koolis käisin, kis sis laulu õppis — hää, kui kümme käsku ja tähed selges said. Õpi

aga hoolega edesi, sis paneme su kuuli... Katsume kuulita nii paelu kui jõuame, ja, kui suures saad, saad adukaadis! Onku on sul, rääksin juba, adukaat. Vaese rahva laps, aga, vaata, õppis ja sai adukaadis ja nüüd, kui suur ja rikas miis kunagi — kolm suurt maja teesel juba Riias! — kisub isa vahvasti piipu, suitsupilvile üles järgi vahtima jäädes, otsekui seletaks ta sääl neid suuri maju.

— Adukaadis jah, — lausun. — Aga, papa, kas tääd, Villu tahtis mind eila lüüa!

— Või lüüa?... Küll söövad aga täna, kuramused, pükstest nööluvad ka läbi, just kui mesilased! — lööb isa peoga oma põlvel kärbse surnuks. — Ju nad ikki vist vihma näevad.

— Lüüa jah, tõmmas rusika selga ja tulli mu pääle!

— Või su pääle. Näe, parmud kah juba välläs! — püüab isa suurt parmu pihku haarata, kes oma korda ta kallale kipub. — Mis iist ta sind sis lüüa tahtis? — sirutab ta käe teist korda välja ja püüabki parmu kinni, kel ta pää otsast ära näpistab ja siis ta eemale viskab.

— Ei kedagi. Tuleb teesel vast nisuke tuju pääle, et tahab kakelda! — osatan, ise vaid mõeldes, et kas isa teguviis mitte loomapiina ei väljenda, mida mulle ta ise ette heitis, kui vahest õlekõrre parmule tagant sisse sorkasin ja ta niimoodi vastu taevast lendu lasksin, ehk sarnaseks „propelleriks“ tulilille õit tarvitasin, mis kauem taevapiirilt silmi paistis.

— Sis sa tal ikki kedagi tegid?

— Es tii. Ta es taha mu supilänikut kanda.

— Missugust supilänikut?

— Ikki seda supilänikut, kellega teile süüa järgi tõime.

— Või nii. Ja mis sina sis tegid?

— Ah, mina või? Ma tõmmasin kah rusika selgä ja ütsin, et lüü, tattnina! Mis ta mõtleb sis, et mina teda sellepärast kartma hakkan või!

— Ja kui Villu sind oles löönd?

— Ma põles lasnud lüüa — oles tal vastu vahtmist and.

— Sis te oles ju peris kaklema läend?

— Kui juba kakelda, sis kakelda, mis asja ta muidu ähvardab!

— Villuga sa ärä tülitse. Villu on koer poiss, ega Villu ei õpi, — vaatab isa, mille vastu ta tubakatuhka piibust välja võiks koputada. — Villu saab koha pääle, koha pääl aga on raske küll. Ega siin kedagi muidu ei saa, ja kõik, mis on, on saadud raske vaeva ja higiga! — koputab ta piibu vastu pihlapuu tüve tühjaks ja toetub siis käsipõsikil murule.

— Aga, papa, kel sis kerge on?

— Kerge on mitmesugustel vandersellel, kes tüüd ei viitsi teha ja teste inimeste vaevast ärä tahvad elada, ja sis on kerge neil, kes koolis mõne talve on viitsind õppi ja sääl hoolas olnd. Kõige suurem kuul on Tartus, onku käis sul kah sääl, sii on tudengi kuul. Säält tulevad targad mehed vällä, kis seitse kiilt piavad oskama, nagu tohtred, loomatohtred, õpetajad, adukaadid, insunerid ja teesed nisuksed suured mehed! — jutustab isa, otsekui ise end suuremana tundes, et „suurist mehist“ võib rääkida, ja suurt parmu enesest jälle eemale tõrjudes, kes siin jonnakalt oma pääletungi jatkab. — Sellepärast ma räägin sulle, et kui sa ikki õppi jõuas... ah, sa, kuramus! — lööb ta peoga oma paljale säärele, mis verega kattub, kuna üks vereimeja „vandersell“ elavate kirjas jälle vähem on.

— Aga sul on raske küll? — küsin, end niisama isa kõrvale, kaht kätt ristamisi pää alla pannes, selili lastes, et sellega talle mõista anda, et küllalt juba taipan, kui ta minuga oma mälestusi peaks tahtma jagada, mille juures viibida ja mida jutustada ta armastab.

— Ah, kas mul raske on või? — pühib isa oma verise käe vastu püksisäärt puhtaks. — Nüüd on juba vähä kergem, aga, kui viil kohta hakasin pidama, olli ikki raske kah!

— Kas sa juba ammu hakasid?

— Ikki ammu. Ollin viil kahekümne viie aastane poisike, kui kohad müümise alla tullid. Kadund vend Toomas olli meist kõige vanem vend... aahh, mis kuramus sinna jalga nüüd jälle sisse lõi, kisub kokku, ikki juusja ja muud kedagi! — ohkab isa, end siin täiesti selili lastes, jala järele ulatudes ja seda sülle võttes.

— Teid olli kolm venda: Toomas, Tõnu ja sina? — osatan.

— Neli, Toomas ja Aadu on nüüd surnd. Sina neid änam ei mäleta, kui sind sis viil olligi. Isa aga täädis, et Toomast kohapidajat ei saa — olli joodik! Ühel päeval kutsus mind isa oma juure ja küssis, et paelu mul raha on? Ta täädis, et mul raha piab olema — ma ollin kokkuhoidlik ja es käi ka ühes teiste poistega kõrtsis pummeldamas. Ja olli kah natike, sada kakskümmend rubla olli. Sii olli aga vanasti suur raha, kui poiss aastas kõiges kakskümmend rubla tiinis. „Kas sa tahad kohta pidama hakata?“ küssis isa. „Tahas küll, aga kust ma niipaelu raha võtan?“ — „Annan sulle omalt puult sada kahessakümmend rubla, ja sis maksa kolmsada rubla koha iist sisse. Toomast ma'i usu. Aab omale kõik kõrisse, ja sis ole rahast ja kohast kõigest ilma!“ lubas isa. Nii sis ka tegin. Raske olli küll hakatuses. Elumaja põlnd...

— Kus me's elasime? — küsin üles vahtides, kus mu pääkohal pilv, enesest sarvi igasse külge välja ajades, järjest suuremaks kasvab, kuid ise küll vähe taibates, et isa, võib olla, joomisest ja kokkuhoiust ehk ainult seepärast räägibki, et minust kord mitte joomar ja pillur ei saaks.

— Vanas aidas. Sina sündisid viil sääl, niid ollid sis kamred. Selsamal aastal hakasime ka uut tuba ja taresid ehitama... Jah, ärä sai elatud. Põlnd hakatuses rohkem kui paar lehmahinge ja üks hobusenokk, mis isalt järgi sain, — jutustab isa, mu eeskujul üles taeva poole vahtima jäädes, kui tuleks talle säält abi. — Nüüd aga, Jumal tänatud, on oma seitse-kahessa lehma ja kolm hobust. Põldu põlnd rohkem kui kolmkümmend vakamaad kaardipõldu. Nüüd aga on juba änam

kui pooled karjamaast juure aetud... Jälle aab pilve üles, juba ammu ähvardab iga päe tulla, aga hakkama viil ei saa kah. Täna kõik sii päe kondid valutavad, ja jalasse lüüb valu, kärbsed ja parmud nõõluvad kah, kui vaabsikud — teist ta nüüd ikki tiib, kas tuleb müristamise vihma või ei tule!

— Nõõluvad jah, aga kas parmul valus kah pias olema, kui tal pää otsast ärä võetas?

— Parmul või... ma mõtsin, et sa küssid, kas mul valus on? Mis ta's ei ole, jalga lüüb valu sisse, et ei saa änam toetagi. Parmul, tühjal, piab nüüd kedagi häda kah olema — ta sureb sis ennem ärä, kui tal pää ärä võetas!

— Aga kudas seda põldu juure aetas? — küsin, ise vaid pääta parmu rohus silmitsedes, kellele veel meeldegi pole tulnud ära surra — piriseb ja lendu püüab tõusta, rohtu vaid alati tagasi kukub, seega oma suguvennast palju õnnetum olles, keda surm isa paljal säärel nii ootamata tabas.

— Ah, kudas? Mul just nagu tahtis uni pääle tulla — kõrvetab kangesti... Kõige parem on kohe kevade, kui lumi ärä lähäb, ja maa juba päält sula on, jää päält künda, sis kütist teha ja lina täis külida. Ega sest kedagi põle, et lahja maa on, lina tahab nisukest maad!

— Ja linadest sai hääd raha?

— Linad maksid sis kallist raha. aga tüüd olli nende juures kah. Jah, vilets olli ta küll, kui nende aegade pääle viil tagasi mõtled... Aga ruttu on sii aeg läend. Ei saa arugi, kui korraga näed, et juba vana oled, kondid valutavad, ja änam seda jõudu põle, mis ennem olli! — sirutab isa käsi, nagu proovides, kas neis tõesti jõud on raugenud. — Ennem, kui nuur viil oled, mõtled ikki, et, ah, mul on aega küll — aga näe, põle ühti küll, kõik võetas järsku ärä! Ega ma rohkem tahagi kui et teile kord paremat elu saas anda. Rabelemist on olnd, aga natike on ärä kah tehtud. Koht on reepastis kinni mastud, ja — kui Jumal ikki seda elutervit annab, jalgest jään ilma, sellest on kõige suurem hirm — ehitan viil enne

surma uued laudad ja aidad, kukuvad muidu teesed varsti kaala. On teil sis mõlemil kergem, kui suures kasvate... Aga, näe, müristas juba. Küll on hää, kui nüüd üks tubli laeng vihma tules, maa on kõva kui raud!

— Papa, minust saab sis adukaat? Müristab jah ja, näe, välku lõi!

— Adukaat jah.

— Aga mamma tahab, et must õpetaja saas, et aan sis pika musta vammuse selgä, mis maad müüda järel jooseb, ja ütlen kantsles jutlust, nii et kirik aga põrab käes. Teie aga kuulate sis vagusi päält!

— Jutlust ütled küll, aga sa'i oska ju laulda. Õpetajal piab laulu hääl olema, et kui laulab, sis just kui müristab... Nüüd vist lõi küll kuskile sisse, õige kõva kärgatus olli!

— Olli küll ja kohe nii järsku tulli, et mul hirmuga selg just külmas läks... Mis sa ütsid, et ma laulda ei oska või? Aga ma õpin. Linnuksemuret oskan, ja mamma õpetab teesed laulud kah!

— Eks me näe, aga Villuga ärä sa änam kunagi kaklema mine. Näe, tuleb juba, nii kui kulla terad. Lähme nüüd ärä tuppa, — tähendab isa, püstides ja sirutades. — Ah, sa sinder, jalg on kah ärä surnd, ei saa änam liigutagi!

— Villuga?.. Ei lähä, — lausun isale, kes lombates mu ees sammub, järgi minnes ja käsi esimeste jämedate vihmapiiskade all hoides — mis nüüd rohus marjapõõsais sabisevad, otsekui rabataks sääl rehte, ja hüpleksid võidu hiilgavad, jämedad rukkiterad. — Ise aga mõtlen, et las sirgun vaid suureks ja saan adukaadiks, küll ma talle siis näitan.

Esimesed lõokesed.

Oli üks esimesist kevadpäevist märtsikuu keskpaigu.

Oli päev — mil päike juba keskpäeviti sulatama hakkab; kus kivid ja mättad, pika talve jooksul lume all külma eest varjatud, nüüd innukalt, oma päid lumest välja sirutades, sooje päikesekiiri enestesse imevad; kus talitee lõunapoolsest küljest neistsamust kiireist ära süüakse, nii et sõitja saanist jala alati väljas peab hoidma, et ühes saaniga ümber ei viskuks; kus talumajade õlgkatused keskpäeviti sulavast lumest auravad, kust veepiisad kristallpärlitena sädeledes ja õlekõrrelt õlekõrrele hüpeldes alla liuglevad.

Ei ole veel tali tõugatud oma troonilt. Külmad on ööd. Sageli tõusevad veel lumisajud, tuisud ja tormid, ning kerkivad hanged õues aia kõrguseni. Kaugel on ka veel maikuu oma haljendava ja õitsva loodusega ning oma nõiduslik-ilusate, valgete ja sumedate öödega. Ent rõõmus, eluküllane päike, kinkides oma esimesi sooje kiiri loodusele, oli kui hüüdjaks, äratajaks hääleks surmaunne suikunule. Ja nüüd hakkab see suikuja oma halvatud liikmeid sirutama ja, olgugi, et raske vaip veel ta rinda rõhub, tunneb ta, kuis selles rõhutud rinnas süda elustavas tempos tuksuma lööb — vägevas lootuses, et pea ahelad käsist ja jalust langevad, ja ta vabana vastu võib minna elule, enese ehtimisele ja ilule. Ent ka inimese surnud südamesse ja tardunud verre toovad need esimesed päikesekiired uut värskendavat elutahet, jõudu ja lootust, kiskudes ka teda välja hallist igapäevsusest üles päikese ja valguse poole.

Oma lapsepõlves armastasin ma üle kõige loodust, olles temaga tuhandete sidemetega seotud, kuid, ei tea miks, mõjusid mu pääle ja mõjuvad ka veel tänini need esimesed päikeseküllased kevadpäevad palju ülevamalt kui õierikkad maikuu päevad, mil kevad oma täies mõrsjaehtes ilutseb.

Kõik ootavad, kõik janunevad kevade järele, ja ta tuleb... päike, valgus, soojus — kõik, mis elu annavad, kõik, mis elavale loodusele ilmtingimata tarvilikud — võidavad, ja ta tuleb, tuleb...

Oli sarnane esimene võluv, meeliülendav kevadpäev, kui me — Salme, Poisu ja mina — väljas ümber jooksime.

Poisule, koerakutsikale, kellele meie ülev tuju külge on hakanud, pakub see suurt lõbu, kui ta meid tare taga, lumihangel — mis nii kõrge oli, et säält sageli kelguga alla sai lasta — taga tohib ajada, kus ta meid mõnikord õige valusasti salvab; ehk jälle — kui me hääks arvame teda püüda, kus ta siis meie vahelt risti-rästi, saba jalge vahel, läbi jookseb, et vaadake, ma hoian end küll teie lähedale, kuid kätte te ometi mind ei saa!

Lumi, mis öise külma mõjul enesele jäise koorukese pääle on võtnud, kannab Poisut täiesti, Salmet osalt, mind aga, kui kõige raskemat, veel vähem, nii et sageli kõhust saadik lunde vajun.

Olen käpuli lume pääl, august välja ronides, kui jookseb Poisu ja rebib mu püksisääre tagant lõhki.

— Sina, sindrenahk, ja mamma alles paigas kinni... Sul hää joosta, sul põle sest kedagi, aga, tääd, mis minuga nüüd tehtas? — jooksen koerale järele.

— Kusti, vaata, sul kaob midagi ärä! — naerab Salme.

— Põle enne kadund, ei kao nüüd kah! — jooksen edasi, kukun vaid jälle lunde.

— Aga, Kusti, kuula! — hüüab Salme.

— Mis asja?

— Sina kuula!

— Lõoksed, — osatan lumihangel istudes.

— On vist küll, aga ei näe, — vahib Salme, kätt silme ees hoides üles taeva poole. — Aga, näen, näen, näen, ja vaata kui paelu! — tantsib ta lumel, kuna Poisu, kes kuulama oli jäänud, Salmest valesti aru saades, ta riideist kinni püüab haarata. — Kas sa'i saa siit, või jukerdamas viil. Kas sa'i näe, et lõoksed on ja viil kui paelu, musttuhat. Kasi minema, sunnikas! — põrutab ta jalga.

Ja lõokesed nad olid.

Ent kuhu nad ruttavad, ja mis kiire on neil? Kus kaugeilt mailt nad tulevad, ja milliseid sõnumeid nad meile toovad? Või on juba kodu — oma eesmärgil — sest me näeme, kuis nende parv meie pääde kohal laiali sööstub, kust üks ja teine oma hõbeselget häält kuulda andes maandub. Ehk nägid ka nemad meid ja tundsid jällenägemiserõõmu — tundsid, et kaks lapse südant neile siin nii soojalt vastu tuksusid, et kauem oma rõõmu enam taltsutada ei suutnud, vaid hüpates ja hüüdes: „Lõoksed, lõoksed!“ tuppa tormasid.

— Liisu, Liisu, ae! — jooksime eeskambri, kuid näeme, et telgede ees kangast kudumas, kus leida lootsime, Liisut polegi.

— Ema, ae, ema! Tule vällä — lõoksed on välläs, musttuhat! — jookseme säält edasi keskkambri.

— Las nad olla pähle, — sirutab vanaema voodiäärel oma surnud liikmeid.

— Sina tule vällä, vaata, sa muidu ei usu — lõõritavad mis hirmus!

— Aga ma'i näe ju.

— Katsu, ehk näed ikki!

Ja unustades, et vanaema pime on, hoolimata ka ta vasturääkimisest, anname talle kepid nurgast kätte, võtame tal teine teisest käest kinni ja talutame ta nii välja.

— Ema, vaata kui kõrges!

— Kenad lapsed, kas te minuga ikki peris tõest nalla tiite või — tääte ju küll, et ma pime olen! — tähendab vanaema, valusa ilmega näol.

— Olgu pähle pime, aga lõoksi — lõoksi ju ikki näed?

— Kus ma's neidki näen. Ei näe, kulla lapsed, ei näe.

— Aga mitte põrmugi, mitte nii pallu kah? — hoiab Salme silmi pilukil, kui vaataks seda vanaema.

— Mitte põrmugi.

— Sa katsu, ehk saad silmad natikegi lahti aada — nii, pilukile raasike, pilguta kangesti!

— Ei saa änam, lapsed, kõik on juba mööda.

— Sis põle teha änam kedagi?

— Põle.

— Aga ometi kuuledki natike?

— Mis ma's ei kuule, kuulen küll.

Ja sellest rahuldatud, et vanaema lõokesi kuuleb, talutame ta edasi pingile, kambri akna alla istuma.

Kevadeses tuuleõhus hõljuvad siin tasa vanaema hõbehallid juuksed, päikesekiired sädelevad neis mängides, hüplevad kiirgades ta kortsus näol, püüdes nagu suudluste ja paitustega kortse säält ära pühkida ja teda korrakski naeratama sundida; heledaist vallatuist pisaraist, mis räästalt sajavad, langevad nii mõnedki ta pähe — kuid tummalt vahivad klaasistunud, elutud silmad tühjusse, tummalt väriseb pää, ja värisevad ka huuled, kui palvetada tahtes, ent vanaema pigistab nad kokku ja vaikib...

— Ema, sis on ikki peris õige, et sa mitte tinksugi ei näe? — pärin edasi.

— Ei näe, ei näe, kulla lapsed.

— Aga, kui me sulle mamma rillid toome?

— Ei aita mul rillid änam kedagi.

— Aga, kui sa väike ollid, nisuke meie suurune jõmpsikas, sis nägid küll?

— Ikki nägin.

— Ja juusid kah niimuudi vällä lõoksid vaatama?

— Ikki juusin... Aga täna on vist ilus ilm — räästad joosevad mis ladin. Õige hää on siin välläs istu, ega ma tahagi änam sisse minna! — tähendab vanaema, kui siin vallatu veepiisk räästalt otse ta silmale kukub, et siis mööda ta kortsunud põske alla veereda, ja siis näib, nagu nutaks vanaema.

Ja siin alles taipame, kui kurb see on — et vanaema aabitsat, kus ilusad pildid, ega suurt Piiblit, mis jumalasõna kõik täis olevat ja vist seepärast ka nii raske on, et vaevalt sülle jõuame võtta, ei näe lugeda, ja ka siis mitte, kui ta peaks ette panema ema prillid, mis linnanööriga tahapääd kokku käivad, mida me kord teda tegema sundisime; et vanaema kella ei seleta ja ainult loeb, kuipalju see lööb, on löömine segi, siis midagi ei tea, palju see näitab; et ta ei tea, mil päev on, ja rõõmsad päikesekiired ülemeelikult sädelevad, tal on vaid lakkamatu kottpime öö; et ta muidu väljas ei käi, kui teda keegi kättpidi ei taluta, ehk kui tal keppe poleks, millistega ta asjad oma ette ära katsub.

Kuid see kõik pole ikkagi veel nii tähtis!

Ent lõokseid mitte näha ja seda sinetavat, läbipaistvat taevast, kuhu sisse nad ära upuvad, ja kust ainult nende hõbeselge hääl vastu kostab, see peab õnnetus, see peab elutraagika, kurbloolus olema — seda mõistame alles nüüd, sest et meil siin vanaemast korraga kahju hakkab ja häbi oma rõõmujoovastuse üle tunneme, mida taltsutada meil küllalt jõudu pole.

Salme haige.

Ühel ilusal hommikul märtsikuu lõpul, kui ma jalaraua (ainult ühe, sest teist mul üldse polnudki!) võtan, mille Villu mulle koolist paarikümne kopiku eest ostis, ja sellega hobustekopli lähen, et sääl tiigi pääl liugu lasta, näen isa enesele järele tulevat.

— Juba sa jälle jõlgud siin, just kui üks valu aab inimest taga. Salme on haige ja nüüd tahad ka viil sina ennast ärä uputa! — tõreleb isa.

— Ega Salme ennast viil ärä põle uputand, — osatan, isast õieti mitte aru saades ja mõeldes, et kas ta tõesti nii kuri peaks olema kui ta näib, ehk teeb ta muidu nii kurja näo ette, et ma teda kartma peaksin.

— Ärä torise, oled juba ülearu targas saand. Raud võta alt ärä ja kasi tuppa, ja, kui ma üks kord sind viil siin pias nägema, sis hoia oma nahk! — kärab isa, millest mõistan, et ta kurjus tõesti mitte simuleeritud pole. — Ja kust sa selle näru vällä võtsid? — ulatab ta käe jalaraua järele.

— Ah kust ma vällä võtsin?... Villu koolist ostis, ütles, et vana tükk juba ja es maksagi rohkem kui kakskümmend kopkat. Ega sii suur raha põle! — lausun, hirmul, et isa selle kui väärtusetu asja, millest siiski kakskümmend kopkat makstud, tiiki viskab.

— Suur raha põle? Kõik on suur raha, kui ta vaevaga on saadud! — saab isa veel enam ärritatud. — Vaat kus asi põle viil, kelle pääle raha surnus lüüas. Ja tehtas ka maailmas kõiksugu riistapuid, muidu ulakuse tegemises, ja on ka inimesi, kis neid kõik vällä mõtlevad. Ja kel neist kasu on, või saab neist mõnel kõht täis? — viskab põlastavalt jalaraua — otsekui

pahane olles, et see mitte süüa ei sünni — mu jalge ette ja sammub tagasi toa poole.

„Isa on kuri, ent jää on ka juba pudev kui sült. Võib olla, on isal õiguski, et ma ära võin uppuda, ja kas maksab mul sinna pääle minnagi?“ mõtiskelen, kui isa ära on läinud, tiigikaldal seistes ja jalaga jääd sorides, mis üles on kerkinud, sõredaks ja hapraks läinud ja nüüd jala all murdub.

Terve hobustekoppel lainetab vaid läbijooksvast veest kui meri, mis avatleb ja kutsub... Ja teades, et homme ehk ülehomme vesi ka selle viimase jää siit ära viib, tunnen eneses soovi, kui juba ühest käsuvastupanust loobuma pidin, selle aset siis millegi teisega täita. Kerin selleks püksisääred üle põlvede, kuna pastlad jalga jätan — neid hoida polnud tarvet, sest olid juba märjad — viskan jalaraua, mis täna tarbetuna osutus, õlale ja lähen nii vette sulistama... Sulistades on aga varsti unustatud üleskeeratud püksisääred, sest ikka kaugemale ja sügavamale lähen ma tiiki, kus nii huvitav on jäätükile ronida, mis mind viivuks ajaks kannab, siis puruneb, ja ma kõhust saadik vette kukun. Ja ainult siis, kui juba küllalt neid jäätükke puruks olen sõtkunud ja hirmu tunnen, et isa teist korda mind siia vaatama võib tulla, sammun, veest tilkuvais riideis, kodu poole. Kõrvalisi teid valides, et ei nähtaks, saan koju. Teades, et ma keskkambri ei tohi minna, sääl on Salme haige, ja sinna pole ma enam nädala jooksul saanud, peatun eeskambris, ja et mul siin enam ühtki ametit pole, millega aega surnuks lüüa, jään aknast välja vahtima...

Mõnikümmend sammu elumajast eemal, otse akna vastu, kust välja vahin, on ühe katuse all lehmalaut ja hobustetall, mille ukseesised vastu päikest seisavad ja seepärast juba kuivad ja ilusad on. Säälsamas on mitmed suured sõnnikuhunnikud, mis laudast ja tallist välja on pillutud, mis vaid pinnuks silmis on sigadele ja kanadele, kes ka praegu neid tuhnivad ja innuga laiali pilluvad. Siin tahab tiivaripsutaja kukk juhataja osa mängida. Sellest tunneb end siga puudutatud olevat ja hirmutab ta üles sõnnikuhunniku otsa. Sääl võib kukk

nüüd küll — pääd püstitades hoobelda, kuid see ei lähe seale enam korda ja ta tuhnib nüüd rahulikult sõnnikuhunnikus edasi, avaldades sõbraliku röhkimisega oma rahulolemist iseenese kui ka ilusa kevadpäevaga.

Vähe maad säält eemal, põhuhunnikus, magab Polla — vana koer, keda isa juba mitu korda maha on lubanud lasta. — Eelistades üle kõige rahu ja segamatust, pilgutab ta suurte karvade alt oma igavesti vesiseid ja räpaseid silmi. Noorem koer, Poisu, pureb siga kontsast, kel vist sõnnikuhunnikut tuhnida igavaks läks ja siis „röh-röh“ koertega tutvuma tuli, kelle visiidis koerad tülitavat kadedust näevad selle üle, et ka teised päikese käes end soendavad.

Ka kassid on oma talvekorterist — köögist — välja tulnud värsket õhku ja kosutavat päikesepaistet nautima, kus nad laudaukse ees pikutavad ja kõrtega mängides aega viidavad, kuni köögist isuäratavad lõhnad nad tarre tagasi meelitavad oma ülespidamise eest muretsema. Nii on nad ka praegu sääl — jooksevad, sabad püsti, kui asjamehed, kellest suur tulu, ühes Liisuga lauta, et kas sääl kapapõhja vahest ehk raasike piima neile järele pole jäetud.

Laudast vahivad nüüd õlesööjad haledate nägudega välja ja ammuvad, nagu oleks neilgi igavaks läinud põhku närida ning tunneksid juba väljast värske rohu lõhna.

Edasi, õue pääle.

Siin seisab talvel metsast koju veetud pakuhunnik, kust isa ja Tõnu — ta vend, kes meil sulasena teenib — paku võtavad, teine teise otsa alt, selle saepingile viivad ja katki saevad, et sedasama siis jälle teisega korrata . . .

Tööd tehes hakkab neil soe, kasukad võetakse seljast ja visatakse puuriidale. Isa kuue hõlmad liiguvad kui oleksid tal tiivad, mis tahaksid ta lendu viia.

Taktis kuuehõlmadega lipendab ka rätt isal kaelas, mida ta mitu korda vestikaeluse alla topib, kust see kangekaelselt jälle varsti välja tikub, nii et isa ta viimaks hoopis eest ära võtab ja kasuka pääle viskab. Viimase isa toimingu järele avab end ka üks osa ta karvast rinda päikesele.

Tõnul on punane kampsun seljas, mis veel kaunis uus on, ilusasti tal keha ümber istub ja veel enam meeldivamat kooskõla ta niisama punase habemega sünnitab. Tõnul on tugevad käsivarred ja ilusad, tugevad kehavormid, mis küsima avatlevad, et ei tea, kumb küll tugevam oleks, kas Tõnu või isa, kui nad kord, niisama nalja pärast, sae käest viskaksid ja sülitsi kokku läheksid jõudu katsuma?...

Ja tõesti — isa paneb sae käest, võtab mütsi pääst, pühib kord käega üle otsaesise ja nuuskab nina, pöidlaga esiti üht, siis teist ninasõõret sulgedes, kuid mitte, et jõudu katsuma minna, vaid sammub toa poole... Eeskambris heidab ta pilgu viivuks minu poole, tasandab sammu, nii et ta keskkambri ukse ees juba peaaegu kikivarbail käib, avab siis tasa ukse ja astub pimedasse tuppa. Mina vaid, isa salapärasest teguviisist taga aetud, hiilin niisama tasa kikivarbail ukse taha ja jään sääl kuulama. Siin avaneb äkki uks, kus lolli näoga isa otsa vahtima jään...

— Mis sul siin asja olli? Vaat, nüüd oles uksega sul pää lõhki löönd! — osatab isa.

— Ma kannatan ärä, ega sest kedagi põles olnd... Mõtsin, et Salme haige, ja mis ta nüüd pias tegema kah?

— Ah, Salme või? Salmel on rõuged, ja niid hakkavad külge. Ärä sina nüüd keskkambri mine — jääd kah haiges ja sured ärä! — tähendab isa piipu põlema pannes ja toast välja minnes.

Vähe aja takka tuleb lauda juurest ema, kes niisama tasa keskkambri läheb, kust ta, tagasi tulles, mul ümbert kaela kinni võtab, mind suudleb ja ütleb, et ma nüüd häälaps olgu ja Salme eest Jumalat palugu, sest Salme olevat raskesti haige.

— Kas Salmel rõuged on või?

— Rõuged jah, Salme on üleni rõugid täis.

— Ja kunas ta sis terves saab?

— Ei tää, kui Jumal tahab, küll ta sis ikki jälle terves saab! — ohkab ema ja läheb kööki, kust juba varsti ta nuuksumine kostab.

„Salmel on rõuged, ja need hakkavad külge, ent miks nad isale ja emale külge ei hakka? Salme on

juba nädala päevad üksipäini keskkambris ja mõtleb nüüd muidugi, et mispärast ma teda vaatama ei tule!" valdab mind jällegi uudishimu, nii et teist korda uksele liginen, seda aga avada ei julge, kartes, et isa sest teada võib saada. Ent ma käin ruttu ära — püüan rahustuda ja vajutan väriseva käega ukselingile, et pilku selles toas lehvivasse saladusse heita, mis mind isegi kartust võitma sunnib.

Otsekui kellegi käsul esimese sammu kuriteol astunud, peatun vaid heitunult uksel, kui mulle toast sügav pimedik vastu haigutab. Ukse enese järel sulgenud, mõistan ka nüüd, miks ma äsja isa samme ei kuulnud, sest paksud tekid katavad põrandat, mis mul uudiseks on, nii et neid isegi käega katsun. Korraks oma hirmu üle võitu saanud, valdab hirm mind uuesti, kui siin tooli üle komistan, millega juba peaaegu ümber oleksin kukkunud...

„Mis küll Salme teeb, kui ta üldse siin on, ta peaks ju mind kuulma?"

— Salme! — lausun, kuna hetkeks jälle mõte tuleb toast lahkuda, kui, hinge sulgedes, väheks ajaks vastust olen ootama jäänud.

„Ent akendel peab midagi ees olema, kui siin nii pime on?" lähen käsitsi kobades akna juurde, kus teki ees leian, mille säält vähe eemale tõmban.

Innukalt sööstuvad siin pimedasse tuppa vallatud päikesekiired, mille valgusel Salmet rahulikult oma voodis magamas näen. Teadmata, mida nüüd veel teha, lasen teki jälle akna ette, lähen voodi juurde, võtan Salme riided voodi eest, toolilt, sülle ja istun toolile.

Toas on tõesti vaikne — nii vaikne, et hääled, mis siin kuulduvad, seda vaikust otsekui veel suurendada aitaksid. Ja neid hääli pole palju — rütmiline kellatiksumine seinal, Salme rasked hingetõmbed, unise kärbse pirisev lend ja väljast kostev ülemeelik rõõmus varblaste siristamine. Pikkamisi pimedusega harjudes kakkan toas asju seletama. Salme kärsituid liigutusi aimates ja kuuldes ta rahutut ja rasket hingamist kummardun üle voodi, et paremini ta nägu näha.

See on padjult maha laskunud ja vähe allapidi rippuma jäänud.

„Salmel on niimoodi halb!“ mõtlen ja tasa, et teda mitte äratada, võtan ta pää kätele ja tõstan ettevaatlikult padjule, kui mulle siin äkki ta näolt palav higiaur vastu sööstub, kuna ma nüüd, vaatamata hämara pimeduse pääle, isegi sääl heledaid pisaraid arvan nägevat.

„Need on vist surmapisarad või surmahigi, nagu ema vahest laulis, et surmahigi otsa ees... Ent kahju on küll, kui Salme ära peaks surema!“ jään Salmele näkku vahtima, arvates mõistvat, miks ta nüüd kõigist siia pimedasse tuppa ära on eraldatud, kuhu ainult isa ja ema, ja nemadki ainult kikivarbail tohivad käia.

Siin teeb Salme käega rahutu liigutuse, lükkab teki ja kasukad enese päält eemale, avab silmad ja jääb hämmastunult mu otsa vahtima.

— Kusti, sina! Kust sa siia said?

— Tullin. Papa es luba, ütles et sul rõuged on ja hakkavad külge, aga ma ikki tullin!

— Tullid küll, aga kas sa sis ei karda, et haiges jääd? Mamma rääkis, et ma nüüd sind enne näha ei tohi kui terves saan!

— Mis sis, kui haiges jään — meil kaheksi ikki parem!

— Ehk on parem kah... Aga, tääd, mu pää valutab, ja kui hirmust und ma nägin!

— Nägid tonti?

— Es näe. Nägin, et üks suur härg mulle müürates kallale tulli. Tahtsin iist ärä joosta, jalad aga hakasid kuskil kinni, ja kuksin maha. Sina vaadasid päält, natike maad iimal, kutsin sind appi, aga sa es tule kah!

— Oles tulnd küll, aga ma es tää ju, et sa hädas ollid.

— Täädsid küll, sa ollid ju säälsammas juures. Härg aga pildus mind sarvede otsas, nii et mul hing kinni jäi, ja änam karjugi es saa. Sääl visas ta mu korra kõrgesse, ja sis nagu lendsin. Ollid just nagu tiivad kasund, ja kui juba pilve kõrgusel ollin, sis mõtsin, et

küll on nall'akas, et inime lendab, ega ta ingel põle, ja mõtsin kah, et kus ma nüüd lendan, ehk lendan taeva? Järsku aga hakasin kukma, ikki kukma, ja kuksin õige kõrgest alla...

— Kas sa kuskilt kinni võtta es saa?

— Es saa, kõik lage puha, kust sa võtad — pilved kah kõik lagunesid alt ärä.

— Ja haiged said kah?

— Sain küll. Tundsin, et hirmus valus on. Mamma tulli mu juure, tõstis mu pää maast üles, vaadas näkku, kas silmad mul juba kinni on, ja ütles, et nüüd vist suren ärä. Mina aga es saa silmi lahti teha ja mõtsin, et mamma arvab mind surnd oleva ja laseb mind elusast pärast maha matta!

— Ega mamma es vaata, mina vaadasin. Sul olli pää padja päält maha tulnd, ja otsa iis olli sul nisuke higi, et mõtsin...

— Katsu, mul praegust kah, pane käsi siia pääle.

— Ma panen käe pääle küll, ega's ma karda, aga, tääd, mis ma mõtsin?

— Ei tää.

— Ma ei julge hästi öelda.

— Julge pääle.

— Ma mõtsin, et sul surma higi otsa iis on. Mamma ikki vast laulis, et kui surma higi otsa iis!

— Aga, Kusti, mispärast mamma ikki nutab?

— Sedasamma ta nutabki — ta kardab, et sa ärä sured. Aga, paelu, mis ta kardab, ega's kartmine igakord kedagi tähenda ja, et ta laulab, ega sii ka kedagi tähenda!

— Ma kartsin isi kah unes. „Kutske Kusti, Kusti tääb küll, et ma välläs ärä külmetasin, ega's ma sellepärast viil surnd põle. Saan terves ja lään temaga jälle vällä!“ tahtsin öelda, es saa aga suudki lahti teha.

— Ega unenägu igakord usku maksa. Mina nägin ükskord, et meie maja põles — loidas, mis hirmus. Papa aga ütles, et sest põle kedagi, tuleb vist sadu — temal kah kondid valutava, ja sii oleva ikki enne tormi. Mina näen vast viil hirmsamat und — vanakuradid, sarved pääs, ja kõike nihuksid hirmsid asju, nii et

karvad just hirmu pärast püsti tõusevad, ja ihu viil tükk aega väriseb. Ega sii viil tähenda, et ärä suren — ma oles sis juba ammu surnd olnd! Surnusi aga nägema, ei tähenda muud kedagi — papa ütles — kui ilust ilma. Ja, kui sa vällä oles saand, sis sa tääs kui ilus ilm praegu välläs on — päike paistab, ja soe, et joose või alasti ümmer! — püüan Salmet rahustada.

— Päike paistab küll, ja sina ütled kah, et unenägu kedagi ei tähenda, aga mina ikki kardan... Papa, tääd, tulli sis ka mu juure, raputas pääd ja ütles, et ega must ikki änam eluluuma saa, ja ma nüüd ärä taeva lähän!

— Ega taevas kah kedagi viga põle, — räägin edasi, unustades, et sellega jällegi Salmet hirmutada võin. — Ma kuulsin, kui vanaema mammale ütles, et mõtsin oma leeripõlve lauluraamatu enesega ühes hauda viia, kui aga nüüd Salme enne ärä pias surema, sis annan selle temale, et küll sis inglid sind kõige kurja iist hoiavad ja taeva kannavad! — Sina või lauluraamatu võtta küll, sa oskad laulda, sul ilus hääl — aga, kui nad mulle selle ligi annavad, mis mina temaga tiin, pilta kah sihis põle, et vaatas ajaviites neidki.

— Olgu pähle ilus hääl, aga ma olen haige ja ei tahagi laulda. Ei taha ka taeva minna, mis sääl taevas ikki on — ma ei taha ju viil ja nii äkki ärä surra! — „Kus Kusti on?" ütsin papale ja tegin silmad lahti. Ja, kui hää miil mul olli, kui sind nägin!

— Mul olli kah hää miil.

— Nüüd aga, kui järgi mõtlen, sis tuleb hirm pääle.

— Mis iist?

— Ikki, et ärä suren.

— Sa ärä lase tulla.

— Aga kus ma pääsen... Enne põlnd hirmu, aga nüüd, kui sii kole unenägu, sis hakas hirm!

— Aga, Salme, mis sul on?

— Ei kedagi — süda läks järsku sandis, ja okse tükib pääle!

— Sa ju nutad?

— Ega ma'i nuta kedagi, sii muidu niisama, süda ikki pööritab... Mõtsin, et kui suren, ega sina seda

taha, ja sis sai mul sinust kahju — et ollime siiamaani ühes ja nüüd änam ei saa! — pühib Salme oma põselt pisara.

— Salme, sina ärä karda kedagi. Papa ütles kah, ega surm kedagi tii, et kui sureb, sis sureb!

— Ei tii küll, aga mõtlen ikki, kudas sii on, et kõik nii järsku, nagu unenägu, ja, kui surnud olen, kus sis te kõik jääte?

— Põle kedagi järsku. Papa ütles, et kui sa juba surema hakkad, saadab ta Tõnu tohtre järgi.

— Ma kardan tohtert viil rohkem — tohter näpistab kõrist.

— Piab näpistama, kui muidu terves ei saa.

— Aga mispärast ta nii valusti näpistab. Kui mineva nädal kurk paistetand olli, ja papaga linnas tohtre juures käisin, näpistas tohter nii kõvasti, et änam karjugi es saa.

— Sii olli kuri tohter, kui nüüd Tõnu linna saadetas, sis tuub ta sulle hää tohtre... Aga, Salme, sul on ju pala? — tähendan, ta kätt oma pihku võttes ja tundes, et see higist märg on.

— Pala jah, võta mul kasuk päält ärä!

— Aga kui mamma kärab?

— Aga kui mul pala on?

— Pala on sul küll, — lausun ja võtangi Salme päält kasuka ära.

— Kusti, mis sääl välläs on — just nagu sulab, ja linnud laulavad?

— Ega niid linnud põle — niid varblased siristavad!

— Sa võta tekk, et ma raasike näes, akna iist kah ärä!

— Mamma ei luba ehk?

— Kusti, võta!

Salme hääl on nii paluv, ja ma tean — ta on valmis nutma hakkama, kui ta soovi ei täideta.

Ja nii — end selles juba süüdi tundes, et siia pimedasse tuppa, kus ainult isa ja ema tohtisid käia, vargsi sisse tungisin, ja mõeldes, et midagi enam rohkem kaotada pole, kui oma süütegusid kordan, et esimese eest olen juba nii kui nii karistuse ära teeni-

nud — lähen akna juurde, et säält tekki ühte äärt pidi eemale kiskuda.

Ent tekk, mida kisun, ei mõtlegi järele anda, vaid katkeb ülalt naela otsast ja langeb tervena alla...

Ja nüüd alles mõistan milline järeldus mu teisel kuriteol oli, sest oleks nüüd toas mu pää kohal välku heitnud ja müristanud, ma poleks mitte nii üllatatud kui selle ootamatu õnnetuse puhul.

Kuulen, kuis eeskambriuks avatakse ja säält kellegi sammud kostavad, kuna järgmised sekundid, mis piinavas ootuses mööduvad, mulle terve igavikuna näivad — et nüüd, nüüd avatakse uks, kust isa kikivarbail sisse astub, siis vaid kole tõsiseks muutub, ukse veel enam avab ja mulle käega näitab, et välja siit, marš...

— Salme, tule appi! — on esimene, mis öelda saan, kui siin samme jälle kööki kuulen kaduvat — oli vist Tõnu — mille järel juba kergemalt hingan.

Aru vaid saades, et Salme haige on ja voodist välja ei tohi tulla, jään nõutult, ühte tekiäärt peos hoides, toas ringi vaatama, kuna tekk abitult põrandal lebab.

— Kusti, las tekk olla pähle. Tule isi siia! — kutsub Salme.

— Aga, kui papa tuleb?

— Ei tule. Tule istu siia tooli pääle, kus sa enne istsid!

„Ja kuis Salme sarnase õnnetuse puhul veel nii rahulik võib olla!“ ohkan, tekiäärt langetades ja teist korda toolile istudes, kus aknast välja vahtima jään.

Ja alles nüüd märkan, et tuba, mis äsja veel nii pime oli, et toolide otsa komistasin, päikesekiirisse upub, mis rõõmsalt, otse meie pääle langedes sädelevad, kiirglevad ja mänglevad. Nagu sageli viimaseil päevil, nagu kellestki taga aetud lendavad varblased noolena akna alla, sirelipõõsaisse, sääljuures läbisegi hüpeldes ja karjudes, kui oleksid nad hullumeelseks läinud. Ainult katuseräästad ei tilgu enam, ja ei ripu ka sääl enam pikki jääpurasid. Pimedas kambris vaid selleajani ümber eksinud unine kärbes, aknaraamil

päikesekiiril soendanud, tõuseb ruttu säält lendu, et niisama ruttu jälle sinna maanduda. Ta kordab seda mitu puhku, kuni viimaks toas suurema ringi teeb ja Salme näole istub, kust Salme ta pearaputusega eemale tõrjub.

— Aga, Salme, mis su näo pääl on? — küsin heitunult, uskudes ta näol nüüd punaseid lappe nägevat.

— Rõuged, — vastab Salme rahulikult, aknast välja vahtides, kui ei läheks need rõuged talle praegu kõige vähematki korda.

„Rõuged? Tõistre Liide oli rõugeisse surnud!" meeletub mul, kuna salajane hirm Salme eest siin minugi südamesse pesitseb.

— Kusti, mispärast sa kirikutorni ärä lõhksid?

— Kirikutorni?.. Ah soo, marjaaias. Ega mina es lõhu, sii päike sulatab. Oues, lohu pääl, on juba suur vesi — lainetab kui meri. Jää on pudev kui sült, ei kanna änam päälgi. Käisin praegu sääl, papa ütles, et kas sa hullus oled läend või — tahad ennast ärä uputa, ja aas mu tagasi. Näe, püksidki viil kõik liged ja tilguvad! — tähendan pükste pääle näidates, kuna silmad juba jällegi marjaaias „kirikul" peatuvad.

Mäletan siin ühtlasi — see oli paar nädalat tagasi — kuis me Salmega sulal lumel palle kokku veeretasime ja, neid üksteise otsa tõstes, kiriku ehitasime. Kirik sai nägus ja suur — ilusa kõrge torniga, mis kuni poolteise süllani ulatus, millele me kuke ja kuke pääle veel risti lumest otsa tegime, risti külge pastlapaelaga isegi vana aisakella riputasime. Oma tööst vaimustatud, ei rahuldunud me enne kui pimeda vanaema kättpidi lumest treppi mööda kiriku otsa talutasime ja teda käega risti lasksime katsuda, et katsu, küll on kõrge.

— Ema, lüü nüüd omale hingekella kah. Näe, niimuudi — piu-pau, piu-pau isi oma käega. Sa ikki rääksid, et uutad kangesti, kunas sul kord hingekellad hüüdma hakkavad! — andsime vanaemale kella nööri pihku.

— Jah, ikki uutan, lapsukesed, ja tõstan käed palves Jumala poole, et surm siit hädaorust mu ükskord lunastaks! — rääkis hambutul suul vanaema,

kuna meile paistis, nagu oleks ta tõesti tahtnud siin „meie kirikus“ palves Kõigekõrgema poole põlvili heita.

— Palu jah, ema, ja mõtle, et sa peris suures kirikus oled. Küll on kahju, et ma jutlust ei oska öelda, oles nüüd Villu siin, sii oles jutluse kohe ärä pidand ja sind Issanda armulauale võtnd. Aga surma ärä sa karda, ega sa praegu kellegi hädaorus põle — elad ühessasada aastat vanas nagu Metuusala! — püüdsime vanaema trööstida. — Torni ümmert võta siiski sülega kinni, ega sií ümmer kuku, muidu kärvad küll vast kogemata maha ja tapad inda enneaegu ärä. Kõrges oled sa nüüd — kahju, et sa isi seda ei näe ja kartagi ei tää!

Nüüd on päike kirikut lõunapoolsest küljest õõnistama hakanud, kust torn ja rist juba maha on langenud. Püsivad veel lumised varemed — ent kui kauaks veel neidki.

— Salme, kas mäletad, kui emaga kiriku otsas ollime?

— Mäletan jah.

— Kas mäletad, kui sääl emale rääksime, et talle hingekella lööme. Ega sa sis isi es tää, mis sii hingekell on?

— Es tää.

— Mina kah sis es tää, nüüd aga kuulsin, kui mamma rääkis, et kui sina ärä pias surema, sis lasevad sul hingekella lüüa. Ma küssin, et mis kell sii peris on, ja mamma seletas, et inglid tuleva, üks võtva hinge oma sülle ja sis lendava kõik taeva. Taevakoorid laulva, maapääl aga lüüdava hingele sis viil viimast kella, ja sii olevagi sii hingekell. Hää küll, ma lüüs sul isi hingekella, aga kus sa änam lüüd — kirik on lagund, ja põle tornigi änam... Salme, ma annan sul rohtu? — ütlen, pisaraid Salme eest varjates, mis mul silmi kipuvad tulema.

— Ei taha, ei või nähägi.

— Võta nüüd pähle, kus sa's muidu terves saad?

— Aga ma'i või ju — ma oksendan ta kohe tagasi.

— Sa ärä lase tulla — kui tunned, et juba tulema hakkab, pitsita suu kohe kinni.

— Ja ega ta terves ikki tii. Rohi on mõru, aab südame läikma, nii et kohe pööritab, ja muud kedagi.

— Tohter jälle käseb, ega tohter kah peris rumal miis põle!

— Ta võib olla küll, et põle. Mamma ütleb kah, et kudas ma muidu terves saan, ja topib mul vägisi suhu! — teeb Salme kibeda näo.

— Ikki vägisi, kui muidu ei saa! — tähendan, voodi kohalt, nurgalaudilt, väikest rohupudelikest võttes, mille küljes suur, kollane silt ripub, ja millise sildi ees aukartust tunnen, uskudes, et selles juba imetegev vägi peitub.

— Mitu tilka mamma andis? — küsin, rohupudelit suure, kollase sildiga õrnalt ühes ja teelusikat teises käes hoides.

— Kümme. Vaata, et sa maha ei tilguta — sel on kange hais, paneb kohe ninast kinni!

— Ei tilguta. Üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse, kahes... — loen, kuna pudel mu käes väriseb, ja rohi lusikast üle jookseb.

— Viis, kuus, seitse, kahessa! — loeb ka Salme ja naerab.

— Mul läks natike segamini. Nüüd tulli vist küll rohkem kui tohter lubab, ega sest kedagi...

— Kusti, sina siin? — kuulen juba järgmisel hetkel oma seljataga ema häält, millega mulle nagu külma vett kaela oleks visatud. — Akan lahti, ja mis sul käes on?... Tinkpiiritus! Sa püha Jumal, nüüd oles ta viil Salme kah ärä suretand. Oh, hoidku küll!

— Ma mõtsin, et sii Salme rohi... suur silt külles, et aga...

— Paelu mis suur silt... Silt olli juba enne sääl külles. Piirituse pandsin sinna sisse ja määrsin „vanale“ juusja vastu haige jala pääle! — tõmbab ema rohupudeli mu käest. — Ja kis sind kässis siia tulla, kis sind kutsus? Kui nüüd papa tääs, kas sis mõtled, et ilma jääs. Ja just nagu piab teda kiigi taga aama, just nagu üks valu! — talutab ta mind toast välja.

„Sees ei tohi olla, välja ka ei tohi minna, ja kuhu ma siis õieti pean minema?“ mõtiskelen väljas

ukse ees seistes ja vaadates, kuis isat-Tõnut nüüd puid lõhuvad — kuis isa jalad laiali ajab ja kirve püstisäetud pakule paneb, kuna Tõnu, puuhaluga kõrgelt üle oma pää kirvele vihaselt pääle lööb, nii et pakupooled kahele poole lendavad, isa aga veel kirvest vartpidi oma jalge vahel hoidma jääb.

„Kui Tõnu sarnase vihase hoobi peaks kellelegi lagipähe andma, siis lendaks sellel küll vist pää pooleks kui kaalikas!... Ent mis läheb see mulle kõik nüüd korda — ilm on ilus, ja süda tunneks rõõmu, kui mitte seda ainult poleks, et Salme just nüüd haigeks pidi jääma; haige ta on, ja keegi ei oska teda terveks teha. Ma läheksin häämeelega ise mõneks ajaks Salme eest voodisse, kui ta just sääl olema peab, et temagi võiks vähe aega väljas ümber joosta, kuid nad ei luba mind ta juurde tuppagi minna, ja, võib olla, saan isa käest veel nahatäiegi kätte, et sinna julgesin sisse astuda! Ehk, kes teab, on temalgi Salmest kahju, ja ta polegi nii kuri kui ta end vahest teeb?“ harutan endamisi, toa akna alla minnes ja sääl pingile istudes.

Ohtralt puistab lõunane päike oma kuldseid kiiri, vallatult lendlevad mu ümber esimesed talveunest ärganud kärbsed, kuna üleannetu varblane, õlekõrs noka vahel, pingiotsale kargab, et mulle väljakutsuvalt midagi näkku karjuda, kas vahest umbes ehk seda, et mis sa norutad siin ilusa ilmaga, kui kõik hõiskab ja hüüab. Midagi pole mul hõisata, ja ei lähe see mul ka praegu kõige vähematki korda, mis varblane minust mõtleb, kui siin kõrva seina ligi panen ja kuulan, mis sääl teiselpool seina sünnib...

Sääl teiselpool seina taob kell väsimatult igavikule oma rütmilisi hoope, millistest päikesest palavaks köetud seinapalgid aina vastu kõmavad. Ja ikka — hoop ja sekund, hoop ja sekund, kuna silmapilkseist sekundeist kasvavad ometi tunnid, päevad, aastad, „üürike“ inimelu ja terve ääretu ja mõõtmatu igavik... Sääl teiselpool seina — sääl kuulen samme, siis akna all toolitõstmist, vaatan üles ja näen, kuis suurt, paksu tekki aknale jälle ette säetakse, et tuppa elustavad

päikesekiired ei pääseks, ja sääl pime oleks kui igavene öö...

„Ei ma ei tohi Salme juurde minna, ja, kes teab, ehk oligi see viimane kord, sest isal ja emal ikka vist teada on, et Salme surema peab, sest miks muidu kardavad nad nii väga neid rõõmsaid, vallatuid päikesekiiri ja katavad nende eest aknad kinni!“ mõtlen, pisaraile siin voli andes vabalt joosta.

Õe surm.

See oli kesköõl vastu palmipuude püha, 13. aprilli, kui ema mind üles ajas, öeldes, et ma Salmega „jumalaga jätma“ tulgu.

— Kus Villu on? — küsin hämmastunult, uniseid silmi hõõrudes, käega oma kõrvale haarates ja aru saades, et voodis üksi olen.

— Villu on Salme juures, aasin sind juba mitu korda! — nuuksub ema.

— Mis ta Salme juures tiib?

— Jumaluke, Salme ju suremas!

— Olgu pähle suremas, tään küll, aga ega sii Villugi tohter põle, Villu muidu suurustab!

— Mis asja ta suurustab?

— Ikki seda, et tal on nõia rohi, ja kui ta tahab, tiib Salme terves!

— Paelu, mis Villu lobiseb, mis sa nüüd seda räägid. Aga, kui sa viil Salmekest nähä tahad, sis tõuse kohe üles ja tule keskkamre!

— Sis pian ikki peris tõesti tõusma või?

— Kustikene, lapsukene, küll oled sa aga viil rumal! — langeb ema korraga mu rinnale ja puhkeb nutma.

— Aga, mamma, ega ma'i tahtnd ju, et sa nutad! — püüan ema sülelusist vabaneda.

— Sa oled ju viil nii rumal, sa ei tää ju mitte kedagi — ka sinust on mul kahju, kui sa üksi jääd!

— Mispärast üksi, ega's ometi Salme?

— Muidugi Salme. Salmet meil änam kaua põle, Salme võtab Jumal taeva!

— Mamma, sa rääksid, et inglid... Kas inglid juba kah siin on?

— Inglid?... Inglisi põle viil, aga nad tulevad... Ei ma oska sinuga änam rääki, tõuse nüüd ometi kord üles! — ohkab ema ja ruttab keskkambri.

„Villu on Salme juures, mind on juba mitu korda aetud, ema nutab ja ootab ingleid tulevat!“ mõtlen ja mõistan, et täna ööl midagi iseäralikku on sündimas, midagi nii tähtsat, et isegi minu juuresolekut sääl tarvilikuks peetakse.

Sarnase teadmisega voodist välja ronides võtan kuue ümber õlgade — sest on ju erakorraline sündmus, milleks pole vajadust riietuda — ja lähen nii keskkambri.

Siin avaneb mu silmile järgmine pilt.

Akna all, kust täiskuu sisse paistab, seisab isa, seljaga vastu voodipähitset toetudes ja Salmet oma kätel hoides. Ta ees, silmi pühkides ja üles vahtides, seisab Ella. Ahju juures nurgas, oma voodil, istub pime vanaema, käsi koos hoides, kuna ta huuled ebaloomulikult liiguvad, kui näriks hambutu suu leivaraasukest või midagi muud.

„Ju ta vist palvesõnu ehk issameiet taguspidi loeb — kas see vaid aitab?“ mõtlen.

Laua üle, millel suurte siltidega rohupudelikesed seisavad, kummardub ema, väiksel tulevalgel neid oma silme lähedal hoides ja asjatundlikku nägu tehes, kui oskaks ta sinna kirjutatud ladinakeelseid sõnu. Ma läheksin talle appi, kuid, olles proovinud kord oma tarkust nende arusaamatute sõnade juures, arvan paremaks oma kohale jääda. Ja ema on säält vist tõesti midagi välja lugenud, sest juba kisub ta otsustavalt ühel neist pudeleist korki. Kork annab järele, kuid käed ei kuula enam sõna ja värisevad, kui ta rohtu teelusikasse tilgutab, nii et seda mõnigi kallis piisk põrandale langeb, et säält iseäraliku aukartust äratava lõhnana ninna tungida...

Kõik harmoneerib ja ühtlustab seda pilti, alates kuust, mis salapäraselt siia poolpimedasse tuppa vaatab, ja lõpetades inimestega, kes midagi näivad ootavat ja ainult ühte soovivat, et see oodatav rutemini sünniks ja neid sest piinavast hirmust ja rusuvast

meeleolust, mis teda saadavad, vabastaks. Ainsaks erandiks sellele harmoneerivale pildile, sellele ärevale ootusele näen Villut, kes isa voodil istub ja sääl rahulikult tukub.

Mina olen ukse kõrvale seisma jäänud, kuuehõlmi koos hoides, et ma mitte väga „lage“ ei oleks, näen kõike seda ja küsin eneselt, et mis nüüd mina peaksin tegema? Kas hakata ema kombel nutma või jälle nii kui Ella — silmi pühkima — kuid mis kasu on sellest, sest vaevalt paneks mind keegi tähele, või, mis veel pahem, nad ei usukski, et mul Salmest kahju on ja et ma sedasama mõistan, mida nemadki: et Salme surema peab!

— Ella, mis Salmel viga on? — lähenen Ellale, et oma piinlikku seisukorda millegagi lahendada.

— Kedagi põle viga. Salme on suremas, vaat mis tal viga on! — pühib Ella näpuga silmi, sääl juures mulle sarnase pilguga otsa vaadates, millest mõistma pean, et küllalt veel rumal olen, kui sarnast asja küsin.

Mina vaid, end kui süüdi tundes ja näidata tahtes, et asja tõsist seisukorda väga hästi mõistan, teen nii kurva ja kaastundliku näo kui see mul korda läheb, ning jään nii Ella kombel üles Salme poole vahtima, ent tunnen hirmu, kui Salme isa kätel midagi sonivalt räägib, ja liginen voodile, kus Villu tukub. Tasa, et mitte Villut äratada, istun ta kõrvale ja jälgin edasi Salmet...

Isa on juba mitu päeva ebamääraselt tõsine, ent seda tõsisem veel nüüd, kus Salme rahutuid, eemaletõrjuvaid liigutusi teeb, kui tunneks ta endale pääle kippuvat mingit salajast valu, millest ta vabastuda tahaks. Isa katsub teda isegi oma kätel kiigutada, nagu seda vahest ema — kõssu, kõssu, kuku lasta — tegi, vist unustades, kui otstarbetu see vaid praegu on, sest Salme pää jääb jõuetult üle isa käte rippuma, kuna ta käsi veel jõuetumalt tagasi langeb, kui ta sellega isa kaela ümbert kinni tahab võtta.

Alistudes, otsekui instiktiivselt sellele vaatlusele, saan ikka enam ja enam veendumust, et see, mida

kõik ootavad ja kardavad, ja mille pärast mind siia kutsutigi, nüüd pea sündima ja Salme surema peab!

„Ja mis see surm on? — mõtlen. — Kui laps ära sureb, nii rääkis ema, siis tulevad inglid ja viivad ta taeva! Ent kuis? Kas tulevad tuppa, võtavad Salme oma kätele ja lendavad temaga ära?"

Siis kuulen, kuis keegi väljas seinataga jookseb, siis aknataga peatub ja sääl „uhuu" teeb.

„Ent mis see koer sääl väljas jälle ulvab, üsna hirmu ajab pääle!"

Ja tõesti, Polla on akna alla tulnud ja just sinnasamasse, kus isa Salmega akna ees seisab, vist mõistes, et siin ülal ollakse, ja ulub sääl, väikseid vaheaegu pidades — nagu ta seda sageli varemgi on teinud — karvast lõuga, mis söögijäänustega koos, üles taeva poole sirutades, kust talle kuu rumalalt vastu naeratab, ja vesiseid silmi sulgedes, kuni tal hääl korisevaks muutub ja ta läkastama kipub.

Isa kuulab ema poole altkulmutsedes, et mis see nüüd ütleb, sest tavaliselt tähendas ema, et koer ulvab, ei tea, kas mõni meie majast peaks surema? Mille pääle isa siis oleks vastanud, et see tühi ebausk on, et koer vana on, varsti hulluks läheb ja maha tuleks lasta! Nüüd vaid, kus ennustus ometi täide on minemas, nüüd kus koer veel, nagu kiuste, just siia akna alla uluma tuleb, ohkab ema ainult saatusele alistudes, kuna kortsud isa otsaesist veel enam läbistavad.

— Kusti, mine õige ja kihuta sii koeraraibe siit akna alt minema. Anna tal mõni tuline lõuge vahele, nii et tal hammad kurku lendavad — saab näha, kas piab ükskord lõuad! — sõnab isa, millest taipan, et ta selle „koeraraipe" pääle nüüd tõsiselt vihane on. — Vaata, nurgas, võta mu kepp ka ühes, ega ta, soend, muidu ei karda! — lisab ta juurde, kui kahevahel olen, kas minna välja, sest et kardan, isale aga seda avaldada ei julge.

Nurgast leian tõesti isa tugeva kadakase kepi, millega kas või vanasarvikul enesel pää lõhki võiks lüüa, ja millega isa öösiti tavaliselt talliuksi käis vaatamas, mis aga mu julgusele midagi juurde ei lisa, nii

et mina, saabudes sellega pimedasse eeskotta, välisust enam avada ei julge, vaid hirmuga selle taga värisen.

„Armas Issand Jumal ja Jeesus Kristus, Püha Vaimu nimel, aamen! Sa kõigevägevam Jumal, näed, et ma kardan, ja sinna ma midagi parata ei saa. Ole siis nõnda armuline — tee, et see koer sääl vaikiks ja lase Salme terveks saada, siis ei tarvitse enam isa vihastuda, ega ema nutta, ja kõik oleks jälle korras ja hää!" kannan pimedas eeskojas oma alandliku palve Kõigekõrgema ette ja sammun, paar minutit möödunud, selles hääs usus, et koer nüüd vaikib, jälle tuppa tagasi.

Ent Jumal, kas polnud mu palve südamest, või oli see kurjasti mõeldud, ei kuulnud seda, sest vaevalt olen üle läve keskkambri astunud, kui koer juba jälle akna all hundi kombel „uhuu" teeb.

— Võis tan'd sii ja teene võtta, — kirub isa. — Kas sa tal es anna mõnd tulist. Häda käes, et võta püss ja kihuta suula kuramusele saba alla!

— Kulus ärä küll. Andsin tal kah jalaga paar korda ribikonte vahele, aga kas sihuke ka kedagi kuulab! — räägin, keppi nurka püstitades, Villu kõrvale, voodile istudes ja imetledes, kuis vale nii kergesti üle mu huulte libises ja isegi veel sääraste peensustega, nagu oleksin oma jalga löömiseks tarvitanud, kuna muidu seda teha kartsin, sest hirmutati, et siis jalg hauast välja kasvavat.

Veel aimab koer akna all korra hunti järele, mis mind hirmust ja pahust etteaimdusist otse värisema paneb, isa kannatusile vaid lõpu teeb, kes Salme sõnalausumata ema sülle annab, nurgast oma kadakase kepi võtab ja sellega omakorda välja läheb, kust juba vähe aja takka koera materdamine ja ta hale kiunumine kostab . . .

„Ja kuis isa sellega valmis saab, et nüüd, kui Salme suremas, ja kõik seda kartusega, kui möödapääsematut, ootavad, ta koera võib peksta, kes ise ometi niisama õnnetu on, et ta seda õudist täiskuud on sunnitud kartma, mis minulegi kananaha pääle ajab kui ta vaikseil, nagu seda täna, nii salapäraselt siia maa-

ilma vaatab, kui mõni kummaline muinasjutt või unenägu?" mõtisklen ja ootan isa tuppa tulevat.

Ootab seda ka ema, kes nüüd veel enam hirmu tunneb ja alatasa Jumalat appi hüüab, sest Salmel olevat väga halb — ent isa ei tule...

Ju ta vist marjaaeda pingile istus ja mõtles, sest mõelda oli ju ta armsam ajaviide — ajaviide mis ei alistunud, õhtuti töö lõpetanud, väsinud ja roidunud kehale, sest mõtteil, neil on lendu, ja olid temagi mõtted tiivustatud ning kerkisid, kerged kui liblikad, ühes suitsupilvedega ülespoole, kui ta voodiäärele istus, piibu süütas ja Piiblit kuulas... Ent mõtted, need pole alati nii kerged ega tõuse alandliku ohvrisuitsuna Kõigekõrgema trooni ette, vaid lasuvad ka vahest raske kivina südamele, et otse tunned, kuis see on lämbumas, ja siis on soov ja tahe nende eest põgeneda, neist lahti saada. Ja seda vist tundis isa, istus marjaaeda pingile ja mõtles jälle... Mõtles, et kust tulevad sageli need „rasked" mõtted, mis korraga koormana pääle kuhjuvad, elumõttetust ja tühjust alasti silme ette kisuvad, et näidata kui mannetu ja tühine on inimelu. Ja püüab riisuda see teadmine elutahte ja teguvõime, ja on seepärast siis ka nii väsitavad need mõtted, et häämelega sooviksid oma pää nende eest kuhugi varju panna... Ent kuhu nende eest põgeneda ja kust leida seda varju?

— Ja me uutsime ja uutsime, et kus ta nüüd ometi pidi jääma! — kaebab ema, kui isa viimaks tuppa tuleb, kus ta piibu, mida ta väljas oli „põletanud", ja mis nüüd kustunud, vastu voodipähitsat tühjaks koputab, selle oma tasku peidab, sõnalausumata jälle Salme oma sülle võtab, et vaadake — rist ja viletsus, mille Jumal mulle pääle päneb, seda tahan kanda ilma nurisemata, sest see on mu kohus, olgugi, et hää on südant vahest millegagi lahutada, kas või sellegagi, et koerale mõne tulise ribikontide vahele saad anda, nii et ta ägab.

Siin sünnib midagi — Salme, kes viivuks rahulikuks on jäänud, karjatab ja seda nii, nagu vahest

inimene teeb, kes läbi kurja une hüüab ja siis ise sellest virgub.

— Ei tää, mis tal nüüd jälle pias olema, ju sii ikki vist surm on, mis tuleb?.. Oh, Jumal, küll! — ohkab ema, kuna isa, tõenduseks, et ta veel vaikida tahab, oma huuled veel tihedamini sulgeb.

— Villu! Villu, ae! — tunnen ka mina hirmu ja tõukan Villut, kes kummuli voodisse on vajunud ja norskab.

Villu ei kuule.

— Villu! Villu, kas sa'i kuule või? — hüüan kõvemini, teda rinnust kinni võttes ja raputades.

— Mis sääl on? — kargab Villu voodis istuli, suuril silmil mu otsa vahtima jäädes.

— Villu, kas sa magasid või?

— Kas sa's ei näe, et magasin.

— Näen küll, aga sa tiid, just nagu ei tääski, et Salme ära sureb?

— Kas sa tohter oled?

— Sina jälle kohe haugutad. Kui sa parem tohter oled, sis ütle, mispärast nad kõik kardavad?

— Mis neil karta on — põle neil karta kedagi. Sina aga tuled mind une päält hirmutama. Kas sa'i tää, et magamise päält hirmuta ei tohi. — Võib mõnda kohta ruus karata.

— Kus kohta ta sul kargab, kõhu otsa või?

— Ükstaspuha kus kohta — aga ta võib karata!

— Võib küll, aga ma mõtsin, et kui Salme ärä sureb, sii ikki tähtsam on, kui su ruus.

— Ikki sureb ja sureb, laulab pähle... Sina ärä lase teda sis surra! — pahandub Villu ja säeb end paremini voodisse, et segatud und jatkata.

— Villu, sa mõtled jälle magama jääda? Jumal küll, misuke unekott! — ohkan, kuna Villu hoolimatuse pärast mul pisarad silmi kipuvad tulema.

— Ole sina kah unekott, kas sind on kiigi kiilnud! — lausub Villu ja jääbki norskama, kui ei läheks talle see erakordne sündmus, mille pärast meid keskööl üles aeti ja siia keskkambri kokku käsutati, kõigevähematki korda.

„Villu võib ju magada, ega mina teda keela, ent miks ta mu vastu nii kuri on?“ arutan endamisi, katsudes ta kõrval ka magama jääda.

Ja tõesti ma olin tukkuma jäänud, kuid — nagu see harilikult niisuguseil korril — virgun mõne aja takka, mille põhjuseks ehk see oli, et ema jälle rohupudelikestega Salme juurde jookseb ja neid sääl ruttu ja sageli vahetab, nagu kardaks kuhugi hiljaks jääda; ehk et nurgast isegi vanaema välja oli tulnud, kes nüüd kesk tuba — keppide najal kuuvalgel seistes — sääl kui Issanda ingel näib...

„Kas ehk juba?“ mõtlen, kuna silmad tahtmata Salme poole pöörduvad.

— Ella, mine vaata, kas Tõnu ei tule viil? — lausub isa, kui Salme ta kätel jälle abituid liigutusi teeb.

Ella läheb välja, ja tuba valdab viivuks õudne vaikus, mis kõiki oma raskusega näikse rõhuvat ja kust ainult kuulduvad vanaema sosistavad palvesõnad, ema tagasihoitud nuuksumine ja Salme rasked hingetõmbed.

Ja jälle kiindun, hinge sulgedes, oma vaatega Salme vähemasse kui liigutusse — vaatan, kuis miski tema rinnust nagu raske ohke välja litsub; vaatan, kuis ta kahvatunud näol jämedad higipisarad lebavad ja, nagu suured läikivad herneterad, säält mööda põski põrandale veerevad; vaatan, kuis ta huuled liiguvad, kuna säält enam häält ei tule; vaatan, kuis ta parem käsi, viimist liigutust tehes, jõuetult rippuma jääb; vaatan, kuis teist korda midagi ta rinnust nagu välja litsub, (seda mõni aeg pärast meeletades, uskusin, et see Salme hing oli, mis siis taeva läks!) mille järele ta nägu mittemidagi ütleva saladusliku mulje omab — ja mõistan, et see, mida kõik hirmul ootasid, nüüd sündinud ja Salme surnud on...

Värisen ärevusest, tahtes selle kauaoodatud piinava saladuse vahest ehk esimene teadja olla, teen oma suu lahti, et öelda: „papa, vaata, Salme ehk suri ärä?“ — kuid keel ei liigu, ja nii jään tummalt isa otsa vahtima...

— Läbi! — avab siin ka isa oma kokkupigistatud huuled, kusjuures temagi rinnust tasane ohe kuuldub.

„Salme on siis läbi, surnud!“ — mõtlen. — See, mida isa mitu tundi akna all püsti seistes ja Salmet oma kätel hoides ootas; see, mida oodates ema oma käsi ringutas, Jumalat appi hüüdis ja rohtu maha pillas; see, mille pärast pime vanaema nurgas, oma voodil, palvesõnu luges ja otsekui tahtes, sündmusel ligemal olles, seda näha või ära keelata, isegi säält nüüd välja tuli — see kõik on nüüd läbi! Nüüd saabuvad inglid tuppa, võtavad Salme sülle, lendavad temaga ära, ja meid saadetakse magama...

— Villu ae, kas kuuled või?... Villu, tõuse nüüd ruttu üles! — tõukan Villut.

— Oeehh, — ringutab Villu oma käsi.

— Villu, kas tääd, Salme on surnud!

— Surnud? — jääb Villu suuril silmil vahtima. — Mis sa valetad?

— Kedagi põle mul valeta, praegust just surri ärä!

— Mis sa's ennem es ütle?

— Kus ma's öelda täädsin, tõmmas korra viil hinge ja olligi surnd, papa ütles kah, et on läbi... Sina aga magasid! — lausun ja pühin silmi, mis niiskeks olid läinud, kui oleks mulle rasket ülekohut tehtud.

Küsivalt korraks oma ümber silmitsedes ja pääd väristades, kui oleks tal äkki külm saanud, tõuseb Villu voodilt ja läheb toast välja just selsamal hetkel, kui ema Salme oma sülle haarab ja teda suudleb, nutukrampe alla neelates.

Vaatan seda, mis mul nüüd nii ette tuleb, kui tahaks ema oma südame rinnust välja suruda, et sellega Salmele ta elu tagasi kinkida.

Isa, oma koormast vabanenud, nagu tavaliselt, kui ta mingi raske töö on lõpetanud, võtab taskust tubakakoti ja piibu, topib selle nähtava rahuga tubakat täis, kusjuures ta käed värisevad, lööb käega vastu taskuid, et kas sääl mitte tikud ei kõriseks, ja, neid mitte leides, sammub laua juurde, paneb sääl piibu lambitulel põlema ja laskub siis toolile, üksisilmi oma ette kuuvalgele põrandale vahtima jäädes.

Tähelepanelikult olen kõike seda vaadanud, ja, vaatamata selle pääle, et palju välist rahu leian isa toimingus, arvan siiski teda mõistvat, arvan mõistvat, et see kõik talle nagu vägisi pääle on sunnitud, millega ta mulle vaid veel haletsemisväärsemana esineb, ma temast kahju tunnen ja pääd murran, millega teda trööstida... Ja meeletuvad kui unenäod, pikad talveõhtud, mil Piiblit lugesin, ja meeletub ka säält isale loetud Hiiobi lugu, mis talle iseäranis meeldis, ja ta mulle seletust tuli andma, et pole nii rasket kannatust, mis inimesel üle jõu käiks, kui ta ainult usku oma Jumalasse ei kaota.

— Papa, Hiiupil surrid kah lapsed ärä! — tähendan, oma käsi isa põlvile pannes ja uskudes, et nüüd on ta kannatusil küll vist lõpp.

Isa ei vasta midagi, jääb vaid sarnase pilguga mulle otsa vahtima kui küsiks ta, kes ma olen, ja mis ma tahan.

— Ah, Kusti, sina kah siin, kas sa magama es lähägi? — ärkab ta oma mõtteist ja ulatab käe, et seda mu õlale panna.

— Es lähä, sii Villu läks vällä!

— Või Villu, olli vist Villu jah... Ja mis sa rääksid, et Hiiupil?

— Et Hiiupil surrid kah lapsed ärä!

— Kas sul kõik ikki meeles on?

— Ikki on.

— Hiiupil surrid lapsed ärä jah. Küll sa oled aga kange meeles pidama! Jah, Issand andis, Issand võttis, ta nimi olgu kiidetud nüüd ja igavesti. Näed nüüd isigi ärä, mis sii inimese elu on — elas ja olli viil Salme, aga nüüd pole teda meil änam, ja nii sureme kõik... Katsu sinagi, Kusti, seda sis ärä kanda ja ole ikki hää laps, küll me sind sis juba aidata tahame, et sinagi paremale järjele saad!

— Küll ma nüüd katsun olla kah, — arvan, kuna isa mu pääd silitab — silitab ja ei märkagi vist ise, kuis kaks pisarat üle ta kortsunud põskede alla veerevad ja mu käele langevad.

„Papa, mis sul on?“ tahaksin küsida, kuid ei julge seda, tundes end nagu süüdi olevat, et neid pisaraid tohtisin näha, mis mul võõrastav on, sest et ma isa veel iialgi nutmas polnud näinud.

— Papa, Salme on sis surnd? — osatan, katsudes enesele rõõmsat nägu teha, et asjast enesest kord otsekoheselt rääkida.

— Surnd! — kinnitab isa, kahe käega veel hoolsamini üle mu pää siludes, kuna mu rõõmus nägu end korraga viltu kisub, mina oma pää isa sülle peidan, et sääl ta kurbusele kaasa tunda ja nutta.

— Põlnud kedagi nähä! — tuleb Ella, kes kauemat aega väljas olnud, tuppa.

— Mis siin änam nähä on, Salme juba surnd! — nuuksub ema.

— Surnd? — hüüab ka Ella, kuid mitte nii, kui oleks see tal ootamata tulnud, kuid nagu küsides, mis ta nüüd peaks tegema, ja, selle üle mingisugusele otsusele tulnud, jookseb ema juurde, kisub Salmet kättpidi, seda raputades, enese poole ja hakkab, seekord vist küll mingist õudsest hirmust, suure häälega nutma.

Mind pahandab see nutt, ja oma pisaraid tagasi surudes vaatan seda ja mõtiskelen: „Olgu pääle, et Villu koer poiss on, kuid nii rumal ta pole, et ta kedagi petta tahaks. Ja mis sii Ella nüüd peaks lõugama, just nagu ma aru ei saaski, et ta vigurit teeb!“

— Oh sa Jumal küll, et tohter ka es tule! — viib ema Salme siin voodi pääle, kus ta teda riidest hakkab vabastama ja seda nagu tavaliselt, kui Salme õhtuti magama heitis.

„Ja miks seda? Ega ometi Salme... Ent inglid, need pidid ju tulema ja Salme taeva viima?“

Ja korraks — vaatamata kõige selle pääle, mille tunnistajaks ma olin, vaatamata, et seda ka kõik teised kinnitada teadsid — usun, et Salme ikkagi veel mitte päris surnud pole, et surm veel midagi suuremat, midagi veel iseäralikumat peab olema, et Salme jälle, võib olla, juba homme voodist ülal on, me väljas ümber jookseme ja ma talle ütlen: „Aga, Salme, kas oli küll hirm, kui sa ära pidid surema?“ — „Ja te kartsite?“

küsiks Salme. „Jumal, miks me siis kartma ei pidand — öö läbi olime kõik ülal!“ — „No ja, seda ma arvasingi. Tahtsingi sellepärast teile natuke hirmu teha, et näha õige, mis te siis teete!“ naeraks Salme.

Veetlev illusioon, kui häämeelega ma selle juures ka oleksin peatunud, puruneb vaid juba järgmisel hetkel, kui näen, kuis ema riideist lahti võetud Salmet selleks sisse toodud pesuvannis pesema hakkab, ent kus Salme pää ja käed, kui neid tõstetakse, ebaloomulikult kui murtud või närtsinud, rippuma langevad, mida ma veel enne iialgi polnud näinud, ja mida silmitsedes arvan tundvat seda õudist, külma hirmu, mille pärast Ella veel äsja südantlõhestavalt karjuma hakkas.

Ja otsekui midagi eemale tõrjudes raputan pääd, kuna sääl vist kõik sel ööl üleelatud kujutelmad segi olid paisatud, sest et korraga soovi tunnen ema ja Ella nutust üle karjuda, et seda mitte enam kuulda. Silmitsesin veel hetkeks isa, kes nüüd toolilt üles on tõusnud ja, käed sügavasti taskuisse surutud, mööda tuba kõnnib, panen siis kaks kätt kõrvade ette, mis mul juba „pilli ajavad“, ja jooksen toast välja — õue.

„Salme on siis ikka tõesti surnud, tähendab, polnud põhjuseta, et mind keskööl üles aeti. Ent tuppa?... Tuppa ma küll enam ei lähe!“ mõtlen, paljajalu väljas, ukse ees seistes ja siis õue pääle sammudes, kus öisest külmetusest valge härmatis maas on.

Poisut Pollat, kes laudaukse ees põhuhunniku otsas magasid, jooksevad mulle siin haukudes vastu. Viimane, mind ära tundes ja vist ka hiljutist keretäit mäletades, longib oma pessa tagasi, kuna Poisu mu najale püstib, et oma külma keeleotsaga üle mu näo tõmmata.

— Sa vaene, rumal luum, sa ei täägi, et Salme surnd on, ega sul sis änam küll lusti põles niiviisi mängida! — räägin, tal esimesist käpist kinni võttes ja teda enese ees nii hüpata lastes, kus ta, kartes, et selili lükatakse, urab ja mu kätt pureb.

Öö on vilu, ja kui mul paljajalu lumehärmatisel külm hakkab, lähen puuriida juurde, kus saepingile

istun ja oma jalad saepurru peidan. Ent Poisust, kes ikkagi veel, otsekui trööstiks mulle, mu ümber jookseb, saab mul kahju ja olen õnnelik, kui taskuist leivakoorukesi leian, mida nüüd talle võin anda. Leivakoorukesed — need said söögilaua juures vahest tasku pistetud, ei tohtinud neid ju söömata jätta ega laua alla visata. — Esimesel korral oleks öeldud, et poiss mõnitab, teisel juhul aga, et jumalaiva ei tohi pillata. Nüüd läheb see jumalaiva, vaatamata selle pääle, et nad kõvaks kui kõdrad on kuivanud, üsna asja ette, sest poisu ei mõnita, närib nad ruttu katki ja ootab, et veel annan!

— Põle änam... Vaata, näe, kõik taskud tühjad! — näitan Poisule taskut, mis pahupidi kistud, ja võtan ta oma sülle, mille tänuks ta keelega otse üle mu huulte tõmbab.

Ja ikka selgemini ja selgemini, pärast toas üleelatud juhtu, tunnen iseäralist rahuldust — külmast kevadööst; tähis säravast taevast; täiskuust, mis ükskõikselt igale poole oma salapärast tumedat valgust levitab, valgust, mis mind kartma paneb; veskitammi kohinast, mis siit ligi kaks versta eemal, kevadel suurvee ajal siiski alati siia ära kuuldub; konnade krooksumisest ehk kontserdist, mis hobustekoplis tiigis peetakse, ja mis vahest kui koerte haukumine kustki kaugelt siia kostab, ja kriiskava karjumisega üle õue lendavast kiivitist, kelle järsud tiivalöögid õhku kui teravad noad läbistavad.

Näen ja kuulen kõike seda ja kiindun oma vaatega üksisilmi tähis kiirgavasse taeva...

Ja palju neid sääl on... Kas jõuab neid kõiki üles lugeda? Tuhandeni võib lugeda, kümnetuhandeni, sajatuhandeni, siis aga läheb kõik segi, ent tähti, neid on ilmlõpmatu hulk... Ja on neil kõigil nimed? Oi, seda ei võigi olla — nimedest tuleb puudus ja lähevad niisama kõik segi! Kauemat aega ühte tähte silmitsedes hakkab see virvendama — virvendab ja kaobki viimaks ära... Näed vaid vähe aja takka teda jälle, siis ei teagi enam — kas on see sama või oled ta mõne teisega juba ära vahetanud? Kuid siiski — vaata,

sääl on „sõel“, sääl — „põhjanaba“, sääl jälle „vanker“, millel „karu“ ees, kes selle trahviks, nagu isa teadis rääkida, vankri ette rakendatud, et ta säält hobuse ära murdnud. Kuid vaata — sääl läbistab miski noolena taevast ja kaob... Ma tean, see oli „äraeksinud“ täht, mis nüüd kuhugi maha kukkus. Kes sarnase tähe leiab, seda ootavat mingisugune õnn — leidis niisuguse ju vaeslaps, ja see muutus ta käes kullatükiks. Ent kui mõni neist, ja just praegu, otse siia õue kukuks, oi, kuis ma siis õnnelik oleksin, selle kätte haaraksin ja tuppa jookseksin, et vaadake! Ja siis sünniks küll vist mingisugune ime — Salme saaks terveks, ema ei nutaks enam, isa unustaks, mis tänasel ööl on kannatanud... Meie Salmega oleksime kõige õnnelikumad — peidaksime selle tähe kuhugi salaja ära ja käiksime siis teda sääl sageli vaatamas. Käiksime vaatamas teda ka veel siis, kui juba suured oleme, et mäletada ja ikka jälle meeletada seda hirmu ja õuduse ööd, kus Salme surnud oli, mina vaid Poisuga väljas, puuriida juures külmasin, mitte julgedes tuppa minna...

Siin tunnen midagi külma oma jalal, kes sinna midagi veel külmemat ja vastikumat jättes kui ta ise on, säält jälle edasi kargab.

„Ja kes sind, kuramust, siia ajas?“ pahandun, konnale järele vahtides, kes mind sugugi ei näi kartvat, vaid, kui paar hüpet on teinud, oma suured, rohelised silmad mu poole pöörab ja mind asjatundlikult silmitseb, kui sooviks ta küsida: „Ent mis vahti sina siin öösi pead, kui sa magada ei näe?“

„Ja mis sinulgi siin asja on — kui sa tiiki ei saa, kuula kuis teised sääl karjuvad. Ja pole ka selles midagi iseäralikku, et ma ülal olen, sest ka Villu ei uinu!“ vaatan, kuis eeskambri aken avatakse, ja säält keegi välja vahib...

Kuulen, kuis külatänavat mööda, mis maanteele välja viib, vankriga sõidetakse.

„Tõnu sõitis tohtri järele, nüüd nad vist tulevad!“ — mõtlen, ja mõne aja takka ongi kuulda, kuis õueväravavatakse ja säält hobusega sisse sõidetakse.

Poisu kargab mu sülest ja jookseb haukudes neile vastu, kuna Polla temale oma pesast järele haugatab.

Tulijais tunnen Tõnu ja kellegi võõra ära, keda tohtri arvan olevat. Tõnu seob hobuse talliukse ette kinni ja sammub tohtriga toa poole, kuna mina jällegi mõtlen, et ehk äratab tohter Salme surnust üles, tegi seda ju Jeesuski Jairuse tütrega — ja hiilin neile vargsi järele...

— Tulete juba, Salmel aga on juba kõik mööda! — räägib ema, kes neile eeskambris vastu tuleb.

— Mis see mööda on? — küsib tohter, olles juba valmis oma suure kraega kasukat seljast maha ajama.

— Kõik on mööda, ja põle meil teda änam. Natikse aa eest just heitiski hinge! — läheb ema tohtri juurde, et tal kasukat maha aidata võtta.

— Või juba hinge heitis... Siis ei ole mul ju änam tarvis riideid ära võtta, — lausub tohter nii ükskõikselt, mis mind imetlema paneb. — Ma käskisin teid ju kohe mulle järele saata, kui palavik hakkab!

— Saatsime kah, aga jäite hill'as!

— Mhh, või hill'as... Aga te oleks külmaveekompressi pidanud tegema, nagu ma rääkisin!

— Tegime, aga mis ta ikki aitab: ju sii surm ikki vist Jumalast olli! — ohkab ema. — Ja kudas me teid uutsime, et tulete ometi, ja ehk saab vaesekesest viil asja! — tähendab ta ja hakkab siin päriselt nutma.

— Kui ta Jumalast oli, siis ei oleks mind küll tarvis olnud tuuagi, et ilmaasjata kallist raha maha visata! — kurjustab tohter.

— No, mis ta n'd tuuagi või, ja kis teda ennegi ärä täädis, seda lapse tervist või — närtsib kord ärä ja ongi läbi. Põles toond kah, oles täänd, et ärä sureb! — räägib isa keskkambrist tulles ja Villu lahtijäetud akna juurde minnes, sääl kuuvalgel raha kord veel üle lugedes ja seda siis tohtrile ulatades. — Ehk aitab sest tohtrihärradele?

Viimane, raha vastu võttes, vaatab seda käes, kui tahaks ta midagi vastata, laseb selle siis kuhugi tasku kaduda ja pakub isale jumalagajätteks kätt.

— Olge nüüd terve jah, et tullite. Tääte ju isigi — mis sii lapse tervis tühi nüüd, kui tal surm olli ülebalt puult määratud, mis sii tohtergi sääl änam tiib. Või on sii inimeste võimuses, kellegil viil hinge nagu vägisi siis hoida, muidu üks Jumala vihastamine! — arvab isa, tohtri lahkusest meelitatud, et ta selle kätt tohtis suruda.

— Ja muidugi, muidugi, mis need tohtrid teavad, nemad nõiakunsti pole õppinud ja vihastavad ainult Jumalat. Kutsuge aga vanad naised lugema, need pobisevad sõnu pääle ja hoiavad teil hinge sees, kui koolmas olete, ja siis pole tohtreid enam tarviski! — läheb tohter, kel nüüd rutt on, varnast oma kübarat võtma, mis tal aga käest maha kukub.

— Kis neid vanu naisi nüüd... Eks neid ole ennegi nähtud, ja mõni tiib pobisemisega kah terves! — kummardub isa, et kübarat üles võtta.

— Tänan, — lausub tohter, kes, oma raske kaalu pääle vaatamata, isast ette jõuab ja nüüd kübara tugevasti pähe surub, et see enam ei kukuks.

— Olge isi kah terve, et vaevas võtsite. Tõnu, sa vii sis tohtrihärrad jälle tagasi!

Tohtrihärrad ongi juba sellega valmis ja astuvad üle ukse pimedasse kööki.

Sääl juhtub neil mingi õnnetus, sest on kuulda millegi asja kukkumist, siis sajatamist, käsitsi kobamist ja Tõnu häälitsemist: siit, siit — siin on ukseauk!

— Pime küük, ei näe ju! — arvab ema, võtab tikud ja tõttab kööki tuld näitama.

Vähe aja pärast tuleb ema tagasi ja räägib, et tohter polevat ust leidnud, olevat riiulit vastu läinud ja säält kausi maha ajanud. Ema räägib seda, kerge naeratus näol.

Mulle meeldib see naeratus, mis ema minule, iseäranis nüüd, kui ta nii palju on nutnud, nii armsaks teeb, et juba oma pimedast nurgast, voodijalutsi tagant välja mõtlen tulla, ta kaela ümber hakata ja öelda: „Ema, sa ei teagi ise, kui hää see on, kui sa ei nuta. Salme on nüüd surnud — ta pidi surema, tohtergi ei võinud enam aidata — ent olgu, ma tahan

su vastu nüüd veel parem olla, tahan sulle ka Salme eest olla, ainult palun sind — ära nuta nii palju, ma ei jõua seda enam kannatada, jooksen jälle välja õue pääle ja külman sääl öö läbi!“

— Kena, pahandab ja hakkab oma vana naisi rääkma ja isi ka viil tohter. Kas sii mehisel mehel ka nüüd rääki sünnib, just nagu rumalas tuleb tegema, ja tema üksi on sii tark... Põle sihukest tohtert enne näendki! — ütleb isa, akent kinni tõmmates. — Külmetab, homme tuleb vist ilus ilm!

Ma ei leia siin enam põhjust end varjata — köhatan ja hakkan lahti riietuma.

— Kusti, sina kah siin ja ikki viil ülebal? — imetleb isa.

— Ülebal jah, ei hooligi magamisest nagu kedagi. Välläs käisin ja kuulasin konni — niid rooksuvad täna õue tiigis, mis hirmus! — lausun, häädmeelt tundes, et isa sellest, mis äsja keskkambris sündis, vaikida oskab.

— Mis asjad? — küsib isa, kes mõtteisse oli jäänud.

— Konnad, ja just nii kui koerad hauguvad.

— Või konnad... hauguvad ja... aah, — ringutab isa oma käsi, haigutab ja sammub keskkambri...

Tasa, et mitte Villut äratada, tükin ta kõrvale voodisse, kisun kasuka üle pää, tõmban enda sääl kerra ja vaibun raskesse unne.

Päev pärast õe surma.

Järgmisel hommikul, pärast Salme surma, see oli palmipuude pühal, unest virgudes, kuulen väljast marjaaiast rõõmsat, varblaste ülemeelikut siristamist, kuna hele kevadine päike tuppa paistab, seda üle kullates.

„Aeg vist oleks juba üles tõusta, kuid miks ema meid veel äratama pole tulnud?“ vaatan Villut, kes avasui mu kõrval norskab.

Midagi halba, midagi, mille pääle mõelda ei tahaks, meeletub pikkamisi, kuid pääletungivalt, kuna seda nii häämeelega tagasi oleksin tõrjunud ja soovinud, et see ainult pettus või halb unenägu oleks olnud.

„Ja miks ka mitte seda, sest kõik on ju nagu harilik: hele päike, varblaste rõõmus sädistamine, mis meid nii sageli kevadhommikuil on äratanud, Villu rahulik uni... Kuid Salme, kuuvalge öö, paljajalu külmetamine väljas puuriida juures, tohter kes isaga pahanduses oli — kas see kõik unenägu oli?“

Ja unenägu see polnud, seda mõistan, sest ikka selgemini ja selgemini tõusevad öised elamused mu silme ette. Ja ei tunne ma enam häädmeelt ilusast kevadhommikust, nagu tavaliselt, vaid on kahju häämst, rahulikust unest, millesse pääle kesköõd surnuna vaibusin, ja pahameel Villu üle, kes öõl, kui kõik ärkvel olid ja palvetasid, rahulikuks oskas jääda, praegu rahulikult magab ja siis, kui kord jälle ärkab, seda vaevalt mäletab, mis sündinud.

Edasi vaatan talveunest virgunud kärbest, kes, Villu nägu mööda joostes, ta silmaauku püüab tükkida, kas uudishimust aetud või selleks, et vaadata, kas

midagi poleks pruukostiks suhu pista. Kui see aga ei õnnestu, siis edasi Villu suu juurde matkab, mille avause ees vaid peatub, otsekui järele mõeldes ja imetledes, et küll on sügav ja kohutav, kui põrguhaud, ning siis otsustavalt — ta ninatippu ronib.

„Püüan selle „loomuse" kinni ja lasen talle suhu kukkuda, ehk ärkab siis üles!" otsustan, käega järsku liigutust Villu nina suunas tehes, mille juures viimast vähe riivan, kärbes lendu pääseb, Villu vaid öisest valvekorra väsimuses vahvasti edasi norskab, kui Napoleon ööl pärast Vaterloo lahingut.

— Villu! — tõukan „Napoleonile" küünarnukiga ribikontide vahele.

— Mmhh! — pöördub ta teisele küljele, et edasi noorsata.

— Villu ae, kas isi ei kuulegi või — sa larised nii kui üks vana orik?

— Orik jah, — kisub Villu teki üle pää, et sinna enam päike ega kärbsed teda tülitama ei pääseks.

— Villu ae, kuramus, tõuse üles, juba suur valge ammugi välläs ja päike paistab!

Ent Villu ei kõssagi. Ma tean — on veel üks abinõu, mida vahest olen tarvitanud: üles tõusta ja nii kaua Villu päält tekki ära kiskuda, kuni Villul kops üle maksa läheb, voodist välja kargab ja mind taga ajama tõttab. On ta kord ülal, unustab vihatujus ära kui hää oli magada. Meeletades vaid, et, võib olla, on Salme tõesti surnud, loobun ka sellest abinõust.

— Villu, kas sa juba ükskord kuuled või — mis sa ikki larised, kui sa inimese muudi magada ei näe.

— Ja mis sina, kuramus, õige peris must tahad — iniseb pähle, kui parm kõrva veeres ja ei lase silma kinni panna! — heidab Villu end voodis selili.

— Mis sa ikki nii paelu kaatsid — kas sa hullus ei lähä viil selle magamisega!

— Ja mis kubjas sina mul sis õige oled — kas sinu käest küsima pian tulema või?

— Minu pärast võid kaatsi nii paelu kui tahad, aga papa isi käis aamas, on kuri! — valetan, sest

mõistan, et Villut enam rohkem ärritada ei tohi, kuna enese rahulduseks näen, et ta rusikas kätt sirutab ja sellega siis oma silmi hakkab hõõruma.

— Villu, kas täna põle ilus ilm või?

— Ei tää.

— Aga sa vaata, kudas päike paistab ja varblased siristavad, nii mis hirmus.

— Varblased siristavad sellepärast, et nad laulda ei oska: sirit särit, Jürit Marit, säuts säuts... ja, kui kiviga viskad, sis „purr" panevad lendu. Kui nad täoaasta viil pias räästasse pesi tegema, kõik sorgin latiga maha.

— Ei tää, kas nüüd sorki maksab — nemad kah linnud, munevad väiksed munad ja teevad pojad.

— Ikki kõik maha. Varblastega ei tehta kedagi — ei oska laulda, muidu säutsuvad ja teevad kurja. Aga vaat mustadräästad, kuula ja aa kõrvad kikki, kudas niid laulavad — sadat muudi häält teevad ja tuleb kui noodist.

— Kus nad seda kõik pias oskama?

— Ikki õpivad. Kuuleb kui kana kaagutab, kaagutab järgi, inime aab vilet, vilistab järgi ja just kui mõni miis kunagi — vjuuuütt! Kui sa ta aga noorest pärast pesast kinni võtad, sis õpib inimese muudi rääkma ja räägib kui inime. Meil kuulmeister seletas.

— Ei tää, kas nüüd peris inimese muudi... Aga, Villu, kas sa täna üüsi magasid kah hästi?

— Mis mul's pidi olema. Üüsi, kui keskkamrest tullin, jäin magama, aga sis aas une päält ärä, kui mamma jälle kangesti ikkes. Vaadasin, sind es ole ja tõusin üles — pala hakas, ja kirbud sõid, mis hirmus. Näe, praegu viil üks kuramus närib siin puusa kondi otsas! — sügab end Villu. — Mõtsin kah vällä minna, aga es viitsi ja tegin sis akna lahti.

— Sis sina ollid akna taga — ma nägin küll. Ja seda sa kah es kuule, kui tohter käis?

— Mis tohter?

— Ikki peris tohter, linnast.

— Es kuule.

— Ja sa es küsi kah, mis mamma ikkes?

— Mis mul sest küski olli.

— Noh olli ikki, kas sa sis ei tää, et Salme juba surnud?

— Surnud on surnud, mis sa sest sis ikki räägid.

— Aga, kui ta surnud on, ma pian ju sis rääkmä.

— Ütsid juba, kas sul muud juttu põlegi... Ei saa viil peris silmagi lahti teha, kui juba hakkab jälle! — jääb Villu vihaselt lakke vahtima.

— Ega ma'i ütleski — aga mul on, kui ma järgi hakkan mõtlema, sii nii nallakas!

— Isi pärib ja kahjatseb, aga omal on viil nallakas? — saab Villu veel enam pahandatud, valmis olles mulle selga pöörama.

— Ei, sa'i saa must peris ikki aru, — ma mõtsin seda, et Salme ikki elas ja olli siiamaani ja nüüd järsku põle änam ... et just nagu imelik tuleb kõik sii ette!

— Kudas sii viil järsku olli — kaks nädält olli haige suremas maas.

— Kaks nädält küll, aga kudas sii on — Salme es taha surra, kas tääd, ikkes peris, kui talle ütsin, et ärä sureb, nii et mulgi läks süda haledas, aga kedagi es aita ja ikki surri ärä... Kis teda sis õige ärä suretas?

— Ah, kis teda suretas või?.. Kedagi põle tarvis sureta, surm, kui ta tuleb, sis ta tuleb!.. Sii on just niisama kui me koolis laulame: liha on kui lilleke, surma laps on inime! Ja sii kõik on looduse säädus, nagu meil kuulmeister ütleb. Surm — sii on luukere, pildi pääl sa põle näend — käib vikat sellas ja niidab, ja kui Jumal tahab, et sa ärä piad surema, sis ike või tii, mis tahad — kedagi ei aita, niidab maha. Näe, meil koolis surri üks poiss ärä, vaat sii olli alles järsku — nii kui nuusas. Heitsime õhta magama, kõik terved poisid kui purikad, tegime viil oma vigurisi — üks laseb nellaküpuli, sii on sis patarei ja paugutab, teene aab käe püsti ja kamandab: roota, paljba na turka, plii! — ja kolmas paneb jälle tule otsa...

— Mis asja ta paugutab?

— Rumal kah, ei saa aru — rabapüssi laseb! Tääd, kui ube ehk ernid on saand, sis tulevad kõige suuremad paugud: puu-uh-põmm!

— Aga kas sis kohe tuleb, kui kamandab!

— Tuleb küll. Poisid uutavad ümmer ja kakestavad, ja kel juba paisus on ja tulla tahab, see astub ette.

— Aga sis lähvad ju püksid põlema? Ma kuulsin, kui mamma rääkis, et mis su pükstel ikki on, et alati teesed tagant just nagu kõrvend ja muudkui aga katti jälle ja pane paik pääle.

— Aga ilus on, kui põleb, sii ju puhas luhvt, tääd, nisuke sinine tuli, just kui vosvur. Aga vast, kui kõva laeng on, mis kaua seisnud, ja kõvad tropid, lüüb ka tule pükste otsa ja püksid purus, kui üks näru — sinna põle kedagi parata, sõja aeg... Aga küll sai ikki nalla kah!

— No jah, mis sis edesi?

— Ei kedagi. Sooba Rein, kange poiss nagu alati, paugutab viil kõige rohkem, ikki lahingu padrunid ja täis tropid, et kas mõikab või mitte, aga hommiku tõusevad üles, vaatavad — Reinul juba koivad sirakil, ei hinga änam iist ega tagant ja olligi tossu vällä paugutand!

— Või juba sirakil, aga kissi Sooba Rein olli?

— Kui sa'i tää, mis sa's küsid. Sa küsi parem, et kudas ta ärä surri?

— Mul ükstapuha — ja kudas ta's surri?

— Nõndaviisi. Nüüd ütlen kah — kis ta olli. Sooba Rein olli vana Sooba Reinu poeg, peris õige nime järgi: Rein Soop. Ja nüüd sii Rein Soop heitis õhta magama kui kunagi, aga hommiku es tõuse änam, ja poisid vaatavad ... surnd!

— Kudas ta sis nii järsku ärä surri?

— Vaat, seda ma just oodasingi, et küsid: kudas nii järsku? Meil koolis kah poisid naaravad: kudas surnd, ehk tiib muidu vigurt, et näpistame! Aga mis viguri tegemine sii änam on, ja mis sa surnust änam näpistad — kondid kanged, ei liiguta oimugi, ja voodis suur verelohk!

— Kust sii verelohk sinna sai?

— Ei tää, tohter ja politsei käisid linnast sääl, enne es tohi teda kiigi näpuotsagagi puuduta. Poisid jälle, nüüd kui mõni lähäb viil patareid tegema: lase,

lase, niikaua kui kõhu lõhki lased ja süda sul ärä rabatas!

— Kas tal sis kõht lõhki olli?

— Põlnud, aga tohter isi, tema ju tark miis, olli valge põlle ette pand ja kõhu lõhki lõigand, et vaatab, kas olid kõvad tropid, või olli poiss putru ärä surnd!

— Ja tegi terves kah?

— Mis asja, kõhu või? Kõhu olli suure sukanõõlaga jälle kokku nõõlund ja ütlend, et poisil olla süda ärä rabatud, ja et veresuun olla katti läend.

— Aga, Villu, sina käristad ka vast, mis hirmus, kas sa surma ei karda kah?

— Ütsin juba, et looduse säädus, mis tast sis karta on.

— Ei tää, mis Salmel viga olli, et ta ärä surri?

— Salmel põlnud viga kedagi — Salmel ollid rõuged.

— Aga mul ollid kah rõuged mineva aasta. Mäletad, sul ja Ellal ja ... aga me es sure kedagi ärä?

— Ega's kõik ärä sure. Meil lõid rõuged vällä, aga Salmel lõid südamesse, kui aga südamesse lähäb, sis närvetab kohe ärä, nagu papa ütleb.

— Salme on nüüd taevas?

— Taevas jah.

— Aga, Villu, kudas sii on — ma mõtsin, et kui Salme ärä surri, hinge tõmmas ja papa „läbi“ ütles, et sis pidid inglid tulema ja tema taeva viima?

— Kis sul seda rääkis?

— Vanaema rääkis, ja mamma ütles kah.

— Kust sa tääd, et nad es vii?

— Inglisi põlnd ju.

— Paelu, mis põlnd. Inglid on vaimud, siipärast neid ei näe. Inimese hing on kah vaim, seda kah ei näe.

— Aga kudas neid sis pildi pääle maalitas?

— Mis asju?

— Ikki inglisi?

— Maali võib pallu. Kuradi võib kah pildi pääle maali ja õige suured sarved ja pika aduvantsiku taha teha.

— Mis asi sii aduvantsik on?

— Aduvantsik on saba. Sii on parusski — parusski ne panimaješj, tčort, ei oska?

— Ei oska, — lausun, Villu tarkuse ees aukartust tundes.

— Ma oskan maali kah, kui sa vast tahad — näitan. Piibliluu raamatus maalsin peris kohe eht aduvantsiku Adaam Adaamovitčile juure — kust sa muidu tunned, et ta miis on!

— Kissi nisuke on?

— Aadam, Eeva miis. Meil kutsutas teda koolis mitmet muudi.

— Ah soo, nüüd saan aru. Ja mina mõtsin, et kus piibliluul sii esimene leht on jäänd, kus Aadam ja Eeva pääl ollid, sis sina...

— Aadam ja Eeva läksid üle Neeva... — üks lori laul. Kuulmeister olli hirmus kuri ja ütles, et määri muud raamatut viil, mis sa määrid, aga mis sa jumalasõnast teotad, pandis nurka ja käskis uue raamatu osta. Aga kelle iist ma ostan, kui papa raha ei anna, es jää sis muud üle kui tõmmasin lehe vällä, et muidu pahanduses iis.

— Või ikki kohe peris vällä, küll on kahju!.. Aga, Villu, kas sis kuradit kah põle?

— On küll, aga kurat on kah vaim.

— Aga kudas teda sis taevast maha sai visata — kudas sa vaimu viskad? Ja nüüd hulkva ta müüda maad ümmer ja püüdva inimese hingesi?

— Tühi lori, hirmutavad muidu.

— Ei tää kedagi, kas on tühi lori — mina kardan küll. Ja sina kah, kui sa lehe vällä tõmmasid... aga sul ehk on leht alles?

— Põle.

— Või põlegi änam. Sis on hull küll, Jumal nuhtleb kah!

— Kedagi ei nuhtle, kui sa ei karda, aga kartmise vigur on sii — ära kedagi mõtle. Kui ei mõtle, sis sa'i karda kah!

— Aga kudas ma saan, kui ei mõtle, näe, praegust surri Salmegi ärä, ja ma ikki mõtlen... Ei tää, kui meie ärä sureme, kas ka taeva lähme?

— Ikki taeva.

— Kas mahume kõik sinna ärä?

— Mahume küll... Süüb, kurat, puusakondi otsas, ja ei saa, kuramust, kätte kah! — hakkab Villu end sügama.

— Küll sa võid aga vandu... Ja taevas sääl saame Salmega kokku jälle?

— Kokku jah... Kätte sain, küll on hää miil, ja vaata kui suur, kurat, just kui põuasitikas! — näitab Villu mulle oma näppude vahel kirpu.

— Tapa ärä, mis sa näremast viil vahid... Ja sis tohime jälle üheskoos mängi?

— Tohime küll... Eehh, emane, kurat, munad läksid kõik laiali, kui üks pask! — lausub Villu, surmaotsust väikse söödiku kallal täide saates.

— Aga kui lapsed taevas koerust, või nagu, et nad Salmele haiget teevad, kis neile sääl's vitsu annab?

— Vitsu?.. Ei tää. Eks Vanajumal anna! Aga, kui kuuli lähän, küsin kuulmeistre käest järgi — tema tääb rohkem... Vitsu? Aga on nallakas küll, kui peris seda asja järgi mõtlema hakkad — kust võtab Jumal kasevitsa? Öeldas, et sääl palmipuud ja roosid kasvavad, aga kas kased ja kadakad kah — ega ta ometi mõni karjamaa põle? Või ruuskab taeva Isa sääl kah rihmaga, nagu kord papa käest sain? — muheleb Villu.

— Sis, kui sa papa piibu purus murdsid ja ahju visasid?

— Ei, sii olli koolis, kui tahad, ma jutustan. Kuulmeistrel on üks väike vana koer, või mis ta tühi nüüd koer või, ainult sii nimi — muidu üks karvanäss, nina alati tatine ja näsiseb teene, nagu tatitõves. Ja mina teda silmaotsaski salli ei või, kui ma teda kuskil üksipäinis kätte saas, ma kägistas ta häämeelega ärä... Ja kõige rohkem täidab südame viil sii täis, et kuulmeister teda hoiab, hoiab kui titte — süüb kah temaga ühe laua päält!

— Ei tää, kas ta nüüd süüb?

— Jumala iist süüb. Koera suust võtab ka viil ärä ja pistab oma suhu, mis koer on ärä tatistand!

Selle karvanässi ollid nüüd poisid kord kinni võtnd, torpa pand, torbasuu kinni sidund ja selle klassitahvle taha naala otsa riputand, justku leivakoti. Kuulmeister piab tundi, kuuleb, et koer kuskil kiunub, kutsub: „Mopsi, Mopsi!“ aga ei leia, kus põrgus sii Mopsi ometi on!

— Ja es leiagi kätte?

— Leidis küll. Ja kui vihane sis viil kuulmeister olli, kui ta torpa katsus — näost läks üleni punases kui vähk ja värises kõik viha pärast. Sorgasin Karule külge, et ole nüüd vait, ja tulli omalgi hirm pääle, et es julge kõvasti hingatagi.

— Kissi Karu olli?

— Ikki üks koolipoiss. Tema ja minu pääle kõik sii kupatus langeski.

— Kas sis teie seda es tii?

— Kuigi tegime, ega's me temale seda ütlema es lähä.

— Aga kust ta sis tääda sai?

— Ega kohe es saa kah. Tegi küll kurja näo ja lubas kõik söömata jätta, kui vällä ei anna, kis tegi, aga kõik vagusi, kui surnuhaud, sest kardavad Karut kah ja täävad, et sii nalla ei tii. Mõtles aga viimas kuulmeister viguri vällä ja hakas ühekaupa oma tuppa kutsma, ja nüüd olli üks kuradi salanühk ärä ütlend, et meie oleva teend.

— Ja teile es tehta kedagi?

— Mis tal's ikki teha on, lubas koolist vällä visata.

— Aga es viska kah?

— Es viska, ta muidu lubab. Tahab, et sis lapsed tema tuppa lähvad, sääl nutavad, tema kätt musutavad ja paluvad.

— Ja te läksite?

— Põle mõtlendki minna. Konn nisuke, tahab, et lapsed tema iis niisama lömitavad kui sii tatine koeranäss. Karu ütles kah, et visaku vällä, paluma küll ei lähä!

— Mis teil's tehti?

— Lauba, pääle tunda, kui teesed kodu läksid, jäeti koolimaja juure. Me aga pidasime Karuga aru

kokku ja tullime kodu. Mõtlime, et kuulmeistrel meelest ärä lähäb, et pikk pühabane päevake iis. Aga kedagi — vaevalt ollime esmaba koolimaja juure saand, kui kuulmeister mede papa oma tuppa kutsus. „Nüüd hakkab pääle!“ mõtsin kohe ja es julge änam ukse taha kuulamagi minna. Natikese aa pärast tulebki papa ukse pääle, vaatab üle klassitoa ja hõikab mind oma juure. Nuuskan ruttu nina tühjas ja lähän papale järgi kuulmeistre tuppa — juba Karu kah sääl oma papaga. „Poiss, sa'i tää viil, kelle sõna sa koolis piad kuulama. Sinul seda õpetud põle, või mis? Tääd, koolis on kuulmeister siisama, mis kodus mina, su isa. Ja kas sul meelest ärä on läend, kudas sind koolis õpetas, et ülemad on meile Jumalast antud, ja nende sõna piame nõndasamma kuulama kui Jumala sõna... Või mis mina sis sinuga tegema hakkan, kui sind koolist vällä visatas? Mis metsaluum sinust sis õige niimuudi kasvab!“ loeb papa nii kui jutlust, isi aga harutab juba pükste päält rihma. Tahtsin Karu süüs aada, et Karu pandis koera torpa ja torba olli ta kodust toond, mina hoidsin ainult torpa kinni, kuid Karu vahtis mulle nii kurjasti otsa, et suudki lahti es saa teha, kui juba paar tulist rihmaga müüdä selga sain! — jutustab Villu ja vahib muheledes lakke, rahul olles, et tal neid häid mälestusi nii palju on, kuna mina nende poolest vaene olen.

Kuulen ema köögis talitavat, meile hommikueinet valmistavat ja laulvat: „Küll kõrgest mäest jõuad sa üle, kõndides, ei hauakünkast jõua sa üle iganes. Ja olgu ta nii madal, ei säält sa üle saa — sa väsid ja ta alla siis lähed uinuma...“

Siin katkeb laul, ja kostab nutt, kui oleks see uinumaminek tõesti nii raske, kuid vähe aja pärast kuulen jällegi: „Sest, majaline, laula nii reisilaulu sa, et üksi haua poole sul on siin rännata. Kui lahke kella helin sull' kostku surmalaul, ja enam veel — et tõused kord üles suurel aul!

— Villu, kas tääd, tõuseme peris õige üles. Mamma laulab kah, et tarvis üles tõusta, juba kirikukellad lõõvad!

— Ma sirutan viil natike aega! — haigutab Villu.

— Ega minulgi tõusmisest hädä põles, aga ma'i jõua änam rohkem vällä kannata, kui sii mamma nii paelu tönnib! — tähendan, ronin üle Villu voodist välja, riietun ja jooksen, nii kuis olen — paljajalu, köögist läbi — õue.

On ilus varakevade hommik. Päike on juba kõrgele tõusnud ja paistab nüüd soojalt ning meelitavalt. Öine härmatis on sulanud ja maa on sellest pehme ja porine, kuna vastu päikest vaadates näib, nagu liiguks ja väriseks õhk ja seda kõik vist neist palavaist päikesesuudlusist. Üksteise võitu tõusevad lõokesed väljalt üles, et lõõritamisega Loojale kiitust andes kõrgele taevasinna kaduda — nii kõrgele, et neid mõni aeg sääl kärbsena näha ja siis vaid veel nende hõbeselge hääle järgi neid jälgida võib. Marjaaias siristavad varblased ja on mesilinnud väljas, kes lendlevad ümber marjapõõsaste, mis juba hiirekõrvul lehis pakatavad. Pihlapuu otsas, kuhu me eile Villuga, kui ta koolist koju tuli, puuri panime, hüplevad kuldnokad, kes oma rõõmu uue korteri üle mitte taltsutada jõudes jätmata sinna sisse ja säält välja käivad ja laulavad, tiibu lahutades, kui tahaksid nad lendu tõusta.

Kõigele sellele kaasa elades, marjaaias kraavikaldal joostes ja võililli noppides, mis, võib olla, veel täna esimest korda lahti on puhkenud, näen Tõnut, kes Vanamäraga õuest välja sõidab.

— Tõnu, kus sa lähäd — tohtri järgi? — jooksen temale tee pääle vastu.

— Rumal laps, Salme ju surnd, mis sii tohter änam tiib! — räägib Tõnu, kuna mina, lilli peos hoides, vankri järel sörgin ja viimaks käpuli porri kukun.

— Tule, istu pääle, tiid ennast maas poriga kah! — peatab Tõnu hobust.

— Tõnu, kus sa sis õige peris lähäd? — küsin vankrile ronides.

— Kirstu tuuma.

— Kirstu?

— Kirstu jah, ütsin juba, et Salme surnd.

— Kas sis kirstu tarvis on, muidu ei saa?

— Kudas muidu, ega inimest ometi koera muudi hauda aeta. Surnu pannas ilusti kirstu ja kirstuga viias mulda!

— Või mulda... ja sis sa ütled ikki, et ilma kirstuta ei saa?

— Ei saa... Prrtuu, kas sa... Kus sul, kuramusel, silmad on, ei näe kah änam, ronib, va mait, kivi otsa! — tõreleb Tõnu hobusega. — Ei saa, ütsin juba, koer ja kass võetas kinni ja visatas ilma lugemise ja laulmata auku, aga inimest ikki nõnda ei saa... tema viias ikki kirstu ja jumalasõnaga, nagu inime kunagi, mulda, ja, kui kirstu kodu tuun, võtan labida selga ja tiin ka Salmel tema viimse vuudi valmis!

— Missuguse viimse vuudi?

— Ikki haua, kus sis Salme igavesti saab magama. Haua pääl piab õpetaja matuse aeg kõne, sina aga, kui sa kasvad, võid sääl Salme haua pääl alati käia ja tema iist Jumalat paluda.

— Aga kus siis haud on?

— Ikki surnuaias, hauad ja ristid, niid on kõik sääl rias!

— Või surnuaias ja rias kah... Aga, Tõnu, kus sa üüsi käisid?

— Tohtre järel.

— Tään küll. Nägin kah, kui sa tohtrega tullid, aga, arva ärä, kus kohal ma sis ollin?

— Kus sa mujal ikki ollid kui magasid.

— Es maga, arva viil!

— Salme juures ollid?

— Põlnd kah, arva aga edesi!

— Ei ma oska änam kedagi arvata.

— Õues, puuriida taga ollin.

— Mis sa sääl tegid?

— Kedagi es tii, kartsin.

— Keda sa's kartsid?

— Mamma ikkes kangesti, ja mina kartsin. Kõik iksid! Kui nad aga Salme riidest lahti võtsid, ja Salme änam es liiguta, tulli mul kange hirm pääle, ja ma juusin õue... Aga, Tõnu, kuskohalt sa kirstu tuud?

— Ikki linnast.

— Aga mispärast papa isi ei tii?

— Papa ei oska. Linnas aga on ilusad kirstud: kullatud ääred ja inglid kaane pääl!

— Elusad inglid?

— Ei, maalitud ikki.

Ma mõistan isegi, et mu küsimus rumal oli, niisama rumal kui veel äsja minu usutlemised Villu käest, sest mäletasin, kuis mullusuvel meil haige lind ära suri, kellele Villu ka kirstu tegi, ja kelle matusel Salme nuttis; mäletasin, kuis Salme juures käisin, kui ta haige oli; mäletasin, kuis Salme siis rääkis, et ta surra ei tahtvat, nüüd ta vaid ometi surnud on. Milleks teda nüüd tarvis on kuhugi kaugele, tundmatusse surnuaeda „mulda“ viia, mida seni vaevalt uskuda jõudsin ja mis mulle ikkagi arusaamatuks jääb; meeletasin möödunud ööd, mis elava pildi jälle mu silme ette manas — tundsin, kuis silmad vett täis tulid, ja pöörasin näo kõrvale, et Tõnu seda ei näeks...

Ent päikene tõuseb kõrgemale ja lõokesed lööritavad... Lööritavad kõrgel meie pää kohal, aegamööda säält madalamale laskudes, et siis kõrgusest noolena endid alla kukutada; lööritavad, kui peaksid nad kevadpäikesest ja ääretust vabadusest lõpmatu õnnelikud olema, ja ei läheks neil minu kurbus ja minu pisarad mitte kõigevähematki korda...

Lilled minu käes on vaid juba ära muljutud, mõned isegi katki murtud, vaatan neid ja mõtlen: „Ei tea, kas taevas ka lilled kasvavad? On see vaid nii, siis pandi nüüd Salme sinna kuhugi, kui väike nukuke, lillepeenrale istuma, et haista, tunne, kuis siin kõik lõhnab, ja tea, kui ilus siin on! Salme aga murrab ja muljub oma ümber väikseid lõhnavaid reseedasid ja tulipunaseid tutusmoone, mis kaharad kui roosid, ja mõtleb — mõtleb, et miks ta ära pidi surema ja sellega oma sõbrast, see on minust, lahkuma... Ta nutaks häämeelega, kuid ka seda ei tohi ta, sest peavad taevas ju kõik õnnelikud olema! Kas saab sääl vaid õnnelik olla, kus igav on? Ent nii hirmus igav on Salmel, seda usun, sest pole tal enam sõpra kaasas, kes praegu rööplist külavahe teed Tõnuga sõidab, kartes iga minut

ümber viskamist, ja pole enam ilusat kevadhommikut, soojendavaid päikesekiiri, ääretut vabadust ja ääretut sinetavat taevast, kuhu lõokesed lõõritades, kui kärbsed, kaovad ja sinna upuvad... Kas mõistab, kas mõtleb Salme ka praegu seda, mäletab ta mind veel ja tunneb veidikegi kahju sellest, et „siit" lahkus? Ehk on tal tõesti sääl parem, on sääl õnnelik ja unustab minu varsti?.. Oi, siis tahaksin küll haigeks jääda ja ära surra... Ja jälle oleks tuba pime ja salapärane, inglid tuleksid, Tõnu sõidaks tohtri järele ja siis, mõne päeva pärast, surnuaiale, kus hauad ja ristid kõik reas, ent ema? Ema saaks siis jälle nii lõpmatu palju nutma, ja temast oleks mul kahju..."

— Kusti, ega sa maha kuku? — küsib Tõnu kui vanker siin ühte külgepidi sügavasse roopasse langeb, mina vaid instiktiivselt käega õhku haaran, et mitte üle vankriveere lennata.

— Ei kuku... Tõnu, kui sa kirstu ärä tuud, mis Salmega sis tehas?

— Ah, mis tehas või?.. Ma juba rääksin — Salme pannas kirstu ja maetas maha!

— Kus kohta?

— Aga iki surnuaida.

— Kus sii surnuaid on?

— Surnuaid on kaugel linnas, kiriku juures.

— Ja surnuaias on paelu lilli?

— On küll.

— Aga, Tõnu, kas tääd, kui Salme maha maetas, sis istutan niid lilled tema haua pääle, saab nähä kas hakkavad viil kasvama? Mamma lubas kah viia — et niisutan neid oma silmavii pisaratega, küll sis kasvavad!

Tõnu pöördub vankris ümber js vaatab sõnalausumata minu poole, ent mitte, et näha, kas need lilled veel kasvama läheksid, vaid et mind mõista, kusjuures temagi oma suud matsutab, nagu tahaks tal midagi alt üles tulla.

Ka mina mõistsin Tõnut, et aga temale seda mitte näidata, kuivatan vargsi pisaraid ja mõtlen: „Tõnu teab, et mul Salmest kahju on, ka temal on kahju, kuid ega

ta seepärast veel nutma hakka — ta on ju suur ja vana mees! Ja ega isagi Salme surma puhul poleks nutnud, kui mitte need kaks pisarat, mis tal nagu vägisi kustki kaugelt rinnust välja pigistati, palgele poleks tulnud. Ent hää inimene on see Tõnu küll — tohtri järel käis läinud ööl, praegu läheb kirstu tooma ja siis võtab labida selga, kui poleks see midagi, ja läheb üksipäini kuhugi kaugele, tundmatule surnuaiale, kus hauad ja ristid kõik reas, väikesele Salmele viimast voodit valmistama..."

— Kusti, sa ehk lähäd nüüd päält maha? — ütleb Tõnu, kui juba kodust ligi verst maad eemale oleme sõitnud ja maanteele välja jõudnud.

— Ei, ma tulen sinuga linna! — tähendan, mäletades, kuis ema koju nutma ja Villu „sirutama" jäi.

— Sa ju pallajalu?

— Põle viga — jalad topin heintesse, ega sis kiigi ei näe!

— Ja sul põle riididki sellas, ja pallas kõriauk välläs?

— Ega's sii kedagi tii. Kuub on natike vana, aga, kui nööbid iist kinni panen, ei saa arugi... Linnas, kui sa kirstutegija juure lähäd, võin ju vankre pääle jääda, ja, kui kuuekrae üles käänan, ega sis kõri änam nähä põlegi!

— Kõri on nähä, püksid on sul jalas lagund, ja kõik on sul ripakil! — naerab Tõnu, ja, näidata tahtes, et ta seepärast, et mul kõik ripakil on, minuga sugugi pahane pole, aitab ta mu, hobust kinni pidades ja kahe käega mind toetades, vankrilt maha.

Tõnu sõidab edasi, kuna mina vaid, püksid „rebadel", tee kõrval seisan ja talle takka järgi vahin...

Kirikulised, minust möödudes, teevad minu üle mitte just viisakaid märkusi — et vaadaku ma, kas mul mitte talliuks lahti polevat jäänud, ja kas säält mitte täkk välja ei tulevat! Ma ei tea nende sõnade tähendust, ent mõistan, et mind narritakse, ja pöördun kodu poole.

Saabudes koju ja esimest kevadetoojat pääsukest nähes, olen valmis selle uudisega juba tuppa jooksma, kui mulle Ella vastu tuleb:

— Sa ei oskagi muud teha kui ümmer lõhverda. Mamma käskis sind jalamaid tuppa tulla!

— Ma saatsin Tõnut — Tõnu läks kirstu tuuma. Ella, tääd, ma nägin pääsukest!

— Mis sis, olen teda ennegi näend. Kusti, kas sul sis põrmugi Salmest kahju põle, kui sa ümmer joosed ja pääsuksid vahid?

— Mis kahju mul sis piab olema?

— No jah, sa küsid viil, mispärast sa sis sugugi ei nuta?

— Ega's ma tüdrikulõks põle, et nutan: papa ja Villu ei nuta kah! — pahandun, ise vaid mõeldes, et miks ta mind ometi piinab, nagu oleks mul enesel vist kerge.

— Villu, sii puukaru... Villu pärast surgu või kõik ärä, kas arvad, et Villul sest kahju on!

— Kedagi ärä sõima sa ilmaasjata puukarus, mis karu sa isi õige oled või, ja kust sa tääd, et kahju põle?.. Villu on igatahes etem kui sina — sina tii aga silmad märjas, lõõtsu ja ütle sis, et sul kahju on, just nagu su viguritest kiigi aru ei saas. Ja kui mina küsima tulen, et mis Salmel viga on, sis näägutad mind: kedagi põle Salmel viga, Salme on suremas, vaat, mis Salmel viga on — just nagu ma nii rumal oles ja kedagi ei tääs. Haugutasid mind ja, vaat, nüüd Jumal nuhtles ja laskiski Salme ärä surra!

— Ja just nagu sul seda tarvis täädagi oles — poisijunn, pühi enne ninaalune puhtas. Ma põle vigurt teend, sina isi tiid vigurt, ja, kui sa peris haugutama tahad hakata, kaivan mammale ärä, ja saad naha pääle kah!

— Ammu juba lubad kaivata, arvad, et sind vist õige kardan või? Aga sina pia meeles kah, et tänasest päevast pääle ma su sõber änam põle, ja rääkma sa teenekord minuga ära sugugi tulegi, sis tääd, kis su poisijunn on! — lõpetan sõneluse, Ellale tuppa järele minnes ja meeletades, kui hää oli äsja veel Tõnuga vankris Salmet mälestada, kui hääd, kui kerged, kui rahustavad siis pisaradki olid, mida nii raske oli tagasi hoida.

Matus.

Salme oli surnud, ja päevad venisid mööda, igavad ja pikad...

Oodati ülestõusmise pühi, kuid puudus igaaastane ärev askeldus, vaid kõik tehti tasa, sõnata ja kui varem selle üle kokkuräägitult, mis osutus seepärast möödapääsmatuna ja tingimata tarvilikuks. Villu kõndis ja vahtis vihaselt oma ümber, kui oleks ta midagi ära kaotanud. Ella eraldus, otsekui kartes teistega kokku puutudes mittesoovitava kõneaine pääle tulla. Isa jäi sageli oma töö juures, piip hambais, oma ette vahtima — mida ta vahtis või nägi, Jumal seda teab, kuid piip, see kustus sarnaseil korril, mille järele ta siis veel seda innukamalt haaras, kui oma mõtteist toibus; ja paistis, otsekui oleks ta iseenese pääle pahane, et ta küllalt nõrk oli neile alistuma.

Täiesti alistunud oma saatusele oli ema oma kurbusele, mida ta isegi näis armastavat, ja oma Jumalale, sest trööstimatus leinas olid vist pisarad magusad, millel lõppu ei paistnud tulevatki.

Kõige selle põhjus, mis meie majja nii palju kurbust ja tuska tõi, Salme, oli tarre viidud, kus ta oma valges kirstus, nurgas pinkidel, oma viimist und puhkas. Ma teadsin, et Salme tares oli, ja alati, kui tareuksest pidin mööduma, tegin seda kikis varbail, hirmul olles, et uks vahest ootamata avaneb, ja säält keegi välja astub, pole ka tähtis, et just Salme.

Vaheldusena ja uudusena nii igavalt mööduvais päevis tundus vaid suur neljapäev, mis oli määratud Salme matuseks.

Kaugemalt matuselisist tulevad mõned juba eelmise päeva õhtul kokku, keda ma küll ei tunne ja kellest ainult niipalju teada saan, et nad meie onud ja tädid peavad olema.

— Vaata, kui suured lapsed teil juba, tiite aga pääle ühtelugu. Kis sii on — Kusti? Vist kõige noorem riitsikas, aga suur jõmmkärakas juba, kui Kollat. Sii on mamma järgi, sest saab teil tugev poiss! — räägivad ühed.

— Ei tunne änam ärägi, ja ammus sii olli, kui viil ristsel ollime! Jah, pias niid ajad lähvad. Ei saa aega ümmergi vaadata, kui juba vana oled ja noortel ilmas ruumi piad tegema. Kunas kuuli lähäd, väike junnlane? — küsivad teised, unustades, et mind äsja veel Koljatiks ülistati, ja mulle liginedes, et minu pääd silitada, millise lahkuse eest vaid nurka taganen ja säält neid vahtima jään, kuhu mõnigi neist mulle veel saia või kompveki pihku pistab, mis tasku lasen kaduda.

Mul on hää meel, et ma ema enam nutmas ei näe, milleks tal vist ka aega üle ei jää, sest hommikust saadik talitab ta. Kord on tal köögis tegemist, kord toas, kord peab ta jälle külalisi vastu võtma, kusjuures ta tähendab, et küll on ikka hää, kui sugulased üksteist ka meeles peavad ja vahel ka omakseid vaatamas käivad. Ka sugulased näivad seda uskuvat, olles ülilahked ja vabandudes tuhat korda, et nende pärast ilmaasjata nii palju vaeva nähtavat. Ei leia ma ka isa näol enam seda tõsist, külma rahu — mida harjunud olin sääl nägema ja mida vaadates mul alati temast kahju oli — kui ta laualt suure tühja klaaskannu võtab ja sellega toast välja läheb. Ma tean, ta läheb tarre õlut tooma, ja jooksen temale järele.

Isalt tares õllekannu saanud, lasen selle suurest vaadist, mis siis sisiseb ja vusiseb, kui oleks sääl madu sees, õlut täis, ise küll mitte vähe hirmu tundes, sest siinsamas tares, eemal taganurgas, on Salme oma valges kirstus.

— Papa, mis sii nii kangesti vusiseb siin sihis, just kui lõhki tahas aada, kas siisamma purju panebki? — küsin, ühe silmaga nurka piiludes ja mäletades, kuis

Villu rääkis, et isa purjupanemise rohtu õlle sisse panevat, mis nii kange olevat, et vaadid puruks viskavat.

— Ah, mis sii vusiseb või — sii õlu käärib, vaata, kudas kobrutab! — seletab isa. — Ärä sa maha kalla, rüüpa isi päält ärä. Ei ta purju pane kedagi. Õlu annab jõudu, sii on niisamma kui leib, aga vedel, tal rammu siis!

Mina upitan klaasi suu manu, puhkan säält vahtu eemale, rüüpan ja mõtlen: „Las anda päälegi õlu jõudu, ja las olla kõik õnnelikud, ent Salmest on ikkagi kahju. Miks ta ära suri, ka tema oleks nüüd hääd õlut võinud maitseda ja õnnelik olla!"

— Sa paku külalistele kah! — muheleb isa, kui mina, üllekann süles, iseteadvalt tuppa lähen, otsekui oleksin selle õllekannuga pääjagu pikemaks sirgunud.

— Katske nüüd kah, oma vabriku tüü. On vist natike kange saand — pandsin karastuseks toobi viina vaadile lisaks! — sunnib isa matuselisi õlut jooma, mida need ka „katsuvad", suid matsutavad, kuulavad ja ühiselt konstateerivad, et ei olevat ühti kange, vaid üsna paras.

Ei jää ka minust tähelepanemata, kuis iga uus külaline pudeli, mis ilusasti paberisse mähitud, taskust välja võtab ja isa kätte ulatab, mis isa, nagu peaks see just nii olemagi, isegi tänu ära unustades, vastu võtab ja tagakambri kappi viib. Vaatab seda ka Villu ja tähendab, et pidagu ma seda meeles, sääl olevat magus viin kui palsam, palju parem kui see, mis isa vahest linnast tõi, et kui rüüpad, siis oksele ajab.

Ma luban seda, kuid saan siin huvitatud voorimehest, kes õue sõidab, ja kelle hobuse nina ees koerad jooksevad ja hauguvad, kui vankrilt keegi paksu kõhuga, toredais riideis, kuldprillid ninal, keskealine mees ühes naisterahvaga ja umbes kuueaastase tüdrukuplikaga maha tuleb.

Näevad seda ka aknast isa ja ema ning lähevad külalistele õue vastu.

— Ei uutnudki teid. Kutsime küll, aga arvasime isi jälle, et kas nüüd kauge maa tagant tulete! — räägib isa.

— Tullite rongi päält? — küsib ema, vankrilt kõiki pakke oma kätte võtta tahtes, ühte neist maha pannes, kui neid palju saab.

— Sõidate just nagu vällamaale, terve aasta muun ligi! — arvab isa, mahapandud pakki üles võttes.

— Jah, juba eila õhtu sõitsime Riiast vällä, eks ole oma kolm-nelisada versta maha ka tehtud! — räägib võõras härra, palituhõlmu lahtistades, rahakotti välja rebides ja rublalist hõberaha voorimehele pakkudes, mis viimane vastu võtab ja tänuks mütsi kergitab.

— Villu, vaata nüüd, kis niid on? — pöördun Villu poole.

— Kas sa's ei tunne? Sii on Riiaonku, mamma vend, sinu ristiisa, adukaat!

„Prrtuu sõida Riiga...“ meeletub, kuis isa mind vahest põlvil kiigutas, ja mõtlen, et kui Riiga sõidetakse, siis sõidetaksegi sinna seda rikast onu vaatama, onkut, kellel „kerge leib“ olevat, millise leiva pääle ka mina kord pidavat saama.

— Või siisamma ongi sii Riiaonku. Näend põle, aga papa rääkmise järgi tunnen küll!

Külalised tulevad tuppa, kus neil päälisriided maha aidatakse võtta.

— Ah soo, vaata, see ju vist Kusti, minu ristipoeg. Näe, kui suureks meheks juba sirgund! Küll sa aga karjusid, kui kirikus olime. Ei tää, kas sust elus ka niisugune torupill peaks saama? — tuleb mu juurde onu, kes mind tähele on pannud, laialt naeratades ja mulle oma suurt kätt pakkudes.

— Ega ta nüüdki paelu parem põle. Ikki siisama röögand — vähä puuduta, juba aab pasunt! — tähendab isa palitut nagile riputades.

„Ja mis ma neile kurja olen teind, et nad mind narrivad! Kas see nende arust nii ilus on, kui nad mind torupilliks ja röögandiks kutsuvad?“ mõtlen pakutud kätt vastu võttes ning enesel veel seda piinlikum tundes, kui siin onu seljataga lahtisjuustega, käharpääga tüdrukuplikat näen, kellel suuremad riided ära on võetud ja kes nüüd, kerge ja õrn kui liblik, mind suurima uudishimuga vahib.

— Ah soo, ma ei ole teid ju veel tutvustand. Siin, Kusti, on sinu onutütar — Linda!

Oma kohmetust tundes, sooviksin kuhugi ära kaduda, kui juba onutütar ühel jalal imeliku kerge niksu teeb, paari sammuga mu ette astub ja mulle oma pisikese käe annab, mille küll vastu võtan, kuid talle ootavalt otsa jään vahtima, et mis ta ütleb.

Ent midagi ei ütle Linda, kuna meie tutvust, mulle muidugi soovitavaks kergenduseks, järgmine asjaolu segab.

Vanaema, kes seni rahulikult ahju taga voodil oli istunud, oma poega häälest vist ära tundes, kolistab nurgas keppe ja püstib sääl nende najal.

— Jaak, kas sina isi õige peris tõesti oled või? — küsib ta, kuna ta lõug veel tavalisest rohkem väriseb.

— Mina jah, ema, sinu Jass, oma lihalikus olemuses ja ei mitte mu vaim! — läheb onu talle vastu, otsides ta kuivanud kätt, millel sinised sooned kui vihmaussid pääl liuglevad, ja seda oma käte vahele võttes.

Vanaema hall, armetu, kõhn ja sasis pää aina väriseb, värisevad ka käed, ja kepid kukuvad kolinal põrandale.

— Küll sa oled aga vanaks jäänd, ema! — toetab teda onu, et ta mitte kokku ei variseks.

— Või sis ikki sina, Jaak, mu poiss! Ja ma kuulan ja kuulan, et sii ju peris tõesti sinu hääl. Ja täna üüsi viil ollid sihuksed kenad unenäod, ja sina ollid sääl. Kas põle nüüd — ega niid unenäod ikki valeta!

— Ega nad valeta jah, — osatab onu.

— Ja põle mul seda undki änam olnd. Aga täna üüsi magasin nii hästi, ja nii hää olli, kui sind nägin! Ja kudas sind viil nägin. Nägin, et võtsid naest, ja sind laulatati kirikus, altari iis... küünlad põlesid, lühtred särasid, et olli just kui taevas!

— Või laulatati. Kus ma siis oma vanaeide jätan, või tahab ka uut? — naeratab onu, oma paksu „eide“ poole korraks pilku heites, kes parajasti oma toaletti kohendab ja seda kuuldavakski ei tee.

— Mis ma nüüd sest tään. Aga naine vana sul põlnd, olli nuur, sina aga ollid vana, niisamma vana kui minagi, ja hall habe olli sul. Isi mõtsin aga, et kudas ta su vanaksega viil lepib, et sina oled juba muld, tema aga nuur ja ilus, kui ruus. Hommiku aga tulli miile, et mis sii unenägu muud olli kui et mind surmaga laulatas, et surm kord ka minu järel tuleb, Jumala kohtu ette oma pattudest aru andma pian minema ja ei saa änam oma Jassiga jumalaga jättagi! Et tuleksid mind ometi kordki viil kaema, et tuleksid Salme matuselegi... Ja ega ma'i mäleta kah änam, kunas ma sind viil viimast korda nägin? — räägib vanaema, onu käsivarrele tugedes.

— Kusti ristse aeg, — tähendab onu.

— Või Kusti ristse aeg... Aga sest on juba paelu aega müüdä, sis nägin viil jumalavalgust, nüüd seda änam põle! — ohkab vanaema, käega üle oma silme pühkides, otsekui küsida tahtes, et miks need pimedad on. — Kui ma sind änam ei näe, sis luba ometi, et sind katsun, — jatkab ta, kuna ta kuivanud käed ja kuivanud sõrmed kui kõveraks murtud rehapulgad üle oma poja paksude põskede libisevad, selle lõuga, mille habemenuga paljaks teinud, silitavad, selle õlgadele langevad ja mööda külgi kobavad. — Ja habet põlegi sul, ja ma unes nägin, et olli sul pikk hall habe ja ollid kui jõulumiis. Ja jämmes oled sa läend, kui tõruke, ei ulata ümmert kinni võtmagi — nüüd sul omal naine, kis süüa tiib, aga kui koolis käisid, pidid ühtelugu nälgima, ja ollid sa sis kah kõhna, vaeseke, ja poissmehest pääst ollid sa kah kõhna. Mõtsin ikki, et õpmisega oma tervise ehk ärä riksid, aga es tii sii sul kedagi ja oled nüüd vist juba omal kena kõhukse ette kasvatand. Oi, kui sind viil oma ihusilmaga näes? — püüab ta, oma lapsest rahuldust tundes naeratada, nii hästi kui see tal korda läheb.

Naeratab ka onu päälesunnitult, kuid säälsamas järgmisel hetkel pigistab ta tudiseva halli pää oma rinnale, selle kortsus otsaesist suudeldes, mille juures vanaema juuksed, linanööriga patsi seotud, lühike-

sed ja armetud, veel armetumalt rotisabana ripnema jäävad.

— Aga, Jaak, kus sis su Linda on ja naine, kas nad mind ei tule ka vaatama? — küsib vanaema, kui onu teda ahju taha voodile läheb talutama.

— Ah, naine, Friida jah? Ta kohe tuleb, ta võtab suured riided maha! — vabandab onu oma naist.

Ent Friida on juba naisteperega teise tuppa kadunud, suurlinna uudiseid jagama ja maa uudiseid kuulama, kelle puudust leides, onu oma tütre poole pöördub:

— Ma unustasin koguni ära. Linda, tule siia, tereta oma vanaema ka!

Linda läheb vanaema ette ja teeb „kniksu“.

— Anna vanaema käele suud! — õpetab onu.

Ent Linda vist leiab siin alles, et vanaema pime on, sest tema suu tuksatab, kui tahaks ta millegi üle oma imestust avaldada, punastab siis (mis mulle ta juures iseäranis meeldib), haarab kortsunud, lõdvalt allaripneva käe järele ja suudleb seda.

Vanaema tõstab oma käe, et suudleja pääd silitada, katsub vaid mööda, mille üle onu kibedalt naeratab.

— Tule nüüd ligemale, lapsuke! — räägib vanaema, värisevat kätt enese ees hoides, kuni ta Linda pää leiab, mida paitab. — Oi, küll oled sa vist kenas lapses kasnd. Küll tahas sind nähä, aga põle änam neid silmi. Ja suur oled sa juba, ja mina es näe änam üü ega päeva valgustki, kui sind ristiti! Ja paelu sest on — neli, viis aastat?

— Kuus, — tähenbab onu.

— Õigus jah, Salme ja Linda olid ju ühevanused. Kustit nägin viil, aga Salmet ja Lindat änam es näe, ja Salme läkski juba ärä... Jah, noored inimesed kaovad kõik ühe kaupa, mind, inimesemulda, ei taha aga änam surmgi! — ohkab vanaema ja laseb end onu poolt voodi juurde talutada, kuna ema põrandalt kepid võtab ja need sinna järele viib.

Onu, vanaema voodile istuma pannud, pühib taskurätiga, nagu midagi meeletades, üle näo ja saab siis tagasi oma endise elava meeleolu.

— Kusti, tõin ka sulle kingituse, oleks juba ära unustand. Oota, ma otsin kohe, — tähendab ta, palitu juurde minnes, selle taskust midagi paberisse mähitud asja väljastades ja seda mulle pakkudes.

— Tänan väga, olge terve! — ütlen, nagu mind ema õpetas viisakas olema, peidan kingitud asja tasku ja lähen onu kätt suudlema, millest kahe käega kinni haaran, onu aga selle vabastab, minu pääd silitab ja mind hääks lapseks nimetab.

— Ja sina, Voldu, — pöörab onu Villu poole, — arva nüüd ära, mis ma sulle kingin?

— Villu ikki! — parandab isa.

— Voldu või Villem, ükstapuha, ega nimi meest ei riku... Noh, Villu, ütle siis, mis sa omale kingituseks tahad?

— Ei tää.

— Kas laulda oskad?

— Laulda ma küll ei oska.

— Mispärast sa siis ei ole õppind?

— Õpmine ei aita kedagi.

— Mispärast ta ei aita?

— Ega õpmine kedagi viil targas põle teend.

— Aga mis siis?

Meil kuulmeister ütleb, et aru järgi piab õpma, et kis pallu tuubib, sii lähäb lollis!

— Või lollis? Teil on siis tubli koolmeister, aga õpi sina siis aru järgi laulmine selgeks.

Ikki ei aita. Kui ma laulan, kuulmeister käseb järgi jätta, ütleb, et sul on suur hääl küll, kui Jeeriku pasun, aga ärä sellepärast viil arva, et sii lauluhääl on, sellega võid koerte pulmas kaasa laulda, sest kõik viisid on sul segamini!

— Sa laulad siis omal viisil?

— Omal viisil jah, — muigab Villu. — Kui tahate, sis laulan: „Üks roosike on tõusnud, sii õrna juure siist...“ Sõnad on selged ja viit oskan kah!

— Pole tarvis. Palju sul laulmine oli?

— Laulmist põlndki. Laulmise asemel olli riips.

— Missugune riips?

— Ikki riips ja muud kedagi.

— Mis see riips siis tähendab?
— Riips tähendab, et ei laulagi.
— Aga ise ütled, et „Üks roosike on tõusnud" oskad?
— Sis oskan, kui ma tään, et mind kiigi ei sega, ega naarma ei hakka, muidu lähäb kõik segamini!
— Või niiviisi, aga kas mängida oskad?
— Mis asja?
— Noh, ütleme — kaarta?
— Linna oskan põleta ja siga kah... valts viiekaardi turakut kah, muud küll ei oska!
— Tubli poiss! — lööb onu Villule peoga julgustavalt turjale, kusjuures külalised häätahtlikult naeravad, mille üle isegi kadedust tunnen. — Aga pilli, kas pilli oskad mängida?
— Mul põlegi pilli.
— Aga, vaata, ma kingin sulle pilli, siis saab sust muusikant! — võtab onu väikse suupilli taskust ja annab selle Villule.
— Suur tänu, võtke hääks! — ütleb Villu ja paneb pilli suu manu, kust kohe hääled kostavad. — Röögib küll, ma mõtsin, ehk on muidu järeltehtud pill! — tähendab ta kingitust tasku peites.

Ka Ella sai kingituse ja nimelt — „portselanist", nagu mulle öeldi, klaaspääga pupe, millel päris „elusa inimese" juuksed pääs ja imelikud vedrud sees olid, nii et silmad lahti ajas, kui sa teda pigistasid. See kõik ei võitnud vaid minu poolehoidu, nii et ikkagi veendumusele jäin, et see üks alamaist kingitusist on, kuna Villu tähendas, et mis sa ühel tüdrukul ikka paremat kinkida oskadki.

Mina aga, oma kingitust taskust uuesti päevavalgele tuues, leidsin tongidega lastava väikse püstoli, mille onu „montekristo'ks" nimetas ja ennustas, et minust jahimees pidavat saama, olgugi, et sellega ainult varblasi võis hirmutada. Villu tahtis püstoli oma pilliga vahetada, et küsigu ma, mis „kristus'ele" pääle tahan, pakkudes sääljuures mulle kahekümneviie-kopikalist hõberaha, millel keisrikuju ja kroonukull pääl olid. Ma küsisin, et anna terve rubla, teades, et Villul

nii suurt raha pole, ise siiski hirmul olles, et mis siis, kui Villu selle raha leiab ja püstoli minu käest ära võtab.

— Linda, anna nüüd Kustile oma kingitus ka ära! — pöördub onu Linda poole.

Linda läheb väikse käekorvi juurde, võtab säält veel väiksema klaaskaanega kastikese välja, mis vist kord onu sigarite all oli seisnud, ja pakub seda mulle:

— Vaata, Kusti, sa ei oska seda karpi lahtigi teha.

— Ei oska, — arvan karpi vastu võttes ja seda igast küljest silmitsedes.

— Sa vaata, vajuta, näe, siia nupu pääle! — näitab Linda ja laseb kaane otse mu nina all lahti karata.

— Nallakas, ja mispärast ta kargab?

— Nallakas jah. Tal vedru siis — kui vajutad nupu pääle, lüüb lahti!

„Ikka vedru ja vedru, Ella pupel oli ka vedru!" mõtlen ja tähendan, et näen küll.

— Aga sa katsu!

Olen sunnitud katsuma, vajutan nupu pääle, mis õige lihtne on, ja kaas kargabki jälle lahti.

— Ega sa nisukest enne põle näend?

— Põle, — lausun, karbikese üle vähem rõõmu tundes kui selle üle, et Linda, lootes mind õnnelikuks teha, ise minust vist veel õnnelikum on, ja et temaga nii ruttu sõbraks sain.

Matuselisile tehakse süüa, ja säälsamas keskkambris, kus äsja veel Salme haige oli, ja kus siis pisike suitsev lamp põles, kui ta suri, põleb nüüd heledasti suur kupliga laualamp.

Tuba on pestud, akendel valged kardinad ees, ja lauad, mis valgete linadega kaetud, on üle toa kokku pandud.

Matuseks on isa vasika „veristanud", ja nüüd auravad laudadel suured kausid värske praetud lihaga ja väiksemad kausid süldiga, kuna kausside seas punaste ja valgete päädega kroonitud viinapudelid vürstlikult seisavad.

Mul kõdistab midagi ninas, sest tean, et ema täna meile lihatükke mitte jaopärast kätte ei lõika, küll aga seda huupi süüa võib, nii et „vats rebeneb“, kuna ainult küsimuseks jääb, kas tohime külalistega ühes lauda minna, või antakse meile pärast?

„Nad kõik vist ootavad, mil süüa saab. Küll emal on veel tegemist!“ vaatan, kuis ema sööginõusid laual mitmel korral ümber tõstab, et need paremini sääl mahuksid.

— Kõhud tühjad, ehk tulete nüüd süüma kah. Ärge häbenege kedagi! — pöördub ema külaliste poole, kui ta laual enam midagi ümber tõsta ei leia.

— Just nagu mõnedele häätegijatele otsite kohe nüüd jälle süüa, ehk just nagu oleksime söögi pärast siia tulnd! — lausuvad külalised.

— Mis te nüüd jälle seda, põlegi kedagi pakkuda, aame läbi sellega, mis on! — vabandub ema.

— Jah, katsuge rahul olla. Tääte isigi taluinimeste asi, või sis me niimuudi saame kui saksad teevad. Veristasin vasika ärä, eks ta ole ikki värske kraam ja sünnib ehk süüa kah! — tähendab isa, laualt viinapudelit ulatades. — Istuge aga lauda pähle, — jahtuvad muidu ärä, — jatkab ta, esimesile laudaminejaile viina pitsesse valades.

Ühes võõrastega istuvad lauda ka Villu ja Ella, mind vaid pole keegi kutsunud, olen voodiäärele istuma jäänud ja vihastun selle üle.

— Kusti, mis sina sis uutad. Tule, istu siia, ma annan sul viina! — märkab mind isa. — Sii on punane ristal, Riiaonku tõi. Rüüpa, sii on magus. Tunned kohe, kudas südame alt läbi lähäb ja kõditab!

— Nüüd joodab lapse kah purju! — tähendab ema, ise vaid rahul olles, et isa täna paremas tujus on, mis nagu temalgi oma kurbust aitaks unustada.

— Mis ta'nd purju juuta või, sii raasike nüüd kedagi tiib. Kas on magus?

— On küll, õige hää olli! — osatan.

— Soo, nüüd oled tubli poiss. Pista pitsi ja pea aru! — annab isa mulle teist korda rüübata, mille järele ta pitsi uuesti täidab ja selle ise oma suhu ära laseb

kaduda, et tunda, kuis see südame all kõditab. — Sina, Kusti, istu nüüd siia Linda kõrvale, — näitab ta pingile, mulle enese ja Linda vahel ruumi tehes. — Ärä häbene kedagi, mis sa kardad. Salmet sul änam põle, sa oled nüüd üksi! Aga unusta ärä — mis läend, sii läend, õhkamine ja ikmine ei aita kedagi. Näe, me, vanad inimesed, katsume kah unusta — tuleme kokku kõik sõbrad ja oleme rõõmsad. Lindaga oled ühte harja, kasvate suures, kis tääb, saavad teist ehk kord elus viil hääd sõbrad!

Ma lähen üle pingi oma „hää sõbra“ poole ronima, kusjuures vaid oma porise jalaga tema valget kleiti riivan.

— Küll võib aga ronida, ja küll on aga koivad! — kuulen Lindat rääkivat, misjuures ta kleiti puhastama hakkab, sellele peoga pääle lüües.

— Mul kogemata läks, jalg jäi pengi taha kinni, ega mul koivad põle! — vabandun, ise vaid mõeldes, et pole Lindal ühtki tarvidust nii valget ja puhast kleiti kanda, mis iga puutumise juures määrdib.

Ent rüübatud viinast tunnen peagi, kuis mul meeleolu järjest tõuseb, ja et oma hääd, kauavaigistatud söögiisu rahuldada, lähen kausist peoga lihatükki võtma, millel üks kondiots just nagu kinnivõtte jaoks väljas, kui isa mind käisest peatab ja minu ette taldrikule näitab. Taldrikul näen laudnuga ja kahvlit ja muigan, kui mõtlen, et sarnaseid „riistapuid“ pean tarvitama, ilma milleta ometi nii hästi läbi saaks, toetan siis need vastamisi lihatükki ja kannan selle ettevaatlikult oma taldrikule, kusjuures puhtale laudlinale kirju rida rasvajälgi järele jääb. Isa näeb seda ja ütleb, et kui ma lauas „inimese muudi“ süüa ei oskavat, ta mind siit ära ajavat! Ma mõistan isegi, et see ilus polnud, ja püüan ettevaatlikum olla, kuid — kas oli nuga nüri, või oli lihatükk liig sitke — ainult seda märkan, et lihatüki juures noa ja kahvliga ametis olles mulle säält rasva näkku ja ka mu lauanaabri, Linda, pääle pritsib, kes kord kurja, küsiva pilgu minu poole heidab ja siis minust eemale istub... Edasi vaatan, kuis üle laua, mu vastas, Villu ja Ella rahulikult süüa mugivad, kui

oleks neil ainuke mure, et vaid kõhud täis saada, ja ei läheks neile miski muu enam siin maailmas korda.

„Ja mis sellest siis on, et mul hää isu on, ega ma teiste eest ikka ära söö — jatkub kõigile. Ja miks siis tõsine peab olema, kui rõõmus võib olla. On ju täna isagi rõõmus, ajab juttu ja naerab!" mõtlen, tundes, kuis mul tuju tõuseb midagi teha, mis neid üllataks.

Hää juhus ei lase end ka kaua oodata, sest juba järgmisel hetkel võtan laualt tüki magushaput leiba — mille taignasse, selle kastmise ajal, omad näpud pistsime ja neid siis lakkusime — veeretan selle sisust väikse kuulikese, panen selle pöidla pääle ja sihin, Villu „sihverplaati" märgilauaks võttes.

Villu jahmatab ja jääb kurjasti oma ümber vahtima, kui kuulike ta otsaesist tabab ja säält tagasi karates kellegi külalise supitaldrikusse tee leiab.

— Kusti, kurat! — ütleb Villu, kui ta pilk mu naerataval näol peatub.

— Anna viil lastele viina, vaata mis nad, puulhullud ärä teevad, nii kui metsalised! — ohkab ema, kuna külalised naeravad, pääle ühe, kes oma taldrikust leivatüki väljastab ja selle, minu poole ähvardavat pilku heites, laua alla viskab, kuna isa, külaliste rahustamiseks, üle Linda mu kõrva järele ulatab ja seda kaunis valjusti näpistab.

„Nii kui metsalised!" mõtlen, olles valmis veel suuremateks vägitegudeks ja selleks valu kannatama.

— Vaata, kas said nüüd! — tähendab Linda.

— Kedagi es saa. Mis sa's arvad selle nüüd ärä olema või! — ütlen ja vaatan, kuis Linda oma taldrikul liha hoolega peenikesiks tükeks lõikab, mida ta siis ükshaaaval kahvliga suhu pistab, ja imestan seda niisama kui äsja teretamise juures „kniksu", mis ta tegi mulle ja ka vanaemale, kes ometi midagi ei näe.

„Linnas elavad preilid, iseäranis vaid Riias, mis suur linn! — meeletub mul, nagu Villu rääkis. — Salme vaid ei olnud preili. Salme sõi hoopis teisiti — paremini, kui seda minagi, sest temal oli „terve" süda.

Anti kont kätte — näris seda ja lakkus sõrmeotsadki puhtaks, kui rasv neid mööda jooksis ja maha hakkas tilkuma. Linda sööks ka niiviisi, ent teda on õpetatud, et vaata, sa ei tohi, saad näpu pääle. Siin ta kardab vaid veel enam, ja nii jääb tal kõht tühjaks!"

— Linda, sa süü kõht täis, mis sa häbened. Näe, võta lihakamak kätte, pane kahvel ärä, mis sa tema näruga mängid. Me sööme alati ilma nendeta — mamma hoiab neid, ütleb, et külaliste jaos, ja seisavad puhtad! — räägin, kausist suurt lihatükki võttes ja seda Linda ette taldrikule tõstes.

— Aga, Kusti, mis sa nüüd tegid? — jääb Linda heitunud silmil minu otsa vahtima.

— Kedagi es tii. Sa süü kõht täis, mis sa muidu mängid.

— Ma änam ei jõua!

— Kust sa tääd, et ei jõua, kui sa ei katsu. Proovi viil seda liha, ärä karda, ega ta sikke ei ole, ja, kui ei jõua, ma aitan!

Linda heidab ahastava pilgu lihale, ohkab, pistab kahvli sinna sisse ja lõikab suutäie välja.

— Linda, kas tääd, Salme on surnud?

— Miks ei tää — tullime ju Salme matusele, — lausub Linda ja paneb kahvli ühes lihaga, mis juba suu manu ulatas, taldrikule tagasi...

— Mis sa lihast tadrikule pandsid, sa süü ja aa juttu kah, vaata, kudas teesed teevad. Kas sul Salmest kahju ka on?

— Ma ei tää ju kahjatseda — ma es tunnegi teda! — seletab Linda, valmis olles teist korda lihatükki taldrikule panema, kuid, minu pilku tabades, pistab selle suhu.

— Kudas sa teda sis tundma pidid?

— Aga kui ma teda näend põle?

— Kudas — näend põle?

— Ta ju surri enne ärä, kust ma teda sis nähä sain?

— Aga enne surma ta ju elas?

— Elas küll, aga kes teda mul sis näidas?

— Sa põlegi sis Salmet näend?

— Põle... Südame pääle paneb, — lausub Linda lihatükki suus närides ja vaadates, kas ei saaks seda kuidagi taldrikule tagasi panna.

— No jah, sis ütle, et põle. Mis sa muidu nii paelu seletad! — noomin Lindat, avasui lauasolijaid vahtima jäädes ja imetledes, et siin inimesi on, kes veel Salmet näinud pole. — Salme on praegust tares, kirstus, surnud, valge lina teesel pääl. Kui sa teda põle näend, sis lähme tarre vaatama!

— Mis sul ikki viil arusse ei tule?

— Kedagi ei tule arusse, lähme!

— Aga, ei tää, kas tohib? — paneb Linda noa ja kahvli lauale.

— Tohib küll, aga vaata sis isi kah, et sa ei karda

— Kui sa ei hirmuta, ei karda! — haarab Linda laua alt mõlema käega mu käest kinni, millest tunnen, et need tal värisevad.

— Aga sa isi juba värised, kui haava leht?

— Ei värise, sii lähäb varsti müüda!

— Hää küll, ma lähän küüki ja uutan sind sääl. Sa tuled raasikse aa pärast järgi! — õpetan Lindat ja tõusen lauast üles.

— Kusti, kus sa jälle ronid? — küsib isa.

— Vällä.

— Ei tää, mis tal nüüd jälle pias olema! — tuleb isa mulle kööki järele.

— Kusti, mis sul on?

— Kedagi põle.

— Kas viina jõid?

— Nii paelu jõin, kui sa andsid.

— Pää valutab?

— Ei valuta.

— No jah, hää sis küll, kui ei valuta. Ma mõtsin, et tõmmasid vast ehk paelu. Ole sis, Kusti, häälaps, ära teenekord änam võta. Ega sest sitast kellegil kasu põle! — manitseb isa ja tõenduseks, et temast tõesti kasu ei ole, läheb nurka, kus ta arvamise järel toober elajate söömaga peab olema, kummardub sääl, paneb sõrmed kurku ja laseb selle säält tagasi, mis tal südame all pidi „kõditama". — Näe, kas seda nüüd

tarvis on. Sa ärä mõtle, et su papa joodik on, et ma nüüd Salme matuse aeg natuke võtsin, aga ilus sii küll põle, et nüüd, kuramus, hakkab tagasi tulema. Ei kannata änam, paelu rohkem on teda sisse saand lakutud ... kõõk ... noh, kas nüüd põle hull, ei jäägi änam järgi ... kõõk ... aga kedagi es tii, aga nüüd võtab hinge vällä. Olen mitu korda põrgu põhja ärä vandund, et seda kuradi laket änam tilka oma suhu ei võta, prrhh, — raputab ta pääd, kui oleks ta tõesti selle „lakke“ pääle surmani vihane, aga tuleb teenekord jälle ette, sest on üks nisuke põrgu asi needmiseks siin maa pääl nagu nüüdki, et kuski tema käest ei pääse! — jatkab ta enese vabanduseks, komistab veel millegi asja üle köögis ja läheb tuppa tagasi, kust vähe aja takka Linda välja tuleb.

— Linda, sina?

— Mina jah, aga kus sa jäid? Mõtsin, et papa käest nüüd keretäie kätte said, ja ta sind läbi tuuseldas — es julge kohe küüki tullagi.

— Es tuuselda kedagi, ega papa täna kuri põlegi, ta on ennast täis võtnd — oksendas ja vandus, et seda kuradi mürki kunagi änam oma suhu ei võta!.. Aga pime on küll, mitte põrmugi ei näe, uuta, ma otsin tikku! — räägin pliidilt tikke otsides.

— Kusti, kus sa oled?.. Mis sa hirmutad, kaod järsku ärä!

— Siin... anna käsi siia. Lähme siit, siit lähäb tarre! — juhatan Lindat, pimedas eeskojas ukselinki peos hoides, et tareust avada.

Tare — mis kaua aega juba kütmata on seisnud ja kuhu, samapalju aega tagasi, enam isa pole saanud linu müügiks valmis panema — on nüüd külm, õudne ja niiske.

— Linda, kas kardad? — küsin ust enese järel kinni pannes, kuna mind tundmus valdab, kui peaks see nüüd lukustuma, et teed meile põgenemiseks sulgeda.

— Ei, — vastab Linda.

Ent juba järgmisel hetkel kustub tuletikk mu käes, mis korraks lähemat ümbrust valgustas. On

tundmus, kui luuraks meid keegi salaja, ja tunnen ühtlasi, kuis Linda minu käsivarrest kinni haarab ja mu vastu end surub.

— Linda!

— Jah.

— Ma ei tää, kus kirst on. Siin nurgas on õllevaat, vaata, et sa otsa ei joose, aad ümmer, aga sääl... Kui ma tikust tõmman, sis aita vaadata!

— Tõmma!

— Tõmman küll, aga sindred ei põle! — räägin, värisevail käsil tikke krapsides, ent mis nüüd tuld ei võta või jälle enneaegu kustuvad.

— Anna siia, ehk saan paremini!

Tikke Lindale ulatades ja ise mõeldes, et kas mitte siiski parem ei oleks, kui tagasi tuppa läheksime, põleb vaid juba tikk heledasti, kuna mööda tare tumedad varjud põgenevad ja nurkadesse kaovad, kuhu valgus neile veel nõrgalt järele küünib, et sääl midagi valget ja salapärast üles otsida ning seda meile õudse viirastusena silme ette tuua.

Vaatan seda, tunnen, kuis mul põlved värisevad, kuna siiski, nagu kellegi käsul paigale jään...

Aastaid palju on sellest nüüd möödunud, mälestusi palju kaugest, kaugest lapsepõlvest on ühes sellega nüüd tuhmunud ja igavikku surnud, millisele surmale ise niisama kiiresti lähenen, et sinna jäljetult kaduda, kuid tähendatud juht püsib kindlana veel meeles, millele sageli vastust olen otsinud ja eneselt küsinud: „Mis oli see, mis meid seekord paigale kinni naelutas, vaatamata süngest hirmust, millest värisesime? Kas oli see lihtne uudishimu, või oli see midagi muud? Kas polnud meil, lastel, siis juba midagi umbes sarnast tunnet, kui see täiskasvanuil on, kes rüsinal surnukambri tungivad, et õnnetul kombel hukkunud inimkorjust vaadata — olgugi, et väga hästi teavad, et pääle jälgi õudustunde, mis raskelt, kui kivi, südamele lasub, nad säält midagi kaasa ei too? — võib olla!“

— Kusti, mis sääl on?

— Sii on kirst, sääl on Salme — kas vaatame?

— Vaatame! — hoiab Linda veel tugevamini mu käsivarrest kinni.

Nagu mingit kuritegu korda saates, niisama kui äsja pimedas toas akna eest tekki ära võttes, kardan ka siin mõnda ootamatut õnnetust, kui käega kirstu katsun, et selle kaant üles tõsta. Ent midagi iseäralikku ei sünni, kui siin kaane tasa põrandale panen.

— Linda, võta palak näo päält ärä!

— Ma ei julge!

— Linda, võta, mis sa kardad, sii ju Salme — mamma pandis palaku pääle, et kärbsed lähvad muidu kallale ja tükivad silmaauku!

Linda käed värisevad, kui ta linaveerest kinni võtab ja selle surnu päält eemaldab, kust siis kahvatu, täis tumedaid plekke, vahakollane nägu, milles vaevalt veel Salme ära tunnen, meile vastu vaatab...

Ja ei mingit haledustunnet, mille pääle rehkendasin, ei leia ma eneses, kuna mind jällegi see rahulik ilme Salme näol kohutab, mida ta surma puhul nägin, kui täiskuu, niisama salapärane ja õudne, kui praegu see nägu, teda isa süles sumedal kevadisel südaööl veel viimast korda suudles.

— Linda, sa anna Salmele suud, mamma andis kah! — räägin, et oma kartusest üle saada ja ühtlasi temale näidata, et ma ei karda.

— Aga, Kusti, ma ei julge ju! — vahib Linda üksi silmi surnule näkku, nagu kartes, et see järsku end ehk liigutab ja teda seega hirmutada võiks.

„Ent suudelda võib ju ikki!“ mõtlen, mäletades, kuis ma sageli hommikuti, kui Salmest varemalt ärkasin, teda suudlemisega äratasin.

Surnule liginedes ja linaveert Lindalt enese kätte võttes, ulatan oma näo sinna poole, kus Salme oma tean olevat, kui tuli korraks jälle Linda käes kustub, mulle vaid mingisugune koppinud või mädaneva hais näkku lööb...

„Salme haiseb... Ja niisama kui koeraraibe, mille me kord Salmega, kui ta veel elas, mullu suvel mõisametsas marjul käies raestikust leidsime! Seda raibet me vaid vaatlesime, hoidsime küll ninad peos, kuid

vaatlesime ometigi — oi, kui hirmus see oli! Ja need tuhanded kärbsed, sipelgad ja putukad — mis neid sinna kõiki kokku meelitas? Ent sääl nad jooksid — ja on, kui näeksin neid praegu veel üsna selgesti oma silme ees läbisegi askeldavat... See raibe aga ise — pikas heinas, metsa varjul, kuhu tuul pääle ei käinud, palava päikese kõrvetusel, kesk punetavaid maasikaid, mida me säält lähedalt noppida ei julgenud — kuis ta nii vastikult lõhnas! Siis möödus mõni aeg, ja olime jälle sääl. Asjata ei olnud kärbsed, sipelgad ja putukad askeldanud, sest koerast olid järele jäänud ainult veel pleekinud luud, millest süngelt vastu haigutasid sügavad silmakoopad ja irevil hambad — kõik muu, see oli hävinenud... Ja mõtlesime: et vaata, elas ja oli koer, mitte mõni tore hagijas, vaid liht karjakrants, täis eluvallatust ja rõõmu — kuid unustas end korraks, kelmi jänese järel ülemeelikult kilgates, kes ta mõisa metsa meelitas, kus teda tabas metsavahi kuul. Ja oli meil kahju sellest karjakrantsist, kes õnnetu surma leidis ja keda ei olnud enam. Nüüd vaid Salme — mis saab temast, miks tuletab ta mulle seda jälki ja õudist koeraraibet nii elavalt meelde? Tõnu rääkis äsja, et ega inimest koera moodi auku aeta, et pannakse kirstu, tehakse matused ja viiakse jumalasõnaga hauda, nagu inime kunagi. Ja tähendab — kõik, mis sureb, see aetakse auku. Kas nüüd jumalasõnaga või ilma, sääl palju vahet ei või olla, sest põhjus on ikka üks — surnu läheb mädanema, haiseb, on õudne ja kole, ja seeparast tarvis ta kõrvaldada ... ja seepärast ema nii südantlõhestavalt nuttis, ja seepärast Tõnugi rääkis, et võtab labida selga ja läheb Salmele viimast puhkepaika valmistama sinna, kus hauad ja ristid kõik reas... Mina vaid tahtsin õnnelik olla ja pildusin Villut leivaga... Meie Isa, kes sa oled taevas. Pühitsetud saagu sinu riik. Anna meile, lastele, andeks meie võlad ja Salmele, kes nüüd..."

— Kusti, mis sul on? — küsib Linda, tikku süüdates ja mind kirstu juures nähes, mille äärest kahe käega kinni hoian ja kõigest kehast värisen, kogu oma liikmeis sarnast rammestust tundes, et maha kardan kukkuda.

— Linda, lähme! — vabastan oma käed kirstu küljest ja põgenen, kuid ülepääkaela pimedikus ukse poole joostes eksime ja kaotame sellegi.

— Kusti!

— Jah.

— Kusti, mispärast sa mind siia tõid? — nuuksub Linda ukse kõrval, pimedas nurgas.

— Ega mina... Ma tahtsin Salmet näha! — vabandun, Linda ees end süüdlasena tundes.

— Kedagi es taha sa nähä, hirmuta tahtsid mind!

— Linda, ega sa ometi nuta, ma mõtsin, et sa vigurt tiid? — küsin, kui ta pimedast nurgast leian ja kogemata ta varba pääle astun.

— Sul nüüd hää naarda: vigurt tiid! Ja nüüd sõkkusid mu varba ka katti, mis sa lämberdad oma suurte jalgadega. Ja riided tegid mul poriga ja pritsisid rasva täis — nii kui vana mats ikki oled! Mul tuliuus siidikleit sellas esimest korda, ja kas sa tääd kah, mis ta maksab. Neli rubla maksab, sa põle nii suurt raha näendki — peris toores siid alles, mamma ütles.

— Ärä nüüd ike sellepärast kedagi!

— Mine ärä, koer poiss, ma ei taha sind nähägi, molu! — hakkab Linda veel enam nutma.

— Kui ma raasike astsin, ega ma es taha seda, ja kas ma's sellepärast lämberdan ja molu pean olema! Isi sa ju ütsid, et ei karda, ja mis sa mind sis molus ja koeras sõimad. Kas sa isi tääd kah, mis molu on?

— Mul põlegi tarvis tääda, sa oled viil hullem, ja ma'i oska sul õiget nimegi anda — sest, kui ma seda ütsingi, et ei karda, kas sa mind sis hirmuta tohid, tola nisuke!

— Juba jälle tola, kas sa muidu ei saagi, kui ei sõima, ja ega ma es hirmuta ju kah!

— Mis sa sis joosed kui hobune.

— Mul tulli omal järsku hirm pääle, et selg just läks külmas.

— Kedagi es tule sul pääle. Sa nägid, et ma kartsin, ja tahtsid mind hirmuta! — tõreleb Linda, oma nuuksumisest üle saades.

— Tulli küll õige kangesti. Kirstu juures tundsin äkki, et Salme ... mul just nagu oles olnd, et Salme ennast oles liigutand! — valetan, et vaikida tõsisest põhjusest, mis avaldada liig hirmus oleks olnud.

— Juba sa jälle hirmutad?

— Ei hirmuta. Aga sa ei tää ju, kui kahju mul Salmest on, kas sa mõtled sis, et ma muidu räägin. Papa ütleb küll, et mis sii kahjatsemine aitab, et ärä sureme kõik, aga mina ... ma ei oska üteldagi, kudas süda teenekord haledas lääb, et just ikk tükib vägisi pääle!

— Mispärast?

— Noh, seda ikki, et kui ma õhta üksi magama heidan, ja Villu minu kõrval norskab, sis tuleb vast nihuke hale miil pääle, et võtan teki üle pää ja hakkan tönmä.

— Mispärast sa sis tönnid?

— Ja, kui sa küsid, ega ma sis kah ei tää ütelda, mispärast. Teenekord jälle kuulen läbi une, kudas mamma nutab ja laulab, mõtlen, et just nagu taevas inglid laulavad — ja sis nagu tahaski ärä surra!

Ärä sa nüüd küll ei taha surra, mis sa muidu kiidad ennast, kiiduvares. Sinusugune suur miis nüüd, hakkad varsti naist võtma ja tahad viil ärä surra! — naerab Linda.

— Aga, Jumala iist, ma'i valeta. Mis ma sinna parata saan, kui ma juba nihuke olen. Ja mis sa sis naarad, ja mis te kõik must naarate? Sa tääd küll, mul põle ju änam kedagi. Ka sina lähäd ärä, ja sis olen ma jälle üksi!

— Aga Ella ja Villu?

— Neist põle mul kasu kedagi, nendega ei saa ma hästi läbi.

— Mispärast?

— Ma ei tää isigi. Ella must ei hooli ja aab teiste tüdrikutega ümmer, Villul aga on kange süda, saab ruttu täis ja tuleb kaklema.

— Kudas ta sis kakleb?

— Mis muud kui rusik sellas ja tahab aga lüüa.

— Kas sa vastu ei hakka kah?

— Hakkan vast kah, aga mis sii kõik aitab. Sis mõtlen jälle, et Villu on ulak poiss, et Salme, näe, olli pallu parem... Linda!

— Jah.

— Linda, kuule, sa ärä minegi ärä!

— Kudas ma saan, et ärä ei lähä.

— Saad küll, kui tahad — küsi onku käest.

— Missuguse onku käest?

— Ikki Riiaonku käest.

— Kissi Riiaonku on? — naerab Linda.

— Ah Riiaonku?.. Ei, noh, sinu papa käest, — kogelen, oma eksitusest aru saades.

— Aga ta ei luba.

— Lubab, palu ilusti — lubab! — muljun Linda pisikest kätt oma käte vahel ja imetlen, kuis nüüd isegi oma kartuse ära võisin unustada. — Linda, kas tääd, sinuga ma ei karda!

— Ei tää kedagi, vast ehk annad jälle jalgel tuld.

— Ei anna, aga nüüd lähme tuppa — tuleb ehk küll jälle hirm pääle! — tähendan, ühe käega tareust otsides, teisega vaid Lindat talutades.

Tuppa minnes leiame, et laud on juba koristatud, pääle paari süldikausi, milles mitmed kahvlid otsapidi sees on, ja pääle viinapudelite, millest isa sageli pitsid täidab ja neid külalistele pakub, kes hääs tujus näikse olevat ja lõbusat juttu vestavad.

— Näe, tulevad, pidime teile juba järgi saatma, — naerab onu, prille ninalt võttes, et meid paremini näha. — Arvasime, noored inimesed, et ei tea kuhu põhku nüüd magama tüksite! Noh, pole sest midagi — sugulaste vahel nüüd. Kes tääb, kõik võib olla ja sündida, ja näeksin hää meelega, et teist kena paar kasvaks! — jatkab ta, siidist taskurätiga üle oma higise näo pühkides.

— Jah, õigus on ta küll. Teenekord, näe, saavad lapsest pärast sõbras ja on eluaeg sõbrad... Noh, puul sõrga ja lammakintsu viil, kudas saarlane ütles, proosit! — lööb isa klaasi külalistega kokku. — Küll on aga, kuramus, kange, mul hakas kord juba pähä. Võtke aga vasikasõrga pääle, tiib südame kõvemas,

muidu vesine teene ja aab alt üles, — kangutab ta kahvliga sülti, millel suured konditükid sees, kausis lahti. — Mats, mis sa norutad, kas magama jääd juba või? Hei, ärka üles, sa rõhutud rahvas, ja aa ennast sirgu! Kas sul juba taevas kaala on kuknud, nagu sa laulsid? — raputab isa üht külalist, kes tõesti laua najal tukkuma on jäänud.

— Kuramus, las ma nüüd raasike magan. Kui sa peremiis oled, tuu õled sisse! — haigutab Matsiks kutsutud vanapoolne noorhärra, ringutades käsi, et need vaid ragisevad.

— Ega sa külasse magama põle tulnd, sa põle viil viinagi võtnd. Võta viil üks tirts, sis tuleb mehe miil pähä, lähäb uni ärä ja laulad, kudas sii taevas kaala kukkus ... proost! — lööb isa Matsiga pitsid kokku.

— Kui on pühad, sis olgu, kas üks suur ehk kaks väikest, proost! — kuraasitab Mats. — Ja vanad ruumlased ütlesid, — siin köhatab ta hääle puhtaks ja laulab: — et kui taevas kukub kaala, siis on üks suur mürts, et kui taevas kukub kaala, siis joome üks tirts... Nad elagu! — keerutab ta siin juba üksi pitsi laua kohal ja kallab selle siis omale põske.

„Küll on vaid maailmas vahvaid mehi, ja küll võib aga juua! — vaatan, kuis Mats vähe aja takka juba kolmanda pitsi suu kohal „ümber kallab“, mille juures mul hirmujudinad mööda selga alla jooksevad, ja tunnen, kuis mul eneselgi joodud viinast juba nagu midagi alt üles tahab tulla. — Ja, isa, miks temagi nii palju joob — Jumal nuhtleb vahest kätte? Aga Linda ... Linda on üks kena lapsukę küll, ja kõik võib olla, et ennustused täide lähevad, meist hääd sõbrad saavad ja kena paar kasvab. Aga enne pean „adukaadiks“ saama, oi, sinna läheb vist hirmus palju aega. Olen aga see, siis tahan ka tore mees olla. Kõigepäält kasvatan suure kõhu ja suure laia näo ette, mis alati hiilgab, sest seda pean õige sageli siidist taskurätiga kuivatama, mis kohe nina alla kuuetasku torgatakse, et kergem oleks kätte saada. Siis ostan enesele suure, paksu kulduuri kuldketiga kõhu pääle ja kuldprillid ninale, mida iga minut

sääl kohendada võin. Linda aga võtan enesele naiseks, kus talle helevalged riided ostan, mis läbi paistavad, nii et kõik ütlevad, et vaadake kui tore naine, kelle oma see peaks küll olema? Linda suurustab praegu, et siidikleit, mis temal rasvaga ära määrisin, neli rubla maksvat, ja et ma nii suurt raha näinudki ei olevat. See, ta kleit, päris toorest siidist, nagu ta ise hoopleb, on vaid üks rämps rahamehe käes, et võta kohe kätte ja viska nurka. Ma ostan talle, kui ta mul hää naine on, riided, mis nelisada või ka tuhat rubla maksavad, sest raha on mul siis nii kui merd. Siis ostan talle veel suured, niisama puhtast kullast, kõrvarõngad — kuid neid peab ta hoolega hoidma ja ei tohi magadeski kõrvust ära võtta, et sakste tüdrukud neid ära ei varastaks, nagu onunaine rääkis, et olevat tal ühed kui tina tuhka ära kadunud. Onunaine näitas ka, et temal olevat kõrvast ja see on päris „elusast lihast" auk läbi puuritud, olnud hirmus valus. Lindat seda tegema ma vägisi ei sunni, ent kui ta ise tahab, et tal läbi puuritakse, siis tehku teised seda — minu süda ei kannataks seda välja, kui ta röögib, kuna tarbekorral, kui õige häda on, vahest ehk kinni võiksin küll teda aidata hoida!"

Sarnaste hääde mõtete üle muheledes, lähen Villu juurde, kes, kuri ilme näol, isa voodiäärel istub, kuna Linda juba varem on aset võtnud Ella juures, kes nüüd kuski nurgas norgus ehk närtsinult pingil „konutab", nagu ei võiks teda enam miski asi siin kaduvas maailmas rõõmustada, ega läheks temale enam midagi korda.

— Villu, kas tääd, me käisime tares Salmet vaatamas! — teatan, ta kõrva voodile istudes.

— Mis sa mulle sest kuulutad?

— Ei kedagi. Tahtsin öelda, et kartsime ja juusime ärä, hirm tulli järsku pääle... Villu, mis sa mõtled, või valutab hammas jälle? — küsin, nähes, et ta minuga pikemelt rääkida ei soovi, ja meeletades, kuis ta mõni aeg tagasi hirmsat hambavalu kaebas.

— Kas sii sinu asi on, mis ma mõtlen, või mis mul valutab. Sa laku aga ennast täis ja kooberda sis ümmer!

— Kudas kooberda?

— No jah, kas sul aur viil põle?

— Missugune aur? — pärin edasi, Villust mitte aru saades.

— Seleta nüüd sulle, et teil ju kõigel purjud pääl.

— Ma'i saa ikki aru, missugused purjud?

— Oinas, kas sa sis es näe, kui papa viil natikse aa iist välläs käis ja oksendas?

— Nägin küll, aga ega mina põle oksendand. Pää raasike valutab ja südame all nagu keerutab mõnikord.

— Kas papa sul viina es anna?

— Andis küll. Seda punast ristali sain, mis Riiaonku tõi.

— Mina jälle küssin, aga es anna kah, ütles, et purju jään!

— Mis sa mul kohe es ütle, sis sellepärast sa kuri oledki?

— Mispärast sis teised kõik joovad, ja mina ei saa. Aga, Kusti, mis sa arvad, lähme ja võtame isi?

— Ei tää, kas nüüd isi?

— Muidugi isi, mispärast ta sis ei anna, kui küsitas!

— Aga kust teda kätte saad?

— Saab küll. Ma lähän tahakamre, sa tule natikse aa pärast sinna järgi... Vaata aga, et sa magama ei jää! — tõuseb Villu voodilt, seisatab vähe aega asjatundlikult laua juures, kus nüüd külalised kaarte mängivad, otsekui peaks temagi suurt huvi selle üle tundma, kohendab siis rätti kaelas, kui oleks see hädatarvilik, ja kaob tagakambri.

Ma tõusen vähe aja takka voodilt ja mõtlen Villule järele minna, kuid, kartes, et meie plaanist aru võidakse saada, jään Villu eeskujul laua juures vahtima, kus ratast ehk „saaskoppi“, nagu külalised ise seda veel nimetavad, suure hallooga lüüakse.

— Viis, — lausub isa.

— Kuus, — ütleb onu.

— Seitse! — kordab isa.

— Kaheksa! — hüüab onu.

— Ühessa, ruut rump, jobuvuse joru, kelle hobust sa hirmutad! — ütleb isa ja viskab kaardi vihaselt lauale.

Teised mängurid viskavad oma kaardi isa kaardile pääle, ja isa paneb need oma ette. See kordub üheksa korda.

— Kuju, vaat, sul pirakas. Jaak, kas said. Mis maksab sul nüüd üks Riia linn! — koputab isa sõbralikult onule õla pääle, võtab siis kriidi ja maalib laua pääle ümmarguse ratta.

— Aga mitte põrmugi ei vea, potist tahtsin teha, oli kaheksa korda käes, aga ei saanud. Ei tää, ei oska vist enam mängi kah, pole enam tükil ajal kaardid käes olnud! — vabandub onu, prille ninal kohendades ja siidist taskurätiga nägu pühkides.

— Kel kaardimängus ei vea, sel veab naistega! — naerab Mats, kellel keel juba õige pehmena tundub, oma silmalauge tõstes, kus all nüüd valged silmamunad kui tõllarattad veerevad.

— Petavad mõlemad, kui neid uskuma jääd! — muigab onu. — Anna sõrm kuradile, neelab su tervelt ära!

— Õige, õige, vaat, sii on üks tõsine sõna. Härra tohter või adukaat, kis te nüüd peris olete, kas me ei võtas selle tõe pääle üks lõnks... proost! — pöördub Mats, oma „tõllarattaid“ õige kiiresti veeretades, onu poole. — Hhmm, hääd tiid tal minna, minu tervis teie sisse... Oi, oi, niilab küll ja kudas viil. Aga naine põle kurat, naine on ingel, ja teene käsk ütleb, et mina, naine, olen sinu ingel, ja sul ei ei pia mitte teisi inglisi olema minu kõrval, aga temal, võib muidugi sada jumalt olla. Teie, Riia härra, te olete üks lahke härra, kis alama rahvaga läbi käib, te olete paelu koolis käend ja studiirind — te saate aru mudugi?

— Oo jaa, miks mitte! — kinnitab onu kaardimängus vahele. — Kaheksa, rist rump!

— Jaa nüüd... ega te pahas pane, ma segan teid natike... Vaadake nüüd kõik sinna üle laua teise

otsa — sääl istub minu ingel, vadistab juttu, õnnis nägu pääs ja pühib silmi, sest siin on ju matused ja tarvis kaasa nutta, aga ühe silmaga, ärge seda kartke, näeb kõik ärä, mis tiib ta kõvem puul, ma olen nüüd vist küll nõrgemas pooles läänd. Nüüd ta kedagi lausta ei tohi, et viina võtan, aga, kui kodu lähme, sis on nahatäis soolas, sii on kui aamen kirikus. Tunnen juba ette hirmu ja maitsen juba seepärast elu-tilk-tilk-tilgakest, seda jumalate jooki, et sis kõige-vähemalt tean, et ma just peris Jumala muidu peksa ei saa... Peremiis, sinuga tohin kah kokku lüüa, oleme hääd mehed olnud ja põle viil kunagi kakelnd... Oi, kui tublid mehed sul on — kolm ässa, pada kuningas ja pada mammi — aga sa ei oska mängi, karju aga kah ja tii rist rumbis... rist ja viletsus... ja luba, et ma sind, oma vana sõpra, suudlen! — kaelustab Mats isa, kes vaid teda tagasi tõrjub. — Tähendab peremiis, sul surri sis kah tütar nõndamuudi ärä. Kahju küll — oleks kasund ja kosilasi varsti vastu võtnd. Inimese elu on ju null! — ohkab ta, peoga oma silmi pühkides, kus tõepoolest pisarad, kui heledad pärlid, läigivad, võtab siis oma nina pihku ja viskab säält midagi ülearust laua alla. — Hei proost, peremiis, sinu surnud tütre tervises. Võtke hääs ja ärge pange pahas ja andku jumal talle armu!.. Riia härra, te nagu suur miis, adukaat, teil ma oma ilase lõuaga suud anda ei tohi, aga ärge pange te kah pahas, et ühe alama inimese, ühe joodikuga, nagu mina seda olen, läbi käite. Te, kui arusaaja inime, mind kraavi ei tõuka ja jalaga pääle ei astu. Ma ollin vanasti kah suur miis — mõisahärra, härra paruni kutsar Lätimaal. Lätikiilt oskad — kutu ruuna, ja brauks mahja!.. Nessabord? Kolme hobusega sõitsin, torukübar pääs, kullast vasknööbid läiksid palitu iis, lakk-kindad jaanipäeva aega käes — aga näed, inimese elu on romaan, kas võta, kui tahad, ja kiruta üles. Ollin nuur miis ja ilus miis, ja tema, vaata, siisamma tema ikki, sii vanakuradi ema, kis sääl teiselpuul lauda istub, olli sis ilus kui mooniõis, kahessateistku aastane nuur tütarlaps, paruni toatüdruk. Ta pirlagi küll viil

nuur, käib alles esimest aastasada, puuderdab ja tiib meestele silmi. Aga sis viil, sa taevas ja teivas, rippus mul kaalas, kui ära tehtud. Ja kudas ta mind meelita ja armasta oskas, sa heldene aeg, kui selle pääle viil tagasi mõtlen, sis pää käib pirlagi viil ümmer... Ja mina, ma ollin nii õnnelik, et uskusin enese seitsemendas taevas olevat. Nisuke ingel ja teda armasta... Jumal!.. ärge vaadake, et ma nutan, mul sihuke pehme süda. Luba, peremiis, et ma viil ükskord sind, kui üht täismiist, peris südame põhjast suudlen! — tükib Mats siin teist korda isa kaelustama.

— Hoia oma suudlused oma Mareti jaos, lepitad ta ära ja pääsed sis karistusest, — tõrjub teda isa tagasi.

— Mareti jaos? Kas sina kah, peremiis, mind narrima tuled või? Ja sina adukaadi härra, kudas sa ütsid, et anna sõrm kuradile, ta niilab su tervelt ärä, sii on üks õige mehe sõna, ja upuvad kõik puud ja laevad sinna kuradi auku... Sina, adukaadi härra, kissa sihuksid tarku sõnu räägid, ja kissa kooolis seda tarkust oled õpnud, sa tule nüüd vahekohtunikus ja ütle — kas ma olen purjus, et peremiis mind narrima piab tulema, või olen ma muidu raasike võtnd? Et ma aga raasike võtsin, sis sellepärast, nagu kah targad mehed ütlevad, et oma muresid viinasse uputa! Ja sina, adukaadi härra, ütle nüüd puhtast südamest — kas on Tagametsa Mats, endine paruni kutsar ja sohilaps, nagu rahvas seda räägib, ma isi seda ei tiia, ja praegune popsikoha omanik, väärt siit taluperemiist suudlema? Sind, adukaadi härra, ma oma ilase lõuaga änam musutama ei tüki — sul peenike koolitud proua ja sii ei lase sind sis änam enese ligi, sest kardab matsi haisu, kui sa nisukest konna, nagu mind, Tagametsa suursaunikut, oled suudelnd.

— Las aga käiata, oled väärt küll, ega sa purjus polegi, ainult väike kilk on pääs! — rahustab teda onu. — Ja jutusta meile lõpuni, kuidas see romaan selle ingliga sul siis viimaks lõppes?

— Küll ma jutustan, aga nüüd, peremiis, lepime enne ärä — kuulsid, kudas adukaadihärra mulle õiguse

mõistis! — läheb Mats isa suudlema, kusjuures ta laudlina laualt edasi tõmbab, millel katastroofiline järeldus on, et viinapitsid ja süldikauss, kus kahvlid püsti sees, põrandale varisevad. — Kus ta, kuramus, nüüd kinni jäi... Sa kallis, püha Jumal, seda ma küll es taha, ja kus sii ilus vasika sült nüüd — läks laua alla kõik laiali! — hakkab ta laua alt kausitükke ja süldiraasukesi lauale korjama. — Ega's sarnast kallist kraami raisku või laske minna, et pista, Mats, kõik on klimbid! — puhub ta üleskorjatud suuremale süldiükile pääle, et säält purusid kõrvaldada, ja pistab selle, napsti, suhu. — Ja kudas ta, kurat, maha läks, es saa arugi — olen ennast ikki vist peris porojommi täis tõmmand!

— Põle sest kedagi, — tõttab teda isa rahustama, — sa lubasid jutusta, kuis sinu romaan Maretiga lõppes.

— Ah, Maretiga? Näe, säält ta tuleb juba... Kuule, kallis, pai mammi, ärä siin külarahva iis seda häbi küll tii, et mind karistama hakkad, sest ega ma änam tita põle, ja ärä julge enese pääle seda suurt vastutust võtta, sest ka pühakiri ütleb, et kis mõõga tõstab, sii piab isi kah mõõga läbi langema, ja et, mammi, miis on sinu pää, nii kui Kristus on koguduse pää. Kui sa tahad aga viil suurem pää olla, sis lükka karistuse kandmine natike edesi — ma olen häämeelega valmis kodus sii jagu hoope rohkem vastu võtma. Viimases sõnas palun ennast aga kohtulikult õiges mõista, sest, näe, adukaadihärra on kah siin, ja küsi tema käest, ta tark ja koolitud miis, pallu änam kui sina, sitt, oled — kas tegin mina kausi katti, või läks ta isi kogemata katti?

— Küll ma sind, maita, õpetan, kakerajak nisuke, kudas külas söögiõusid lõhku. Häbene ometi võõrid inimesi kah natike! — ähvardab Matsi, kätt üles tõstes, tema nõrgem pool, mille juures Mats enese kaitseks isegi kaks kätt oma pää kohal hoiab, otsekui sajaksid säält juba hoobid.

Ent äike möödub, nii et isegi Mats, kinnisilmi ja ülestõstetud käsil oodates, mil pikne sisse lööb, veidi

oma üleliigse ettevaatuse pärast ehmub, kui silmi avades näeb, et tema küljeluu juba eemaldub.

— Näe, säält ta lääb nüüd, — näitab Mats oma eidele takka keelt, — sii vanakuradi ema, sii ingel, paruni juures olli Marii, nüüd Maret. Kuule, kallis siit talu peremiis, sa võta täna üüsi mind oma juure magama — ei või viil julge olla, kunas kättemaksu tund ligineb. Aga, et kausi katti tegin, ärä sellepärast, Issand, oma viha sees, mu pääle viha kanna, küll ma selle asja perenaisega nella silma all ärä õiendan. Ja sis, kallis peremiis ja kallis adukaadi härra, te tahtsite täädа, kudas romaan lõppis. Romaan, sii kestab ühtelugu edesi, lõpuvaatus on tulemata, ja Jehoova Jumal seda üksi tääb, millega sii viil ükskord lõpeb. Jäime vist pulmade juure ... ah, kui võtas sii pääle viil üks lõnks, et sii kuradi kauss katti läks, süda ei anna ikki rahu. Proost, adukaadihärra, elagu! Aga pulmad ollid küll, oi, kui toredad. Parun omalt puult tegi. Kirik rahvast täis, küünlad põlevad ... mäletan seda kõike viil, just kui unenäos! Ja neid kingitusi, mis parun tegi, es jõua vastu võttagi. Nii läks pulmest umbes kuu aega müüda, kui näen, et ingel, sii on Marii, hakkab pühast Vaimust paksus minema. „Mis sul hakkab olema, kis sul juurepätsi ärä pandis?“ küsin. „Laps, armuvili, hakkab olema!“ vaatab mulle õnnelikult otsa ja naarab nii ilmsüüta, kui väikene laps. „Kust sa selle lapse sis õige said?“ — „Ah, kust sain või, — räägib ja tükib isi, madu, mind suudlema, — eks ikki oma mehelt!“ ja lakub jälle mind. „Minult?“ — „Ikki sinult!“ — „No nüüd on põrgu lahti, kas mind tuled rumalas tegema või?“ — „Kas sa minuga sis es maga?“ Vaat kui kaval, või küsib, kas es maga. Ja kuigi magasin, ma ju ennast ometi niipallu tään, et ma tal paha es tii. Mõtsin, et on kah viil ingel, ja kus ma tohin puutu. „Viska sii armuvili ojja, mina seda ei taha, ehk mine vii sinna, kust sa ta korjasid!“ — „Kuskilt põle korjand,“ — nutab, aab aga vastu ja seletab, et olevat aga minu laps, et vaadaku, minu silmad, suu ja mis ta kõik ette luges... Lubas sis hää naine olla, ja lepsin, et olgu sis pähle minu laps, kus sa

ta sis ikki, vaeslapse, jätad, ega pia ometi tedagi paruni sohilapses kutsutama, nagu isa. Aga parun tuleb ja käib ikki viil meelitamas naist ja annab ka lapsele ponksi, et säh, süü, maimuke. „Las maimuke süüa pähle, mis tema tääb, aga sinu, kuradi, lüün ükskord sea pähä maha, kui kärnkonna!“ ähvardasin oma südames.

— Küll oled sa, Mats, aga vast vahva, — räägib isa vahele, — mõtsid, et lähäb sis sealiha odavamas!

— Jah, oles pidand küll üksainuke kordki elus vahva olema ja et ma, üks vana närts, üks kuradi vana memm, seda ei olnud, sis kahjatsen seda nüüd surmatunnini! — jatkab Mats sõjakalt, kusjuures ta valged silmamunad, mida nüüd pööritab, isegi välku näivad heitvat, nii et tahtmatult mõtlen, kuis see võimalik oli, et see vahva mees äsja veel oma lüüa ähvardava naise ees kinnisilmi ja ülestõstetud käsil nii alandlikult seisis.

— Kuid es saa must kedagi mahalööjat — kõht tahtis süüa, nõrk ollin ja kannatasin niimuudi enese alandust ja südamepiina edesi. Oi, kui raske olli, ptüi, kuramus, oles küll parema meelega kas või raudu kand ja Siberi läend. Nii läks viil paar aastat. Nüüd olli juba raasike raha kogutud ja ütsin ühel päeval oma kalli kaasakesele, et lään ärä siit põrgust maale ja hakkan sääl rendikohta pidama, sa jääd muidugi siia, sul mõni teene kallim kui su oma lihane miis, ma änam te vahele ennast ei sega! Ütsin ja ollin valmis seda tegema, aga mõtled, et ta jääb. Tõnnib aina, et anna andes, ma olen eksind. Ah-ah, nüüd, kui sind parun maha on jätnd, nüüd anna andes, aga kudas sa enne minuga rääksid. Parunil olli sis aga juba uus toatüdrik, viil paelu ilusam ja noorem, ja minu oma vanamuur, siisama ingel, kis sääl jälle lauaotsas istub ja kelle käest praegu just tuuselda pidin saama, sii ronis minuga kaasa. Haleduse pärast võtsin, mul on sihuke hale süda luudud, et kui teise pisarid näen, sis hakkan isi kah ikma ja tii minuga, mis tahad. Aga parem oles küll olnd minupärast üksipäini kas või Ameerika... Ja näete nüüd, kallis peremiis ja adu-

kaadi härrä ja kõik ristiinimesed, kis te siin olete, et naine on pantud sul Jumalast selga, kui üks niidmine, kellest hauas kah lahti ei saa, ja et anna sõrm, ta niilab sind, kurat, tervelt ärä, nagu adukaat ütles. Eks ole õige adukaadi härra? Mina, kui üks aumiis, juba valetama ei hakka! Aga et ma täna raasike viina võtsin, sis sellepärast, et ausa peremehe juures matusel olen, kis oma tütart leinab, nagu minusugune joodik oma hukkaläend elu, aga et ma end sea muudi täis võtan, seda küll põle... Ma joon ja saan nüüd oma ingli käest sellepärast tuupi, aga tema, kis mu elust siin maapääl juba põrgu tegi — ta on õige, ja ei tohi talle midagi suu sisse lausta. Süda lääb paelu kergemas, kui vast purjus päägagi võõrastele inimestele oma elu ärä saad rääki. Eks ole õige, peremiis, ja teeme selle tõe pääle sis üks väike mürts ... proost!

— Proost jah, miks ei proost, kurk ju kuivab muidu ärä kah. Näe, siin Benediktus, katoliku priister, või mis ta, kuramus, olli, kah suured mürtsutegijad... Dominus, ominus, ma võidan maailma... Kudas sa ütsid, Jaak? — ulatab isa viinapudeli järele. — Noh, sina kah, proost!

— Nojah, viin muidugi, mitte mina. Ta on meist kõigist tugevam, ja tema võidab maailma, muidugi mitte mina. Hääd teed talle siis minna, proost! — tühendab ka onu pitsi.

— Ikka viinaga, ikka viinaga, tahaks mina oma elupäevad rännata! — jorutab Mats, pitsi kõrri valades, kuhu viin nii ime kiiresti kaob, kui oleks see inimkõri üks põhjatu haud. — Aga, kas tääte, kallid sõbrad ja ristirahvas, mis me õige mürtsutame? Täna on matused, mitte mõni rõõmupidu, sellepärast, kallid vennad ja õed, pulmarüüd sellast maha, kotiriided selga ja tuhas ning põrmus Issandat, oma Jumalat, paluma! Siin ei passi nüüd, et hõiskame ja laulame: ristirahvas, ristirahvas, rõõmusta! — vaid laulame juba parem mõni vaimulik laul, kuigi mitte just lauluraamatust, mis aga hästi hale ja kurva viisiga on. Tääte, on üks ilus laul, Reinvald'i, Tarvastu mehe, oma, — räägib Mats, kakestab vähe aega köhida ja jorutab: — „Kui oled elust

väsind, siis tule tagasi, see rind, kes sulle tuksus, see tuksub alati..." Kurat, ei tule änam hästi vällä kah, olen vist hääle teiega täna õhtu ärä karjund — nii kui kõrges lääb, törtsti kinni, nagu juudi leierkastil. Aga muidu on ilus laul, ja mina, kui teenekord nisuke hale tundmus pääle tuleb, ja süda verd nutab, sis klaperdan gitarre pääl ligi ja laulan seda, ja kohe tunned, kudas süda kerges lääb, et just nagu kivi oles korraga säält päält ärä võetud!.. Ja mõtled oma vasika aruga ja emaiisli pääluuga, kui teenekord jälle sihuke melankoolija, nagu seda koolitud mehed kutsuvad — eks ole õige, adukaadi härra — pääle tuleb, ehk minu pärast ka luupainaja või sinised kuradid ... ja mõtled, et, näe, vaata, sa oled kõigest põlatud ja mahajäetud, nii kui prügikasti visatud mädand apelsin ... ja kiigi sind ei taha, ja paadialune, kis müüda prügikasta nuusib, sii nuusutab sind ja viskab tagasi — tema kah ei taha ... ja seisab ta sääl, luitub, kolletab ja mädaneb igasuguse rämpsu ja sõnniku siis, kuni tuleb siga, nuhib sääl ja, lätsa-lätsa, paneb kinni. Näe, leidis omale ükskord tarvitaja ja, kui paremat es saa, sis harjaslinnu! Kas põle tõsi, peremiis? Vaadake me oleme viil kaks täismiist siin puul Emajõge, missugusi teisa änam ei tehta! — tükib Mats jälle isa kaelustama, kuid lükatakse õrnalt tagasi. — Ja sis ma mõtlen oma targa pääga, adukaadi härra ja kallid õed ja vennad, et üks elust väsind inime, kis kaugel ilmas ümmer hulgub, ja kel änam sõpra põle, sel põle kah tarvitajat, ja ta väärtus on nõndasamma paelu kui prügikastis mädand apelsinil. Ja — kui sis mõtled, et võib olla on ometi viil kuskil maailmas üks rind, kis viil sinu, ühe raiskuläend inimese, ühe jätise, järele tuksub ja ütleb, et tule tagasi, kuku minu kainlasse ja sula sääl, kui suhkur kuuma kohvi siis — sis lääb süda haledas, kui ärakadund pojal, ja oled valmis miilt parandama. Lindudel on pesad ja rebastel on augud, inimesepojal aga, ühel santlaagrel, nagu mina seda olen, põle aga seda, kis tagasi kutsuks, põle kuskil seda rinda, kus sa oma südäme võiksid vällä nutta. Ja, kui mõtled seda, kallis adukaadi härra ja kallid vennad ja õed,

sis tunned enese järsku nii vaese ja üksi oleva, et siga sind kah ei taha!

— Kas Maret sind oma rinnale ei võta, või tahad viil mamma rinda saada — võeti liig vara tissi otsast ärä! — tsuskab keegi külalistest vahele.

— Kas sina kah mõtled või, et purjus olen, ja mind tahad tõgama tulla või? Sa, sitt, ei täägi, mis rind on, sest põle sa inimese rinda saand ja oled ahtre pulli nisa lutsutand. Ja sinu, konnaga, ma, kui üks haritud inime, kis, näe, peremehe ja adukaadi härraga kokku juun, sugugi kõnelema ei tulegi. Ja kui mina, üks aumiis, sinu, koiga, räägin, sis riputa oma suuvärk varna otsa! — suurustab Mats, kuna matuselised naeravad.

— No noh, mitte nõnda uhkelt!

— Mis mul matsiga viga uhke olla. Ma olen neli talve kreiskoolis käend — sa põle valla gimnaasiumigi saand. Kui sa tark miis tahad olla, sis pane eestikiilde ümmer ja ütle, kudas hüütas seda luuma, kellega üks suur miis kord suure müra ja käraga Jeruusalemma sõitis?

— Mina jälle mõtsin, et nüüd on niid loomad vällä surnd, aga näen, et elavad mõned viil. Sina aga, Mats, kui sul hari juba punane on, ärä tõsta nõnda paelu häält — Maret kuuleb ärä, ja sis kukud juba ta silmapilgutusest laua alla!

Mis sa, täi, ka Mareti nime oma suhu võtad, kui sa isi tema pussu haisugi väärt põle. Mis sa tühja präkste siis kelgid. Kui sa nii vahva oled, sis ole nii lahke ja vahetame kohad — ole üks üügi Mareti utsina all ja vaatame sis, kust otsast sa viil piuksatagi julged. Aga katsu sina silmi pilguta, sülgan sinna vahele!

— No, sii piab juba üks teene miis olema, kelle silme vahele sa sülgad. Kasi praegust oma lõug ärä, vaata, juba läigib. Ptüi, kuramus, kudas hinge täis tiib, tõbras nisuke! — tõuseb külaline ärritatult üles.

— Kuule, hobuse unenägu, mitu päeva sa enne haige ollid, kui hullus läksid? Jää aga istma, kallis naaber, ega sa kõrtsis põle, piad ennast natike rahus-

tama, oled matusel. Kuulge, peremiis, paluge sii noorehärra istuma — ta ei oska viil haritud seltskonnas ennast ülebäl pidada. Eks ole tõsi, adukaadi härra? — nihutab end Mats ettevaatuse pärast adukaadi härrale ligemale.

— Kas nüüd paluma tuled või, kuradi täitand konn! Kui sa täismiis tahad olla, sis astu ette, mis sa laua alla tükid. Ütled ennast küll paruni sohilapse oleva, aga on sinus seda paruni verd vist küll õige vähä!

— Rohkem ikki kui sinus seda vasika verd... Kuule, noorehärra, pista nüüd käed jälle ilusti püksitasku, mis sa kätega räägid, sul suu on selle jaos. Kui sa muidu ennast rahusta ei oska, ma kutsun oma Mareti siia, ta tiib sul külmavii kompressi, sest oled vist leige viiga ristitud. Arvad vist, et tema, kui ühe ausa mehe naine, oma ausat miist sis õige vist hulga rahva iis ühest nisuksest kärnkonnast, kui sina, narri laseb! Kas põle tõsi, kallis peremiis ja adukaadi härra? — räägib Mats, end veel enam isa ja onu vahele surudes, et parem karta kui kahetseda, sest vihase näoga vanapoolne noorehärra, rusikais käsil ja punetavail põsil ta ees seistes ei tõota talle midagi hääd.

Vahejuhtumuse üle kostab vaid juba üle suure toa naer, ja kuulen isegi Maretit kaasa naervat. Kuid mille üle — kes tunneb naise südant, ja kas võis seda Matski teada? Kas oli see kahjurõõm, et ta „lihane mees“ nüüd nii häbistavalt peksa pidi saama, või liikusid Mareti sügavamas südame põhjas paremad tundmused, ja mõtles ta, et oi, oi, minu teinepool on vahest „meeste“ ees tragi küllalt, kahju ainult, et ta minu ees seda tragidust nii vähe on osanud üles näidata!

Vaatab ka teisest toast, ukse vahelt, Villu nägu sisse, ja alles siin meeletub mul, et oma lubaduse, tagakambri Villu juurde minna, kaardimängijaid vaadates ja Matsi kuulates koguni ära olin unustanud millist viivitust nüüd parandama tõttan.

— Kus sa, kuramus, nii kaua vedelesid? — võtab Villu mind tõrelemisega tagakambris vastu.

— Ega ma es vedele kuskil — Matsi kuulasin.

— Misukest Matsi?

— Ega minagi teda tunne, aga sihuke nallakas miis, mitu korda aas naaru pääle.

— Ma kuulsin jah, et lõkerdasite. Võtsin juba ühe käraka ärä ja ollin tooli pääl raasike magama jäänd, kui lõkerdamist kuulsin ja üles ärkasin.

— Ei saand muidu kui ei lõkerdand. Sihuke nallakas miis — keerutas ühtelugu pitsi, jõi ja laulis, aas viimas süldikausi laua alla ja hakas laua all sülti süüma. Viimati aga sõimas ühte miist, mis hirmus, läksid karvupidi kokku ja pidi peksa saama!

— Oles ärä kah kulund, mis ta's kelgib. Aga, Kusti, võtame nüüd me kah üks kärakas! — sõnab Villu, kätt viinapudeli järele kappi sirutades.

— Aga kui papa tuleb? — lausun, kartes Villule rohkem vastu rääkida, olgugi, et ta tegevust hääks ei kiida ja viina järele ma praegu kõigevähematki isu ei tunne.

— Ei tule, ja ärä nüüd seleta rohkem kedagi, — upitab Villu pudeli suu manu, võtab tubli lonksu, puristab ja ulatab selle mulle. — Aga kuradi kange, tunned aga, kudas rindu müüda alla lähäb ja südame ümmer kõrvetab. Säh rüüpa, sis tuleb mehe miil pähä, ja laula kah, kudas sii miis ütles, et kui taevas kukub..?

— ... kaala, sis on üks suur mürts! Siisama sii Mats olligi, keda ma tahtsin rääki, ja kis nõnda laulis. Aga üks kuradi kange miis kah, sõimas teese nõndamuudi läbi, et sii es oska änam mustagi lausta. Ma tahtsin kangesti nähä, et pias nad kokku minema, ja sis saab viil nalla. Aga kartma lõi ja paluma hakas, et pane käed püksitasku, aga teesel muudkui rusikas sellas, et tule! Oles sis viil kiigi Matsi sella tagant lükand, sis oles lahti läend, aga Mats taganes ja tükkis papa ja onu vahele. Aga lõkerda sai küll, sest kõigil hää miil, et nalla saab... On ikki kuramus,

kange jah, — lausun, pudelit suu juurde pannes. — Karrašoo...

— Karrašoo, stodi tam deela, malčii... Pista sis, mis sa mökitad, kui oinas! — sunnib Villu mind veel võtma.

— Ei lähä änam, kõri auguni täis, pane nüüd pudel jälle ärä ja kork ilusti pääle... Villu, tääd, ma käisin Lindaga tares Salmet vaatamas!

— Kas sul sis ikki sii nii kangesti südame pääl on, et sa rahu olla ei saa. Mis sa sääl's õige nägid?

— Nägin, et Salme surnud olli ja liigutas, sis tulli kange hirm pääle!

— Valetad. Sul ehk muidu näidas niiviisi — surnu ei liiguta änam, sest, kui ta juba liigutab, sis põle ta änam surnd. Võta nüüd viinuskit, sis lääb hirm üle!

— Ei lähä änam. Aga, tääd, Villu, ma mõtlen ikki, et mispärast mul Salmest kahju on?

— Ah, kahju on või, ja kellel sis kahju põle? Kõigil on kahju. Papal on kah kahju, ega ta muidu ei juu. Nüüd aga on tal hää tuju — aab kõikse õhtu viguri juttu ja tiib nalla! — seletab Villu, pudelit jällegi mu nina all hoides.

— Jumala iist, ei lähä änam. Ega ma ennast lõhki või juua.

— Kas mõni viinast lõhki on läend, ja isi tahtsid ja kiitsid, et hää on. Pane teise jala jaos viil, sii on punane ristal. Viska viil üks kord, sis tääd, et su miil ei närtsi!

— Ärä paku, okse tuleb juba pääle.

— Kui teist korda võtad, näe, vaata, niiviisi, — paneb Villu pudeli suu juurde ja teeb „kull-kull“, — sis ei tule kedagi okse pääle, aga kui vana naise muudi mökitad, raasikse kaupa, et katsud natike ärä ja kuulad, sis tuleb küll! Papa ütles kah. Kinnita!

„Kas nüüd papa seda ütles!“ mõtlen, kuid kartes Villut pahandada, „kinnitan“ ka mina tema eeskujul, mis mind hirmsasti läkastama paneb.

— Mis sul nüüd hakkab olema, kas surema hakkad juba või?

— Kurku läks... — läkastan edasi. — Rinnust kisub kangesti, just nagu pahupidi tahas tõmmata südame, ja nagu tagasi tahas tulla kõik.

— Mul on kah süda natike pehme, lähme vällä. Karastame sääl natike värske luhti käes! — lausub Villu, kuid ei mõtlegi „karastama“ minna, vaid võtab ühe käega kapist kinni, vahib põrandale, kui oleks ta sinna midagi ära kaotanud, paneb siis sõrmed kurku ja teeb sarnast häält, mis tõendab, et „juba tuleb“.

— Oh sa, Jeesuke, küll, mis neil nüüd jälle olgu! — kuulen vaid juba järgmisel hetkel oma seljataga ema hädaldamist. — Eks ma öelnd: joodavad lapsed purju! Villu, ja mis nägu sa nüüd oled, tõbras nisuke, ptüi! — pühib ta oma põllega, seda terve kämbla laiuselt võttes, üle Villu näo, võtab meid sis käekõrva ja talutab nii köögist läbi ettetuppa, kus ühes riietega voodisse heidame.

„Nüüd vist suren ärä!“ mõtlen, tundes, kuis süda vaevab, rinnust kisub, pää vaid valutab ja ümber käib.

— Villu, kas siin oled?

— Kus ma's pidin jääma. Ei tää, mispärast ta meid siia tõi, oles õige vällä värske luhti kätte läend, ehk oles parem olnd.

— Sul põle sis hädä kedagi, kui värsket luhti tahad, aga mul ütled ikki, et mis sa mökitad, ja nüüd kisub mul südame kõik pahupidi vällä!

— Kuradi sõnnik. Oles peris viin olnd, põles kedagi teend, aga sii magus, küll võttis aga, kurat, ärä. Tahas ikki nagu tulla, aga ei tule kah! — räägib Villu, pääd üle voodiääre ulatades. — Papa pandis sõrmed kurku, ja tulli, kui siidi, aga mul ei tule muud kedagi kui natike sinist vett!

Ma vaid kuulen, et Villul siiski „tuleb“, millega ta kaebus asjatu on, kuna mul vaid pää nii ümber käib, et kahe käega voodiäärest kinni hoian, kartes, et voodist maha kukun.

— Vaata, kudas poisid ennast porojommi täis tõmmand, kui sitikad, küll aga mehed, kes sest tilgast kohe nii ärä jäävad! — kuulen isa häält. — Kusti, ega sa haige põle? — kummardub ta mu üle, kus-

juures kanget viinalehku oma nägu vastu tunnen õhkuvat.

— Põle, aga pää valutab, mis hirmus. Kõik käib ümmer ja süda tuleb varsti vällä!

— Ma tuun sul külma vett?

— Tuu, papa, kui sa jõuad.

Vähe aega möödunud, seisab isa meie voodi ees, valab tassist külma vett oma suurde pihku ja vajutab selle siis mu otsaesisele, mida ta seni kordab, kuni tass juba tühi, kuna mu pää ja padi juba üsna märjad on.

— Aga, Villu, sinuga on asi peris raisus. Kui sa nüüd ka isi näes, mis nägu sa oled! — naerab isa, kui siin Villu jälle katset teeb, et kas mitte ei tule. — Kunas sina sis ennast täis tõmmasid, sa hakkad mul juba pudeli põhja vaatama, et kas neis põle järgi jäänd. Kae mul asjamiist, sa oled viil suurem joodik kui su isa! — tähendab ta, võtab nagilt oma suure kasuka, laotab selle meie üle ja läheb keskkambri, kust veel kaua jutuaju, hüüded: „viis, kuus... pott rump“, laulujoru — Kui oled elust väsind.., kuid nüüd juba mitmel häälel, pudelikorkide plaksatused, naer ja „proost“ kuulduvad.

Mina vaid visklen voodis, võideldes pisaratega, et miks Salme ärä pidi surema, mille järelduseks nüüd see rusuv ja piinav pohmelus, surun oma tulikuuma pää vastu patju, enesele etteheiteid tehes, et miks end Villust ära lasin meelitada, ja tuhat korda oma südames tõotades: seda magust, punast „ristali“, seda „kuradi sõnnikut“ mitte iialgi enam oma keele pääle võtta!

„Meie Isa, kes sa oled taevas, Kolmainus, Püha, Kõigevägevam Jumal, anna meile meie igapäevast leiba ja anna meile andeks, et me endid täna seda magust viina täis võtsime, sest olime rumalad -- teinekord, kui peaks teda keegi veel pakkuma, meie seda enam ei nuusutagi. Armas Jumal, Israeli Jehoova, ole meie Karjane ja päästa ka isa sest joomatõvest, sest ka tema läheb muidu hukka — temast vaid on natuke kahju, kui ta sellepärast põrgu peab minema,

et mõnikord vähe rohkem magust ristali rüüpab kui seda tarvis on, muidu tal on vaid hää süda, ja päris kena mees. Au olgu Jumalale kõrges, rahu maa pääl ja inimestest hää meel... Ära lase, armas Taevane Isa, mind täna ööl veel mitte ärä surra, vaid hoia seekord mind veel hellasti oma armutiiva all. Aamen!" pööran kokkupandud käsi alandlikus palves Jumala poole, oma päävalu unustada katsudes, kuna kõrvus vaid muusika mängib, otsekui oleksid taevad lahti, kostaksid säält viimsepäeva hüüdena vägevalt trompeedid ja pasunad ning laulaksid inglite koorid.

Surnuaial.

Järgmisel hommikul raske pääga, kui oleksin haige olnud, unest ärgates, kuulen keskkambris võõraste inimeste jutuaju, kus kõik korraga räägivad, nii et nende kõnelusist vaevalt veel aru võin saada, näen, kuis Linda, kikivarbail, kui kardaks ta meid üles ajada, eeskambrist läbi kööki läheb, vist suud pesema, ja alles pikkamisi meeletub mul — et meil matus on, et ööl Lindaga tares käisin Salmet vaatamas, kus kartsime, ja et Villuga siis endaid purju jõime, millist pohmelust ma praegu põen.

„Salme on surnud, ega sääl ikka midagi parata pole ja isal on õigus, et ega nutt teda ikka enam surnust ärata!" mõtlen ja olen valmis üles tõusma, kui köögist ema pannil särisevate vorstidega, mis hääd isuäratavat aroomi levitavad, tuppa näen tulevat.

— Mamma, kas juba süüa hakkab saama või? — küsin, magusasti haigutades ning unustades, et juba üles tahtsin tõusta, nüüd vaid oma liikmeis unerammestust tundes neid innuga sirutan.

— Sa, issaristike, nad ikki viil põõnavad. Põle aega saand teid ülessegi aada, kunas te surnuaiale saate? Nüüd juba lõuna, on teil ka sii uni! — ütleb ema, küünarnukiga ust lahti lükates ja särisevate vorstidega keskkambri kadudes.

— Villu, tõuskem üles, juba saab lõunat! — tõukan Villut, mõistes, et meil tõesti kadestamisväärt uni on olnud, millest meil nüüd tarvis on õige kähku vabaneda.

— Mis sa jubsid, kui magada ei lase?

— Lõunat saab, tõuskem üles!

— Las ma sirutan viil natike, kondid valutavad! — haigutab Villu.

— Aga mamma viis vorstid keskkamre, särisesid aga, ja magust ristali saab kah!

— Ei taha änam ristali. Pää valutas üüsi nii, et mõtsin, et ei tää, kas surm tuleb või!

Villu on seekord kärmem kui uskusin, ja pole surma enam kuski näha, sest ühe hüppega on ta voodist väljas, et oma riideid otsida, mis ema öõl meie seljast maha oli kiskunud.

— Ja nüüd on sul juba kõik möödas, põle häda mitte kedagi? — tähendan, temale järele ronides ja voodi ees tuhaaset leides, kust midagi hoolega ära on pühitud.

— Kissi möödas on? — võtab Villu vooditulba otsast püksid, millelt öised pummeldusjäljed peoga ära pühib, siis korraks oma ümber vaatab ja, et midagi tarbekohast silmi ei puutu, peo oma aluspükste vastu puhtaks pühib.

— Noh, ikki et viina jõime ja purju jäime?

— Ah, purju jäime?.. Jäime jah. Täna täis kui sitikas, homme joome jälle. Sii natike nüüd mehel kedagi piab tegema kah. Kis täismiis on, juub puultuupi korraga ärä ja kedagi — aevastab korra selle pääle! — kargab Villu ühel jalal, pükse jalga kiskudes, voodi ees, paneb kuue selga, kohendab rätti kaelas, et kõrisõlm paljaks ei jääks, sülgab pihku, tõmbab sellega üle juuste, et need ligipääd seisaksid, ja sammub nii keskkambri.

„Kange mees on see Villu küll. Ööl oli veel „täis“, ent nüüd pole hädä enam midagi, ja lubab homme juba jälle täis võtta. Ei mina küll seda enam julge, ma vaagun siis hinge välja!“ mõtlen, oma vanu kuivanud saapaid voodi alt, kuhu ema nad oli visanud, otsides ja jalga kiskudes, milleks jalaga vihaselt vastu põrandat taon.

Lõunasöögil üllatab see mind, et matuselised — ei tea kust — juba teada on saanud, et ma Lindaga tares käinud ja sääl kirstul kaane maha võtnud.

— Poiss, mis sa joosed üüsi ümmer. Mis asi sul sügeleb, kui sa paigal ei näe olla, mis sul tares asja olli? — tõreleb isa, mille pääle má midagi vastata ei söanda, küll vaid kõrvuni punastan.

„Ja kes seda ärä võis rääki, ega ometi Linda?.. Ei, Linda seda küll es tee. Ent Villu?" — vaatan siin üle laua ja, nagu oma arvamise tõenduseks, näen, kuis Villu — vasika küljekonti kui mõõka üht otsapidi peos hoides, teisest otsast närides — mind kurjasti altkulmutseb, kui tahtes öelda, et paras, kes käskis sind ilma küsimata tarre joosta, just nagu ei tea, mis sääl näha oles olnd!

„Midagi pole sul parastada, sinu käest ma juba küsima ei tule. Sina vaid käisid kapi juures viinapudelite kallal, ja, kui kangesti tahad, kaeban isale ärä ka!" sarnaste mõtetega neelan oma pahameele alla, olles sellega Villule juba nagu kätte maksnud, ja vaatan, kust leiaksin teise sarnase „mõõga" kui see Villul peos.

Pärast lõunasöömingut rakendatakse hobused ette, et Salmet ta viimsesse puhkepaika viia, sinna, kuhugi kaugele, tundmatusse surnuaeda, kus, nagu Tõnu seda rääkis, hauad ja ristid kõik reas.

Ilm, mis eile veel kevadpäikese kiireist ülemeelikult sädeles, soe ja ilus olles, on nüüd üle öö külmaks ja vihmaseks muutunud. Taevas on ühesugune tinahall ja pilvis, kuna säält lumiräitsakuid ja vihma lakkamata maha piserdub, kui nutaks ta, nutaks ja mõtleks nii igavesti külmi pisaraid valada, mõtleks inimsüdameidki jäiseks ja kivikõvaks teha kõigile õrnuseile ja kaastundmusile teiste omasuguste õnnetute ja mahajäetute vastu.

— Kusti, sa lähäd Riiaonku juure, Vanamära pääle, — käseb ema, isa poolpeetud tölpkasukat tuues. — Pane sii selga, muidu külmetad ennast ärä, ta ikki natike tuulevari ja soem!

— Kas Linda kah tuleb? — küsin, käsi laiali ajades ja selga ema poole pöörates.

— Ikki tuleb, kus sis Lindagi jääb. Sinder, käis jälle lahti rebenend, põle nüüd aega änam kinni kah

pista! — lausub ema, kui käe käisevoodri vahele olen pistnud ja seda nüüd säält tagasi kisun.

— Mina seda näru ei panegi selga!

— Ärä ole nallakas, sõge, kis sind sis nüüd vahib. Suvel teeme sul uue, — vaigistab mind ema, mu kätt kinni püüdes.

— Ütsin, et ei pane selga ja ei pane kah. Kui paremat põle, lähän palla kuuega! — vabastan oma käe.

— Või tahad ennast viil ärä külmeta kah. Kui sa'i taha panna, jääd kodu. Arvad vist, et sind õige paluma tullas või, katsu, kus mul õige parunihärra põle!

— Mina ei tahagi, et mind palutas, aga mis te sis muidu lubate. Ikki tiite ja tiite ammu juba, aga ikki viil valmis ei saa! — tähendan, kuna mul juba nutumaik suus on, et nii kergesti alla andma ja seega rahul olema sunniti.

— Vaadake, kui pahurad lapsed mul on; küll on nendega alati üks häda, rist ja viletsus, muudkui virisevad. Ja põle neist lastest küll muud kedagi kui silmavett — üks sureb ärä, teised teevad sul pahandust! — räägib ema, kel vist võõraste ees „pahurate laste“ pärast piinlik on, kuna muidu teadma oleksin pidanud, et isa rihma oma pükstel mitte ilmaasjata ei kanna.

— Katsu, kas käia kah saad. Põle väga vigagi, kui saba natike üleval hoiad! — naeravad tädid ja onud vaadates, kuis mul kasuk käies mööda põrandat jookseb, kui äkki uks avaneb ja Linda, kerge ülijakk seljas, otsekui liblik, lahtiseil tiivul sisse lendab, kus siis sambana peatub.

— Sii ju Kusti! Ja ma mõtsin, et kissi sibulakaupmiis on, et kas mõni vanjka või? — naerab ta.

„Isi oled sa hää vanjka!“ tahaksin öelda, ent mäletades, kuis me öösi kahekesi tares käisime, ütlen:

— Täna piad sa aga sibulakaupmehega ühes sõitma!

— Sinuga?

— Minuga jah.

— Aga sa'i saa ju käiagi! — arvab Linda, kellele mu abitu olek ja hale väljanägemine taltsutamatut meele-

hääd teeb, mis selles avaldub, et ta mu pikast kasukakäisest kinni haarab ja mind enese ümber keerutama hakkab.

— Pia ... uuta ometi, mis sa jukerdad. — Sa anna natike aega, ma kukun ju maha, kas sa ei näe, et mul jalg kasukasse kinni jääb! — hüüan, imestudes, kust Linda, kes ise nii väike on, selle jõu võttis.

— Siruta aga koivad hästi vällä, sul nad pikad küll, kui toonekurel — ei sa sis kuku kedagi! — jatkab Linda oma tegevust.

Kui mind juba küllalt nii ülemeelikult on keerutatud ja ma jooksust veel lõõtsutan, võtab onu minu ja Linda, teine teise käekõrva, ja talutab meid välja vankri juurde, mille ees eneste Vanamära ehk Linalakka näen, kelle seljast kord mullusuvel maha kukkusin.

— Vaadake nüüd — siisama sindrenahk, endast põle asjagi, mokk kui elevandil töllis, sureb ja ärä ei sure kah, aga visas mind kord sui enese sellast maha! — pahandan „sindrenahale" rusikat näidates, mida see vaid sugugi pahaks ei näi panevat, vaid rahuga, apaatselt ja ükskõikselt vihma käes norutab.

— Niisugune suur mees, kudas sa siis ennast maha lasid visata? — tähendab onu.

— Ega ma põles lasnd, aga Villu nägi, et ma kardan, ja lõigas tal tulise juti, ja ollingi maas kui kera, et es saa arugi. Tal muidu põle elugi siis, näe praegugi silmad kinni ja magab, — lasen nipsu näpuga Vanamära pika moka pääle, millest see kõrvad ligipääd tõmbab ja oma pää kurjasti minu poole pöörab. — Aga, kui sa teda saba alla lüüd, imelik sis, et just nagu nõõlata saab, jooseb kas või tulest läbi. Isi aga pillub sul tagast, kui vankrega oled, kõik suud ja silmad virtsa täis. Ma tahtsin seda rääki, et nüüd kah lähme vankrega, sis ei maksa teda sinna puuduta!

— Kas te tohite sis hobust sinna õrna koha pääle lüüa? — muigab onu.

— Ega ma teda ronut põle lööndki. Villu ikki vast lüüb viguri pärast ja papa kah, kui tal süda õige täis saab.

Onu tõstab siin Linda kui udusule vankrile, nii et tahtmata mõtlen, kui palju sel udusulel jõudu oli, kui ta mind veel äsja keerutas.

— Kusti, sa mehemürakas, kaalud ju viis puuda! — lausub onu, mind niisama tõstes, kusjuures mu jalad vankri äärelauasse kinni jäävad.

Kõik on ju minekuks valmis, kui kirst tarest välja tuuakse, mis ema soovil siin veel kord avatakse. Nähes, kuis ema südantlõhestava karjatusega kirstule langeb, ja kuis teised teda peavad toetama, et ta ei kukuks, ei kannata ma seda välja ja vaatan kõrvale, mäletades, millist hirmu möödunud ööl kirstu juures tundsin ja uskudes ema nüüd praegu sääl sedasama tundvat.

„Kirst on ometi kord vankril, nüüd vist läheme minema!" vaatan, kuis vähe aja takka ema tuppa talutatakse.

— Põle tarvis, ma saan isigi... Laske mind ometi kordki teda viil nähä, mult võetas ta ärä, just nagu vägisi, ja ma ei näe teda änam iialgi! — kaebab ema, uuesti kirstu juurde joostes, mis isa ja Villu juurde esimesele vankrile asetatud. — Tehke kirst üks kordki viil lahti, ma rohkem änam ei tahagi!

Isa ohkab ja tõstab kirstukaane üles.

— Salmeke, lapsuke, kas sa sis ikki tõeste surnud oled või? Surrid, ja es aita änam minu palved ja pisarad! — langeb ema kramplikult nuttes kummuli Salme kirstule. — Ja mis nad nüüd sinuga teevad?.. Viivad su, et sind igavesti mulda matta... Nüüd oled sa viil siin, vaene lapsuke, nüüd tohin sind viil nähä, Salmeke ... — nuuksub ta, kõigest kehast värisedes. — Ja põle ma sind hulgal aal änam suudlendki... Ja juussed?.. sassi on nad sul läend, kis neid sul änam kammibki. Ja nägu?.. kudas ta sul paistetand on, tunne änam äragi, kollane juba, ja ... — läheb ta, Salme juuseid silitades, teda suudlema, — ooh, aidake mind, mu süda lähäb jälle sandis ... kudas ta juba haiseb, ja kui ruttu sii kõik tuleb, sa suur, püha Jumal! — kohkub ta vaid tagasi, minestusele lähedal olles ja valmis kukkuma, kuna teised teda jälle toetavad.

— Jäta juba, sa tiid teesed inimesed kah hullus oma tõinamisega. Tääda ju muidugi, soe aeg, ja surnu on ikki surnu, ja kas sii inimese väevõimuses seisab, seda aidata. Mis sest tõinamisest kasu on, ega sii änam kedagi tagasi tuu, tiid muidu oma südame raskes! — vaigistab isa, puusärgile ettevaatlikult kaant pääle pannes ja siis rahulikult piipu toppima hakates, kui öelda tahtes, et vaadake, ka minul on see kaotus raske, kuid ma ei kaeba, ei nurise ega koorma oma südant.

— Kudas ma teda änam raskemas teha saan kui ta juba ongi. Teil on hää ütelda küll, teil on sii ükstakõik, aga kudas minu süda valutab! Ja, ei tää, mis sinna nüüd jälle sisse läks, just nagu okse hakkab pääle tulema... — läkastab ema, vankripeelele toetudes.

— Jäta juba ükskord ikmine. Põle meil kellegil siin jäädavat kodu, põle meist kiigi elama jäänd, ja seda tiid lähme kõik, nõõ! — ütleb isa, hobust, otsekui oma sõnade kinnituseks, ohjaharust tõmmates, et „sellele teele" asuda.

Ent uuesti langeb ema siin elutule kirstule, kramplikult nuttes.

Külm vihm krabistab kirstukaanel, tuulepuhang lükkab emal räti pääst õlule, ta valust lõhkevat pääd jahutades. Ja pole enam emal kurbuses sõnu, ta valu avaldavad veel kramplikes tõmbusis ta õlanukid. Siin tõmbab aga ootamisest kärsituks läinud hobune järsku vankrit, ja ema kukub käpuli porri...

— Vaata, kas seda nüüd tarvis olli, ega sa änam väike laps ole, kes kedagi ei kuule änam, mis talle räägitas! — pahandub isa, kuna matuselised ema avitama ruttavad, kel jõud puudub oma valu ja kurbuse üle valitseda.

— Uuta, pia viil ometi natikegi, just nagu ei tää, mis kiire teil alati on — ma tulen kah surnuaiale, ehk saab ka Liisu isi kodus hakkama! — jookseb ema veelgi vankrile järele.

— Prtuu... ah surnuaiale või?.. Küll me sinna isi varsti ka mõlemad Salmele järgi lähme. Kas sa

juba küll iknud põle, et sul sääl viil tarvis tõnni on. Ja kissi sis kodus talitab? Ei saa Liisust kedagi siin üksinda kodus. Mõtle parem järgi ja jää ilusti kodu... Nõõ! — ütleb isa, hobust teist korda ohjaharust tõmmates, ja vanker veereb minema, kuna ema, seistes sambana kesk õue, paljaspäi veel kaua meile üksisilmi järele vahtima jääb, jäist vihma ja külma tuult ei mikski pannes.

— Kus kohta me nüüd lähme? — küsin, kasukahõlmu eest koomale tõmmates ja end paremini vankrile istuma säädides, kui ema, kes majanuka varju ära kaob, enam nägema ei seleta.

— Oled juba suur mees, aga ikki veel nii rumal. Salmet lähme matma. Nõõ, sõida kah nüüd vana ronu, ehk ma teen sul mõne tulise saba alla! — ähvardab onu Linalakka, kes surnuvankri järel käib, kus noor kolmeaastane täkksälg ees on.

— Katske, kas te oma Vanaga meile järgi saate kah? — naerab Villu, kui neil hobune sõitma läheb, kes vaid midagi, vist valget kirstu vankril, kartma hakkab, kus juures isa teda, end seljakile tahapoole lastes, kinni püüab pidada, Villu vaid ehmunult, et mitte vankrilt maha pudeneda, sülitsi kirstu ümbert kinni haarab.

— Villu, ma mõtsin, et ärä kadusid! — räägin, tema hooplemist mäletades, kui neil hobune rahulikumaks jääb, ja neile järele jõuame.

— Vaata aga, et sa isi ärä ei kao, ärä minu pärast kedagi karda! — säeb end Villu kirstu kõrvale istuma, nüüd vaid sülitsi oma põlvede ümbert kinni võttes.

— Põle muretki, meil tark hobune. Teeme talle natike säru — aame teist viil müüdagi!

Ent vihma sajab, taevas piserdab ja nutab, kuna Linda, kes mu kõrval istub külma pärast juba hambaid kokku peksab ja väriseb.

— Linda, kas sul külm hakkab või?

— Ei hakka.

— Ei tää, sa ehk kardad öelda. Ma annan sulle oma kasuka?

— Aga sa isi?

— Mina? Ega's mul külm põle!

— Aga sis, kui sa kasuka ärä annad?

Selle pääle polnud ma tõesti mitte mõelnud, ja Linda oleks ka vist külmetama jäänud, kui siin mitte onu vahemeheks poleks tulnud. Ma võtan Linda oma kasukahõlma, ja tükime mõlemad ta suurräti alla.

Tunnen siin, et mul on soe ja hää olla — nii et see, et kuski vihma sajab külm ja märg on, mulle enam korda ei lähe — ja pääd vastu Linda pääd toetades suigun ja olen valmis magama jääma. Ja kui vanker seisma jääb, virgun, vaatan suurräti alt välja ja näen läbiligedat hobust ja tilkuvaid hobuseriistu ning, vähe maad eelpool, Villut, kõveras koos kirstu najal külmetamas, keda ma praegusel hetkel mitte põrmugi ei kadesta, vaid temast tõsist kahju tunnen. Näen, kuis hobune kärsitult end raputab, peenikest vihma oma ümber paisates, ja puristab, et siis sammu kiirustades edasi rühkida — paha, porist teed, kus vanker sageli rummuni sees jookseb, ja külma vihmast ilma nagu unustada katsudes. Näen seda kõike, ja jälle meeletub viivuks Salme, et miks ta pidi surema, mille pärast meie nüüd kõik — tädid, onud ja veel hulk võõraid — külma, vihmase ilmaga kuski reisul peame olema, kuna ema vaid koju nutma jäi. Meeletub Salme tares kirstus, kus teda läinudööl vaatamas käisime. Meeletub kuni jälkuseni võigas koeraraibe kesk lihavaid maasikaid mõisametsa raiestikus, kus siis marjul olime sellesama Salmega, keda nüüd kinnises puusärgis, et ta ei haiseks, hulga inimestega mingipärast tarvis on kuhugi kaugele, tundmatusse surnuaeda mulda viia. Meeletub kõik see, lasub südamele tunne, et on Salmele rasket, andeksandmatut suurt ülekohut tehtud, panen suurräti all käed kokku ja palvetan: „Meie Isa, kes sa oled taevas, sa suur Jumal, vägede Jehoova, ole Salme vastu armuline, sest sa tead, ta on roojane oma kirstus, milleks ta mitte pole saand „oma“ süü läbi, sest ta oli üks väga armas, kena laps ja mu parem sõber. On vaid temaga nüüd midagi hirmsat juhtund, siis hoia mind, Lindat, Villut,

ja kõiki teisi armsaid lapsi sarnase hirmsa saatuse eest, mis Salmet nii ootamata tabas. Pean vaid mina kord ära surema, siis ära lase mind mitte neid surmaga kaasas käivaid koledusi näha, ja anna mulle jõudu neid praegugi unustada, sest ma kardan nii väga..."

— Kusti, mis sa nõiud?

— Ah, kas minuga rääksid või?

— Ikki sinuga, sibulakaupmiis! — naerab Linda.

— Põle ilus, et sa mind sibulakaupmehes sõimad, ja põle ma nõidund kah.

— Vaadasin, et mokad liikusid, mis sa's pobisesid?

— Ja mõtsid, et tuul liigutab... Ei liigutand tuul, isi liigutasin — Salme iist palusin Jumalat, ja enda iist ja sinu iist kah!

— Minu iist? Sis sa oled õige hää poiss! — kingib Linda mulle siin ühe lahke pilgu. — Ja Salme iist — ta on ju surnd. Sis sul ikki peris tõesti on Salmest kahju, ma mõtsin eila, kui sa rääksid, et sa muidu nalla tiid!

— Ei tii, Linda, muidu nalla, peris ikki nõnda tõesti räägin, et kui ma siin praegu sinu iis seisan, Jumala iist, et kui Salme oles ütlend, kui ta pimedas toas olli, ja ma kardina sääl kogemata akna iist maha lassin, et, Kusti, sureme mõlemad ärä — kohe oles surnd, jalamaid, ja põles kellegist kahju olnd!

— Minust kah?

— Sinust? Kas sinust kah, seda ma ei tää — põle viil järgi mõtelnd. Aga, näe, kudas sa nüüd oma siidikleidi ligedas oled teend? — näitan veeloigule Linda rüpes. — Aga eila olli sul süda täis, kui mu jalg kogemata raasike sinna külge puutus!

— Ega mul kleidist kahju põles olndki, kui ma ta isi ärä oles määrind — papa ostab uue jälle, viil parema, just nisukese nagu tahan. Aga sii pahandas mind, et sul matsi kombed juures on!

— Misuksed niid matsi kombed on? — küsin, mäletades, kuis Mats eile öõl „mürtsu" tegi, ja uskudes, et Linda mind sessamas kahtlustab.

— Noh, et sa oma pika koivega matsi muudi kaaberdad.

Ma ei oska sarnase tarkuse pääle midagi enam vastata, pühin pisarad laugelt, toetan pää Linda pää vastu ja tukun, alistudes oma endiseile mälestusile...

Surnuaia lähedale saabudes, kuulen kirikukella löömist, mille helid, kui sajaksid nad ühes vihmaga külmast, tinahallist taevast alla, kurvalt, kaebavalt ja nii lõpmata igavalt ning monotoonselt kostavad, nagu laskuksid nad kõige oma raskusega su südamele ja hundaksid säält veel valusa vastukajana tagasi.

— Ei tää, mis jaos kella lüüas? — küsin.

— Salmet ju lähme matma — rääksin sulle juba. Salme matuses lüüassegi kella, — seletab onu, kaabut pääst võttes ja sellelt üle vankriääre vett maha valades.

— Kas sis alati, kui inimest maetas, kella lüüas?

— Kudas sis muidu, ikki lüüas.

— Kis sääl's lüüb?

— Kellalööja.

— Kissi kellalööja on?

— Kellalööja on sii miis, kis kella lüüb, — seletab onu ja vaatab üles kirikutorni poole.

Ma jään selle vastusega rahule ja vaatan niisama üles kirikutorni poole, mille otsas veel kukk on. Torni luugid on kui suured uksed nelja ilmakaare poole avatud, kus ma meest ning mehest veel suuremat kella näen, mis kindlas taktis kahele poole liigub, ja mõtlen: „Vist alati vahib see mees sääl kirikutornis, säält võib ju kaugele näha, ja kui ta kuski matuserongi liikumas näeb, nagu seda praegu, siis põmmutab kohe: pimm-pumm-pauu, pimm-pumm-pauu... ja on vist rahul oma elu ja saatusega; aga küll võib tal sääl tornis — üksi elades — igav olla!"

Mida ligemale surnuaiale, ühtlasi ka linnale, seda enam tuleb meile inimesi vastu, kes — nagu ma arvan — kaastundliku pilguga meid saadavad; mõned isegi peatuvad, võtavad mütsi pääst ja vaatavad meile järele, nagu küsides, et ei tea kes sääl kirstus nüüd jälle oma viimse rahuune on leidnud? Ma vaid tean seda —

see on mu õde, kes oli mulle siin elus kõige armsam ja kallim — ja olen neile nende kaastunde eest tänulik.

Hauale, ta on akaatsia-, toome- ja sirelipõõsaste all maantee ääres, jõuab meiega ühel ajal ka õpetaja, mille järele matusetalitus algab.

— Villu, vaata, kui pallu rista — musttuhat! Mis sa arvad, kas iga risti all inime pias puhkama või? — küsin, tuhandeid riste ja tuhandeid haudu silmitsedes ja mõeldes — kuhu mahutatakse kõik need surnud, kui viimsel päeval hauad lahti lähevad ja oma luukered tagasi annavad?

— Ikki, iga mätta all puhkab siin inime — ega surnuaida koera ei tuua ega talle risti ei panta. Näe, kudas, kurat, läbi ligund, nii kui üks sült! — peksab Villu oma põlvel läbimärjaks sadanud mütsi, millest vett talle vastu silmi pritsib.

— Ent mine mulda rahuga, kui ema sülle hingama, sääl armukäsi hellasti sind paneb rahuunele! — ütleb õpetaja laulusõna ette, ja matuselised laulavad.

„Ei tää, kelle armukäsi teda sääl mullas änam panemas on, ja miks ta ema nimetab — kodu jätsid ju tema, ei nad võtnd teda ligi! Nüüd ta vaid võib end sääl küll rumalas ikke, ja keegi temale kaasa ei tunne. Ent kahju on temast küll, sest võeti ju nagu vägisi Salme ema sülest, et panna teda nüüd külma mulda, „mätta alla“, igavesti magama!“ — mõtlen, tunnen, kuis südamest midagi üles tuleb, ja pühin silmast pisara.

— Oh, pisarsilmad, hauasse veel viimast korda vaadake. Ei sind me enam näha saa siin ilmas, kallis rändaja! — ütleb õpetaja ja vaatab raamatult üles, kui seletaks ta seda „kallist rändajat“ mitte enam hauas, vaid juba kuski kõrgel, inglitiivul, oma taevase Isa poole lendlemas.

„Õpetajal on õigus — nutma peab, ta teab seda küll. Ent miks ta ise ei nuta, ja miks matuselised ei nuta?“ vaatan oma ümber, kuid, mitte ühegi silmis pisaraid leides tunnen, kuis mu süda veel haledamaks läheb, Salmest ja emast veel enam kahju saab, ja juba valmis olen nutma hakkama...

Õpetaja, müts pääs — mille üle imetlen, sest et teised kõik katmata päädega on — loeb midagi omast pääst, et mitte raamatut märjaks teha, kuna matuselised kuulavad ja maha vahivad, kui tuleks neile säält nägematut abi. Ka isa kuulab, ja jälle näen ta näol seda külma rahu ja kõvasti kokkusulgetud huuli, mis äsja Salme surma puhul nägin, kuna ta kõrval, hauakaldal Villu seisab ja hauda sisse vahib, nagu küsides, et ei tea, kui see vett täis oleks, on siis vist küll nii sügav, et sinna ära võiks uppuda...

Lugemise lõpetanud, mis õige lühike oli, annab õpetaja käega isale millegi üle märku, mida isa näib mõistvat, sest et ta kahe käega köieotsist, mis kirstu alt välja ulatuvad, kinni võtab, kuna teiselt poolt Tõnu sedasama teeb — ja väike, valge kirst hakkab liikuma, liigub ja vajub siis kuhugi alla mu silmist...

— Põrmust oled sa võetud, põrmuks pead sa saama, ja põrmust pead sa kord jälle üles tõusma! — võtab õpetaja kolm korda peoga liiva labidalt, mida isa ta ees hoiab, seda iga kord sõna „põrmuga“ hauda visates.

Teevad seda ka isa ja kõik matuselised, ja teeb seda ka Villu, kes suure kamalutäie kirstu pääle viskab, mis sääl laiali jookseb.

„Ei tää, kes seekord jälle põrmust saab üles tõusma? Ei Salme küll seda änam saa. Ta haiseb juba — mädaneb sinna mulda ärä, ja temast ei jää änam midagi järele!“ mõtlen, tummalt pimedasse hauda vahtides.

— Kusti, võta sina kah! — puudutab mind isa käega õlast.

Tahaksin juba küsida, et milleks seda tehakse, ent mõistes, kui seda teised teevad, siis see ikka vist tarvilik on, haaran peoga labidalt liiva järele ja astun hauakaldale, libisen vaid viskamise juures ja olen juba valmis hauda kukkuma.

— On ikki, sinder, libedas sadand jah, leotab ju kõik läbi nisuke ropp ilm, äränd sellepärast ehmata kedagi! — naeratab isa sunnitult, kui ta mind kättpidi hauakaldalt, kuhu värisedes seisma olin jäänud, eemale tõmbab, kusjuures vaid tölpkasuk mul jalgu kinni jääb,

mille poriga sõtkun, kuna isa vaid oma kasuka seljast viskab ja labida võtab.

Haaravad ka veel mitmed teised käed labidate järele, ja jälle vahin tummalt, kuis mulda ja märga, ilget savi hauda sajab, mis siis, kui suurem külmanud mullatükk kirstukaanele kukub, säält õudselt ja süngelt vastu kõmatab.

Vaatab ka õpetaja pimedasse hauda, kuhu mulda igast küljest sisse sajab, vaatab virgasti töötavaid käsi, vaatab ka lauluraamatusse, seda vargsi tehes, et see märjaks ei sajaks, ja ütleb säält sõnu ette. Ja kostab kurblik laul, helisedes kaebavalt, monotoonselt ja sumbunult, nagu peaks temagi kaasa nutma pisaraist tilkuvale ilmale ja haua juures olijate väsinud südameile. Siin näen jällegi maanteel käijaid, kes meid vaatavad, kuna säält üks naisterahvas — „laululinnuks" kutsutud, nagu pärast kuulsin — isegi haua juurde tuleb ja meile kaasa laulab, kas mitte ehk selleks, et tal väga ilus ja kõlav hääl on, mis rõõmsalt hõiskab ja enam põrmugi pisarais ilmale kaasa ei nuta.

Liigutatud vööraste osavõtust, laulan ka mina ligi, kuna väikse kivi otsa ronin, selleks — et mind inimesed maanteelt paremini näeksid ja küsiksid, et ei tea, kes peaks olema see väike, armas poisu, kes sääl sageli silmi pühib, ehk on selle surnud õe vend? — kuna ise pahameelt tunnen nüüd isa tõlpkasuka üle, mis mul seljas ja mille alumise ääre paksu pori ja ilge saviga olen sõtkunud, kartes, et see minu prestiiži — armas poisu olla — vahest ehk rikkuda võib.

Siit näen ka ja vaatan kaastundega Lindat, kes, suurrätt üle pää, vihmast tilkuva puu all seisab ning sääl külmab, ja mõtlen: „Külmetad, vaeseke, kuid kannata ärä. Näe, minagi ei pane seda miskiks, et mul haletsemisväärt kasuk on, ja laulan ligi, olgugi, et ma laulda ei oska — see kõik on ju Salme pärast. Ent tagasi koju sõites võtan su oma kasukahõlma sisse, mis osutub siis tarvilikuks, sina vaid annad mulle oma suurräti — paneme siis pääd ligistikku ja kuulame, kuis vihma tibab, ilm nutab, ja hobune puristab...

Me vaid tukume siis, sest meil on nii hää olla. Ja et Salme surnud on, seda ei maksa meil nii südamesse võtta, sest Salme on nüüd põrm, põrmuks saame ükskord kõik ja põrmust pääsmist meil ei ole, sest on tõsi, nagu ema laulis, et küll kõrgest mäest jõuad sa üle kõndides, ei hauakünkast jõua sa üle iganes!"

Jutlus Kristuse taevaminemise pühal.

Pärast Salme surma — milles vanemad Jumala karistust nägid — oma pattude pööramiseks ja Jumalale meelehääks, ostis isa Jutluseraamatu, mis oma suuruse poolest küll Piiblile järele andis ja seega ka vähem „püha“ pidi olema, kuid küllalt siiski veel teiste raamatute seas kogukas oli, aukartust ja lugupidamist äratav. Ja nüüd, kui meie majja Jutluseraamat sai, ei möödunud ühtki pühapäeva, kus meid mitte keskkambri kokku poleks käsutatud jutlust kuulama. Jumalasõna kuulutajaks, see on jutluse lugejaks, olin tavaliselt mina, sest et sõnakuulelik ja jumalakartlik ja seepärast vanemaile „häälaps“ olin, ja nemad, iseäranis isa, oma parimad lootused minu pääle panid.

Ühel pühal, kui isa mind keskkambri kutsus, et jutlust lugeda, olid teised juba sääl koos. Ema on jällegi nutnud, millest tal veel silmalaud punetavad, ja voodil istudes hoiab oma rüpes „Siioni Kannelt“, millel see imelik võim on, et alati, kui ema ta laulmiseks avab, tal silmad vett täis tulevad, ja sageli nutt isegi laulmise lämmatab. Ta kõrval voodijalutsile toetudes istub isa, kes mu tulekuga taskust piibu võtab ja seda toppima hakkab. Ahjunurgas, oma voodil, suigub vanaema, taevariigist unistades. Toolil, sõnakuulelikult kokkupandud kätega, istub Ella ja vahib Villut, kes akna ees seisab ja sääl pirisevaid kärbseid sõrmega vastu aknaruutu puruks litsub, kogemata tuppa eksinud ja säälsamas pirisevale erilasele aga armu annab ja taganeb, kui see talle ähvardavalt

nina alla lendab. Villule on keelatud „jutluse“ ajal välja minna, ja ta tunneb igavust!

— Loe säältsammast järje päält, otsisime juba jutluse üles! — tähendab ema, Siioni Kandlil käsi kokku pannes, kui laua juurde lähen, kust lahti tehtud Jutluseraamatu juba eest leian.

— Oodasime sind, et ega teesed ikki nõnda hästi lugeda oska! — lisab isa, piibule tuld pannes, mulle meelituseks juurde. — Jutlus on ju nisuke asi, et piab lugeda oskama. Näe, õpetaja loeb, võtab teenekord silmast vii vällä!

Laua juures toolil istet võttes ja raamatut vastu lauaäärt hoides, et paremini nägema ulatuksin, loen: „Jutlus Kristuse Taevaminemise Pühal. Jumala Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel. Aamen.“

„Täna on suur ristineljapäev, siis läks Kristus taeva. Ent õpetaja peab küll üks tark mees olema, kui ta terve Jutluseraamatu, mille ma vaevalt läbi jõuaksin lugeda, pääst tääb! Ja, kui kord õpetajas hakkan, pean selle ka vist kõik pähä õpma? Ei, seda ma küll ei jõua!“ mõtlen, mäletades õpetajat, kes Salme haua juures luges ja seda pääst tegi.

Õpetaja häält järele aimates loen jutlust, raskemate sõnade juures pahameelt tundes, et neid korraga välja ei oska öelda.

Kõik kuulavad, kuna ema isegi silmi näen pühkivat, kui oma suu läbi evangeeliumi kuulutan, et me Jeesuse Kristuse armust nüüd lunastatud oleme ja taevariigi pärime. Mind liigutab see, ja, et jutlus veel enam oma mõju avaldaks, püüan oma häälele värisevat kõla anda, et nutke ja värisege, maailma lapsed, viimne päev on kätte jõudmas suure pasuna ja trompeedi helinaga, ja ka mina pole kaugel sellest, et nutma hakata. Ainuke, keda viimsepäeva tulek ei kohuta ja kes nutma ei mõtlegi hakata, on Villu, kes uue ajaviite on leidnud ja sellesse täiesti süvenenud. Elu on võitlus, mõistab ta, ja et seda võitlust väikses ulatuses vaadelda, vajutab selleks erilase sulepää alla, sellele ette säädides elusaid kärbseid, neid tiibu pidi näpu vahel hoides, kes siis, vihasest vaenlasest

nõelatud ja puretud, suurt hädakisa tõstavad. Villu süda vaid on külm ja kivine, ja rahulikult jälgib ta loomade piina, kujutledes, et erilane on raudkull ja kärbsed väiksed linnukesed! Ma tean, et Villu toas ei läbe seisma, ent vähem jutlust kuulama, ja tunnen temast kahju. Ei tea kas mõistis Villu mind, või meeletus tal midagi — kuid siin heidab ta põlastava pilgu mu pääle, et kahetsegu ma end parem ise ja ärgu arvaku ma enesest ning jutlusest ei tea mis, võtab siis tooli ja istub mu vastu laua äärde. Tundes siin isegi ta kurja vaadet enese pääl viibivat ja uskudes, et võib olla, on Villul ka õigus — süvenen veel enam raamatusse ja teen, et ma midagi ta kavatsusist ei kuule ega näe.

Vähe aega on see nii kestnud, kui mind jalaga laua alt tõugatakse. Silmi üles tõstes näen Villu ees lahtist tähtraamatut, mille pääle ta näpuga näitab, mu poole silmi pilgutab ja siis tähtraamatu tähtsalt kokku paneb.

Mõistan, et Villu sellega öelda tahab: „Lõpeta jutlus ära, pane raamat kokku, ja lähme välja tiigi pääle, nagu sulle hommikul rääksin, künaga sõitma!" Villu poole pääga nikutades, et temast aru olen saanud, loen edasi, kuna salaja lehekülgi vaatan, mis mul veel lugeda jääb. Neid on tervelt neli, ja see teeb mulle hirmu, ent veel enam saan rahutuks, kui mõne aja pärast Villu tähtraamatuga eelmist kordab.

„Kui ma nüüd jutlust ei lõpeta, saab Villu mu üle pahaseks ja hakkab mulle ette heitma, et ma temast aru pole saanud. Kui aga lõpetan jutluse ja saab isa sest aru, siis võivad vaid sellel minu kohta veel palju pahemad tagajärjed olla, mida ma sel kallil pühal, kus rohigi ei pidavat kasvama, küll mitte ei sooviks! Jätaksin jutlusel mõne lehekülje vahele, loeksin viimased ära — kas see ehk veel kardetavam pole?" seisan ülesande lahendamisel, mis vahest veel keerulisem on kui — hunt, sokk ja kapsad. „Ei, loen vähe maad veel edasi, lõpetan siis jutluse, ütlen „aamen" ja panen raamatu kokku! .. Mis nüüd isa teeb?" vaatan raamatult üles.

Ent, nagu harilikult lugemise ajal, istub isa rahulikult piipu imedes oma voodil, säält harukorril üles tõustes ja mu seljataha astudes, kust siis kollane „lirts", otsekui vask viiekopkaline, üle mu pää, läbi lahtise akna marjaaeda lendab, kuna ema ja Ella kokkupandud käsil kuulavad — kui ei läheks neil kõigil see, mida Villuga kavatseme ette võtta, kõigevähematki korda. Ent Villu on kuri, seda mõistan, nähes, kuis ta enesega kaasatoodud erilase sulepää all raginal puruks vajutab, keda ju küllalt kärbseid piinata on lasknud, ja mind siis hävitava pilguga mõõdab, kui oleksin minagi ta käes ehk võimuses, nagu pirisev erilane või kärbes.

„Villu, sa ära vaata nii kurjasti mu otsa, nagu tahaksid ka minuga oma jõudu proovida. Küll ma sellega juba hakkama saan, et seda jutlust lõpetada, ainult kannatust!" sooviksin öelda, pean vaid vaikima ja jatkan lugemist.

Mitu korda lauset lõpetades olen ju valmis „aamen" ütlema, kuid keel — ta ei liigu selleks! Vähe aja takka kuulen, kuis kell 11 lööb, mille pääle Villu, kui oleks see tal märguandeks olnud, äkki toolilt püstib ja toast lahkub.

„Villu vihastub, ja, kui ma praegu seda ei tee, mida pean tegema, ei tohi ma teinekord enam ta lähedalegi minna!" arutan, kuna kauaoodatud „aamen" nagu kogemata üle mu huulte libiseb.

„Ja kui kergesti see nüüd tuli?" imetlen, värisevail käsil raamatut sulgedes.

Teades vaid, et kuriteo olen korda saatnud, valdab mind hirm, et isa voodilt üles tõuseb, mu juurde tuleb, raamatu avab, mind kõrvast näpistab ja ütleb: „Poiss, mis sa tegid? Või siis niiviisi tuled sa mind, vanainimest, petma. Sa arvad vist, et ma nii loll olen ja aru ei saa, mis vigureid sa Villuga mängid? Ja pean ma sel kallil pühal veel teie pärast vihastuma!"

Ent midagi sellesarnast ei sünni, sellevastu vaid näen, kuis isa, ema ja Ella ettepoole kummargil ja kokkupandud käsil issameiet loevad.

„Annaks Jumal, et kõik veel hästi lõpeks!" panen ka mina paludes, või õigemini öeldud, Kõigekõrgemat tänades käed kokku, et nii kardetav ettevõte mul juba näis õnnestuvat.

— Aga täna olli õige lühike jutlus. Mõtsin, et suur püha, ehk on jutlus kah pikem! — arvab ema, palvetamise lõpetanud, Siioni Kannelt avades, et lühikest jutlust mõne lauluga säält täiendada, kuna mina vaid tunnen, kuis mul selg hirmu pärast külmaks läheb.

— Ega lühiksed jutlused pikad põle. Eks piame vast ka lühikesed jutlused ärä kuulama! — sammub isa otse minu poole.

„Soo, selle üle võisin siis rõõmustada. Enne loeti issameie ära, nüüd vaid tuleb püksirihm!" seisan värisevail põlvil laua juures.

Isa käed ulatuvadki raamatu järele, kuna minul soov on neist kinni haarata, neid suudelda ja öelda: „Papa, anna mulle veel see üksainuski kord andeks! Villu kutsus mind, ja ma ei julgenud..."

— Viin raamatu jälle kappi, tolmub muidu teene välläs ärä. Eks sa pühade aeg loe meile jälle! — ütleb isa üsna rahulikult, kuna mul selle õnneliku pöörde üle tundmus on, kui peaksin häämeele pärast hõiskama, et see, millega riskeerisin, veel seekord hästi lõppes — teinekord muidugi, ei mingi hinna eest ma seda enam ei usalda tegema.

— Villu, kas tääd, ma lõpetasin jutluse ärä! — teatan Villule, kelle puukuurist leian, kus ta suure seatapmise küna juba ukse pääle on vedanud.

— Kudas sa lõpetasid?

— Ütsin „aamen" ja lõpetasingi ärä. Ja tulli sii aamen nii järsku, nagu kogemata, et just nagu üks kord nuusata!

— Kas sa aru es saa, mis jaos ma sul tähtraamatut näetsin?

— Sain küll. Aga küll olli hirm. Papa tulli mu juure, ja mõtsin — ega nüüd küll änam nahatäie käest pääse!

— Sai kah aru või?

— Es saa kedagi. Tulli raamatut kappi viima!

— Aga kas sa'i mõtlend kah, et Villu on küll üks kaval miis ja vigurisi täis kui mustlase hobune?

— Mõtsin küll.

— Ma mõtsin isi kah. Tahtsin sul juba ammu märku anda — lõpeta jutlus ärä, mis sa tühjast loed, aga es tule miile, kudas sulle seda ütlema pidin! — imetleb Villu, oma väljamõeldud plaani üle häädmeelt tundes. — Aga nüüd võtame sii küna ja viime õue pääle lohku! — tähendab ta ja haarab künaotsa sülle.

— Ei tää, kas papa pias kuri olema, kui ta meid siin näes? — küsin, tiigikaldal küna lõõtsutades maha pannes.

— Mis ta's sellepärast nüüd kuri või, — arvab Villu, mütsi pääst võttes, käisega üle otsaesise pühkides ja künale istudes.

— Aga kuri oles ta küll, kui ta tääs, kudas ma jutluse lõpetasin!

— Oles küll.

— Villu, mis sa arvad, kas sii tiik on küll sügav?

— Mis sa sest küsid?

— Ei kedagi. Ma muidu niisama mõtsin, et kui küna ümmer lähäb, me sisse kukume, ja mis sis?

— Kas sa's kardad või?

— Ei karda küll, aga kui me ärä upume?

— Sis sa ikki kardad. Tiik on nii sügav, et kolm miist pane ülestikku üksteise otsa, sis ulatab alles sii miis, kis kõige all on, ühe tagumise jalaga põhja! — tähendab Villu, künas püstides. — Otsi omale kah nüüd latt, kellega sa küna järgi lükkad.

Käsku täitnud ja mõeldes, et kolm meest pane ülestikku üksteise otsa, ronin külma südamega künna, nähes, kuis see kahtlaselt ühes Villuga vee pääl hõljub.

— Sina ärä karda, mis sa värised, baaba, čort! Nüüd anname huugu... Nõuab surm ka rohket lõikust suure sõja käraga, truuks jääme isamaale viimse veretilgani! — jorutab Villu, latiotsa vastu kallast pannes ja lükates. — Mis sa, kurat, seisa sirgelt. Näe, kiigub juba meie paadike. Kudas sii laul olli — Kiigu, mu paadike, kõigu vee pääl!

„Paadike" liigub minema, mille juures ta tõesti vetepinnal kiikuma hakkab, mina vaid kahe käega mõlemast künaveerest kinni haaran, hirmul olles, et iga silmapilk ühes künaga ümber viskun.

— Püüa latt kinni! — hüüab Villu künas püsti seistes, kui latt mu käest ära libiseb.

Ma haaran lati järele, kusjuures vaid küna veel enam kiikuma hakkab.

— Mis sa, kuramus, kaamled kui hobune, kui sa paigal ei näe seista! — sõnab Villu, latti, mis tal käes, otsapidi tiigipõhja pannes ja selle najale toetudes.

Ent küna liugleb edasi, kuna Villu lati najale kaaluma jääb, kus ta, katset tehes, seda pori seest välja tõmmata, tasakaalu kaotab ja käpuli künna kukub, mina aga üle künaveere vette lendan.

— Hoia künast kinni! — kuulen Villut hüüdvat, kuid järgmisel hetkel näen teda ennast niisama, ainult teisele poole küna, vette kaduvat.

„Kolm meest pane... nüüd upun!" läbistub mõte välgukiirusega mu pääajust, mind masendava surmahirmuga täites, kui ma oma jalge all põhja ei tunne, ja suu juba korraks vett täis tõmban.

— Villu ae, kas kuuled või, ma upun! — karjun vee alla vajudes, mis mu kõrvus kohab, kui jookseks ta säält pähe, silme ees vaid, mis vist hirmuga lahti unustasin, rohelisena paistab.

„Upun, upun... tõesti upun! Aamen, aamen, aamen... ja ikka jälle see neetud aamen! Ja kelle kuradi pärast pidin ma aamen ütlema? Aamen öeldakse siis, kui kõik läbi on, ja mina, lollike, rõõmustasin veel, et karistamata jään! Ja seesama tühipaljas aamen — pane r otsa, on aamer — maksab mul praegu kõik mu elu. Naljakas, millised tühised asjad mul veel enne surma meeletuvad? Hirmus on vaid surra, ja hirmus just sellepärast, et surm nii ootamata ja järsku tuleb, et aega õieti mõeldagi pole, kui juba „valmis" oled... Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev ja anna meile andeks meie võlad, kui meie andeks anname oma võlglastele, ja anna ka Villule andeks, sest nüüd sureme mõlemad! — palvetan, kui siin

korraks jälle vee pääle tõusen, et siis varsti jälle vajuda. — Ja miks see Villu mind pidi kiusama, miks ta mind jalaga laua alt pidi sorkima? Jumal, kas siis Sina mind tõesti nüüd nuhtled? Täna veel lugesin jutlust, homme... Ent mispärast homme, võib, ju ka täna... Nii siis täna jooksevad isa, Tõnu, ema ja Ella lõõtsutades Villuga, kui see pääseb ja sõna neile viib, siia. Nad kisuvad mu veest välja — ma tilgun, läbimärg — raputab siis... ei midagi: surnud! Surnud küll, ent, Jumal, ma ju upun!.. Kui me andeks anname oma võlglastele, ja anna ka isale andeks, kui ta ära sureb, et ta põrgu ei lähe, vaid ka taeva tuleb, kus temale siis jutustada võiksin, millist piina tundsin, kui surin. Ja Salme, ka tema on nüüd taevas... Oi, kuis ta üllatatud võib saada ja õnnelik olla, kui ma järsku sinna ilmun, et näe, vaata, tulin sulle järele!.. Kusti!..“ Villu vist hüüab? Milleks see vaid veel, kui juba kõik läbi on!“

Ent „läbi“ ta ei olnud, sest juba järgmisel hetkel tõuseb mu pää jällegi veepinnale, kus jumalavalgust ja isegi päikest näen, mille paistel veepiisad nüüd rõõmsalt künaveerel sädelevad.

Et mitte jälle „uppuda“, selleks meeleheitlikke liigutusi tehes, läheb mul seekord korda künaäärest kinni haarata, hingan kergemini ja mõtlen, kuis surmast veel õnnekombel pääsesin.

„Villu aga upub!“ vaatan, kuis Villu vette vajub, suu vett täis võtab, puristab ja kätega õhku haarab.

— Kusti! — hüüab ta, kuid siin kaob ta vee alla, mis ta kohal veel laineid kokku lööb.

— Villu! — karjatan nii, et see mul eneselgi südamest läbi lõikab.

„Ent nüüd on Villu läbi, ja miks ta hooples, et kolm meest pane ülestikku üksteise otsa. Äsja veel laulis: Kiigu, mu paadike. Nüüd varsti laulab seda taevariigis! Ja kui praegu koju lähen, mis siis vanemaile ütlen? Ei tohigi midagi lausta, nii hirmus oleks see — parem siis juba vaikida ja ära oodata, kui tulevad vanemad ise kord juhtumisi siia ja leiavad kaldale välja ujutatud Villu laiba!“

Ent polnudki mul tarvis hirmsa saladuse varjamisega oma hinge pääle rasket koormat võtta, sest juba järgmisel hetkel ilmub vetepinnale jälle „laiba“ pää, mida mööda vesi alla jookseb, pikki juukseid kõrvu ja silme pääle uhtudes, nii et ta ise vist küll enam midagi ei kuule ega näe.

— Villu, sina? Sa katsu ujuda, suma hästi! — pääsevad mu keelepaelad valla, kui siin jällenägemise üle tõsist rõõmu tunnen.

— Mis, kurat, sa viil sumad, kui sul hing juba lõngaga kaalas! — puristab Villu, ühe käega künaveerest kinni haarates ja paljast pääd tilkuvate juustega raputades, kuna ta müts rahulikult kuski eemal tiigi pääl „kiigub“.

— On küll kaalas, minul olli kah.

— Põlnud sul hädä kedagi. Vahid kui konn kõhuli küna pääl ja ei tule appi kah.

— Kus ma's tulla sain — ronisin isigi alles surmahädaga viist vällä.

— Karjund sis appigi!

— Karjusin kah. Pää on omal alles vett täis, kõmiseb kui õõnes kaalikas — ei jõudnudki kõvemini karju.

— Mina küll es kuule.

— Kus sa vii alla võisidki kuulda! — seletan, isegi nüüd imetledes, kuis hirmuga tõesti appikarjumise ära võisin unustada, ja häädmeelt tundes, et vaesel Villul sest aimugi pole, kui palju hirmsamaid mõtteid ta kohta äsja veel oma patuses pääajus heietasin — ent nüüd on see kõik õnnelikult läbi, sest Jumal on rikas heldusest ja pika meelega.

— Võib olla kah, et es kuule, — arvab Villu. — Aga nallakas olli sääl vii all küll — sisalikud ja konnapojad, suured kui kalad, ujusid silme ees, ja kõik puha rohelised. Mitu tükki tullid suhu, ühel sisalikul hammustasin pää, rõmpsti, pooles ja süllasin pärast vällä!

— Ei tää, kas nüüd hammustasid — sa ehk muidu suurustad kah!

— Hammustasin küll, suu praegu viil vänget haisu täis! — hakkab Villu sülgima. — Aga nüüd sõuame. Katsume, kudas kuivale maale saame — aega sääl

rääki viil küll! — tähendab ta, künaveert kaenlasse võttes ja teise käega vett lõhkudes, nii et see kõrgele pritsib.

— Aga sul olli sääl vii all ikki hirm vist küll? — pärin edasi pääle õnnelikku randumist.

— Ah, sa mõtled, et kardan või?

— Aga noh, kui ärä oles uppund? Isi ju rääksid, et kolm miist pane ülestikku üksteise otsa, ja laulad viil — kiigu, mu paadike — just kui üks nalla asi. Mis sa sis suurustad?

— Kedagi põle suurustand, kas mõõtnd oled või? Kui kardad, upud kah. Põles aega hirmugi tunda saand, kui juba põhjas oles olnd kui kera!

— Kas nüüd kodu lähme? — küsin, läbi märg olles, veest tilkudes ja külma pärast hambaid lõdistades.

— Kodu? Mis kodus tiid, tahad ehk viil papa käest peksa kah saada? Nüüd lähme sauna ja kuivatame sääl riided ärä! — võtab Villu oma seljast kuue ja raputab seda nii, et aina vesi mulle näkku pritsib.

— Ma mõtsin, et ikki kodu?

— Mamma käest lähäd tissi saama või. Mine, kui nii kangesti tahad, baaba, čort! — viskab Villu kuue üle õla ja sammub sauna poole, mis siit mitte kaugel ei ole, ja kuhu ka mina sunnitud olen talle järele minema.

— Mis sa vahid, võta riided sellast maha! — käsutab ta mind saunakambris, omi riideid maha ajades ja kuivama pannes põrandale, kuhu päikene aknast pääle paistab.

— Aga mul saab ju külm?

— Sellepärast sul külm saabki, et külmetad. Võta riided maha ja tii kimnastikat, mis sa sured!

Ma ei tää, mis see kimnastika on, pean vaid Villu sõna kuulama — oma mahavõetud riided kuivama panema, saunakambrit mööda hüppama ja viimaks Villuga ümber sauna Aadama ülikonnas jooksma.

— Kas said nüüd suuja? Tule rinnustama! — võtab Villu mul rinnust kinni, kus leian, et Villul, ta on minust kasvu poolest vähem, õige palju jõudu on.

— Uuta nüüd, sa ei lase vastu hakatagi. Mis sa jalast taha paned! — lausun, kui juba üle ta jala maha olen kukkumas, ise vaid mõeldes, et päris kahju oleks olnd, kui niisugune kange poiss, nagu lõvi, ära oleks uppunud.

Haigus — patu palk.

Järgmisel hommikul pääle ülaltähendatud juhtu, kui mind ema tuleb üles ajama, tunnen, et mul pää valutab, kuna palavikuhood ihu kramplikult värisema panevad.

— Kusti, mis sul on — haige oled või? — küsib ema, kätt mu otsaesisele pannes. — Jumal hoidku, sul ju peris palavik!

— Jah, pää valutab, ja kurk on valus, nii et neelata ei saa.

— Sul ju kaal paistetand ja niisama kui Salmelgi olli! — astub ema kohkunult tagasi, kusjuures ta nägu end viltu kisub, kui peaks ta nutma hakkama, ja lahkub siis ruttu toast.

„Ja niisama, kui Salmelgi olli!“ — mõtlen oma kaela katsudes ja leides selle tõesti paistetanud olevat. — „Ja nüüd kordub see minuga, et suren? Ema nuttis, kui Salme haige oli, nuttis, kui ta suri, ja ei ole teda veel praegugi unustanud. Seepärast ta vaid kardab minu eest!“

Ja arvan mõistvat ema kaastundmust, mis mind liigutab, arvan ka mõistvat seda valu ja kurbust, millega ta Salmet taga leinas.

„Ent mis ema siis teeks, kui ka mina ära sureksin? — küsin endamisi. — Mina küll ei tohi surra, sest siis oleks ema kahekordselt nii õnnetu kui Salme surma puhul. Ja olgu, et mu pää valutab, ja kael paistetanud on; olgu, et homme ehk ülehomme, see on kesköösl, kui täiskuu paistab, isa mind sülle võtab, öeldes, et surema hakkan, ja mind käsil hoides

akna all kuuvalgel seisab; olgu, et ema nutab, rohtu maha valab ja käsi ringutab — kuid ära ei sure ma mitte! Kui kõik hinge sulgedes ootavad, et isa „läbi" ütleks, siis pigistaksin ka mina oma silmad kinni ja teeksin rahutuid liigutusi, et nad arvamisel oleksid, et tõesti hirmsasti kannatan. Miks mitte kannatada, on nii hää, kui sellele kaasa tuntakse. Suured higipisarad veereksid siis mu näol ja kukuksid maha, põrandale. Tõnu saadetaks tohtri järele, ja isegi Villul poleks und, kes tube mööda kõnniks ja mõtleks, et, võib olla, on ka tema oma venna surmas natuke süüdi, kui ta mind hirmutama tuli, et kolm meest pane ülestikku üksteise otsa, just nagu ma ise vähe oleksin kartnud. — Kusti, ega sa siis selle tühja asja pärast ära ei mõtle surra! — tuleks ta mu juurde. — Jumal, on see siis minu tahta, ma pean surema! — vastaksin. Päikene on ju kõrgele üles tõusnud, võidu siristavad varblased marjaaias, ja isa, hoidmisest väsinud, ohkaks, paneks mind voodi ja läheks välja hobuseid talitama. Ka ema on välja läinud, ja ma olen toas üksi... Ent nüüd on paras silmapilk tulnud — ruttu kargaksin voodist üles, riietuksin ja jookseksin välja, et oma „surmaga" kõiki üllatada... Jah üllataksin küll, ent miks see pää nii hirmsasti valutab?"

— Kusti, kas ikki viil valutab? — tuleb siin ema tuppa.

— Aga nii kui oherdiga pöörab pääs ringi!

— Ma keedan sul kuuma tiid ja panen paar muna su jaos patta! — lausub ema, matab mind kasukate alla, katsub kord veel mu kaela ja läheb kööki, kust juba vähe aja takka ta nuuksumine kostab.

Mina vaid tunnen, kuis mu päävalu järjest suureneb... Siin — ma tahtsin vist istuda — hakkab mul pää ümber käima, usun end kukkuvat ja haaran mõlema käega voodiäärest kinni.

— Ema! — hüüan (nii kutsusime vanaema), teades, et toas pääle vanaema kedagi pole, kuid vastust ei saa.

— Ema! — hüüan veel valjemini. — Tule hoia mind kinni, ma kukun!

Kuuldub keppide kolistamine, siis sammud ja näen, kuis vanaema käega kobades mu voodiääre leiab ja kummargil selle ette seisma jääb.

— Kusti, kas haige oled või?

— Aga kohe nii haige, ja mõtsin juba, et surm tuleb!

— Mis sul sis õige viga on?

— Ei tää, mis viga on, aga pää valutab nii kangesti, et kõik käib ümber... Ema, sa ärä mine ärä, istu, näe, siia!

— Mis minu istmisest nüüd änam on, — arvab vanaema, kuna ta kuiv, värisev käsi üle voodi liugleb ja viimaks mu otsaesisel peatub.

— Sa ärä karda kedagi. Istu siia sängi pääle ja, kui mamma tuleb, sis ütle tal, et surema hakkan!

— Mis sa nüüd aad, lapsuke, nisukest rumalt juttu.

— Aga mis ma ikki tiin, ma'i jõua änam kannata. Ema, kui saad, tuu külma vett!

Ühe käega seina katsudes, läheb vanaema välja minema, kusjuures ta kaua ukse linki otsib, mis näen ja talle appi mõtlen minna. Kuid siin tuleb ema tuppa.

— Mamma, ma tahas külma vett. Ema, näe, ei saa ustki lahti!

— Ja pää ikki valutab?

— Nii valutab, et parem ärä küsigi. Lõhki tahab just minna!

Ema läheb kööki, kust ta vähe aja pärast tagasi tuleb ja kausi külma veega mu voodi ette toolile paneb.

— Jälle on sul pää pala, nii kui tuld täis. Oh, Jumal, küll! — ohkab ta, kastab käterätiku külma vette ja seob selle mu pää ümber, millest tunnen, et päävalu tõesti natuke järele annab, ja mul on parem olla.

— Kusti, sa katsu nüüd magama jääda. Ma lähän ja talitan enne loomad ärä! — lausub ta, kohendab patju mu pää all, heidab küsiva pilgu korraks veel mu pääle ja lahkub toast.

„Ema talitab enne loomad ära, ent mis siis tuleb?.. Siis saadetakse tohtri järele, tuuakse rohte, pannakse akendele paksud tekid ette ja kogutakse

siia tuppa kokku — mind jumalaga jätma... Tähendab — surra polegi nii raske!

— Ema, tule istu siia sängi pääle. Sa pidid juba korra istma, kus sa jälle kadusid? Vaata aga, et kaussi ümmer ei aa, vett täis, mamma pandis tooli pääle.

— Kus ma nüüd ikki näen.

— Sa katsu tasaksi.

Vanaema läheb „tasaksi“ katsuma, kui komistab tooli üle — kepp kukub kolinal maha — ja ajabki kausi ümber.

— Nüüd vist läks? — tähendab ta.

— Läks küll, aga põle sest kedagi, ega kauss katti es lähä, — püüan kausi toolil kinni. — Ema, kas mäletad, kui Salme ärä surri?

— Jumal, heldeke, ega sina ometi ärä ei mõtle surra?

— Ei mõtle küll, ma niisama küsin. Aga kus Salme nüüd on?

— Ah, kus ta nüüd on või? Kus ta mujal ikki on kui taevas!

— Mis sa arvad, kas taevas on hää olla?

— Ei tää lapsuke, ju ta ikki hää on.

— Aga, kui hää on, mispärast sis mamma nutab?

— Jumal, mis ta's nutma ei pea, kui tal oma lihane laps ärä sureb!

— Aga sina ei nuta sugugi?

— Mis sest vanainimese nutmisest änam kasu on. Mõtlen isigi, mispärast lapsed ärä surevad, mind, inimesemulda, aga ei korista änam surmgi!

— Ega sa väga vana põlegi. Kas tääd, Metuusala elas tuhat aastat vanas. Vaat, sii olli alles vana miis — tuhat aastat!

— Tuusala võis elada küll. Sii oli Moosese aeg, sis olid inimesed tugevad. Ei nad nüüd änam sadatki näe. Minul, näe, pole viil ühessakümmendki täis, aga mis inime ma änam olen ja kellest mul kasu on. Oled viil muidu teestele risus!

— Aga ema, kudas sii on, et inime pimedas jääb? Mamma rääkis, et kõik nisuksed õnnetused Jumalast tulevad, et kui inime kurja tiib, sis Jumal nuhtleb.

— Mis sa nüüd, sõge laps, mu vana inimesemullaga, sa näed ju isigi, et juba ühe jalaga hauas olen, viil sihukest patu juttu aad. Ega meist kiigi püha põle, kõik oleme pattu teend ja piame ainult Jumalat paluma, et ta meil andes annas!

— Aga on vaene küll, et ei näe?

— On küll, aga teenekord uutad jälle, et surm tuleks ja ärä võtaks, ja sis ei pane nagu tähelegi!

— Uutad küll, aga ma mõtlen, et ikki parem oles, kui omale rillid ostad? Mamma ütleb kah, et ta ilma rilleta mitte põrmugi ei näe. Paneb aga rillid ette, kohe teene asi — loeb piibelt, lauluraamatut ja laulab ja tiib kõik tükid ärä!

— Ei minul änam rillid aita, kõik on juba müüda!

— Olgu pähle müüda, aga kui taeva lähäd, kudas sääl näed?

— Ära päri nii paelu, lapsuke. Ma ei oska ju sulle änam vastata!

— Ja ma mõtsin, et kui suren, ja sina kah taeva tuled, sis ostame sul sääl Salmega suured kuldrillid, viil paelu suuremad kui Riiaonkul ollid. Aga sa piad sis ärä kannatama, kui sul ninast auk, karnaksti, läbi sorgatas. Villu võttis kord sukanõõla ja tahtis mul kõrvast läbi sorgata, et kannatagu ma ärä, mul oleva suured kõrvad, kui vanal orikul, just läbisorkamise jaos!

— Ega taevas änam rille tarvis põle. Taevas, kui näeb, näeb muidugi! — arvab vanaema.

— Kedagi ei näe sääl muidugi, ja mind ja Salmet ei tunne sa sääl pimedast pärast kah ärä!

— Tunnen ikki.

— Ei tunne jälle. Taevas on kõik noored, ja sina oled sis kah nuur. Ja uued kuldhammad pannasse sul suhu, käid, sis piad suu alati lahti hoidma, hirmus ilus, läigivad sis kõik! Vanad hammakontsud kisub aga Jumal kõik tangega vällä. Niisama pannasse sul uued pikad juussed, puhtast siidist, nii kui maani, aga

neid ei tohi sa sääl änam nööriga, nii kui kassi kuivand junni, kinni siduda, vaid paned punasest lindist lehvi juustesse ja käid alati palla pääga, nagu Ella, kui ta linnas koolis hakas käima. Sis oled ilus ja nuur ning piad nägema, ja kui muidu ei näe, ikki rillid!

— Eks ma katsu sis nähä kah. Sinust saab õige tark poiss, sa oskad õige ilusti rääki, just nagu jutlust loed. Saa aga nüüd terves, lapsuke! — naeratab vanaema, kuna ta käega enese ümber kobab, siis voodiääre leiab ja, mu rahulduseks, ometi kord sinna pääle istub.

„Ja miks mul ainult ema armas on? Ja miks sageli meelegi pole tulnud, et mul ka pime vanaema on, kes alati ahju taga oma voodil suigub, ent kellel niisama Salmest kahju võib olla kui emalgi, ja kes ka mind kahetseks, kui sureksin!" mõtlen, häämeelega nüüd soovides, et ka vanaema oma kuivanud käe mu kaela pääle paneks, siis selle tagasi tõmbaks ja ütleks: — Aga, Kusti, sa sured ju ärä, kas siis mamma seda ei täägi? — „Tääb küll — mamma läks enne loomi talitama, kui ta aga tagasi tuleb, siis tulevad ka papa, Villu ja Ella. Papa võtab mind sülle ja läheb akna alla. Tõnu sõidab tohtri jarele. Mamma ja Ella nutavad, Villu vaid istub voodile ja tukub sääl!"

„Tukub küll, ent miks see pää nii hirmsasti jälle valutama hakkab?"

— Ema, kui saad, sis kasta sii rätik märjas!

— Kus änam saan, kauss ju läks ümmer.

— Läks vist küll, olgu sis pähle. Ema, tääd, ma teenekord mõtlen, et kui mitte sii pää nii koledasti ei valutas, sis surra põleski nii raske ja et õige hää...

— Mis san'd, lapsuke, jälle patu juttu aad!

— Ja et õige hää on, kui mamma tekid akandel ette panes, nagu Salmel olli. Pime tuba sis, ja kõik on nii vagusi, kui unenägu, et ei tahaski änam vällä minna, ja on õige hää mõelda...

— Mis sa sis mõtled?

— Kõike mõtlen, mis aga kunagi kord miile tuleb. Vast mõtlen, et kui suures saan, ja mul mitu kimpu paberi raha on, paelu suuremad kimbud kui papal,

sis ostan paruni mõisa kõige täiega ärä. Kui mul aga nii paelu raha põle, sis võtan paruni tütre ärä ja saan mõisa ikki omale!

— Kas sa's arvad, et parun oma tütre sulle õige annab?

— Miks ta'i anna, kui õpetajas hakkan, annab küll. Teid aga võtan sis kõiki oma juure mõisa lossi elama.

— Mis me sääl's teeme?

— Te ei tii kedagi. Teil piab sääl kuldne elu olema!

— Kas sii's kuldne on, kui kedagi ei tehta?

— Mis ta's ei ole, aga natike võib teha kah. Ella hakkab toatüdrukuks, ta on linnakoolis virtsahvti ja supikiitmist õppind. Villu oskab hobust aada, tema hakkab kutsaris. Ja — kui me sis sõidame niiviisi: suur tõld, kolm täkku irnuvad iis, Villu istub pukis, suur torukübar pääs, pikk piits püsti peos, punasest vasest kuldnööbid iis ja hoiab ohjad trammis — sis kõik hoiavad aga alt ärä! Ja, kui karjapoisid palla jalu tii kõrval joosevad, annab Villu neile piitsaga, ikki siuh ja säuh, müüdä pallid jalasääri, et neil ka kergem joosta oles.

— No, piitsaga nüüd küll ei maksa.

— Aga kas me vähä oleme saand. Ükskord ollime pühaba suuretii veeres, kui sõitis parun oma proua ja lastega meist müüdä — kõigil pikad jaanalinnu suled, kui mõõgad, kübarates — ja Villu sai sihukse tulitse, et tükk aega karas viil ühe jala pääl.

— Ja sina tahad viil paruni tütart omale naises?

— Ega tütar es lüü, kutsar. Tütrel aga ollid siidiriided sellas, niid lehvisid tuule käes, ja olli nii hirmus ilus!

— Või ilus!.. Aga mis sa mind sis tegema paned?

— Sina, papa ja mamma, te olete vanad. Te ei tii muud kedagi kui kõnnite paari kaupa, käe alt kinni, mõisa aias, kõigil suured malgad käes, ja vaatate, et poisiksed läbi aia sisse ei roni porgandid ja kaala näp-

pama! Aga kui papas saan, võid sa ka lapsehoidjas hakata. Sa oskad last hoida küll?

— Mina sis ammu juba mullas. Juba minu lapsehoidmise ajad kõik läbi! — ohkab vanaema.

— Ärä karda, põle sa viil mullas kedagi. Ega sa nii ruttu viil sure... „Viletsal visa hing, viriseb, viriseb, aga ärä ei sure!“ ütles papa kah. Sis mõtlen jälle, et kui suures saan ja õpetaja olen, sis käin vaesid inimesi vaatamas! Nisukesi nagu sina, ja väiksid lapsi. Selga võtan suure kotitäie ränikid ja kõtru, mis raputes niiviisi kõrisevad, nagu niid, mis papa laadalt tõi. Siimned testel nii kui lutikad, libed. Tääd?

— Tään küll.

— Aga ema, ma niilsin ükskord siimned tervelt alla, ega nad sihis kasuma ei hakka?

— Ei hakka.

— Hää küll, et sa ütsid, ma juba ammu tahtsin küski. Villu hirmutab mind, et hakkab sihis kasuma ja kasvab suust vällä... Aga näe, kui juba jälle liigub!

— Mis asi?

— Ikki käterätik nagi otsas... Ema, mis asjast ma just praegu rääksin?

— Seda rääksid, et õpetajas hakkad.

— Õpetajas küll. Aga tääd, pää valutab kangesti, ja kus kohta ma õpetajaga jäin?

— Kõtru ja ränikid kannad.

— Kõtru ja ränikid jah. Lähän ühte talusse, lähän teise talusse ja jagan kõik vaestele inimestele ilma hinnata ärä. Sul annan kõige rohkem. Kõik taskud panen kuhjaga täis, nii et sul mitmes korras süüa saab. Sul neid nurgas vagusi hää mugida küll!

— Mis mina neid änam mugin. Põle hammid, ja'i saa neist jagugi!

— Saad ikki, ega kõdrad kõvad põle. Siimned sülgad vällä, ikki on parem, vast hakkavad küll kasuma. Aga kui sa jagu ei saa, võin sul ka ränikid anda, nisuksid suhkruga, magusid. Kui mamma tiid tiib, paned tassi ja leotad sääl ärä!

— Sa oled mul ikki kena laps, aga ütle, kas sis õpetaja niiviisi kotiga käib? Mõni arvab, et sant oled ja kerjama lähäd!

— Mina aga tahan käia. Ma tahan hää õpetaja olla. Näe, räägivad inimesed ikki, et meil oleva kuri ja uhke hingekarjane, kelle iis ikki müts maha ja käele suud piab andma, et ega nüüd ikki nisuksega änam kedagi tehta — põle änam vanad aad!

— Sa lubasid ju ennem adukaadis hakata?

— Lubasin küll. Ma ei tää isigi peris, kelles ma hakkas, adukaat on kah hää olla! Ema, kumma sina arvad parema oleva?

— Mõlemad on paremad. Aga hakka õpetajas, sis matad minu kondid kah maha.

— Seda ma ka isi mõtsin, aga sis piad niikaua uutma. Papa ütles, et sinna lähäb viil paelu aega. Nii paelu aega, et ma kolm korda nii vanas pian saama kui praegu olen... Ema, kas näed, juba jälle liigub!

— Ärä soni ometi, lapsuke!

— Ema?

— Jah.

— Mis sa ütsid?

— Es ütle kedagi.

— Ma mõtsin, et sa just nagu ütsid?

— Ma es ütle kedagi, sa hakasid sonima.

— Ega ma'i soni... Kõik liigub, lagi liigub, ja säng hakkab ka nüüd püürma. Ema, kas sa viil siin oled?

— Ikki siin, lapsuke.

— Sa pane sängile jalad vastu, ta lähäb muidu ümmer. Aga kus mamma läks?

— Ju ta ikki välläs luumi talitab.

— Kas ta viil tagasi põle tulnd?

— Uuta natike, küll ta ikki tuleb kah.

— Hää küll. Ema, aga kas mäletad, mis ma ennem rääksin? Mul ikki just nagu tules miile, aga ei tule kah!

— Rääksid, et kolm korda nii vanas elad kui praegu oled.

— Ja sis suren ärä. Aga, kui praegu suren — mul lähäb jälle süda sandis, ja pää valutab nii kangesti... Ema, kas näed kui liigub?

— Mis sa, lapsuke, hirmutad ennast, aad mul'gi hirmu pääle. Sa ärä nii paelu räägi, hakkad jälle jampsma, katsu kord õige vagusi olla, sis jääd magama! — õpetab mind vanaema.

— Ega ma'i jampsi, aga vaata, ta ju liigub!

— Mis asi?

— Ikki käterätik. Käterätik, lagi, seinad, kõik... — räägin, kuna ise jällegi kahe käega voodiäärest kinni haaran, uskudes, et ka voodi liigub, ja ühes sellega ümber kukun.

— Süda lähäb jälle vaeses, vist küll nüüd suren? Miks vaid isa ja ema tagasi ei tule — kas neil viimaks minust kahju polegi? Ja vanaema, kus sii nüüd jäi?

Tahaksin siin voodis ümber pöörduda, et näha, kas vanaema veel voodiäärel istub, ent tunnen, et pää raskeks läheb, ja ma jällegi kukun...

— Ema, ma kukun, kui saad, aita mind viil!

— Juba laps jälle sonib. Issaristike küll, mina, pime vanainime, ei saa, ei oska ju sind aidata!

— Ema, ma'i soni, hoia mind kinni, juba kukun. Kutsu papa appi ja vaata ometi ruttu, kas põrandad änam all põlegi või — kukun nii kui põrgu hauda.

Otsekui luupainaja käes nii vajudes ja masendavat, õudist hirmu tundes, rabelen käte ja jalgadega, et mingit toetust saada, ent seda ei leidu, ja sääl — leian end juba tiigi pääl Salmega. Tiik vaid kasvab mu silmis järjest suuremaks, millel ma viimaks enam piiri ega äärt ei seletagi ja mõistan, et merel olen, mässavais voogudes, suurte jääpankade seas. Me mõlemad ujume, kuna imetlen, et seda oskame, hiljuti vaid veel tiigi pääl ära pidime uppuma. Villu tõstab oma käsi kõrgelt, tal on neis nii palju rammu, et vesi sõudmisest nende ees kohisedes lainetab ja üles pritsib, kuna suured jäätükid, mis kui kerged laastud ta käte eest taganesid, säält nüüd tasa minu poole ujuvad, mind oma alla matta ähvardavad, nii et ju mõnigi kord vee alla vajun, tundes, kuis külm vesi minust üle uhab. Seni

hirmsa palavuse all kannatades, usun enesel nüüd isegi parem olevat, arvan und nägevat ja tahan silmi avada, mis mul vaid korda ei lähe... Ent Villu on selle aja sees minust kaugele ette ujunud. Kardan üksi jääda, kus ära võin uppuda, ja hüüan Villut, kuna Villu peatub, mulle midagi vastu hüüab, mida ma vaid ei knule, siis käe ühe suure jääpangaga kõrgele üle veepinna tõstab, seda käes keerutab ja siis mu poole viskab. „Küll sel Villul on jõudu! vaatan üle minu kõrgelt lendava jäätükile järele, mis, kuni seda veel nägema seletan, aina lendab ja lendab... Siin tunnen jällegi, et mind hirmus palavus vaevab, mind lämmatada tahtes. Tunnen, et kuski ripun, kuna vesi veel tugevamini mind pigistab, muljub, mu kõrvus kohab ja, kui püssilaskmine, säält vastu kohab. „Pääsesin ennist küll kord palja hirmuga, kuid nüüd upun!" mõtlen, tundes, kuis mind hirm surma üle valdab. Meeleheitlikke liigutusi tehes tahaksin karjuda, hüüda — kuid liigub ainult suu, kuna ma säält häält enam välja ei saa... „Nüüd, nüüd ... nüüd suren! Ei isa, ei ema, ei Salmet?.. Ent Salme ju surnud! Ja miks ma jutluse lõpetasin ja „aamen" ütlesin, ja kui rumal küll võisin olla, et Villust end petta lasin? Ent nüüd on kõik hilja, nüüd Jumal maksab kätte, nüüd suren!" Ja, kui siin viimist liigutust tahaksin teha, mis tunnistaks, et veel elan, selleks enam jõudu ei jatku, valdab mind tundmus, et ju surnud olengi. „Tähendab — surra polnudki nii raske, kui seda kartsin! Ent kuis ma surin, ja mis see surm oli?" tahaksin küsida, kuid tunnen end jällegi suurima kiirusega kuhugi vajuvat... Tunnen kõrvus veekohinat; tunnen, kuis vesi mu silmist, kõrvust ja suust läbi jookseb, nii et usun, et mul mitte enam oma, vaid mingisugune võõras, puine pää on; tunnen end kõigest sellest viimse võimaluseni väsinud olevat ja jään — nagu usun — magama...

Raskest unest virgudes — see oli järgmisel hommikul — jään silmi hõõrudes küsivalt oma ümber vaatama, et kus olen või mis minuga on sündinud? Ja alles pikkamisi, isa, ema ja Ellat toas nähes meeletub, et eile haigeks jäin ja vist suremas olin.

Ema, nähes, et ülal olen, ütleb, et mul päris selged silmad olevat, ja haarab mu ümbert kinni, et mu nägu ja otsaesist suudelda, kusjuures ta juuksed mind puutuvad, ja tunnen, kuis tal nägu ärevusest õhetab.

— Kusti, ma vaatan ja vaatan sind ja ikki nagu tahas küski, et kas ikki tõesti sina oled? Eila viil... Jumal, ja kudas me kartsime, et ärä sured! — räägib ta, mind kahe käe vahel hoides ja enesest vähe maad eemale lükates, kui seletaks ta niiviisi mind paremini, ja mulle siis sarnase õnnetundega otsa vahtima jäädes, et mul piinlik saab, kord rumalalt naeratan ja siis temast mööda vaatan.

— Mamma, kas tääd, ma nägin hirmust und. Ollime Villuga mere pääl ja ikki kohe peris suure mere pääl!

— Mis te sääl sis tegite?

— Ujusime. Sääl hakasin järsku uppuma. Ikki muudkui upun ja vajun, upun ja vajun... Ja niiviisi uppusin ja surringi ärä!

— Heldekene, ega sis ometi ärä es sure, sa ju elad! — kuivatab ema põllenurgaga silmi. — Ja kudas me kõik kartsime ja hirmul ollime!

— Villu kah?

— Ikki kah, kus Villugi jäi. Papa käis üüsi isi tohtre järel!

— Kas jälle sii kuri tohter olli?

— Misuke kuri?

— Sii ikki, kis Salme juures käis?

— Kis seda narri änam tuub, sii on viil kuri, kui inime ärä sureb! — lausub isa, mu voodile liginedes.

— Tohter ütles sul nelikümmend raadi suuja oleva, et viil üks raad, ja sis jumalaga siit maailm!

— Palavik, või mis ta olli, — jatkab ema. — Tegime sul külmavii kommiressid, nagu tohter käskis!

— Aga vaadake, kas ma põle nüüd justkui vaene Laatsarus! — tähendan, voodis põlvili tõustes ja leides, et mul tõesti pesu seljast ära on võetud ja märg voodilina mitmekorra kokkupandult mu ümber on seotud.

— Ega sa paelu parem küll põle, ja kõhnas oled sa jäänd kui luukere. Kas pää viil valutab? — küsib isa, kätt mu otsaesisele pannes.

— Ei valuta. Kõik läks korraga üle kui uni!

— Küll on hää, et sa jälle terves said! — osatab ema, lina mu ümbert lahti harutades, kuna mina sarnase tundmusega toas ringi vaatan, kui oleksin surnust üles tõusnud, mille üle nüüd kõik rõõmustada võivad.

— Jah, vällä kannatas. Eks ta ole inimese veres. Salme, näe, surri ärä, nii kui nuusas! — räägib isa piipu toppides ja seda põlema pannes. — Kusti, sa jää nüüd viil sängi, mamma tiib sul kuuma tiivett. Ole aga ikki häälaps. Eks ma, näe, öelnd: ärä mine tiigi pääle! Vat nüüd, mis tähendab, kui sõnakuulmata oled. Oles ärä kah kärvand!

— Papa, ega mina es taha. Villu muudkui vägisi, et lähme ja lähme, ja tiib isi kõiksugu vigurisi!

— Tään küll, tään küll. Jää aga nüüd ilusti magama! — lausub isa, viimasena toast välja minnes, kuhu üksi voodisse jään.

— Kusti, kas terve oled juba? — jookseb vähe aja takka Villu .tuppa.

— Kas tahtsid, et ärä pidin surema või?

— Mis ma nüüd sest tahtsin või, aga ruttu said terves küll.

— Ega ma põle viil peris terve kedagi. Aga tääd, ärä tahtis küll võtta!

— Mis asi?

— Noh ikki, et surm pidi tulema!

— Kas ta nüüd sellepärast pidi tulema, isi muidu kardad kangesti! — arvab Villu. — Tohter ütles kah, et sul hirmus pala on, ja ärä sured. Särgi võtsid sul sellast ärä, sii olli lige nii kui sült. Aga mina tohtrisi küll ei usu. Tohtred valetavad, et sis kõik kangesti kardaksid ja usuksid, et näe, tohter tegi terves, aga muidu oles toss välläs olnd!

— Aga olli hirm küll?

— Põlnd kedagi.

— Aga natike ikki olli?

— Sis lõi nagu korra südame alt külmas, kui sa sonisid ja karjusid: Villu ja Villu. Ma lõuasin vastu, et jah, siin olen, mis sa tahad — aga kedagi, jälle Villu ja Villu!

— Kas mõtsid, et nüüd lähäb hing Looja karja, nüüd sured?

— Mõtsin, et kahju on natike — küna jäi tiigi pääle, ja lähäs viil sõitma, aga üksi põle änam hääd lusti!

— Aga tääd, mispärast ma karjusin, nüüd tuleb mul miile küll — sa ujusid must tükk maad iis, mina aga hakasin uppuma ja hõigasin sind. Nüüd aga mõtlen ikki, et ega sii hää es ole, et jutluse lõpetasin ja tiigi pääle läksime?

— Mis sest sis on?

— Noh, et Jumal ehk nuhtleski sellepärast?

— Kedagi ei nuhtle Jumal sellepärast — kui sa isi ilusti pääl oles olnd ja kaamlema põles hakand!

— Ikki nuhtleb, aga mispärast me sis ärä pidime uppuma?

— Ärä pidime uppuma sellepärast, et küna ümmer läks.

— Aga põles jutlust lõpetand, põles küna ümmer kah läend!

— Sellepärast nüüd küna ja kõik hädad... Ma ju rääksin — sa isi aasid. Küll sa oled aga nallakas!

— Põle kedagi nallakas, aga kas sa sis isi ei karda?

— Mis asja?

— Aga Jumalat?

— Mispärast ma teda kartma pian?

— Aga, et ta nuhtleb ja kõik inimesed, kis kurja teevad, põrgu saadab!

— Jälle vananaeste lori! Aga, kudas ta saadab, kui põrgut põlegi?

— Kis sul seda ütles, et põle?

— Kõik ütlevad. Tule kuuli, küll sis kuuled. Ja Piibel põle kah muud kedagi, kuulmeister isi ütleb, kui juudi ajalugu! Mis ma tast sis õpin, ja sellepärast ma jutlust kah es taha kuulata!

— Ega sind kiigi sunnigi kuulama, aga põrgu ikki on, ja kõik, kis petavad, valetavad, varastavad — kõik lähvad põrgu! Mina teenekord mõtlen, ja peris hirm tuleb pääle...

— Mis hirm?

— Noh ikki, et kudas inimesed sellest isi aru ei saa ja seda ei karda, nagu Raba Hans. Sa mäletad küll seda poissi. Suur nisuke logard miis, mineva sui olli viil meil kuude pääl tiinmas. Lubas teene ikki Liisu ärä võtta, ja Liisul olli hirmus hää miil, aga viimas läks ärä ja es ütle Liisul ääterviski. Liisu vandus, et söögu küll susi niisugune poiss — teesed toovad, temal anna viil, Liisu kaevas mammale, et oleva ta riided ühes ärä viind, ja, et ei tää, mis ta hull naesterahva riietega viil tegema hakkab!

— Ah sii, sii ju peris hobusevaras — paneb naesterahva riided selga, et ärä ei tunta, ja lähäb hobusid varastama. Kis sis käskis Liisut rumal olla, et ikki igal poisil muudkui kaalas kinni!

— Olgu pähle kaalas kinni, tal juba sihuke halb muud, papa ütleb kah. Ja kust Liisugi tääda võis, et poiss nihuke suli on?

— Kui ta oles tahtnud tääda, küll sis täädnud oles. Kudas sis teesed täädsid, et ta varas on. Aga nüüd on häda käes, nüüd tääb küll!

— Võib olla, et täädiski, aga ta es tohi ju seda öelda. Poiss ju kange kaklema kah! Näe, käis kord meil viil simmanis ja tükkis jälle Liisule ligi. Ma mõtsin, et nüüd lähvad tülli, et Liisul tugev jõud ja peksab ta vaese omas, aga ei kedagi — Liisul olli hää miil päälegi ja naeris, et poiss jälle teda tahab ja järel jooseb! Aga ühel teesel poisil lõi Hans küll larfi lõhki, mis körtsus, kis talle „hobusevaras" oli ütlend, et kis Mäelt Märdi hobuse ärä varastas kui tema. Ja ega sii poiss talle muidu es ütle, ju ta ikki sis täädis. Nüüd olli jälle ta juurest varastud hobune leitud. Käed ollid tal kohe säälsamas raudu pantud, et änam ärä ei joose, ja nellas aastas vangi ruudu saadetud. Papa rääkis ja ütles viil, et paras nisuksel koeral, et on viil vähä, lastagu maha kõik hobusevargad!

— Ja arvad, et maha ei lasta või. Oles teda sääl kohe mõni maha löönd — kedagi põles tehtud!

— Ei tää, kas ei oles?

— Ei oles — vargal varga surm! Hobusevaras on inimeste õigustest ilma, just nagu põles ta änam

inime olevagi, ja võib ta maha lüüa, nii kui kassipoja. Sina ütlid, et Raba Hans, ja mis sa tedagi arvad oleva — võetas ükskord kinni, kui vargust järel ei jäta, ja saadetas Siberi!

— Mis sii Siber on?

— Siber on üks suur maa, nii suur kui mitukümmend meie maad pane kokku, ja kaugel, tääd — tuhat, kümmetuhat, sadatuhat versta kaugel, teises maailma otsas! Aga külm kangesti, nii külm, et peris suured jäämäed seisavad sui läbi ja ei sula ärä!

— Kust niid jäämäed sinna saavad?

— Külmetavad. Jõed külmetavad mägedesse kokku. Ega sääl's muidu nii külm põle, et puud ja kivid lüüb lõhki. Meil ka vast „plaks" lüüb aiateiba katti, oled kuulnd?

— Olen küll.

— No ja, vaat, aga sääl on nii külm, et lüüb metsas suure puu kui pilpa lõhki! Sellepärast hobusevargad sinna saadetaski, et las kannatavad sis külma, kui nad inimese muudi elada ei oska.

— Aga sellest, et tiigi pääle läksime, arvad sa, et põle kedagi? — küsin, ise vaid mõeldes, et küll see Villu vaid palju teab.

— Küll sa kardad aga. Kuule, ma ütlen sul peris sõbramehe poolest, kui sa nii kangesti kardad, ma võtan su teenekord kinni ja viskan just nalla pärast kord viil linalikku, ja, kui sis appi karjud, ei tule appi kah — upu! Mis miis sii on, kis niiviisi kardab. Ole ikki täismiis, ärä ole munakott! Vaata, kui kuuli tuled, sääl õpid alles kangid poissa tundma, Karu Kusta kohe üks, ega sa'i tunne.

— Ei tunne.

— Ma rääksin sul juba, suur poiss, kui Kollat, viieteistkümne aastane juba, varsti võtab naise, kõik poisid kardavad. Sii, kui kuuli tuled, ütleb sul kohe: „Stodi, suukin sõn, parusski panimaješj? Pühi enne oma ninaalune puhtas ja sis tule mehega rääkma!" — „Karrašoo, panimaju, svoolotshj, maltshi. Sam tõi suukin sõõn puudešj!" piad talle ütlema.

Ärä sa isi aga sıs ninaalust pühkma mine, sis naaretas sind vällä.

— Aga, ei tää, ehk on kah mõni hobusevaras?

— Kissi?

— Noh, Karu Kusta, või mis ta olli ikki.

— Karu Kusta? — hakkab Villu suure häälega naerma. — Kusta hobusevaras küll- põle, aga sina aad oma jutuga mõnikord peris naaru pääle! Aga vargid on meil koolis kah. Näe, üks kohe Liivaku Tõnis, seda sa küll ei tunne. Endast põle asjagi, nagu üks vana näss teene, nina viltu pääs, nägu tedretähta täis, kui vana pastal, väiksed silmad kissis kui seal, just kui üks õnis halleluuja kunagi, aga varasta oskab! Korjab klassituas suled sulepääde otsast ärä, ja, kui üksi sahvre saab, sis nuhib sääl. Kõige parem, võta sis kohe tuttipidi kinni ja viska vällä, muidu otsi viil pärast, kus või ehk lihatükk su leivakotist on jäänd! Vaat, nisukest kuramust ma ei salli. Nisuksel põle muud kui tõmma kere täis, nii et kohe mäletab! Ja, kui suures saab, hakkab hobusevargas kah. Sai ükskord koolipoiste käest, läks kaivama, aga kuulmeister naaris viil. Ega kuulmeistergi rumal põle. Tii muud, mis sa tiid, aga ärä varasta! — lõpetab Villu, kurjasti mu otsa vahtima jäädes, otsekui oleksin mina tal midagi ära varastanud.

— Villu, kas koolis on hää olla?

— On küll, kui kange poiss oled ja kedagi ei karda.

— Keda sääl's kartma piab?

— Teisa poissa ikki. Tääd, lähäd vast maadlema, sääl saab sul süda täis ja kukud kaklema!

— Aga ma'i lähägi maadlema.

— Kus sa pääsed, kõik maadlevad. Mõni tiib viil vigurt — paneb jala taha, laseb isi põlvili ja viskab su vupsti üle õla kukerpalli. Sis piad aga vaatama, et mõnda konti ärä ei murra, ja kaalaluu kahekorra ei jää!

— Ma kaivan kuulmeistrele ärä, kui nad mu kallale tulevad!

— Kui kaivama lähäd, on viil sitem — seotas püksid saabaste pääle kinni ja aetas tuhka täis. Ja sii

on nisuke imelik tuhk kah, tükib igale poole vahele ja sügeleb! Ja püksid, niid ei lähägi änam puhtas. Meil üks poiss — teesed õpetasid: pese leige viiga — määris ennast ärä, mis hirmus!

Ent mind ei lõbusta Villu jutustus sugugi, vaid mõtlen hirmuga, et tuleval talvel isa mind kooli katsele lubas viia, järgmisel talvel juba kooli panna.

— Kusti, küna on viil tiigi pääl, papa käskis ärä tuua, et olete sinna viind, sis tooge ärä kah. Lähme nüüd, toome küna ärä ja teeme enne viil üks sõit!

— Ei mina änam tule.

— Mispärast sa ei tule?

— Ma'i tohi ju, papa ei luba!

— Kardad sis?

— Mis sääl nüüd karta või, aga mõtlen, et põle viil peris terveski saand ja juba jälle lähän!

— Muidugi lähäd. Mina jälle ei taha, et sa päise päeva aal magad. Kas sa magada viil vähä oled saand — nii kui vana hall kass alati kõveras kuus! Mõtled isi, et haige oled; jääd haiges ja sured ärä kah! Ja kärva — teenekord sind änam paluma ei tule, ärä juba seda mõtle. Nallakas inime — seleta tal ärä, aga ta ikki aru ei saa! Aga just niisama, kui mustlase hobune.

— Ja mis sa lubasid?

— Ma põle kedagi luband.

— Vaata, et sa nüüd jälle vastu ei aa, lubasid küll! Isi just ütlid natikse aa eest, et sest põle kedagi, kui tiigi pääl sõitmas käisime, et Jumal on kuri küll, aga küll ta andes annab, sest tahab kangesti, et teda palutas, ja mis sa muidu palud, kui sul põlegi kedagi paluda? Kui me aga kord juba ärä pidime uppuma, sis teenekord änam ei upu — ujumise õpime ärä kah ükskord! Ja, kas tääd, Jumal ehk ei tahtnudki muud kui vaadata, et kudas me ujume ja puristame? Näitame talle sis viil! — räägib Villu, pistab oma käed teki alla ja veab mu jalgupidi voodist välja.

Kirikus.

Varsti pääle haigust lubati mind kiriku viia, mis pidi olema, vanemate arvamise järele, tänuks Jumalale, et terveks sain.

— Tahad isi õpetajas saada, aga põle viil kirikugi saand! — tähendas seekord isa.

Kirik pidi mu meelest midagi suurt ja iseäralikku olema, ja seepärast ei saanud ma enam rahu.

— Villu, kas kirik on küll suur? — usaldan kord Villult küsida.

— Kas sa kirikut põle näend?

— Kaugelt olen näend küll.

— Aga, vaat, juure põle saand. Kui sa juurest kiriku otsa vaatad, sis võta enne müts pääst ärä, sii kukub muidu maha, ja kui sis torni otses kukke seletad, sis hakkab sul pää ümmer käima. Suu pitsita aga enne kinni — hakid, niid lendavad ühtelugu kirikutorni ümmer ja lasevad sul lirtsti otsekohe suhu.

— Või suhu. Aga mispärast sis pää ümmer hakkab käima?

— Noh, et kirik nii kõrge on. Mina olen torniski käend. Mitukümmend reppi läksin üles. Ikki, üks lõpeb, teene hakkab, ja, tääd, niiviisi ratasringi, vinta-vänta. Aga, kui üles sain, väsitas, kuramus, nii ärä, et põlved aga värisesid, hingamine jäi kinni ja süda raasike viil puperdas rinnus. Sis aga hakati kella lüümä, rahvast lüüdi just parajasti kirikust vällä. Peris hirm tulli pääle, suur nisuke kell, — laiutab Villu oma käsi, kui soovides selle nägematu, suure kella ümbert sülega

kinni haarata, — ja kui sii kaala oles kukkund, oles alla jäänd kui üks lämu.

— Kudas teda lüüas, aamrega või?

— Rumal, ega's ta mõni aisakell põle või vana pada, et aamrega lüüd. Nii suur kell, et kui ta maas oles, tüki või käpuli alla. Suur köis olli külles, säält miis muudku sikutas, ja sis olli nii suur kumin ja kõmin, ikki pimm-pumm, pimm-pumm, et sõnagi rääki es saa, pandsin sis kaks kätt kõrve ette ja muudkui kuulasin.

— Aga kaugele nägid säält kah?

— Nii kaugele, et ei oska sul öeldagi! Esiti, kui alla vaadasin, es näe mitte kedagi. Pärast, kui julgemas läksin, nägin kiriku all nii paelu inimesi, et musttuhat! Ja, tääd, kõik nii tilluksed, just kui kusirautsikad, et vaevalt sõrme pikkused...

— Aga kaugele nägid säält kah? — kordan oma küsimust.

— Kaugele? Nägin küll, miks es näe. Niikaugele, kui silm veel vähä võttis. Sada, kakssada versta kaugele!

— Ei tää, kas nüüd kakssada versta, ehk on natike paelu... Papa ütles, et Pärnu on sada versta, sis sa nägid Pärnut kah.

— Muidugi nägin, kus sa's tääd, et ma es näe? Pärnut nägin ja merd nägin, ja laevad ollid mere pääl... Me kodu nägin, sii olli just kui piigle pääl. Inimesedki ollid nähä, kui nad õue pääl kõndsid, ja pikk kaevukuuk, sii paistis selgesti ärä! — räägib Villu, kahtlast pilku minu poole heites, et kas ta siiski kaugele pole läinud, kuna mina veel kahtlasemalt Villut tunnistan, et miks ta valetab ja mind nii rumalaks peab, et ma sest aru ei saa.

— Kui sa'i usu, ega mul hädä valeta põle, tule, ma näitan sul sis kirikut. Kirik paistab siia ärägi, — tähendab Villu, ent seekord ju palju asjalikumalt, ja viib mind tare taha. — Vaata, kas näed, sii on kiriku torn, suur kukk otsas, mis säält üle metsa ärä paistab.

— Näen küll. Kas kirik kõrgem on kui sii kuusk? — küsin, suure kuuse pääle näidates, mis põldude vahel, kraavikaldal kasvab.

— Paelu kõrgem. Kis teda nüüd otsekohe mõõtnud on või, aga üks kakskümmend korda on ta küll kõrgem! — arvab Villu, lühikest pilku minu poole heites.

— Aga sis ta lähäb juba pilvedesse kinni!

— Lähäb kah, kas mõtled, et ei lähä või? Näe, ma võtan kivi ja viskan üle maja, et põle asjagi, kura käegagi viskan üle, aga üle kiriku läksin kah viskama, es saa näolegi — joose isi alt ärä, kivi kukub sul anesel tagasi kaala!

— Mis sääl kirikus tehtas?

— Ah, mis sääl kirikus tehtas või? Kirikus ütleb õpetaja jutlust, rahvas aga kuulab palla päädega ja palub põlvili maas Jumalat?

— Paelu rahvast?

— Paelu jah.

— Nii paelu kui meie majasse mahub?

— Paelu rohkem. Nii paelu kui hobustekople inimesi lähäb — mitukümmend tuhat!

— Ja kõik paluvad põlvili maas Jumalat?

— Kõik! — kinnitab Villu, kurja pilguga mind mõõtes, et mul enam põrmugi kahtlust ei tohi olla selle üle, et ta õigust räägib.

Ööl vastu pühapäeva ei saa ma magada — ikka ja ikka jälle meeletub mul, et homme on pühapäev, ja ma kiriku lähen. Kaua juba nii voodis viselnud, kui oleksid mind näljased kirbud purenud, ronin tasa üle Villu voodist välja, lähen akna juurde ja avan selle.

On põhjamaa valge suviöö, õrn, sume ja mahe. Aknast, mis vastu marjaaeda avaneb, voolab tuppa õitsvate õunapuude, toomede ja sirelite lõhn, magus, uimastav ja hurmav. Hingan seda täie rinnaga enesesse ja jään, rinnuli aknal olles, säält välja vahtima. Mõni samm minust eemal ripuvad lookas okstel sireliõied, mille poole oma käe sirutan, ent mida kinni võtma ei küüni. Vähe maad kaugemal paistavad tumedate siluettidena õunapuud, vaikses, segamatus une-

rahus tukkudes. Vahtides üksisilmi sinna, näen sääl vaid kedagi vilkuvat ja tunnen juba hirmu, et see ehk „tont“ võib olla, kui ta üsna mu lähedalt mööda lendab, oma tiibadega peaaegu mu nägu puutudes, millest mõistan, et see nahkhiir oli. „Nahkhiir lendab valge riide pääle!“ olin kuulnud, ja teades, et mul valge pää on, ulatan selle veel enam aknast välja, et ehk lendab ta mulle pähe, kust siis ta kinni haaraksin. Seda vaid ei sünni — nagu ennistki keerleb ta õunapuude ümber, neist vahest kõrgemale tõustes, siis noolena end jälle alla lastes, vahest jälle mõneks ajaks kadudes ja uuesti mu lähedale ilmudes...

„Ja mida ta otsib, mis sunnib teda sel vaiksel suviööl rahutult lendlema? — vaatan selle väikse looma rahutut mängu. — Ent, võib olla, et see polegi muu keegi, kui Salme vaim? Räägiti ju mulle, et ainult vaimud kesköösiti lendlevat ja pääle surma oma kodu käivat. On see ehk Salme vaim, kus peab ta siis mujal lendlemagi kui mitte siin, kus tal iga koht armas on, millest lahkuda nii raske, kus tal isa, ema, mina, kõik on, kes teda mälestavad, ja kellest ka temal kahju on! Ja, võib olla, ei teagi ta, et ma siin aknal vahin, ei teagi, et mul niisama igav on kui temalgi — ehk veel igavamgi, sest miks tulevad mulle sageli mõtted pähe, et surra just seepärast, et see mul ainuke lootus oleks Salmet näha. Ent ma hüüan teda ja — tuleb ta siis siia — siis on ta Salme!“

— Salme! — lausun, ent ehmun ise oma hüüde üle, kartes, et kas mitte Villu mind ei kuulnud.

Ent Villu norskleb, tema rahu ei sega keegi — ei Salme, ei valge suviöö oma uimastava lõhnaga, mis vangistab ja köidab, ei need piinavad mõtted, mis kutsumata tulevad oma soovide ja igatsustega, täites südant kord magusa õnnega, kord valusa leina ja kurbusega.

— Salme! — hüüan teist korda.

Ja tõesti — ta lendab, ta on üsna mu ligi, kuna mina kas ootamatusest või hirmust värisen.

— Näe, ära karda, vaata ma olen siin! — sirutan käed enese ette, uskudes, et — nüüd, nüüd lendab ta mu kätele.

Ent ta ei lenda, ja järgmisel hetkel on ta õunapuude sekka mu silmist jälle kadunud...

„Salme ei tohi nüüd enam — ta on surnud, ta vaim on taevas, ja teda ei lubata säält enam tagasi tulla. Ent kui see Salme oleks, ja ta mu kätele lendaks, ma ei räägiks sellest kellelegi. Silitaksin ta pääd, annaksin sinna suud, näitaksin aknast sisse ja ütleksin: — Vaata, isa, ema, Ella ja Villu, kõik nad magavad! Mina vaid ei saa magada, ja ei tule mulle uni pääle, sest mul on sinust kahju... Tule siis tuppa — vaata, siin on kõik veel vana viisi — ja räägi, mis sa taevas nägid, kui sul sääl on hää, siis ära unusta ka mind mitte, sest mul on nii hirmus igav! Ent kardad sa tuppa tulla, siis lenda igal ööl siia marjaaeda, ma tulen voodist välja ja ronin siia aknale!“

Mu pää kohal räästas, oma pesas, sidistab korraks unine pääsuke.

Tummalt suiguvad õunapuud, tummalt lasub kõige pääl sumbuv suvine öörahu. Tummalt, rumalalt naeratades vaatab täiskuu kõrgest taevast alla, niisama tummalt kui ta kord Salme surevasse näkku vahtis. Marjaaia kõrvalt, rukkist, kostab räägu rääksumine, karedalt ja kalgilt, — ent koplist, lepikust, ööbiku laul, kord hõiskav, kord nuttev, kui tunneks temagi igatsust millegi järele, nutaks ja hüüaks appi...

Kuulen kustki kaugelt harmoonika mängu, laulmist, huikeid. Öö jahedusest karastatud, tükin Villu kõrvale voodi, uskudes, et magama saan jääda.

— Mine, joose järgi, tõmma kinni! — räägib Villu, jalgadega sibades, kui tahaks ta tõesti jooksma hakata.

— Mis asja? — küsin, ent saan isegi aru, et seda tarvis polnud, sest Villu unistas.

Teisest toast kostab isa rahulik norsklemine, millele sekka ema „oi jah“ ütleb — nagu soovides

tähendada, et küll see maailma elu on veel raske, vaevalt saad esimesest unerammetusest üle, kui juba varsti jälle tõusma pead. Siis pöördub teisele küljele ja ringutab, millest aina voodi nutab. Säälsamas tõmbub kell üles ja hakkab vähe aja pärast lööma, iga löögi järel pikki pauseid pidades, et kas juba ehk ei mõika — kuid taob siiski tervelt tosina pauke välja.

„Kõik magavad, mis aga takistab mind, et mina magada ei saa?" mõtlen ja võtan teki üle pää, ent siin — kui peaksin täna tingimata kellegi kiusu või vande all olema — kuulen juba väljast ukse tagant kolinat.

Tunnen juba hirmu, et sääl vargad on, kui meeletub, et see Polla võib olla, kes kuuvalget kardab ja selleks, et sisse pääseda, uksi pureb. Ka isa on vist kolinat kuulnud, sest keskkambris tõmmatakse tikku — kas vaadatakse kella või pannakse piibule tuld — ja siis kostavad säält sammud, avatakse uks, ning isa, paljajalu, läheb eeskambrist läbi välja, kust vähe aja pärast kuulen, kuis välisuks lahti tehakse, Polla karjatab ning haleda hoigamisega ukse eest eemale jookseb.

Isa, kes vist talliust käis vaatamas, tuleb mõne aja takka sisse. Toas valitseb endine vaikus. Püüan unehõlma vaibuda, kuid siin — jällegi see neetud kuu või tema vari: äsja veel seisis ta akna all, nüüd on ta pikemaks kasvanud ja ronib varsti meie voodi! Ja, kui mulle ennist uni pääle ei tulnud, siis kardan nüüd uinuda, sest kuupaistel ärgata, see hirmutab.

„Ent miks ma peaksin kuud kartma, ja miks seda Polla kardab? Kuukäijad tõusvat — isa rääkis seda — kuuvalgeil öil, ilma et nad ise seda teaksid, oma voodist üles, käivat mööda tube ja ronivat seinu mööda. Oi, see peab küll hirmus ja õudne olema! Ka mina olen siis kuutõbine? Ka mind olevat nähtud öösiti tube mööda kõndivat; ma olevat siis isegi vastu rääkinud, kui mu käest midagi küsitud. Ent ma ise seda ei mäleta ja ei mäleta ka, et millalgi toole või laudu

vastu oleksin põrganud, tähendab, mul olid siis vist silmad lahti, otsekui jänesel magades, et ma seda mitte ei teinud ja ilusasti jälle oma voodi tagasi läksin!“ mõtlen, mäletades ühtlasi, kuis minuga kord palju pahem lugu juhtus.

Kord, säärast reisu tehes, olin Liisu juurde voodi, teki alla pugenud. Kui kaua sääl olin olnud, ei mäleta, ärgates vaid mõtlesin, et miks see Villu mind kaisutab — kuid kellegi juuksed kippusid mulle vägisi suhu, mida eemale tõrjudes tundsin, et need pikad ja kangesti petrooleumist lõhnasid, samuti tundsin käega katsudes kellegi suured, pehmed rinnad oma ligidal... Tõsiasja taibates, et Liisu kaissu olin tulnud, hakkasin end sellest tasa vabastama. — Maga pähle, musike! Ärä häbene kedagi, kas hää ei ole vanatüdriku kaisus? — tõttas Liisu mind rahustama. Ma kiitsin, et on hää küll, kuna enesel oli kole piinlik, et tüdruku juurde magama olin tulnud: mis teised selle kohta ütlevad! Mõtlesin kirpude süüks ajada, et Liisu voodis on neid hoopis vähem, ja ei pure nad siin pooltki nii valusasti, ent tulin siis parema mõtte pääle — ütlesin, et kogemata tulin, ja ära sa sest kellelegi hinga, pugesin teki alt välja ja läksin oma voodi. Ma palusin seekord Jumalat, et asi ainult minu ja Liisu teada oleks jäänud, kuid see „kogemata“ andis mind ära, ja järgmisel päeval naerdi mulle juba näkku, et ma kogemata Liisu juures käinud, sääl juures veel sarnast rumalat asja nimetades, et punastasin. Mind vihastas see, ent kõige rohkem, et Liisu oma suud ei osanud pidada, olgugi, et seda palusin.

— Mis need kuutõbised sis niiviisi ronivad? — küsisin kord isalt.

— Ei tää, haigus tuleb pääle. Lüüb inimese veresse — nõrk veri!

— Mis asi sii lüüb?

— Hirm ja kartus ikki, mis meelesegadusest tuleb. Sii on nii kui nõidumine, ja kuu, sii nõiub kah ärä. Teenekord, näe, kui sind kiigi päeva ärä hirmutas, sis hakkad üüsi äkki karjuma, sii on kõik inimese veres.

Ja kui inime kangesti kardab, ronib esiti seinu mööda ja lähäb viimati hullus kah.

— Või peris hullus, küll on aga hirmus?

— Hirmus jah.

— Mis inime sis tiib, kui ta hull on?

— Kis hullul änam kedagi teha laseb. Hullul aetas hullusärk selga, seotas käed tahasella kokku kui vangil, ja viiasse hullumajja.

— Aga mis nad hullumajas teevad?

— Mis neil ikki teha on — aavad tiritammi ja sõidavad kaksiraksi üksteise sellas.

— Ja tulevad kallale ja närivad hammastega kah, kui saavad?

— Ikki tulevad.

— Nii kui hullud koerad?

— Nii kui hullud koerad, — lausus isa, üle oma huulte kollast „lirtsu" lastes ja rahuldatud olles, et ma nüüd, kõigi nende hirmu ja õuduse juttude mõjul, ka veel hulle kardan.

„Nõrk veri — see tähendab siis kartma! Ka minul on nõrk veri, vist väga vesine, ent Villul on palju parem ehk paksem veri, ta ei karda ja magab praegu rahulikult. Niisama rahulikult magab ka Poisu, kuna Polla kuuvalgust kartes õue mööda ümber jookseb ja uste taga närimas käib. — Pole muud vaja kui üks püssipauk — läheb veel muidu enne surma hullus! — olin kuulnud isa rääkivat. Vaene koer, sa ei julgeks enam kartagi, ega julgeks ka pääle surma mitte hulluks minna — kui ainult teaksid, milline saatus sind ootab! Põgeneksid siit ära ja elaksid kuski metsas, ajaksid sääl linde ja jäneseid taga ning saadaksid niiviisi oma viimased päevad rahulikult mööda, kuni surm sind kord koristab... Ka mina kardan kuuvalgust, ent mul pole kuhugi põgeneda, ja kui hulluks lähen, mis siis minuga tehakse? Koera jaoks on püssipauk, mis ei maksa rohkem kui viis kopkat, ja mind... mind saadetakse hullumajja ja seotakse käed tahaselja kinni, et ma kedagi enam hammustama ei pääseks! On, mis on,

kuid hääd see küll ei tähenda, et nii väga kardan. Ja ikka jälle see kuu... et ta nii sisse ei paistaks, ja magama saaksin jääda, lähen ja panen akna kinni!" otsustan, tõusen voodist ja lähen teist korda aknale.

Väljas hõljub nüüd paks, raske udu, nagu tahtes kõike kinni katta ja magama uinutada. Kuu oma igavesel ringreisul on madalamale taevaservale laskunud ja paistab paksu uttu kui rippuma jäädes ja vikerkaart oma ümber sünnitades roosana ja kahvatuna kui unenägu. Vaikinud on ka ööbik, kes üksi valvel olles kurba uinutavat viisi magavale loodusele helistas — kuid väsis temagi ja läks uinuma. Õunapuid pole enam läbi udu näha ja pole ka enam vaimu, kes sääl ümber lendleks. Kustki kaugelt paistab õitsetuli, ja on isegi näha kaht inimkogu, kes siis lõpmatu suured on, kui nad ümber tule liiguvad ja selle üle kummarduvad... Ent mulle näib, et need polegi õitselised, vaid vargapoisid, kes metsa tule maha on teinud, lambakintsu küpsetavad ja rahulikult varastatud saaki jagavad, uskudes, et neid keegi sääl ei näe... Kui läheksin praegu ja ütleksin sellest isale — jookseksid siis kõik kokku, hangud ja teibad seljas, suure halloo ja kisaga vargaid kinni püüdma. Oi, kuis see neid siis üllataks.

Mõeldes vargaid üllatada, kohkun ise, kui siin keegi madinal akna alla jookseb.

— Polla, sa sindrenahk, aga, Jumala iist, sa oled hull — kudas sa ärä hirmuta või. Ja rumal oled sa kah, kui oinas, sa ei täägi isi, et sind varsti maha põmmutasse! — räägin, tõmban akna kinni ja tükin Villu juurde teki alla.

Keskkambris lööb kell seekord ainult ühe paugu, ja tuba valdab vaikus, kui mitte Villut poleks, kes avasui nii vahvasti norskab.

— Aga justkui härmoonikut tõmbab, ei lase, kuramus, magada! — lausun, võtan teki üle pää, sulgen silmad ja hakkan lugema: üks, kaks, kolm, neli jne., et pean meeles, millise arvu juures magama jäin ja kas seda veel teisel päeval mäletan.

Olen ju neljakümneni jõudnud, kui Villu end äkki selili pöörab, käed ristamisi pää alla paneb, nii et ta terav küünarnukk mulle otse pähe tuleb.

„Sul on hää nariseda küll, arvad vist, et mina sugugi inimene pole ja magada ei tahagi!" viskan Villu küünarnuki enesest eemale.

Ent Villu ei arva seda mikski, paneb oma „koodi" rahulikult vanale kohale tagasi. Mina aga olen paremale otsusele tulnud — toetun põlvedega vastu seina ja lükkan ta, nagu sünniks see kogemata, edasi teisele voodiäärele.

— Mis sa, emaiisel, kaamled, kui sa magada ei näe. Pöörab ennast kui elivant. Kas mind maha tahad lükata või? — teeb Villu silmad lahti.

— Isi oled sa hää elivant. Mis sa oma käest sis mu pääle paned, kas ma su padi olen või?

— Ja susse ei tohi puutu kah — oled nii õrn, et katti lähäd?

— Kui sa sedasi räägid, panen oma küünarnuki kah su näo pääle — katsume sis, kis enne katti lähäb? — lähen oma ütelust teostama.

— Ärä möga. Vaat, sa lased omal larfi lõhki lüüa! — viskab Villu mu käe eemale.

— Ärä lüü kedagi nii järsku — lased omal ehk enne pahupidi pöörda. Räägi temaga kui inimesega, et teist inimest kah natike magada lases — aga kedagi, sõimab sul viil kere täis, nagu mõni vürst!

„Vürst" ei vasta enam midagi, vaid — et teist inimest kah natike magada lasta — tõmbab end kord teki all kerra, mis küll mitte kogemata ei sünni, ja jälle leian end vanal kohal, vastu seina litsutud, kus mul aega küllalt järele mõelda, kuhu lugemisjärjega jäin, ja mis õigus on Villul end kerra tõmmata, kuna tal väga hästi teada on, et ma siis magada ei saa?

„Kuule, juba lõõtsub jälle, oh Jumal küll! Ja pää, miks see jälle valutama hakkab? Jah, tarvis on Jumalat paluda. Homme lähen kiriku, lasen sääl põlvili maha, võtan mütsi kaenla, panen kaks kätt kokku ja

palun: Kõigevägevam Isa, taeva ja maa Looja, vägede Jehoova, israeli Jumal, Sa nägid ja tead küll, et surema pidin — Sina vaid oma armulise ja hää tahtmise järele tegid mu terveks! Ära lase mind enam haigeks jääda, ja mina... ma luban, et ma kurja enam ei tee ja kõik vanad patud ja vigurid maha jätan. Ma ei vihasta enam ja ei jonni, kui isal vahest tuju tuleb mind peksta, vaid kannatan ära, sest küll Sina näed, kui hirmus see on, kui ilmasüüta nahk kuumaks köetakse, ja maksa Sa ise neile kätte. Villuga ei räägi ma tänasest päevast enam sõnagi, ja kui ta jälle tüli norima tuleb, ei hakka ma enam vastu, vaid kaeban parem isale ära, nagu see käskis. Villu saab siis karistada, ent mina olen häälaps, milleks tahangi jääda. Näe, Salme oli hää, tegid sa temaga mis tahes, ta ei hakanud vastu, vaid nuttis ainult, kui enam välja ei jõudnud kannatada — ja nüüd läks ta taeva! Ka mina tahan olla nii kui Salme — tahan olla alati alandlik ja sõnakuulelik, nagu ema õpetab, et palu, ära ole oma õigust ega jonni täis ega ära aja uhkust ja kangekaelsust taga, see kõik on kuradist... Annad põrguvürstile oma sõrme — ta neelab su elusalt ära!“

„Ent mis oleks, kui näpistaksin kord õige Villut kintsu päält, mis ta ikka põõnab? Ärkaks üles ja vähkreks ka mõni aeg ilma uneta voodis — katsuks kas on hää!“ lausun endamisi, pöidla pääl sõrmega laksu lüües.

„Ja siis, kuis see laul oli, ema laulis: Kui kuradid sind kiskvad ja nurgast nurka viskvad, ja sind, kui koerad, närivad... Uhhuuu... Kuis see koer nüüd hulvab — uh-uh-huuu... Hirmus, mis hirmus, pikk pill ja veel pikem joru! Kas ma viimaks mitte hulluks ei lähe, sest enne pidavat ikka haige olema?..

— Kusti!

— Jah! — heitun.

— Mis sa nõiud sääl, kui sa magada ei näe? Pomiseb pähle!

— Ega ma'i nõiu. Mõtsin, et magad, uni ei tule nii järsku pääle!

— Ja sis hakasid nohisema, kas haiges jälle jääd või?

— Mis sa must ikki haugutad — mul omalgi pää valutab juba.

— Kas kirbud sind kah söövad? Mul üks siin, katsu, kohe turja pääl. Aita natike süüta, ei küüni isi.

Mulle ei paku mingit lõbu Villu turja sügada, kartes teda vaid pahandada, täidan ka seda.

— Alt poolt, alt poolt, vaat, säält jah, säält jah, kõvemini... On ikki õigus küll — ega nad, sunnikud, magada ei lase kah, kui uni kord juba ärä lähäb!

— Mul põle uni pääle tulndki. Pää valutab, ja käisin kaks korda ülebal... — lausun, kuna siin meeletub lubadus: Villuga mitte enam sõnagi rääkida.

— Mis sa sis mõtsid, et kiriku lähäd või?

— Kiriku jah! — vastan imestades, et Villu mu mõtteist nii täpselt aru sai, mis mind lepitab. — Mõtsin, et lähän kiriku, ja mis ma sääl palun, et ei oska viil issameietki, ja õpetaja viimas tuleb ja küsib?

— Ja sis palusid vägede Jehoovat, et küsima ei tule, palu jah. Mina palusin kah!

— Või sina kah palusid! — imestan veel enam. — Mis asja?

— Palusin, et kui sul kogemata rohkem raha juhtub olema — laina mul viil homme 50 kopkat? Ega sii suur raha põle — küll ma sul jälle ärä maksan!

— Maksad küll, ega ma seda ei kardagi, aga mis sa rahaga tiid?

— Tahas omal kah üks stutser osta.

— Mis sii stutser on?

— Volmer. Omast rahast tuleb natike puudus. Monte Kristus, poest kohe tuliuus, maksab kaks rubla, puulteist rubla on mul praegu omal juba käes. Ostas sis homme kohe ärä, kui sa oled nii hää miis?

— Ega ma'i keelas, aga sa põle mul viil endistki võlga ärä maksnd! — tähendan, selleks nüüd hääd juhtu leides, kuna juba ammu olin tahtnud seda Vil-

lule meeletada, alati vaid kartnud ja ikka jälle edasi lükanud.

— Misukest võlga?

— Aga noh, 20 kopkat, mis ma sulle andsin?

— Kunas sa andsid, ja mis sa sis siiamaani es räägi?

— Kas sa sis ei mäleta, mineva sui juba? Mõtsin vast rääki kah, olli ühtlugu meeles, aga...

— Mis ma sellega tegin?

— Ah rahaga või? Ega mina tää, mis sa tegid. Lubasid püssirohtu osta, et lõhud sellega karjamaalt kivid ärä?

— Põle ma püssirohtu ostnd, ja kivid on karjamaal kah kõik terved!

— Ehk kaotasid ärä? — tähendan, oma raha pärast ikka enam ja enam hirmu tundes.

— Põle ma kaotand, ega põle su käest laenand kah!

— Aa nüüd jälle vastu. Aga justament tuleb nii vällä, kudas ma isi kõik sii aeg kartsin!

— Kedagi põle siin vastu aada. Arvad vist, et mul su kahtekümmend kopkat õige tarvis oles olnd või, just nagu enne põles nii suurt raha näend. Ja oles sul tagasi and kah, kui sa ennem oles küsind. Aga kudas ma nüüd sul annan, kui ma änam hingestki ei mäleta ja mitte põrmugi meeles põle, kas su käest raha olen saand. Sa võid ju muidu kah rääki.

— Süü sis, kui ma muidu räägin. Sina saa rikkaks, ega mina vaeses küll ei jää ja kerjama kah ei lähä. Teenekord aga ärä tule änam minuga tegemist tegema — lausun, pööran Villule selja, kisun teki üle pää ja jään magama.

— Kusti, tõuse nüüd ometi ükskord üles. Mitu korda sa ikki ennast aada lased, lubasid ju isi kiriku minna! — raputab mind hommikul ema.

Silmi avades ja neid hõõrudes näen, et päike juba aknast sisse paistab ja et Villu ülal on.

„Hää oleks nüüd magada olnd!“ haigutan, kuid rahustun kirikuminemisega ja ajan enda pukki.

— Täna paned omale uued riided selga, vaata aga, et sa neid ärä ei määri ja rasvaste kätega ei katsu. Plekid on sis kohe järel, ja russakad söövad augud sisse! — kinnitab ema, kapist minu jaoks „nimeltsi“ teha lastud riideid tuues ja neid mu kätte andes.

Ka mina mõistan, et neid määrida ei tohi, milleks nüüd rasvaseid käsi kuuevoodri tuleb pühkida, ja jalga ajades pükse — millel enam lakka pole, ja millist kadu mõnes suhtes kahetsen — ronin püsti toolile, mida Villu kinni hoiab, et see ümber ei kukuks.

— Villu, kas tääd, pagana pihta, mina seda aru kätte ei saa, mis jaos neil püksel niipaelu nüüpe on? — tähendan, pooltosinat nööpe eest kinni pannes ja öösist vahejuhtumist unustada katsudes.

— Kus sa's muidu saad, piab olema. Papal on viil rohkem, mina lugesin ükskord ta uutel pükstel ärä, ja arva paelu olli — kakskümmend nüüpi!

— Ei tää, mispärast nii paelu?

— Noh, lähvad iist ärä, kis neid's igakord jälle nõõlub ja teenekord ei leia kätte kah, kui ärä kaovad... Aga, Kusti, küll on sul laiad püksid?

— Ega mina neid laias põle teend, rätsep ju võttis mõõdi, küll ta sis piab täädma, mis jaos ta sihuksed tegi! — räägin, leides, et nad tõesti laiad on, ja mäletades, kuis rätsep minu ette kord põlvili laskus, et mu sääre pikkust ja kintsu jämedust mõõta. — Papa ütles, et peavad laiad olema — ma ju kasvan!

— Olgu pähle, et kasvad, kas sis nisuksid kotte tarvis on, kus ärä upud. Sinna pane või tervelt puul vakka ernid sisse ja ei tää, kas viil täiski saavad! — naerab Villu.

— Mihuksid ernid? — küsin, Villust mitte aru saades.

— Ükstapuha mihuksid, kui aga hästi pauguvad!

Ma pole jõudnud veel pükstega oma südames ära leppida, kui ema mulle omad „poolpidused“ kamassid toob, mis jalga pean panema.

— Ja nendega lähäd sa kiriku? — sõnab Villu, uutes säärikuis ühest toast teise marssides, et kõik kuuleksid, kuis nad kriuksuvad.

„Ja kuis saan ma siin nüüd hää olla? Alati — ja see on just alati nii — kui ma tahan seda, ja kui ma millegi asja üle iseäranis õnnelik võiksin olla, peab, ja seda otsekui kiuste, mul jälle midagi puuduma, ehk ülearu olema... Äsja, see oli Salme matusel, oli see isa tölpkasuk, millega surnuaiale pidin minema! Nüüd vaid oleks kõik hästi: ilus ilm, uued riided, kirik... kuid jälle need ema kõvakskuivanud vanad kamassid. Ja ometi, kui hää nüüd oleks olnud samasugused kriuksuvad säärikud jalga tõmmata kui Villul on!" pahurdan toolile istudes ja oma ees olevaid kamasse vahtima jäädes, mis mulle nii väga meelde manavad karjamaal päikese käes kõrvenud lehmade pillatud koorukesi.

— Noh, mis sa vahid nüüd, kui sa neid jalga ei tõmma? — küsib ema.

— Mis ma neist vanadest närudest tõmman või. Ei tahagi tõmmata, kui mul paremid põle!

— Küll sa nüüd saas „närusid", kui ma papale ütles! — kurjustab ema, tõmbab mu jala kaenla, nii et seljakile toolileenile kukun, kisub suka jalga, nii et küüned sukasääres ragisevad, sellele tagant järele kamassi ja vahetab siis mu jalad, et teisega sedasama teha. — Eila pessin viil puhtas. Nüüd ei lähä tal jalga, just nagu ei tää, mis hädä on. Vaata nüüd isi — jalad ilusad sul kui pupil all!

— On küll ilus, kui vanainimese suured saapad pupil jalas on!

— Ärä pirise, ja vanainimese suured saapad lased jalas olla. Kus sa's nendega joosta tahad, et suured — lähäd vankre ja oled sääl vagusi!

— Vagusi jah, aga, kui vankrest maha tulen, kudas sis kiriku saan, ja kirikus teesed jälle vaatavad?

— Ikki taga hullemas, sülega vist piab viima sind, tita. Ei tää, kus mul preili põle, keda kangesti vahitasse!

— Kas Villu sis parem preili on, ja kissi teda sis vahib? — lausun, kuna tuju on kiriku minna seega juba märksa rikutud.

Isa ja Villuga teel ühes vankris istudes arvan kõige paremaks vaikida, kuna Villu sarnases ülevas tujus on, kus tarvet tuntakse midagi teha.

— Papa, anna, ma tiin selle Valgele natike säru! — küsib ta isa käest piitsa. — Ta, vaenlasenahk, just nagu sureb täna. Ma vaatan, kas saan tal kord jalad alla teha!

Ja Villu teab, kuis seda säru tuleb teha, teab, mida Valge kõige enam kardab, — saba alla löömist. Villu teeb seda, säuh ja säuh, piitsavarrega mitu korda ja ikka nagu kogemata piitsahoopide vahele, et isa seda ei märkaks ja kurjaks ei saaks. Selle pääle reageerib Valge vihase pääraputusega ja laseb „sörki". Kuid viimaks, kui Villu teda rahule ei jäta, saba pillub, meile silme vahele kollast märga viskab ja nelja minema läheb...

Sarnase ajuga kihutame mitmest sõitjast mööda, kellest nooremad hõiskega „hei pulmad" oma hobustele piitsa annavad ja meile järgi sõidavad.

— Külamiis, pia kinni, lõhub. Vaata, et sa lapsi ärä ei kaota! — naerab keegi vastutulija, kui ma hirmuga vankri äärelauast kinni hoian, et mitte vankrilt kaduda.

— Vaata, et sa isi ärä ei kao, ja su setukas aiste vahele ei sure! — hüüab Villu vastu. — Tahad võiste aama tulla või? — pöörab ta teise poole, kes meist noore hobusega mööda tahab ajada.

— Mis sa, kurat, risti ette tõmmad, sa aad mul aisa purus! — pahandub võõras, kui meie vanker, virru lüües juba peaaegu ta hobust oleks riivanud.

— Küll sa isi kah tõmmas, kui saas. Kas sa miist piad kah. Aidii! — hüüab Villu, pahemas käes mütsi hoides, et tuul seda ära ei viiks, ja paremaga ühtjärge Vanamärale piitsa andes, kes nüüd, hoosse sattunud, kõik oma laiskuse näib unustanud olevat ja varsti ka oma võistleja maha jätab.

— Küll aga, sinder, jooseb. Lendu tahtis viia! — rõõmutsen, kui Valge ju tasemini minema on jäänud, hää sõiduga öösise tüli juba täiesti unustanud ja hää-

meelega Villut silmitsedes, kellel võiduaju joovastusest nägu veel praegu õhetab.

— Mis ta sis oma setukaga tuleb ka võiste aama. Näe, sääl ta nüüd sureb, põle ju hobust, ja toss kohe välläs. Mats, sõida järgi, mis sa magad! — näitab Villu tahaselja, pihku süljates ja sellega üle oma tuulest sasitud juuste tõmmates.

— Ega Vanamära nallalt jätä küll. Piab ikki hobune olema, kis vasta saab! — arvab isa. — Aga, Villu, kui sa teenekord viil võitu kihuta tahad, ärä sa ohje minu käest ärä kisu, sa võid meid kõiki nõnda kukerpalli kraavi aada!

— Sina annagi sis ohjad peris minu kätte, — ütleb Villu.

— No, ikki taga paremas. Ohjega ei tii sa küll viil kedagi, kui ehk natike säru oskad teha!

— Papa, mis sääl torni otsas on? — küsin, kui me juba kiriku lähedale oleme jõudnud.

— Kukk, — lausub isa, piibule tuld pannes, et enne pühakotta astumist veel mõni hää mahv teha.

— Kukk! Kudas sii kukk sinna torni otsa sai?

— Rumal, ega's sii elus kukk põle, — naerab Villu, — sii muidu järel tehtud. Võta sii torni otsast maha, on viil suurem kui mõni aastane vasik!

— Kudas ta sis nõnda väike näeb?

— Kõrges. Rääksin sul juba, et kui sa torni otsa vaatad, võta müts ärä, muidu kukub pääst maha!

— Kas tal suled sellas kah on? — pärin edasi, mille üle isa ja Villu naeravad.

— Aga mis jaos teda sinna torni otsa sis panti, kui ta järeletehtud on? — pahandun, aru saades, et mind veel rumalaks peetakse.

— Kukk tähendab, et me Jeesust ärä ei salga! Mäletad, lugesid ju, kudas Piitrus Jeesuse ärä salas, ja kudas Jeesus tal ütles, et enne kui kukk kaks korda saab laulnud, salgad sa mind... Prrtuu, kus sa nüüd ronid, vana lehm, lähäb teesele viil selga! — peatab isa hobust kiriku käsipuu juures, koputab piibu vastu vankriäärt tühjaks ja ronib vankrilt maha.

Kirikuuksest sisse minnes, kuhu ühes meiega ka suur rahvasumm läheb, tunnen argust, kahman eeskojas mütsi kaenla ja hoidun isa selja taha, ta kuuehõlma peos hoides, et ma kogemata ära ei kaoks, kuna Villu, kui Rooma võitja, meie ees sammub... Altari ees tõmbab mind isa käisest, millest mõistan, et mul tarvis on issameiet lugeda. Isa ja Villu kõrvale, altari ette, põlvili lastes ja ristilöödud Õnnistegija pildile — kui alandlikkuse ja tasanduse sümboolile, mille ees suured küünlad põlevad — kord pilku heites, sulgen silmad, uskudes, et see tarvilik on, ja loen issameiet. Siinsamas tuleb vaid meelde, et ma seda veel pääst ei oska, ja tunnen hirmu, et õpetaja iga minut siia võib tulla, mind käega tasa puutuda ja öelda: „Aga, poiss, mis vigurt sa mängid — sa palvetad küll süütu näoga, aga ei oska veel ise issameietki lugeda?“ Ent õpetajat ei tule, kuna mina ju mitmendat korda üht ja sama kordan, mis mulle meelde on jäänud: „Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev. Ja anna meile andeks meie võlad, kui meie andeks anname oma võlglastele!“ Mina vaid Villule küll andeks ei saa anda, kui ta mulle kahtekümmend kopikat ära ei maksa, sest oma raha pean ma ikkagi kätte saama, ja mis õigus on temal seda ära võtta? Kingiksingi talle ehk selle, kuid miks ta mu vastu niisugune uhke on, et veel vastu ajab, nagu poleks ta seda saandki!.. Meie igapäevast leiba...“ siin puutub isa käsi jälle mu külge, millest mõistan, et ta omaga „valmis“ on, ja et mul tarvis on üles tõusta.

Isale ja Villule jälgides istun pingile, kus Villu oma jalad ristamisi säeb, mina vaid — korraks ta vastseid, niisama kui isalgi, tökatiga määritud säärikuid silmitsedes — tunnen pahameelt ja peidan oma jalad pingi alla.

Edasi vaatan inimsumma, keda kiriku järjest juurde valgub — mõeldes, et küll on ikka vist maailm suur, ja küll võib sääl palju rahvast olla, sest kust muidu on need kõik siin välja võetud — ja omaharja poisikesi ja tüdrukuplikasid, kes ühes vanemate inimestega altari ees põlvili laskuvad ja issameiet loevad.

„Ju see ikka neil selge on!" mõtlen, oma oskamatuse üle häbi tundes.

— Villu, kas sii õpetaja on? — küsin, kui siin keegi mees väikse värava altarivõres avab, altari ette läheb, selle puhta, valge linaga katab ja suurest peekrist viina karikasse valab.

— Rumal, sii vüülmünder!

— Vüülmünder?

— Vüülmünder jah. Ega's õpetaja isi tule sul siia viina kallama!

— Kas sääl's viin on?

— Viin jah.

— Magus viin, ristal?

— Põle ristal, aga magus on küll.

— Aga mis jaos sis?

— Rahval antas juua.

— Juua? Aga nad joovad ju ennast täis! — tähendan mäletades, kuis Salme matusel kõik purjus olid, ja vaatan aukartusega seda meest, kes vabalt talitab Õnnistegija pildi juures — mille ees silmi maha lüües kõik põlvili issameiet lugesid — olen nüüd arvamisel, et see mees püha on ja pattu küll vist mitte ei tee.

Koguduse esimese laulu ajal — kus kuski orel mängima hakkab, mille helid otsekui maa alt kostavad, vahin kaua oma ümber, et mis see jälle olgu — näen, kuis pikas, mustas mantlis mees, valge manisk kaelas, kuldrist kuldketiga rinnal ja väike must sametmüts pääs, altari ette läheb ja sääl end põlvili heidab... Midagi pühalikku ja suurt on vist ses toimingus, kui ta nii, silmili, oma pääga altarile toetub, sest märkan, et kirik, kust seni raudnaelus saapais käimised kivipõrandal kostsid ja köhatused kajasid, nüüd vaikseks jääb, kui ootuses, et nüüd midagi sünnib.

— Õpetaja? — küsin, Villul käisest kinni võttes.

— Õpetaja, — ühmab Villu, paneb käe suu ette, kisub näo viltu, et hoia nüüd, aevastab, vaatab siis oma pihku ja pühib selle püksisäärt vastu puhtaks.

— Villu, mis sa mõtsid?

— Mõtsin, et ega's õpetajal sii rist ikki peris kuld põle. Ehk on muidu punane vask ja läikma tehtud. Meil koolis nisuksed sõrmused, üks poiss müüb, kümme kopkat tükk, läigivad niisama!

— Ei tää, ehk on kah. Aga mispärast õpetajal müts pääs on?

— Õpetajal on pallas päälagi, ta võib ennast muidu ärä külmeta. Õpetaja on tark miis, aga tarkel on kõigil pääd pallad — suure õpmisega lähväd juused ärä! — arvab Villu ja vaatab pingile, et kas ta oma müts alles on, mille ta siis isa istme alt välja kisub, (ja kust ta ometi sinna sai!) isa vaid köhatab ja temast eemale istub.

Vaikselt ja pühalikult tõuseb õpetaja põlvitamast üles, ja võimsalt kostavad ta sõnad üle kiriku, kui ta kogudusele lugema hakkab.

— Palugem.

On kuulda köhatusi ja pihku nuuskamisi, kui ettevalmistusi palvele, ja siis levib pühalik vaikus üle kiriku, millest kostab ainult õpetaja hääl, alandlik ja madal. Tahaselja vaadates näen tuhandeid inimesi oma päid kummardamas, kus ühed neist pinkidel istuvad, teised vaid nende vahel põlvitavad.

„Jah, ka mina lubasin Jumalat paluda!“ meeletub mul, kuis öösi uneta olles vaevlesin.

„Meie Isa, kes sa oled taevas, — palun. — Anna andeks Villule, mis ta mulle võlgu on, ja jäägu see kakskümmend kopkat juba temale, see ei tasu seda ära, et tülli minna, sest Villu on kange südamega, mina vaid ei kannata välja, kui ta mind lööma tuleb, ja hakkan vastu, olles sunnitud seega vastu oma tahtmist pattu tegema. Anna andeks mulle, kui ma vanemaist täna halvakspanevalt mõtlesin. Anna andeks, et ma tiigi pääle künaga sõitma läksin — teenekord ma seda enam ei tee. Ära lase mind ka enam haigeks jääda, et surra võiksin, sest olgugi, et vahest seda mõtlen, kuid elada tahaksin ikkagi veel ja surra kardan! Anna ka Villule andeks ja ära nuhtle teda, sest kui ta koer poiss on, siis on ta seda oma rumalusest. Ole ka isa vastu armuline ja ära

saada teda mitte kiusatusse, sest olgugi, et ta vahest kaupmeest linu müües tüssab, neid märjaks tehes, — kaupmees, kui saab, tüssab teda ka — tema aga on vana inimene ja sureb varsti ära, ja mis kasu oleks sellest kellelgi, kui ta põrgu peaks minema...“

Viimase mõtte üle kohkun isegi ja vaatan vargsi isa poole, keda rahulikult, käed koos, palvetamas näen, kui ei heidutaks teda ligidane surm mitte sugugi.

Siin lõpetab õpetaja palvetamise, põlvitusest altari ees püstides. Ja jällegi on köhatusi ja pihku nuuskamisi kuulda.

Katsel.

Järgmisel talvel viidi mind „katsele“. Ma pidin siis ju mõne nädala pärast üheksa aastaseks saama, nii siis selleks juba küllalt vana.

Oli pakane külm laupäev — tuiskas ja tormas.

Isa tõrkus mind esmalt kaasa võtmast, seletades, et ma ära külman. Kuid mina, nähes, kuis mu kauaaegsed ootused ja unelmad nüüd korraga tühise ilma pärast puruneda ähvardavad, puhkesin peris mehisel bassihäälel nutma — vaatamata sellele, et ema mind suhkruga söötis — ja ei vaikinud enne kui isa mulle loa andis kaasa sõita.

— Mässi ta aga sisse hästi, muidu küpsetab külm ta viil peris ärä! — kinnitas isa.

Ja ema oskas seda sissemässimist korralikult toimetada. Nii ilmus kustki päevavalgele isa suur vanakspeetud riidekasukas, mille sisse ma pugesin ja millel nii suur krae oli, et see kaheltpoolt kõrgele üle minu pää tõusis. Tähendasin emale, et üsna kena oleks olnud seda veel päält kokku siduda. Ema seda ei teinud, kuid tõi isa vana jänesnahkse kõrviku — teine, veidi uuem eksemplar sai isa pähe — toppis selle mulle pähe, sidus „kõrvad“ lõua alla kinni ja saatis mind niiviisi isaga teele, kes Villule (Ella käis siis juba linnakoolis) koolimaja juurde järele sõitis.

Niiviisi ette valmistatud, kümme käsku ning issameie pääs, mille mitteoskust äsja veel kirikus kahetsesin, ja Bergmanni kodulaste raamat samade käskudega põues, istun isa kõrvale saani, oma sõidu tähtsusest aru saades ja ülevas meeleolus.

— Kusti, sul ehk hakkab külm? — küsib isa teel, sest külm tuul puhub meile otse vastu ja paiskab näkku peent, soolkibedat lumepihu.

— Põle hädä kedagi, — lausun, kuna endal varbad külmavad ja nina otsast keegi nagu näpistaks, mida suure labakindaga, mis käes, katta püüan, viimaks näo tahapoole pööran ja selle isa selja taha peidan, kus lumi keereldes minust mööda lendab.

— Sa joose õige peris maas, külmetad muidu oma jalad ärä kah. Näe, mulgi teene juba otsas kinni! — tähendab vähe aja pärast isa, oma jalgu saanilauda vastu pekstes.

„Isal on õigus!" mõtlen, kargan saanist maha, jooksen järele ja mõistan, et nii õige lõbus on, ent veel lõbusam, kui isa sõita laseb, ma lõõtsutades järele püüan saada, sääl aga jalad kasuka sees segi lähevad ja ma ninali kukun.

— Kusti, tule nüüd pääle! — sõnab isa, kui ta ühte taluõue sisse sõites peatub, kust tee läbi läheb, ja kus ma palju ilusaid, suuri hooneid silman.

Ja oli seks ka viimne hetk, sest vaevalt olen saani pääl, kui kustki majanuka tagant kolm suurt koera, kui lõukoerad, suure lõrisemisega meie pääle tormavad, kui oleksid nad valmis iga minut meid lõhki kiskuma.

— Papa, tuu piits siia! — hüüan, isa käest piitsa haarates, millega koerte poole lõhkuma hakkan, kes aga sellest veel vihasemaks saades otse saani ligi tulevad ja hambaid paljastavad.

— Tsuska hammaste vahele! — õpetab isa.

— Säh, võta, irr! säh, võta, irr! putsuih! — hakkan isa õpetuse järele koerale hambaisse „tsuskama", mida see aga sama vähe kardab ja hammastega piitsavarrest kinni haarab.

— Kuramus, — saan veel öelda, kui juba järgmisel hetkel enda saani kõrval pikali lumest leian.

„Kui nüüd piitsa lahti lasen, siis viib ta selle ära!" hoian kahe käega piitsavarrest kinni, kuna koer selle teisest otsast sikutab.

— Papa! — hüüan, nähes, kuis kaks teist koera mu kõrval seisavad.

— Papa! — karjatan teist korda, kui üks neist mu kasukahõlmast juba kinni haarab ja seda vihaselt oma lõugade vahel raputab.

Koerte käes maas pureda olles usun alul, et nüüd isa kui ka kõik talurahvas kokku jookseb mind päästma, kuid olen väga üllatatud nähes, kuis isa üsna rahulikult hobuse kinni peab ja saanist välja ronib, arvates vist, et aega elada ja aega surra, et ma oma suures kasukas juba küllalt kaitstud olen. Hingan siiski kergemini, ja koerad taganevad.

Püstides näen talu rehealuse väravail inimesi, kes, ühes käes ropsimõõgad, teises linapeod, selle kurbmängu hinnata päältvaatajaiks on ja nüüd hääs tujus itsitavad.

„Nüüd olete imet näend, kiskuge nüüd hambaid paljaks. Kiviga sünniks teile hambaisse visata, siis teaksite, mis tähendab teise häda üle irvitada!“ püüan oma viha maha suruda.

— Kas haiget kah said? — küsib isa, kuna temagi näol tagasihoitud naeratust märkan.

— Mis mul nüüd änam saada on, kui mind koerad juba ära puresid, aga mis sa sis küsima es tule, kui maas ollin! — kaeban etteheitlikult, valmis tönnima hakkama ja katsudes, kas kodulaste raamat veel põues alles on. — Ma mõtsin ikki, et tulevad kah appi, aga kiigi ennast es liiguta, just nagu ei näeski ja just nagu põles kedagi olndki, et surgu kas või inime ärä! Ja kui ta nüüd kasuka lõhki tõmmas, sis olen mina vist süüdi. Ja mis neil sääl viga on, kas neid kiigi on puutund, vaata, kui aavad hammid pallas, suu kõrvuni! — näitan rehealuse poole, kasukat lumest puhtaks raputades ja silmitsedes, kas selle hõlm terve on.

— Nemad naaravad, et kaks suurt miist piitsaga ja lasevad viil koeril endist üle saada! — lausub isa, mind kättpidi saani juurde talutades, kuna mina vaid hirmust ja ärritusest veel lõdisen.

— Mis sa ütsid, et lasevad üle saada või? — küsin saanis, oma rahu jälle tagasi saanud. — Mis ma's neile teha sain — tullid kallale kui lõukoerad, ja selg läks just külmas hirmu pärast, kui pikali maas ollin.

Aga kõige rohkem olli mul viil hirm, et piitsa ärä viib, aga lahti ma es lase kah! — tähendan piitsa käes vibutades. — Papa, mis talu sii olli?

— Karu talu, Karu on peremiis, ja koht on kah Karu. Karu on kõige suurem koht vallas, viiskümmend taaldert suur, juba väike mõisa, hääd põllud ja hääd heinamaad... Jah, mis nisukse koha pääl viga elada! — ohkab isa ja pühib peoga üle suu, kui läheks see tal vesiseks igatsusest selle ilusa koha järele. — Aga nagu üks kuradi haigus, juba peremiis kah juuma hakand. Mängib uhkust sellega, mis isa kokku pand, ja kauas sest ikki saab. Aga vana, kadund Karu peremiis — mäletan viil ärä, kui poisike ollin — kandis suve sõnnikuveo aeg põlle sees ehk kuuehõlmas mahapudund sõnnikuraasuksid tii päält põllule. Säält aga tagasi tulles, kui mõni kivike põllul silma puutus, korjas selle niisamma rüppe ja viis tii pääle, rüüpasse. Jah, ei saa ilma tüü ja vaevata kiigi rikkas. Ja, kas vaadasid, misuksed huuned ollid, nii kui mõned suured kivilossid — ja kõik sii on vana Karu vaev ja huul, ja sinna ta ennast tappiski. Olli ehituse juures kiva tõstes end ärä kakestand, jäi põdema — põdes, põdes, es saagi tast änam eluluuma ja surrigi viimas niiviisi virisedes ärä... Jah, imelik on küll sii inimese elu, et peris mõtlema paneb, kui mõtlema hakkad — higista ja orja siin oma elupäevad, et natike varandust kümne küünega kokku kraapi, ja kui viimas ärä kärvad, sis tulevad teesed ja prassivad su varanduse läbi, nagu oles sii kõik muidu saadud!.. Nüüd on aga juba sel vana Karu pojal suured lapsed — Karu Kustat sa vist ei tunne, käib ühes Villuga koolis?

— Ei tunne... Aga mis jaos neil sihuksed kurjad koerad on, et just inimese söövad ärä?

— Karul on hääd hobused, ja sis piavad kurjad koerad olema, muidu tulevad hobusevargad ja viivad hobused ärä!

— Hobusevargad on inimese õigusest ilma ja saadetas Siberi? — tähendan, Villu seletusi mäletades.

— Kus sa neid mujale ikki saadad.

— Kas Siber on külm maa?

— Põle mina sinna saand ja ei tää, mis maa ta on, — lausub isa, oma habet tuisanud lumest puhastades ja siis käsi kokku pekstes, nendega kaugelt õhku haarates, otsekui püüaks ta midagi; käseb ka mind samuti teha: veri hakkavat siis jälle käima.

„Ja, kui veri seisma jääb, siis sureb inime ärä. Siberis vaid, kus külm on, ei saagi inimesed vist muud teha kui ainult käsi kokku peksa, et veri seisma ei jääss!" mõtlen.

— Ja kui hobusevarga maha lüüd, kedagi ei tehta? — pärin edasi, isa eeskujul vahvasti käsi kokku lüües, kuna tuul, vihaselt uludes, minust mööda kihutab ja soolkibedat lund mulle näkku paiskab, otsekui viibiksin juba Siberis.

— Ei tehta. Kui sa ta just koha pääl, kui näed oma silmaga, et varastab, püssiga maha lased, sis kohus ütleb, et kaitsid oma varandust, aga muidu küll ei lubata. Aga kõige parem, kui tääd, et sii hobusevaras on, lüü nurga taga puuga pähä, ja koergi ei haugu — põle kohut ja kõige selgem. Muidu roonu toidab teisa viil -- hoitas kinni, tüüd ei tii, ja nuumatas kui parunisi. Ja kui sis nisuke nuumatud härg kord vällä lastas, kas mõtled sis, et nisuke masuurik miilt on parandand ja ausa inimese muudi tüüsse hakkab — ei mõtlegi, tal amet juba selge, lähäb vargile jälle! — seletab isa, kes päevavargaid, veel enam aga hobusevargaid, sallida ei võinud ja seepärast neid igal hääl juhul sõimas.

Kõik see tee ajan nüüd isaga juttu, kusjuures ta mind tutvustab taludega, millistest mööda sõidame.

Nii räägib ta, et, sääl talus elavat mu tädi ema poolt, keda ma ehk mäletavat, käinud ta ju Salme matusel. Tädil ja tädimehel olevat ka hää koht ja suur marja- ning õunaaed, kuhu suvel — kui Jumal elu-tervit annab — külla võiksime sõita. Säältsamast talust toonud tema, isa, ka mamma meile... Edasi näitab ta, et selles talus jälle olnud peremees joomar — isa nimetas nimegi — pärandanud, niisama kui Karu peremeeski, hää koha ja hääd heinamaad, kuid paari aastaga ajanud pärija kõik „pudelisse". Koht läind

pankrotti, ja nüüd olevat sääl uus peremees, kuna endine sama talu sauna kolinud. Elavat veel praegugi sääl naise-lastega; olevat juba vana mees, tegevat luudi ja käivat neid turul müümas...

„Pista pitsi ja pea aru!“ ütles isa harilikult ise viina võttes, kuid: „vaim on küll valmis, ent liha on nõder!“ mõtles ta vist küll, kui ta mulle sageli joomisest ja selle kahjulikkudest tagajärgedest jutustama tuli. Taibates isa sõnu mõtlesin: „Isal võib ju õigus olla, ega joomine hää asi pole. Salme matusel tahtis ta mul elu seest välja võtta, ja kas isa, vahest linnast tulles, vähe „hinge on vaakunud“, sõpru kirudes ja needes, kes teda sisse vedanud, ning vandudes, et see viimseks korraks jäägu. Ent miks ta minu pärast alati kardab ja mind ühe kui teise asjaga hirmutab, just nagu ma ise, kui suureks saan, otsustada ei teaks, mis sünnib või mis ei sünni teha. Nüüd ei tohi ma vastu rääkida ja ei saaks ka vastupidist, et purjutada vast õige hää on, millegagi tõendada — ent oota, las' sirgun, siis tahan just kiuste näidata, et isa õpetus rikkusest kui ka joomisest kõik ebaõige on. Mina tahan ka õppida ja hoolas olla, ent ainult seni kui „adukaadiks“ või õpetajaks saan. Õpetaja teeb palju raha sisse, sest ta ristib, leeritab, paneb paari, matab ja seda kõik ainult maksu eest. Nii siis saan ka mina rikkaks, ja on mul niiviisi „kerge leib“, siis tahan ka vahest üks „näks magust viina“ võtta, sest, kes teab, ehk maitseb siis juba paremini, ja kannan ka rohkem. Kui ma aga õpetajaks ei peaks saama, sest isa ütleb, et see võtvat kõik hirmus palju raha, siis kosin mõne rikka tüdruku — kas onutütre Linda, kui onu talle mõnikümmend tuhat rubla kaasavaraks annab, või mõne mõisahärra tütre, või ka lihtsalt mõne talutütre, kes samasuguse suure ja hää koha kaasavaraks saab kui seda „Karu“ on, ja võin jälle toredasti elada, sest rumal on, kes enda tööga ära tapab, nagu „Karu“ endine peremees. Panen siis paari toredaid täkke tõlla ette, istun naisega kõrvu sisse, mõlemad siidis ja sametis, ja sõidan niiviisi, ohjad trammis, kui parun, ning tulgu siis isa veel ütlema, et ma ta õpetust

„tallele“ ei pannud ja pitsi võtan, või, et ma selle varaga uhkust mängin, mis teised on oma kümne küünega kokku kraapind.“

Kõigile mööduvaile taludele annab isa ka nimed, mis õige omapärased on, nagu — Oina, Selja, Soone, Kõva, jne., kuna mina imetlen, et kuis ta neid kõiki mäletada jõuab, ja mõtlen, et kui päevad läbi temaga nii ümber sõidaksin, ta ikkagi uutele taludele järjest uued nimed leiaks.

— Papa, aga mis talu sii on? — küsin, maantee veeres oleva pika ühekordse maja poole näidates, mis paljude akendega vastu suurt õunapuu aeda seisab.

— Ah, sii või? Sii on koolimaja, siiasamma lähemegi.

— Koolimaja? Või siisamma ongi sii koolimaja! Ma mõtsin ikki, et koolimaja paelu suurem on... Aga, papa, mis pillergaari niid poisid sääl piavad ja kisendavad?

— Niid ju koolipoisid. Vaatan kas Villut kah näen, aga vist põle teda välläs.

Ma ei leia enam jutuainet — silmitsen koolipoisse, kes suure kisaga koolimaja ees läbisegi jooksevad, ja tunnen, ei tea miks, hirmu ning ühtlasi, koolipoistest möödudes, kes seisma ja meid vahtima jäävad, ka veel häbi oma suure kasuka ja jänesenahkse kõrviku üle.

Isa seob hobuse koolimaja ette käsipuu külge kinni, köhatab, nuuskab nina, pühib laia käega üle lumest härmatunud habeme, pistab, suitsetamise lõpetanud, kalka tasku, vaatab viivuks minu otsa, et ma talle järele läheksin, ja sammub siis otsustavalt mu ees koolimaja trepi poole. Siin ilmub trepile keegi poisike, kes kõrvulukustavalt väikest kellukest oma käes kõlistab, mille järele lapsed, kes väljas ümber jooksid, nüüd sarnase kiiru ja tungiga sisse tormavad, et minu vastu seina litsuvad. Hirmu tundes, et isast maha jään, vabastun ja jooksen ühes koolilastega edasi, kuid tunnen, kuis mind ukse pääl keegi tagant kasukast kinni peab, nii et ühe tüdrukuplikaga kitsa ukse vahele pitsin.

— Kusta, sina ikki, ma kaivan kuulmeistrele ärä, kui sa oma jukerdamist ei jäta. Poolearuga, jubsib pähle! — pahandub mu õnnetu naaber.

— Mina põle midagi jubsind. Külamehe kasukasse jäid jalgupidi sisse, ega mina sind kinni põle hoidnd! kuulen seda poissi vastavat, kes mind kinni pidas.

Nagu abi otsides, teadmata, mis mul siin tarvis teha tuleks, vaatan oma kaaslase poole, kelle naeratavat nägu nähes usun, et mul tarvis on niisama lahkesti naeratada, mis mul vaid ebaõnnestub, ja mu nägu ainult lollivõitu, haledaks grimassiks tõmbub, nii et mu kaaslane minust siin jälle ruttu mööda vaatab.

— Küll see Karu aga kõigega hakkama saab ja on tal igaühega pistmist! — tähendab tütarlaps, ukse vahelt vabanedes ja klassituppa joostes, kuna mina tagasi vaadates oma selja taga suurt, laialt naeratava näoga poissi silman.

Ent see pole veel kõik — klassituppa minnes, leian säält veel suurema põrgu.

— Kusti, jää sa natike siia. Ma lähän kuulmeistre juure, vaatan, mis ta tiib! — sõnab isa ja kaob kuhugi ära, mind täiesti üksi siia võhivõõraste hulka maha jättes.

Veel enne kui mingisugusele otsusele olen jõudnud, mis mul siin teha tuleks, näen Villut, kes, teistest taga aetud, üle laudade jookseb. Ma avan juba suu, et teda hüüda ja talle märku anda, et mina ja isa siin oleme, kuid — vist oli ta mind märganud, sest ta pilk peatub viivuks mu pääl — näen vaid oma imestuseks, et ta mitte mu juurde ei jookse, nagu seda uskusin, vaid rahulikult laua taha istub, raamatu selle sahtlist väljastab ja seda silmitseb, tehes, kui oleks tal sinna asja olnud, mis mulle aga nii valus on, et tunnen, kuis põsed ja kõrvalehed tuliseks lähevad.

Selle ajaga olen juba uudishimulistest koolipoistest piiratud.

— Mis su nimi on? — näen jällegi suurt, laia näoga poissi enese ees, kes mind veel äsja ukse pääl kinni pidas ja keda Karuks kutsuti.

— Kusti, — kogelen.

— Teene nimi?

— Teist nime põlegi.

— Kudas põle, mis sa valetad?

— Ei valeta.

— Hobusel on üks nimi, ega sa hobune põle. Priinimi, kudas on?

— Priinimi on Lepik, — lausun, ise vaid imetledes, kuis ma tõepoolest seda unustada võisin, et mul kaks nime on.

— Kas oled mamma poisu või papa poeg?

— Mis sa ütsid? — vaatan kord vargsi Karu otsa, et miks ta mind kiusab, ja lasen silmad abiotsivalt siis üle teiste nägude käia, ei leia säält vaid muud kui ainult tagasihoitud naeru.

— Kas oled mamma poisu või papa poeg? Mamma poisul on alati tilk nina all, sest et ta tissi tahab, silmad vesised ja kõrvatagused liged, just kui sündind vasikal! — seletab laia näoga poiss, jalgu laiali ajades ja käsi püksitaskuisse surudes. — Noh, kas said aru? Näe, vaata, üks seisab sääl, nii kui hobuse unenägu — tilk nina otsas, nägu iis kui muinasjutt ja kõrvad kui iislil! — näitab ta kellegi suurte kõrvade ja pika kaelaga poisi pääle, kellel ka tõesti tilka päälmisel mokal rahulikult näen lebavat.

— Endal on sul tilk nina otsas, ja kas mul kõrvad oma tehtud on või, et sa sõimad! — tähendab pika kaelaga poiss, tõmbab nina vähe kärssu, ja järgmisel hetkel on soovimatu märjuke imekiiresti sinna jäljetult kadunud. — Ma muidu külmetasin ennast ärä, nüüd haugub pähle!

— Sa külmetasid ennast ehk juba sis ärä, kui ilma tullid!

— Kas sul venda on? — pöördub laia näoga poiss jälle minu poole.

— On jah.

— Mis ta nimi on?

— Villu.

— Villu või Villem?

— Kodus hõigatasse Villus. Taisi ütleb, et koolis Villem oleva ja oleva tal Saksa keisre nimi ja piab

selle kirjutamaa — Viilhhemm... Ma ei nõrgu niiviisi ütlema.

— Põle mind tarvis õpata, ma tään isi paremini kui sina, kis Saksa keiser on. Sa vasta, mis su käest küsitas!

— Noh? — julgen vahele rääkida, tundes siin, kuis mul veri jälle pähe tõuseb, otsekui seisaks mu ees päris tõeline suur ja vägev Saksa riigi monarh, kelle käsis mu saatus ripub.

— Villem ütsid, kas sii Villem sust vanem või noorem on?

— Vanem.

— Õde kah on?

— Mis sa sest küsid?

— Põle sinu asi, — haarab Karu järsu liigutusega oma põlvest kinni, just nagu oleks tal sinna äkki „kida" sisse löönud, mille järele mina niisama instinktiivselt kummardun, nagu mingisugust ulakust kartes. — Ärä karda, vaata, pada taevas! — vaigistatakse. Minnes imeasja vaatama märkan, kuis koolilapsed kõik naeravad.

— Kuulsid, küssin su käest, kas sul õde kah on?

— On jah.

— Kus kohal ta on?

— Koolis käib linnas, teene surri ärä.

— Või ärä surri. Aga kus sii keisrist veli Villem sul on, kodus või?

— Põle kodus, ikki siin koolis, — vastan otsaesist pühkides, mis mul higitseb.

— Mis ta nimi olli, Villem Lepik või?

— Jah.

— Ah soo, sis Villem Lepik. Juba ma tunnen seda poissi, või tema, närukaal, ei tii sest vällägi, et tal vend siin on! — läheb Karu kindlal sammul laua juurde, kus Villu istub.

— Lepik, sina masuurik, kust mõisa künnihärg sa oled — veli on sul siin ja sinul põle sest asjagi? — kuulen Karu rääkivat.

— Mis mul tast sis asja piab olema või, ja sina ärä sõima, isi oled sa hää künnihärg! — sõnab Villu.

— Või ärä sõima. Katsu mul ninatarka, või tuleb õppama! — võtab Karu Villu kraedpidi kinni ja talutab ta nii laua tagant välja, minu juurde. — Noh, Lepik, vaata nüüd ja tunnista: kas sii on su lihane vend, kelle kuri elajas ärä murdis — kirju kuube tal põle, aga selle iist on tal suur lammanahkne kasukas, ja nüüd seisab ta sinu iis kui Nebukatnetsar, kelle iis sa piad värisema? — tähendab ta, kui ma Villuga silm silma vastu seisan, millise etenduse üle koolilapsed jälle põhjust leiavad naerda.

— Mis ma tast tunistan, olen teda ennegi näend, — arvab Villu, mulle nii otsa vahtima jäädes, kui näeks ta mind täna tõesti esimest korda.

— Noh, kas tunned ärä või, aa silmad perani, molgus! — tõukab Karu teda külge.

— Mis sa kätega sorgid, räägi muidu, mis sa räägid! — kurjustab Villu.

— Aga, Lepik, kudas sii tuleb, vend on sust paelu suurem. Kudas sa nii põnni oled jäänd — suur kõht, jõud on sul kõik kõhtu kasund!

— Pia lõuad, mis sul mu kõhuga asja on.

— Sial on lõuad, aga mul on suuke. Või oled häbarik, et sa nisuke junn oled. Kui vana sa oled?

— Eks ma tään isigi, kui vana ma olen. Mis kubjas sina mul oled!

— Niisamma paelu tääd kui vasik pübabasest päevast. Pane pää vennaga kokku!

Siin võtavad ühed käed Villu, teised niisama minu ümbert kinni, ja järgmisel hetkel olen Villuga selg selga vastu pandud.

— Puul pääd pikem! Oled aga tubli poiss, kunas kuuli tuled?

— Tuleva talve.

— Piad tulema jah — suur miis, mis sa kodus naeste sabas vedeled. Ja kui sa kuuli tuled, sis küsi aga Karu Kustat. Mina olen Karu, mesikäpp, kõige kõvem poiss üle kooli, ja isal kõige ilusamad hobused üle valla — mind tunneb igaüks. Küll ma sind juba kah meeles pian!

„Ahhaa, Karu, nüüd tuleb meelde... See ju vist seesama Karu, kes Villuga koolmeistri koera torpa oli ajand, ja kelle õues mind täna koerad ära tahtsid murda!“ mõtlen, Karu vastu siin veel enam huvi tundes.

— Ehk küsin kah... Ma te hobusid põle näend, aga te koerad tahtsid mu täna küll vaese omas teha! — tähendan, imetledes, kust ma nüüd selle julguse võtsin ise rääkima hakata.

— Misuksed koerad?

— Ikki niid, mis teil on. Kolm suurt, nii kui lõokoerad, juusid meie kallale suure mürinaga, üks kiskus mu saanist maha ja tahtis piitsa vägisi ärä viia, teene oli hammastega kasukasabas kinni ja raputas seda lõugade vahel, nii mis hirmus! Ega ma põles täädnd, et niid tede koerad on, aga papa ütles ja ütles kah, et Karul on kõige suurem koht vallas.

— On kah kõige suurem... Ma es saa kohe aru, mis sa rääksid, sii olli sis kodus. Kas Sultan sind kasukast kiskus või, sii on lõvi küll, suur nisuke, pruunikas punane koer, parema kõrva otsast tükk ärä?.. Sii on mitmel mehel uued kalavinskid jalga teend!

— Suur olli küll, aga mis karva ta olli, ei mäleta. Ühe kõrva otsast olli vist tükk ärä küll, aga kumma kõrva otsast just, ei mäleta kah hästi — ei tulnd hirmuga änam miile vaata.

— Mis sa koeranärudest kiidad. Tule sõrme vidama! — tükib siin pika kaelaga poiss, kel tilk jälle päälmisel mokal, näppu kõveras oma ees hoides teiste vahelt mu ette.

— Mine, nällavares, oma sõrmega, mis sust tühjast ka vidada ei saa. Mine, näe, vällä, aa säält aiateiba otsast vares ärä, ma annan sul kümme kopkat! — tõukab Karu ta eemale.

— Ma annan sul rubla, kui sa sepa juures ruvid ärä lased paranda, sul ruvid logisevad. Nällavares oled sa isi, minu nimi on Vares. Mis sa, siga, mehe nimest narrid! — suurustab pika kaelaga poiss, kuna mittesoovitav märjuke imekiiresti tal siin mokalt jälle ninna ära kaob.

— Kissi on su siga? Uuta, ma näitan sul, kudas kõri orelit tehas! — tõstab Karu Varese, selle pää kamalusse võetud, põrandalt lendu, mille pääle viimane tõesti õige haledat häält kuulda laseb.

— Kui sii pää sia otsas oles olnd, küll sii tõbras vist sis oles rüükind! — vabastab Karu oma ohvri, kes oma punetavaid kõrvu sügama jääb.

Siin avaneb äkki kõrvaltoa uks, kust koolmeister ühes isaga klassituppa astub, mispärast koolilapsed läbisegi üle laudade oma kohtadele jooksevad, mina vaid ukse ette üksi jään.

— „Kui sa koolmeistri juure lähed, siis ole hästi alandlik, tereta teda ja anna ta käele suud!“ meeletub mul ema õpetus, milleks nüüd otsustavalt koolmeistri poole astun, kuid siin — jällegi see suur kasukas — komistan klassitahvli jalga vastu, mis harkis igale poole külge välja ulatub, ja olen juba valmis maha kukkuma.

— Ära karda kedagi! — julgustab koolmeister mind, mulle kätt andes, mida suudelda mõtlen, kuid poole maa pääl, kõrvuni punastades, ka selle tegemata jätan.

— Tubli poiss jah, schön! — lausub koolmeister, mu nurjaläinud kavatsust mõistes. — See veel suurem kui sul vanem poeg ongi! — pöördub ta isa poole.

— Jah, konti on tal küll, aga vaim on nõder. Nisuke imelik teene: kardab! — ohkab isa.

— Kus konti, sääl jõudu ja tervist. Aga, et ta kardab, see on küll üks väga kurb asi, üks väga suur õnnetus! — arvab koolmeister. — Minge nüüd seniks minu tuppa, kuni ma tunni ära annan.

— Põle tarvis kedagi. Meil siingi hää küll! — lausub isa, vaatab viivuks oma ümber ja istub klassitahvli kõrvale, seina äärde pingile, kus ka mina ta käenäitamise pääle asetun.

On katekismuse tund.

Koolmeister istub kantslisse, avab raamatu, loeb säält midagi, toolil end kiigutades, püstib siis ja jääb nii koolilaste poole vahtima, kelle seas nüüd iseäralik vaikus levib.

— Vares, näita meile nüüd ka, mis sa oskad, ja mis sa tänaseks õppisid? — küsib ta viimaks, õige sageli, otsekui öökull, oma silmi pilgutades.

Neljandast pingist, Villu kõrvalt, tõuseb pika kaelaga poiss üles, seesama, kes minuga äsja tahtis sõrme vedada ja keda „nällavareseks" kutsuti, ning vastab julgesti:

— Tänases olli kahessas käsk.

— Noh, loe.

— Sina ei pea mitte ülekohut tunnistama oma ligimese vastu.

— Mis see on?.. Ja, kui sa koolmeistrile vastad, siis kasi oma ninaalune ka enne puhtaks. Zum Teufel noch ein mal! — sõnab koolmeister, uuesti toolile istudes ja sääl, kantsliäärest kinni hoides, kiikudes, kusjuures tool ainult oma tagumisil jalul seisab.

— Küll ma pühin kah, ega sii kedagi tii, sii mu oma jagu... Me peame Jumalat kartma ja armastama... — jutustab Vares, käega eelmisel pingil istuvat poissi üle laua tõugates, et see teda aitaks, ise vaid tilga oma nina alt ta lähtekohta ära laseb kaduda, et see „oma jagu" kaotsi ei läheks.

— Et me oma ligimest mitte ei peta! — öeldakse talle ette.

— Me peame Jumalat kartma ja armastama, et me oma ligimest mitte ei peta... — algab Vares teist korda, sääljuures raamatusse vaadates, mida ta ees istuv poiss oma seljataga lahti hoiab.

— Vahele jätsid, hakka uuesti pääle! — tähendab koolmeister, seljali tooliseljatagusele laskudes, nii et mul hirm on, et ta ühes tooliga ümber võib kukkuda.

— Me peame Jumalat kartma ja armastama, et me oma ligimese pääle mitte kavalasti ei valeta, teda mitte ei peta, keelt ei peksa, ega kurje kõnesid tema pääle ei tõsta; vaid et me tema eest kostame, kõik hääd temast kõneleme ja kõik asjad hääks kääname! — loeb Vares, võidurikkalt korraks raamatult üles vaadates ja siis pingile istudes.

— Kas ma sind istuda palusin? — sõnab koolmeister. — Sa ütle nüüd, mis on ligimene?

— Ligimene on inime.

— Missugune inime, kas mina ka su ligimene olen?

— Ikki oled.

— Kudas sa koolmeistrile ütled: oled?

— Mul kogemata läks, palus andes anda!

— Ära lase teinekord siis enam kogemata minna, ja nüüd seleta paremini ära, kes su ligimene on?

— Kõik inimesed, kelle vastu me hääd piame olema, nagu Samaaria miis, kis tii veeres maas olli, paisid täis, ja koerad tullid ja laksid ta paisid.

— Kas Samaaria mees paisid täis oli? Mis sa und näed selge ilmaga!

— Põlnud, mul läks segamini, vaene Laatsarus ikki.

— Vaata, ära lase teinekord siis enam segamini minna. Aga, kui iga inime meile ligimene on, miks siis ei ole öeldud: et me mitte „inimese" pääle kavalasti ei valeta?

— Inimesed on mitmesugused — üks kannatab ärä, kui sa tal „siga" ütled, aga teene tiib sul kohe kõri orelit, nii et sa viil kolm päeva mäletad!

— Mis ta teeb?

— Kõri orelit.

— Mis asi see on?

— Sii on... Küsige Karu käest, ta tääb paremini, kudas seda tehas. Täna hommuku võttis mind välläs kinni, et ma tiin su pää pussulinna orjas, pandis maha ja istus isi mul kaksiraksi suu pääle. Ärä tahtis lämmata, kuramus, ja seda hirmus hapu haisu, mis ta tegi — mina ei tää, mis ta enesel sisse oli söönd — hinge tahtis just kinni matta. Ja pirla jälle enne tundi tõstis mind kõrvupidi üles, nii et kõrvad just ragisesid. Kõrvad praegu mul viil lahti ja aavad pilli! — räägib Vares, kõrvu katsudes ja võiduröõmsat pilku oma verivaenlase Karu poole heites, et hää juhu leidis oma „ligimese" pääle kaevata, kusjuures koolilapsed naeravad, ja minagi ühes isaga tarviliku arvan olevat naeratada, kuna ise vaid vargsi koolmeistri poole vaatan, et kas ta meile seda liigjulgust pahaks ei pane.

— Sul need kõrvad vist peris kinni pole olnudki... Karu, kuuled, mis sa olevat teinud? — vaatab koolmeister tagasihoitud naeruga Karu poole, millest hoogu saades koolilapsed veel enam naerda lagistavad.

— Ega ma... Ma põle kedagi teend. Et tal pääle istsin, ega's ma tal haiget es tii, tegin nalla pärast, aga et ta üles tõstsin, mis ta's sõimas. Kel ta, vasik, ütleb „siga“, mis ta, tatt, sis arvab enese õige oleva! — räägib Karu pool-istukile tõustes ja laua najale toetudes, kuna mulle vaid see toon ja julgus juba liig häbematu paistab olevat, ja imetlen, kuis koolmeister seda ometi veel sallib.

— Tulete mõlemad pääle tunde minu tuppa, eks me siis näe, mis mehed te õige olete. Ja sina, Vares, sina ei tää siis veel, kes su ligimene on, sul on sest auru all olemisest pää veel praegugi segi! — pilgutab koolmeister siin jälle õige vahvasti oma silmi, otsekui oleks neisse keegi tuhka visanud. — Hää küll, kellel on meeles, kes on ligimene?

Siin tõuseb ainult esimesest pingist üks väike käsi püsti, mis kellegi tütarlapse oma on.

— Noh, sina! — näitab koolmeister ta poole pääga.

— Iga inime, olgu tuttav või võõras, sõber või vaenlane, hää või kuri, ristiinime või paganainime! — loeb tütarlaps lauldes pääst ette, millist aega kasutades Vares jälle maha on istunud.

— Sina, kes sind sääl jälle istuda käskis? — Ole nii lahke ja korda sina nüüd!

— Iga inime, kas olgu tuttav või sõber, ristiinime või vaenlane... Mul ei jää niid salmid pähä! — teeb Vares ilmsüütu kannataja näo.

— Kui sul pähe ei jää, siis ütle mulle nüüd, kelle sarnane on valelik inime?.. Ka ei tää, no mida sa siis tänaseks õppisid. Aga sina? — näitab koolmeister Villu poole...

— Kuradi sarnane, kes ise valelik ja valeliku isa on! — ütleb Villu, kui ta ruttu raamatusse pilgu on heitnud, mida eelolev poiss oma selja taga lahti hoiab.

„Ent kas Villu ise vähe valetab, teeb seda vahest nii, et suu suitseb, ja kas ta praegu ise ka midagi

ei mõtle ja ei karda, kui ta end kuradi sarnaseks peab tunnustama!" mõtlen, Villu eest siin hirmul olles.

— Hää küll, sa võid istuda. Aga sina, Vares, sa loe mul nüüd seda salmi: Ärge mõistke kohut, et teie pääle kohut ei mõisteta... See oli tänaseks, seda sa ikka pead teadma!

— Ärge mõistke kohut, et teie pääle kohut ei mõisteta. Aga mis sa pinda näed venna silmas, aga palki omas silmas ei pane sa mitte tähele! Oh sina salalik...

— Pea sina sääl, Vares, pea, paršivõi čort... Mis salalikku sina sääl teed? Või ketrab ise ette: oh sina salalik ... ja mina mõtlen, et kust ta korraga nii targaks on saanud! — tõuseb siin koolmeister järsult oma „kiiktoolilt" üles, et üksisilmi Varese poole vahtides sellele nii ligineda. — Sina, tõlgand, sa vahid ju raamatusse. Teeks sul praegust mõne tulise epistli kahelt poolt, zum Teufel noch ein mal. Või seletab ise ka veel, et tal kõrvad huugavad. Kahju, et keegi neid ei ole sul veel õige kuumaks kütnud ja näidanud, kuidas Luukas õlut teeb!.. Sina tal raamatut näidasid? — pöördub ta ähvardavalt Villu poole.

— Minu raamat on sahtles. Vaadake, kelle nimi sinna ette otsa on kirjutud! — vabandub Villu.

— Kui kirjutaks teile mõlemaile õige peris tuliste tähtedega tahaotsa, suukin sõn! — võtab koolmeister Varesel ta pikast kõrvast kinni, mis nüüd üsna lahti näib olevat, raputab seda, veab ta niiviisi laua tagant välja ja paneb, paar sammu minust eemale, nurka põlvili seisma.

Mul oli seni hää nurgast koolilapsi silmitseda — nad ei pannud mind enam tähele. Ent nüüd, kus koolipoisid jälle minu poole vahivad, kus üks neist mu kõrval nurgas seisab, kelle poole ma veel silmigi tõsta pole julgenud — olgugi, et häämeelega teada oleksin tahtnud, kas tal herned põlvede all ja seega Villu jutt tõsi on — tunnen end nende ees otsekui süüdi ja sellega ühes enesel ka piinliku olevat. Meeletades, kuis nad veel äsja mind nii alandasid, et mul pisarad silmi kippusid tulema — saab mul oma naabrist kahju,

ja olen valmis nüüd temale andestama ja ära leppima, milleks, võimalikult lahket nägu tehes, viimaks nurka usaldan vaadata.

— Mis sa vahid sääl, silmad jõllis pääs, kui härjal! — saan kurja vastuse, kusjuures Vares mu „jõllis“ silmi ja nägu matkib.

„Ja ega mina sind nurka ei pand, et nüüd pahurdad? Ma istuksin ise häämeelega su eest, kui koolmeister seda ainult lubaks, ja viha — seda pole mul su vastu mitte kõige vähematki!“ mõtlen, oma jalge ette põrandale vahtima jäädes, kus oma suurimaks üllatuseks, suurt veelompi näen, mis minu ja isa jalust on sinna sulanud.

„Koolmeister on vihane, ja, kui ta praegu seda veelompi siin näeks, ajaks ta meid klassitoast välja!“ vaatan edasi isa poole, kes vaid üsna rahulikult, kõrvik süles, istub ja — nagu usun — Villut silmitseb, kui öelda tahtes, et küsigu koolmeister vaid Villu käest, küll see juba vastab — nurka ta küll „sitsima“ ei tule.

Ent Villu, kel raamatusse vaadata enam julgust ei näi olevat, pole isa arvamises sugugi nii kindel, sest alati — kui koolmeistril on tarvis mõnda küsimust ette panna, ja ta selleks üle klassitoa vaatab — teeb Villu end laua taga nii väikseks, et teda sääl veel vaevalt näha võib.

— Nüüd lõpetame sellega, aga seda ütlen teile veel ükskord — kes raamatusse vahib, jääb laupäev pääle tunde siia. See rumal mood peab ükskord kaduma, sest koolmeister on teile Jumalast, Jumal ei lese annast aga mitte pilgata. Sina, Vares, — pöördub koolmeister Varese poole, — sa ehk kuulsid ja tead, et hirmus on elava jumala kätte langeda. Ka „sina“ jääd pääle tunde siia, zum Teufel noch ein mal!

— Mina?.. Mul on poiss järgi saadetud, pirla just sõitis akna alt müüda, vaadas viil sisse, aga ma'i julgend kedagi lausta. Kas ei saas kudagi, et teises laubas jääs — mul sis tuleb pühabas kuuli jääda ja sis üks valu kannatamine, isa ütles kah, et mis ma ikki iga lauba kodu jõlgun?

— Küll sind jäetakse — ootad ühes oma poisiga. Ja siis ... küll on hää, et sa rääkima hakkasid, oleks juba meelest ära läinud; tule pääle tunde minu tuppa näitama, kuidas sulle kõri orelit tehti. Ja sina, Karu... tõuse püsti, kui suga räägitakse, sina, Karu, sa pahareti vaim, sa kurjuse ja tigeduse juur, ka sina tuled pääle tunde minu tuppa, ja ma vaatan, kas saan Jumala abiga Beeltsebuli sinust välja ajada. Ja nüüd istu ... ja kellele sa näitad oma keelt, vana lehm, arvad, et ma pime olen ja ei näe või, suukin sõn! — jääb koolmeister kurjasti Karu poole vahtima. — Ja nüüd, armsad lapsed, laulame kõik ühest suust: „Oh, võtkem Jumalat suust, südamest nüüd kiita!"

„Ent mis mu kaaslane teeb, ja kuis tema süda Jehvovale kiituseks end nüüd avab?" usaldan siin nurka vaadata, kust mulle nüüd kaks silma, pikkade ripsmete all kiiresti liikudes ja pisarais juba sädeledes, kurjasti otsa vahivad.

Kriiskavalt kõlab laul koolilaste suust, kes selles õnnes, et kord jälle koju saavad, üksteisest üle karjuvad. Köhatab ka isa oma piibupigist ja suitsust nõetunud „lõõrid" lahedaks ja laulab jämeda passihäälega kaasa, mida imestan, sest et arvamises olin, et ta üldse ei laulagi, ja temasugusel suurel mehel see vist sünniski pole, sest eks ole see ikka naiste ja laste asi! Kõige sellega arvestades teen ka mina oma suu lahti ja karjun midagi kaasa — ei osanud ma ju sõnu ja veel vähem viisi. Ja miks ei pidanudki ma karjuma, kui mul nüüd selleks siin „vollmaht" oli, kuna kodu, kui ma „Linnuksemuret", „Ma tulen taevast ülevalt" või „Nüüd hingvad inimesed" laulsin, ema ohkama ja tähendama pidi, et mul laulmiseks ikka vist häält ei olevat ja õpetajat või köstrit minust küll ei saavat.

„Ent kuhu põrgu see „hääl" siis jäi!" — mõtlen. — Võisin ma ju karjas nii „pikka ja suurt" häält teha, et koerad ühes minuga uluma hakkasid ja lehmad, pääd laiali, meid vahtima jäid. „Muud midagi pole tarvis kui ainult julgeda," ütles kunagi Villu. Ja nüüd ma julgen — ja tulgu ema mind ainult kuulama!"

Laulmise lõpetanud jooksevad koolilapsed laiali, et kodunt hobustega vastutulijaid omakseid otsida, kes koolimaja eesruumides ja köögis ootavad. Ainult nurka jääb pika kaelaga poiss, kes nüüd püsti, seljaga vastu seina toetudes, möödajooksjaile jalga ette säeb, nii et need uperkuuti lendavad. Ka Villu tuleb, süli raamatuid täis, minu juurde öeldes: „hoia neid natike, ma joosen kohe, tuun leivakoti ärä!“ Viskab raamatud pingile ja siis ise tuhatnelja klassitoast välja — kui peaks tõesti juba keegi võõras ta leivakoti kallal olema.

— Villu, sa uuta raasike. Ma lähän käin Kustiga kuulmeistre juures ärä! — tähendab isa, kui Villu tagasi tuleb, leivakott ühes ja tühi piimapudel teises kaenlas.

Koolmeistri juures ütlen käsud ilma veata üles, niisama loen ka talle kustki ladusasti ette. Õpetaja imetleb ja ütleb, et tal veel kolmandas klassis palju poisse olevat, kes lugemises mu vastu ei saavat.

— Hää pää ja tahab õppi. Kodus luges meile Piibelt ikki, et tahab aga kõik läbi lugeda... Mis te nüüd! Mul omalgi piip, kui aga siin tossutada tohib? — lausub isa, kui koolmeister paberossi enesel põlema paneb, teist temale pakub.

— No jaa, see on ju õigus... Te olete ehk nii lahke ja teete selle akna lahti! — tähendab koolmeister isale, kuid tõuseb ise toolilt ja avab õhuakna, kui isa asjata katset on teinud tervet aknapoolt avada. — No jaa, see on ju õigus: peab õppima ja peab hoolas olema, muidu jääd teistele jalgu! — laskub ta uuesti toolile, sellel kiikuma hakates, ise lauaveerest kinni hoides ja suitsu suust nii välja puhkudes, et sest ilusad rõngad sünnivad, kuhu ta näpu pistab, otsekui soovides neid sinna otsa püüda.

Mulle pakuvad need suitsurõngad küll huvi, kuid märkan, et isa vaid kaunis kahtlaselt seda toimingut vaatab.

— Ja kuulmeistrel kah kergem, kui kodus lugema on õppind! — osatab isa.

— Ja miks ta kergem ei ole. Aga näe, saadetakse mõned kooli, ei ole veel tähtegi ära õppind! — kaebab koolmeister, kui ta siin ühe suitsurõnga jälle

näpu otsa on püüdnud. — Kuid need on rikkad talu-lapsed, ja öeldakse veel, et misjaoks koolmeister on ja palka saab, kui ta last targaks ei tee!

Siin kargab lähedast voodist väike karvane „koeranäss“ maha — ringutab, aevastab korra, vaatab vesiste silmadega isa otsa, tunnistab ja püstib siis koolmeistri põlve najale.

— Hää küll, ma õpetan, olen ju koolmeister, rahvavalgustaja, ja saan palka — kaheksakümmend... loe ja kirjuta: 80 rubla aastas ja natuke kapsamaad kah... — ütleb rahvavalgustaja, koera ühe käega enesele sülle aidates ja selle poole pöördudes: „Toidab kapsamaa mind, siis ei jää ka sina nälga.“ — Jah, mis sa, surelik hing, ikka veel tahad. Aga millega paneksin lastele tarkuse pähe, ega minulgi Saalomoni tarkust ega nõiasõnu pole. Mul on 30 last, ja kui pooled niiviisi kooli tulevad, kes a ja b vahet ei tunne, siis pead küll mustakunsti mees olema, kui sa neile selle selgeks jõuad teha. Aga kui nendega niiviisi jandan, mis panen siis tegema teised, targemad lapsed. Kas katekismuse salme pähe õppima? Nad on mul omal juba nii pääs, et ma neist varsti lolliks hakkan minema. Nägite isegi, mis täna oli. Zum Teufel noch ein mal!

Siin püstib koer koolmeistri rinnale ja tõmbab kord keelega üle ta näo, et ärgu mingu veel lolliks ühti.

— Ma armastan lapsi, aga omal mul neid, kakerajakaid, pole... Kus sa, prohmus, ronid nüüd jälle oma ilase suuga! — jatkab rahvavalgustaja, koerale näpuga nina pääle lüües. — Ma ju niipalju palka ei saa, et kui aus ristiinime võiksin ka naise võtta ja jõuaksin teda üleval pidada.

— Jah, kui vaesel inimesel lapsi liiga rohkesti on, ega see küll hää ole. — Mõni rikas tahaks omale ihu ja hingega, aga kedagi ei tule. Teene vaene jälle kaitses süle ja sellaga neid riitsikaid tagasi, et panes kas või peo ette: — muudku tilgub aga teisi! Eks ta ole, kudas Jumal kellelegi õnnistust annab... Aga, et lapsed rumalast pärast kuuli tulevad, sis pias vanematele ärä seletama, et nad nisuksid lapsi kuuli ei saadaks.

Ega sii kuulmeistergi mõni leiarkast põle, et muudku laalab ette, ja lapsed on korraga kõik targad!

— No jah. Sääl mõni juba kaheteistkuaastane mees, aga vedeleb kodu kui härg, keda nuumatakse. Hää oleks veel, kui niisugune sääl töösse pandaks, linu masindama, on ju jõudu tal kui merekarul! Aga seda pole — on talu võsu ja pesamuna ja hoitakse ja hellitatakse. Tuuakse aga niisugune härg siis ükskord kooli, on tal kõik kriukad selged, aga pane raamat ette, vahib sinna kui lammas. Koolmeistrile aga saadab lahke pereema mõne kanamunakese või võinaelakese ligi oma kalli lapsukesega, ja nüüd lepitagu see teda, ja ärgu jätku ta poisut klassi istuma. Jah, on küll sandileib! — ohkab koolmeister. — Sa maga, rautsikas, mis sa jälle kratsid, ajad mind ka kirpe täis! — vaigistab ta koera, näpuga selle kõrvatagust sügades, milleks see pää veidi viltu hoiab, millist toimingut isa vaid kaunis kahtlase pilguga vaatama jääb. — Minu käest aga nõutakse. Ja saab õpetaja koolikatsel ühe niisuguse kätte, siis küsitakse kohe, et mis sa siin teed, kui lapsed lugedagi ei oska! Aga salmid... kunas nad need ära õpivad — neid ju nõutakse ka?

— No jaa, kus sa ikki pääsed, kui nõutas, nagu salmidki, ikki üks piab õpetama, ja teised õpma kah — kui neid tahetas, ju neid ikki sis mõne asja jaos tarvis ehk vast ka lähäb! — arvab isa.

— Misjaoks? Või ehk kõlbavad põllu pääle kunstpõllurammuks, kui need lahjad on!

— Kunstpõllurammu on ikki oma ette, sinna selles passib kõige paremini superbuss ja toomasjahu, ja koolitamine on kah oma ette. Kui te lastele kedagi õpetate, ju te ikki isi seda sis kah tääte, mis jaos seda tarvis on!

— Aga, Jumala eest, ei tää, ja seda ma just räägingi. Selle asemel võiks mõne sõna kas või saksakeelt õppida, see on eine ganz andere Sache, seda läheks elus tarvis.

Ukse vahelt aga, mis klassituppa viib, näen kolme kuninga ... ei, kolme võrukaela — Villu, Karu ja Nällavarese — nägu sisse vahtivat, mitmesuguseid

veiderdusi tehes ja keelt näidates. Uskudes esiti need mulle adresseeritud olevat punastan, kuid naeratan lõpuks, aru saades, et need on sihitud koolmeistrile, kes istub seljaga ukse poole ega pole tal neist narrimisist aimugi. Muu seas võtab täna nii palju kannatanud Vares põuest mingisuguse pliiatsiga maalitud paberi välja, näitab seda silmi pilgutades mulle ja vibutab siis väljakutsumiseks mu poole oma kõverat näppu, mille pääle omalt poolt päägа eitavalt raputades vastan ja mõtlen, et ega koolis nii hirmus igav ja raske polegi, nagu Villu seda mulle ette püüdis kujutada, ja et on vist koolipoiste seas omavahel seltsimehelik sõprus ja poolehoid ka valitsemas, olgugi, et üksteist sõimavad, peksavad ja oma ligimese pääle kaebamas käivad.

— Ega minu lastest seda küll põle, et lugeda ei oska. Kusti, see junnlane siin, tahab kangesti õpetajas saada. Loeb muudkui Piibelt, juba puul raamatut tal läbi loetud, ja tuleb aga küsima, et mis sii ja sii on, et kui Simsonil suured juused ollid, kus tal jõud seisis, ja ta kõva miis sellepärast olli — kas sis minul jõudu põlegi, sest et mul pallas pää on? Ja mis sa ütled ta sindrenahale selle pääle, räägib just nagu mõni prohvet! — naerab isa. — Just nagu ma isi targem oles olnd, kui ma kuuligi põle saand. Aga, kui pias tast õpetaja saama, on hää asi kah, kui ta koolis saksakeele ärä õpib, sest — kus sa pääsed — tuleb tal sis kah saksa meeste ja parunitega läbi käia ja teenekord, vaata, põrutab kantslest viil saksakeeli jutluse maha.

„Olgu pääle, et ma õpetajaks saan, kuid kas maksab siis isal seepärast seda kõigele maailmale välja kuulutada!“ mõtlen mina, kui koolmeistergi siin viivuks oma pilgu mu poole heidab, et seda tulevast õpetajahärrat ka näha.

— Ei, seda ma ei ütle, et teie lastest asja ei saa. See nolk siin, see on väga terane ja polegi niisugune lambatall, kui ta muidu ehk vahest välja näeb, sest saab asja küll — vaata aga, kui salakavalalt, jesuiitlikult ta naeratadagi oskab! — tähendab koolmeister,

mind silmitsenud, kus ma tõepoolest naeru tagasi hoian, et mitte turtsuma hakata, kui ukse vahelt Varest Karu seljas tantsimas näen, kus ta nii raputada saab, et tal häälitsemise juures keel hammaste vahele jääb, ja tal valu pärast aina veel nägu sinetab.

— Aga saksakeelt peab oskama, kui tahad elus karjääri teha, sest ilma selleta sa haritud seltskonda ei pääse! — Meie kooles õpetati varem ka saksakeelt, ja see oli väga freundlich, sest on saksakeel juba oma väljarääkimisegi poolest nii väga kõlarikas, ja intelligent inime muss deutsch sprechen. — Aga nüüd tuldi venekeelega, ja see on väga kurblich, sest juba sellepärast, et ta vanjka keel on, ei taha teda õppida ega õpetada. Aga õpetama peab, ja peavad koolilapsed seda neetud keelt tuupima, kas roni või nahast välja, sest tuleb inspektor...

Siin katkeb koolmeistri kõnelus valjust mürtsust, kui Vares, kellegi tõugatud, sarnase hooga vastu ukse kõrval seisvat koolmeistri raamatukappi lendab, et selle klaasid aina klirisevad, selle otsast maha kukub päevapilt, mis kujutab kedagi noort õitsvat naisterahvast, suure roosiga rinnas. Muidugi puruneb ka selle raamis klaas.

— Ptüi, ptüi, ptüi! — sülitab koolmeister. — Oh sa, kuramus, kudas ära hirmutas... Pea sina sääl, kõrilõikaja, seisa paigal! Ma näitan sulle, mis tähendab oma koolmeistrit narrima tulla. Ah sa mõtled, et sind kätte ei saadagi või! — Kargab juba järgmisel hetkel oma toolilt üles, et „kõrilõikajale“ järgi joosta, kes end koguda on jõudnud ja ähvardava hädaohu eest klassituppa põgeneb.

— Ai, pai, kuulmeistri härrä, ärä lüü. Lase mind püssiga rindu — ma mitte süüdi põle, ja teenekord ma änam ei tii! Karu...

— Ma teen sind lömas, kui kartulipudru, kui sa veel oma suu lahti julged teha! — kostavad klassitoast rahutud hääled.

— Papa, kuule, nüüd tehtas kitle pääle! — tähendan, tahtes häämeelega ukse pääle seda „nalja“ vaa-

tama minna, kuid isa sunnib mind paigale, tähendades, et see ilus ei olevat, kui igale poole oma nina topitakse.

— Ja mis sa mõtled, ega neist metsalistest muidu jagu saa kah, ja ei kardagi, kui mõnikord nahk tulises ei teha! — arutab isa. — Ja on sii kuulmeister muidu mis ta on, aga ladna, rahvamiis on ta küll, olgugi, et seda va kärakat vist õige tihti tarvitab — näe, pudel siingi tal riiulil. Aga mis pääasi — põle tal seda uhkust, nagu mõnel kuulmeistrel, et käib nina püsti ja ei näe änam oma ette!.. Aga täna lähäb meil vist õige kaua?

— Ei tää, vagusas jäi, ei kuule änam rüükva!

— Kas teate, hulluks teeb just, ja see kordub iga päev, et põgene juba aegsasti vabatahtlikult hullumajja. Jämejalale! — astub koolmeister lõõtsutades, ärritusest punetavail põsil sisse.

— Aga sai nüüd ikki oma sauna kah, nii et tükil a'al änam vihtu ei taha! — osatab isa.

— Mis kuradi sauna. Kas sellele kurjale, mis see varganägu tegi, üldse veel mingisugune saun vastab! — pahurdab koolmeister, põrandalt naisterahva päevapilti üles võttes, seda õrnalt silmitsedes ja oma ette lauale seades.

— Ei tää, kas tohin küsida, kissi naesterahvas on? — esineb siin isa väga viisaka ja tagasihoidliku küsimusega, et mitte koolmeistri õrnemaid tundeid riivata.

— Minu kõiga kallim mälestus! — ohkab koolmeister ja punastab kui väike laps.

— Surnud?

— Tegelikult mitte, kuid minule küll! — ohkab koolmeister teist korda, kus juures tal pää otsekui leinates rinnale langeb.

— Ma ei saa ikki hästi aru.

— Ta on teise mehe naine.

— Ja miis on surnd?

— Oh, — ohkab koolmeister, — ma ei jõua enam rohkem seletada, võtaks ometi kord surm!

— Surma ei maksa nüüd kellelegi soovi, aga et mul kõva pää on ja ma kõigest aru ei saa, sii tuleb

sest, et ma niipaelu koolis põle käend kui teie. Te isi aga lähte kah natike oma jutuga sassi, sest kui te ütlete selle sääl pildi pääl teise mehe naise oleva, sis kiskuge sii pilt purus, mis te närust hoiate viil, kui ta teid pettis!

— Ei, puruks teda küll ei maksa kiskuda — kaitseb koolmeister pilti, otsekui oleks isa juba oma käed kulli küüntena selle järele välja sirutanud.

— Võtame kurvastuse unustuseks ühe käraka. Või millest see riik oma sissetulekugi saab, kui mitte puskarist, ja ega sinugi suu ometi seinapragu ole. Teeme üks pits ja päästame ahvi august välja? — räägib koolmeister, isa siin korraga sinatama hakates ja oma kõrvalt, seinariiulilt, viinapudelit ulatades. Ta valab kaks väikest õlleklaasi laual täis. — Mul on harjunud moeks saanud, et iga laupäev, nädalase vaeva pääle, ühe väikse aanispitsi seda va kanget ära viskan, et närvid jälle paigale panna. Aga ära nii järsku võta, see on puhas piiritus, ainult natuke panin vett lisaks. Võib teda siis natem võtta, aga on ikka tervisele kasulikum kui va lahja — see on kui mära virts — seda ma ei taha. Proost!

— Proost, oh sa, kuramus, sii lüüb hingest kohe kinni... Luksma võtab, no kas nüüd põle hull, põle sihukest nalla enne näend! — lausub isa ja hakkabki siin, kui poisike, luksuma. — Aga on ikki, saadanal küll jõud — oles ma selle korraga ärä visand, sis oles küll vist seliti lööond! Ütlete isi, et odav palk — kust te seda kõik saate?

— Ikka lahked pereisad, kui nad tahavad, et nende võsud koolis edasi jõuavad, peavad oma lahket kooliõpetajat meeles, ja pereemad kah, kes teavad, et selle kange pääle „sakusment“ õige hää maitseb! — ja ulatab säältsamast seinakapist paar muna välja. — Viinas on tõde. Kes elus, kui üks vaene santlaager, tõde on otsinud ja seda pole leidnud, see leiab seda viimaks viinas. Proost, na sdarovje! — lüüakse klaasid kokku ja pannakse tühjalt lauale.

Poksitakse mune kokku ja peetakse rikkiläinute juures aru. Kiidetakse meest, kes igasugused munad

ära sööb: on ju halvaks läinud munade saatus sama, mis tervete oma.

— Poksime veel, ehk on need paremad! — võtab koolmeister teise paari mune riiulilt.

Ukse pääle on aga jällegi kolm tuttavat nägu ilmunud, kus nad koolmeistri tegevust järele ahvivad ja mind naerma sunnivad, mille vastu hirmuga võitlen, nii et higipisarad mööda palgeid jooksevad.

— Pia, sul tilgub! — hoiatab isa, kui koolmeister siin toore muna katki lööb.

— Mis asi?

— Ikki muna.

— Paneme paigale, ega kallist kraami raisku või lasta minna! — läheb rahvavalgustaja, luursti, muna tühjaks jooma, kusjuures vaid kollane vedelik ta rindu mööda alla jookseb.

Nähes, kuis kolm nägu ukse vahel itsitavad, on ka minu jõud katkenud, nii et korraga naerma purskun.

— Mis sa, mära, hirnud? — jääb koolmeister kurjasti mu otsa vahtima. — Kui sa mul koolis oleksid, küll ma sulle näitaksin, kuidas Luukas õlut teeb. Säh, keera kinni! — pakub ta mulle klaasi viinaga. — Ja kasuk võta seljast maha, sul juba tilgub kah. Muna hammusta pääle, va tölgand. Suu hoia lahti — tahab õpetaja mulle muna suhu panna. Punastan ärritusest. — Näpud rahu! — komandab ta. — Kardad, et ka mäda on või? Kui ta minul süüa sündis, siis peab ta ka sinule minema, ega sa veel pastor ole, et sa magushapu näo teed!

Mulle pistetakse pool muna suhu. Ühtlasi tunnen, kuis rüübatud viinast mul aur pähe lööb, mis silme ette manab — Salme matused, purjus inimesed lällutavate kõnedega, Salme tares, oma valge kirstuga...

— Näe, juba nasiseb, hääd und, pastori härrale! — saan siin koolmeistri poolt tugeva matsu peoga turjale, millest ehmun ja korraga kaineks saan.

— Aga saksakeelt peab oskama, — jatkab koolmeister, — kui tahad elus edasi jõuda, ilma selleta ei saa. Mina tahtsin omal ajal ka saksakeelest kodukooliõpetaja eksami ära teha, aga kukkusin haledasti läbi,

nagu vanjka ütleb, et v puhh i v prahh, ja mispärast? Ma tean, kui ma poleks osanud, oleks südagi rahu jäänud, aga, näe, teised olid veel nõrgemad ja said läbi. Ja nüüd katsu — ära ole ebausklik ja ära usu saatuslikku esimest detsembrit, mil ma sündinud olen. Zum Teufel noch ein mal! Mis sa arvad, kui võtaksime selle nalja pääle õige veel ühe käraka?

— Olge terve, põle kedagi änam tarvis. Jään juba purju, pää sumiseb otsas, ja Villu jäi kah klassituppa, ei tää, mis tema sääl tiib? Tahab ka kodu minna, et saab suuja süüa — nädal otsa kuiva leiva pääl, ja sisikond hakkab korisema! — vabandub isa ja teeb minekut.

— Kuskile ei lähe, — paneb koolmeister isa tagasi toolile istuma: — aega elada, aega surra, aega Villu sisikonnal koriseda ja sinu pääl sumiseda. See junnlane aga siin, õpetaja või praosti härra, mis ta oli, võib ka rahulikult päält kuulata, kui kaks tarka meest mõni sõna mõistlikku juttu oma vahel ajavad, ja selle tõe pääle võtame siis üks lõnks!

Küll on hull, kui isa mul joomariks hakkab, vanus päevis veel koha „pudelisse ajab“, ise aga siis naeselastega sauna peab minema ja sääl luudi tegema hakkama — kardan isa pärast hirmu.

— Pane veel üks kärakas, isamaa ja ema kapsaaia eest. Hoiropp, soo, niiviisi, ajame mured metsa ja laulame üks isamaaline laul!

— Ma ei oskagi laulda.

— Kui ei oska, pead veel võtma... Kui Kungla rahvas kuldsel aal, kord istus maha sööma, siis Vanemuine murumaal läks kandle lugu lööma! — jorutab koolmeister. — Meie oleme kah Kungla rahva sugu — sööme, joome ja oleme rõõmsad!

— Koolilapsed viil siin, põle just ilus laulda — vaatavad, et kuulmeister neil joodik.

— Mis kuradi joodik. Nemad tuupigu need kuradi piibliloo salmid pähe, ja pole neil muuga pistmist. Kas mina nendega vähe oma närve olen rikkunud, rikkugu nemad ka. Ma saan aru, neil salmel ehk võikski veel mingisugune mõte olla, kui ma ise

Jumalat usuksin. Seda usku mul aga pole, ja ühel hääl päeval, kui kannatus otsas, lähen laste juurde ja ütlen, et visake ahju ja põletage ära kõik see rämps, mis Jumala sõna olevat, nagu testamendid, piiblilood, katekismused ja lauluraamatud, sest pole Jumalat.

— Noh, sellega te tiite muidugi nalla? — Nad küsis kohe, et kas neil kuulmeister pagana usku on või! — naerab isa.

— Ooehh, kondid kah juba ärä surnd. Nüüd küll änam aega põle, nüüd pian minema hakkama! — püstib isa toolilt ja vaatab oma ümber, kuhu ta kõrvik võis jääda.

— Aahh, kübarat otsid? Kübara panin ära, ja enne sa seda kätte ei saa, näe, kui selle soru veel ära oleme kinnitanud!

— Andke'nd pähle kätte, mis te minu, vana mehega, viil sihukest nalla tiite. Kodus naine kah kuri, mõtleb, et kõrtsis nina jälle täis tõmmasin.

— Aga, vaata, just jonni pärast ei anna. Tahaksin sind just sellepärast täis panna, kui tarakani, et sa naise käest peksa saaksid, ja paras siis!

— Andke nüüd pähle, ma istun sis viil raasikse aega.

— Ei usu sind nüüd enam, välja jooksed kohe. Istu aga ilusti paigal, ega kusirautsikud sul püksis pole. Saan üle hulga aja ühe mõistliku mehega kokku ja vaevalt oled paar sõna juttu ajanud — tema kohe jälle minemas. Ega sul tuli kodus lahti ole?

— Ei ole küll, istub isa ohates toolile.

— Sis ära pirise ja ära lase ennast niipalju paluda. Tahtsin učiiteljskij instituuti sisse saada — oleksin olnud praegu kreiskooli õpetaja ja käind kuldpagunitega! Aga jällegi kukkusin läbi. Zum Teufel noch ein mal! Ja kelle kuradi pärast ma püüdsin, selle padakonna pärast siin? — viskab koolmeister oma jumaldatava päevapildi enesest vihaga eemale.

— Kissi padakonn on?

— Naesterahvad ikka. Kas neist ka keegi parem on — kõik üks ussi seeme. Saatus oli mu vastu. Ta

läks kõrtsipapale. Minule ei tulnud — mina, vallakoolmeister, olin tema meelest näljarott.

— Meie elu on rist ja viletsus. Ja, eks rist ja viletsus ole Jumalast meile selleks, et me teda ärä ei salgaks, ja sellepärast piame me seda alandliku meelega ärä kandma! — ohkab isa.

— Mis kuradi alandliku meelega ära kandma. Ise täis mees ja ei saa sest vananaiste alandlikust meelest ka veel lahti! — Mis kuradi alandliku meelega, tuled sina ka veel õpetama. Orje õpetatakse alandlikum olema, et neid kergem vägistada oleks. Aastasadasid pasundavad õpetajad kantslist alandlikud olla ja oma isandate sõna kuulata, et siis isandatel hää oleks prassida ja orgiaid toime panna teie alandlikkude higist ja vaevast. Ja, kui sina nii tark oled, siis ütle mulle ka, mis sa oma alandlikkusega õieti oled korda saatnud? — jääb ta kurjasti isa otsa vahtima.

— Ah, mis ma olen korda saatnd või? — küsib isa oma korda. — Meiesugused põle kordasaatmise jaos, sii jääb teiesuguste koolitud meeste asjas. Meil on sest küll, kui oma kõhutäie iist tiini jõuame, et ükskord rahulikult pää mätta alla võime panna! — naeratab isa.

— Pääd mätta alla panna oskame igaüks, see on meie paratamatu saatus, aga alandlik olla, kui tullakse, et su nahka nülgida, see küll... ja kõigevähemalt mitte minu veresse ei mahu. Minu põhimõte on nüüd: silm silma ja hammas hamba vastu, zum Teufel noch ein mal! Ja arvan, et ma suurem prohvet olen kui kõik need Naatsareti Jeesused ja Tolstoid, kui ennustan, et tulevad sõjad ja mässud ning hävitavad kõik selle rämpsu, mis nad kutsuvad kõrgeks moraaliks, ja alles siis võivad tulla uued prohvetid ja uued õnnistegijad!.. Oma õigeks võetud tõe ja õpetuse järele tahan ma ka teie lapsi kasvatada.

— Eks ta ole õigus küll, — arvab isa. — Mis see elu kellelgi ärä ei ole. Ühel ta lähäb ühtemuudi, teesel teistmuudi vussi, ja eks ole seegi Jumalast, kudas Jumal kellegil vussi laseb minna. Et aga lastel kergem oles, sis soovime neile ikki paremat ja kerge-

mat leiba. Te räägite ikki, et lapsed linna kuuli panen, aga mina mõtlen jälle oma rumala aruga, et kas sii viil sandem põle — õpivad juba maast madalast sääl kõiksugu koerustükka tegema. Ja mis te arvate, mis niid kuulmeistridki kennigi ärä põle. Mõni teene on viil uhke, ei räägi sinuga ühte mõistlikku sõnagi, piab endast ei tää mis. Te ometi, nagu õige rahvamiis kunagi, aate peris tarka juttu, ja küll te sis lapsi kah kasvata ja õpata oskate. Mina olen alati Jumalat palund, et Kustist, sest junnlasest siin, kirikuõpetaja saas. Ja salme läheb kah tarvis, muidu kasvab tast ju pagan. Pärast aega teda linnakuuli küll panna, kus ta ka muud maailma tarkust võib õppi. Kis tääb, ehk saab asja kah?

— Ei, seda ma ei ütle, see siin on viks ja väga freundlich poiss, sellest võib saada küll kas mõni Liivimaa landrat või Soomemaa suurvürst! — tähendab koolmeister, silub koera, kes jälle ta juurde on tulnud, ja võtab selle teist korda sülle.

— Annas Jumal. Jumala tiid on imelikud. Ja — kis enne tääb, kas mul aga jõudu jätkub koolita, — muheleb isa, koolmeistri kiitusest meelitatud ja asjatundlikult mind silmitsedes.

— Mis su nimi on? — küsib koolmeister, kodulaste raamatut tagant avades, et sinna märkusi teha.

— Missugune, kas iist- või priinimi? — küsin omakorda, meeletades, kuis mind äsja veel koolipoisid eksamineerisid.

— Mõlemad.

— Kusti Lepik! — vastan mulle eneselgi arusaamatu julgusega.

— Gustav? — vaatab koolmeister raamatult üles, sääljuures pääd vähe viltu hoides, kui koer siin jälle suudlustega poolehoidu tuleb avaldama oma leivaisale.

— August, — õiendab isa.

— Kui vana sa oled?

— Ah, kui vana või?.. Kadripäe saan ühessa aastane. Mamma ütles, et kui ma tüdrik oles olnd, sis oles mul Kadri nimes pantud, et tädi on kah Kadri. Villu sai täo aasta üksteisku täis!

— Mis aastal sündinud?
— Kas Villu või?
— Jäta nüüd Villu, sina ikka?
— Mina olen sündind üks tuhat kahessasada kahessakümmend ühessandal aastal pärast Jeesuse Kristuse sündimist. Villu aga sündis...
— Ega mul Villut tarvis pole.
— Ega ma'i mäletagi. Olli küll keele pääl, aga praegu just läks meelest ärä. Mamma luges küll ette, aga nüüd... just nagu ikki tahas tulla, aga ei tule kah... Pääle pärtlipäeva on üks suur päe, mihklipäe vist? Kui sii mihklipäe on, sis sündis Villu kaks päeva enne seda suurt mihklipäeva!
— Olgu pääle, ega mul seda suurt mihklipäeva tarvis pole. Aga mis sulle siis ette loeti?
— Ikki Piible esimese lehe päält.
— Sääl ju maailma loomine?
— Maailma luumine tuleb pärast, sii on küll esimese lehe pääl, aga kõige esimese lehe pääl on kõik meie sündimised ja suremised.
— Kus need's sinna said?
— Ella kirjutas, ja mamma ütles sõnad ette.
— Ja teab teie suremised ka ära?
— Salme surri ärä mineva kevade, tema suremine on kah sääl ülebal, ja kui meie ärä sureme, kõik kirjutasse sinna üles.
— Aga kui te surnud olete, kuidas te sinna enam kirjuta saate?
— Ikki niid kirjutavad, kis elama jäävad!
— Hmm, või elama jäävad! Siis sina surra ei tahagi, praostil ju hää elu... Aga kas mäletad, mis kuupäeval sa sündisid? Kui sündisid ka esimesel detsembril või mõnel muul õnnetul päeval, siis ära looda omast elust küll midagi hääd!
— Mäletan küll — just sel kadripäeval, mis nüüd tuleb. Mamma ütles.
— Kahekümneviiendal novembril? — naeratab koolmeister ja vaatab isa otsa.
— Eks kuulmeister isi täävad paremini, mis päeval sii kadripäe on! — lausub isa ja mõtleb —

nagu usun — et ega see Kusti, või nüüd August, kuis seda kirjutetakse, nii loll poiss polegi, kui ta vahest ehk muidu välja näeb, sest oskab ta juba koolmeistrigagi vaielda, ja kuigi ta Karu Kusta vastu ei saa, on ta ometi juba tükk maad parem kui see pika kaelaga poiss, Nällavares, kes veel oma ninaalustki ära ei oska kasida.

— Ei tää, kas ma nüüd oma kübara kah kätte saan? — osatab isa, soru lõpetades ja koolmeistriga viimast „klahvi" tehes.

— Nüüd saad kätte, sest olgu ma muidu küll üks siga, aga oma sõna ma pean! — toob koolmeister laua alt, paberikorvist, isa kõrviku päevavalgele.

— Kunas te ta sinna pistsite, ei näendki sugugi! — naeratab isa, häädmeelt oma kadunud ja jälleleitud kübara üle tundes.

— Osavus peab olema, kui tahan, lasen sul ka püksid jalast ära kaduda!

— Las nüüd püksid olla pähle, — tõmbab isa neile rihma kõvemini pääle. — Äätervis, täname kõige lahkuse iist, ja ärge pange pahas, et teid tülitasime!

— Auf Wiedersehen, võtke hääks! — lausub koolmeister, pakutud kätt vastu võttes ja vilkasti oma silmi pilgutades, kui tükiks tal sarnase ootamatu lahkumise üle nutt pääle.

— Äätervis, suur tänu! — osatan minagi, koolmeistri kätt suudeldes.

— Hää tervis ja seisa toores, praosti härra. Kasva ja kosu ja saagu sust tubli hingekarjane, kes meid, jumalakartmatuid, meeleparandusele ja ärapääsmisele peab viima! — silitab koolmeister mu pääd.

„Ja muidugi saab minust hingekarjane!" — mõtlen, isa abiga oma suurde kasukasse tükkides ja siis ta järel koolmeistri toast lahkudes.

— Hää tervis, ela hästi ja seisa toores, praosti härra! — saan klassituppa astudes Näljavarese käest valusasti kintsust näpistada.

— Ai... Ah sa, kuramus, nüüd näpistas küll vere vällä! — haaran käega haige koha järele. — Vaat, kuulmeister tuleb kohe, ja saad jälle kitle pääle.

Irr, nällavares! Säh, joose kallale — ei karda kah! — näitan talle tagant järele veel keelt.

— Villu, mis kuupäeval on esimene detsember?

— Tola, ikki esimesel.

— Ega ta kadripäeval ei ole?

— Kadripäeval on kadripäe, kus ta's kadripäeval saab olla.

— Sis sa arvad ikki peris kindlasti, et ei saa?

— Ei saa.

„Kui ei saa, on hää küll!“ mõtlen, kuna valu kintsuski nüüd väiksemana tundub.

Saatesõnaks.

„Noor-Eesti“ kirjastusel on kiiduväärt püüe peale tunnustatud kirjanikkude tööde avaldamise ka anderikastele noortele talentidele väljapääsuteed võimaldada lugeja publiku ette. Selleks otstarbeks on ta otsustanud iga aasta ka kirjastada paar noorte tööd, mis lootust annavad algajakirjaniku edaspidiseks tagajärjerikkaks arenemiseks. Üks niisugune noor on Johannes Lapp oma esimese käesoleva tööga.

Nende ridade kirjutaja arvamise järele on „Noor-Eesti“ selle jutustuse kirjastamisega õieti talitanud. Johannes Lapp ilmutab selle tööga kõigi oma nooruslikkude puuduste juures õige silmapaistvat annet. Juba oma jutustuste ainevalikus. Suur osa tänapäevaseid noori, kellel oma erilistes ajakirjades ja muis väljaannetes võimalust on eneseavaldamiseks, näevad vaeva, et mingisugust enneolematut uut ainet käsitada, mis aga moes olevatele moodsatele kirjanduslikkudele vooludele vastaks. Lapp ei põe niisugust moehaigust, vaid talitab vanameister Goethe sõna järele: „Greift nur hinein ins volle Menschenleben, und wo ihr's packt, da ist es interessant!“ Ja see täisinimelu, mida noor kirjanik tunneb ja huvitavalt kujutada võib, on noorte eneste elu. Ei ole noorte elu — O. Lutsu, J. Lattiku ja teiste kordaläinud töödega ammugi veel oma huvitust kaotanud. Meie siiamaalsed noorte elu kirjeldajad võtavad seda elu tema naljakast küljest, maalivad nooruse mänglevat vallatust ja rõõmu. Johannes Lapp ei ole ka siin ainult vanemate eeskuju jäljendajaks jäänud, vaid oma rada sammunud. Oma

jutustustes näitab ta meile ka seda kurbloolust ja traagikat, mille all noorte elu kannatab. Jutustused „Salme haige", „Õe surm", „Päev pärast õe surma", „Matus", „Surnuaial" j. t. näitavad teravaid tähelepanekuid ja tunderikast luulelikku kirjaniku südant. Iseloomude joonistamiseks on noorel kirjanikul head edu. Tema vastoluliste iseloomudega vennaksed Villu ja Kusti on kujud, mis endid lugeja mälusse raiuvad. Ja algaja kohta tükati päris lugupeetav ja üllatav on taluteenija tüseda Liisu kuju, eriti tema tagasihoidlik kurbloolik saatus abiellumisel, kus lastearmastajal jõurikkal naisel virila tervisega vanamehe kõrval lasteõnnistus kättesaamatuks jääb. Võiks veel palju sääraseid kohti nimetada. Lapp'i noorte elu tõsine külg ei ole aga mitte jõuetu sentimentalism ja haletsemine, vaid ilmub tüsedas talupojalikkuses.

Kuid kõiki neid häid külgi ei ole noorkirjanik veel suutnud ümmargusteks valminud kunstitöödeks vormida. Kompositsioon nõuab hoolsat täiendamist, sest ühtlase stiili suhtes patustatakse ohtralt. Kõige tõsisemate sündmuste joonistamise juures kukutakse mõnikord järsku otstarbetutesse ja ootamata rõvedustesse. Venitatakse asju ja aluseid liiga, kuni nad monotoonseks ja tükati igavaks tikuvad minema. Puudub tarvilik enesepiiramine, mida kirjanduslik teoreetik nõuab, kui ta ütleb: „Stiili meistrit tuntakse sellest, millest ta targu vaikib".

Kuid säärase ande juures, mis Johannes Lapp kõige selle peale vaatamata ilmutab, saadaks neist puudustest üle, kui ei puudu tööhoolt ja visa püsivust. Menu ei saa sellel kirjanikul puuduma, kelle „Noorust" juba nüüd ka vanad suure mõnuga võivad nautida.

Tartus,
novembris 1927.

A. Jürgenstein.

SISU.